

**МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ СІМЕЙНОЇ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ**

**«СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ:
ОСВІТА, ЗАЙНЯТІСТЬ, ЖИТЛО»**

**ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ,
ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ
ПРО СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ В УКРАЇНІ
(за підсумками 2013 року)**

Київ 2014

УДК

ББК

С ...

Доповідь розроблена на виконання Декларації Верховної Ради України від 15.12.1992 № 2859-ХІІ «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та відповідно до Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки

Редакційна колегія :

Надтока Г.М., д. істор. н., проф., голова редакційної колегії; Болтівець С.І., д. психол. н.; Рябенко В.О., к.філос. н.; Митрофанський С.В.; Білий А.І., Галайко Б.М., канд. істор. н.

Авторський колектив:

Рябенко В.О., керівник авторського колективу к. філос. н.; авторський колектив: Надтока Г.М., д. істор. н.; Аксьонова С.Ю., к. екон. н.; Богуш Л.Г., к. екон. н.; Болтівець С.І., д. психол. н.; Бородін С.І., д. істор. н.; Вільцанюк І.І.; Волков В.О.; Горпинченко І.В., к.істор.н.; Дзюба Н.В.; Зінченко А.Г., к. істор. н.; Каленюк І.С., д. екон., н.; Коломієць О.О, к.екон.н.; Коляда В.С., магістр д.у.; Кравченко О.В., Курило І.О., д. екон. н.; Левчук Н.М., д. екон. н.; Малярчук К.В., к. політ. н.; Новіков В.М., д. екон. н., Острікова А.С., Пеша І.В., к. пед. н., Позняк О.В., к. екон. н., Рингач Н.О., д. н. з д.у., Романова Н.Ф., к. пед. н.; Савін С.Л., к. істор. н., Слюсар Л.І., к. екон. н., Тарановська О.Ю., Тарасенко Т.М., к. н. з д. у., Тілікіна Н.В., Черенько Л.М., к. екон. н., Шишкін В.С., к. екон. н., Ярош О.М. к. екон. н.

Науковий редактор:

Надтока Г.М., доктор історичних наук, професор

Редактор: Ілляш М.М.

Художній редактор: Гулий В.Л.

С

Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року) / М-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики ; [редкол.: Надтока Г.М., д. істор. н., гол. ред. колегії; Болтівець С.І., д. психол. н.; Рябенко В.О., к.філос. н.; Митрофанський С.В., Білий А.І., Галайко Б.М., канд. істор. н.]. – К., 2014. – 368 с.

ISBN

Рекомендовано до друку вченою радою Державного інституту сімейної та молодіжної політики (протокол № 05/14 від 4 грудня 2014 року)

ББК

УДК

© Міністерство молоді та спорту
України, 2014

© Державний інститут сімейної та
молодіжної політики, 2014

ISBN

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МОЛОДЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ:	
СТАНОВИЩЕ І КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ	9
1.1. Загальні соціально-демографічні характеристики молоді	10
1.2. Стан здоров'я та орієнтація молоді на здоровий спосіб життя	31
1.3. Ціннісні орієнтації молоді	60
1.4. Молодь у системі освіти	95
1.5. Соціально-економічне становище і проблеми зайнятості молоді.....	121
1.6. Стан та проблеми забезпечення молоді житлом	154
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	
НА ЕТАПІ ОНОВЛЕННЯ Й ГАРМОНІЗАЦІЇ	174
2.1. Концептуальні засади Програми молодіжної політики України	175
2.2. Формування нового механізму молодіжної політики України	191
2.3. Шляхи реалізації пріоритетів держави у сфері молодіжної політики.....	235
2.4. Законодавче забезпечення молодіжної політики України	249
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОПОВІДІ	
ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	273
ДОДАТКИ.....	311
Додаток 1. Статистичні матеріали.....	312
Додаток 2. Використані джерела і література.....	356

ВСТУП

Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України на тему: «Стратегічні пріоритети молодіжної політики України: освіта, зайнятість, житло» без перебільшення відображає значущість ролі молодого покоління в житті країни. Події двох останніх десятиліть стали переконливим свідченням того, що саме молодь визначає основний вектор розвитку української держави й українського суспільства. Саме молодь була ініціатором і зробила найвагоміший внесок у здобутки трьох українських революцій новітньої епохи : «революції на граніті» 1990 р., яка відкрила шлях до відродження державності України; Помаранчевої революції 2004–2005 рр., яка продемонструвала світові прагнення українців до демократії і верховенства права; Революції гідності 2013–2014 рр., яка утвердила європейський цивілізаційний вибір народу. Саме молодь першою стала на захист державного суверенітету і проголошених революцією ідеалів від сепаратизму і зовнішньої агресії.

Особливість історичного моменту, який переживає сучасна Україна, полягає в здійсненні фундаментальної трансформації суспільства. Йдеться про: завершення переходу від одержавленої адміністративно-командної економіки до ринкової, побудованої на засадах багатуукладності; остаточний демонтаж тоталітарної політичної системи, породженням якої є авторитаризм в управлінні, й утвердження заснованої на багатопартійності та правах людини демократичної системи державного устрою; трансформацію етатистської (від *etat* – держава) моделі організації суспільного життя в громадянське суспільство; завершення формування новітньої української нації та втілення в життя ідеології українського національного відродження; створення сприятливих міжнародних умов для національної і державної самореалізації шляхом інтеграції України в співтовариство демократичних націй Європи.

Збіг у часі настільки масштабних і глибинних перетворень закономірно викликає загострення суперечностей внутрішнього і зовнішнього характеру.

Водночас складні реформаторські завдання вимагають мобілізації та об'єднання зусиль усіх верств суспільства і, передусім, *молоді – найпотужнішого ресурсу поступу країни*. Від того, наскільки повноцінно молоде покоління буде включене в політичні, соціально-економічні й культурні процеси, вирішальною мірою залежить успішність зазначених суспільних перетворень.

Проте молодіжна політика України об'єктивно несе в собі усі ознаки перехідного суспільства, а відтак сама потребує ґрунтовного та всебічного оновлення. В основі цього процесу – звільнення молодіжної політики від *патерналізму*, своєрідного рудименту радянської епохи, в основу якого закладена надмірна опіка молоді з боку держави. Обстоюючи ідеали свободи для суспільства, молодь закономірно прагне свободи саморозвитку і самореалізації. Це зовсім не означає усунення держави від молодіжної політики. Йдеться лише про об'єктивний процес делегування державою частини своїх управлінських функцій молодіжним громадським організаціям та іншим інституціям, що представляють громадянське суспільство.

Своєрідна лібералізація державної молодіжної політики покликана розкріпачити, вивільнити молодіжну ініціативу, створити умови для повноцінної участі молоді у формуванні та реалізації цієї політики на засадах партнерства з державою. *Партнерство замість патерналізму* – це і є той магістральний шлях, який спроможний утвердити в Україні *європейський ідеал молодіжної політики, а саме – політики відкритого розвитку*.

Водночас це означає, що молодь перестає бути лише *об'єктом*, тобто пасивною верствою, на яку спрямована політика держави. При цьому вона стає повноцінним *суб'єктом*, тобто носієм, активним учасником формування й реалізації молодіжної політики. Таким чином, одним із ключових завдань оновленої моделі молодіжної політики має стати набуття молоддю статусу суб'єкта і об'єкта цієї політики. З одного боку, молодь має бути наділена дієвими інструментами, які б сприяли її самореалізації. З іншого боку, як

малодосвідчена, вразлива соціальна верства, молодь має користуватися системою державних цільових преференцій та цільового протекціонізму.

Загалом, окреслені та інші напрями реформування молодіжної політики в Україні слугували в матеріалах Доповіді тим фоном, на якому рельєфніше поставали результати полісекторальної роботи держави в молодіжній сфері.

Автори представленої щорічної доповіді свідомо виходили часом за заявлені тематичні й хронологічні межі дослідження. Це пояснюється низкою причин, пов'язаних, передусім, з високою динамікою змін в українському суспільстві. Зрозумілою, наприклад, є неможливість дати об'єктивну оцінку подіям 2013 р. без розгляду їх через призму явищ і процесів сьогодення. Так само складно охарактеризувати молодіжну політику як цілісне явище, повністю зосередившись на таких трьох, нехай і дуже важливих її пріоритетах, якими є освіта, зайнятість і житло. Тісна взаємозалежність ключових напрямів молодіжної політики, як і природне прагнення здійснити їх комплексний аналіз, робили логічним вихід на окремі узагальнення, пов'язані, зокрема, з такими іншими, але важливими пріоритетами, як патріотичне виховання, здоровий спосіб життя, оновлення механізму молодіжної політики в Україні.

У процесі написання Доповіді були задіяні вітчизняні нормативно-правові акти, які регулювали молодіжну політику держави, а також програмні вимоги, задекларовані в документах Європейського Союзу, зокрема: Молодіжній стратегії ЄС на 2010–2018 рр., Хартії основних прав Євросоюзу, Європейському пакті в інтересах молоді, Висновках Команди міжнародних оглядачів Ради Європи у рамках Міжнародного огляду національної молодіжної політики України (2012).

Аналіз становища молоді у таких пріоритетних сферах, як освіта, зайнятість, житло, супроводжується стислим оглядом проблем, які значною мірою впливали на реалізацію зазначених пріоритетів. Йдеться, зокрема, про соціально-демографічні характеристики молоді, ставлення її до здорового способу життя та характер ціннісних орієнтацій.

Логіка структурної побудови Доповіді ґрунтується на необхідності висвітлення, по-перше, становища і ключових проблем української молоді в хронологічних межах 2013 р.; по-друге, характеру і результатів тогочасної державної молодіжної політики. Однак, через недостатній обсяг статистичної інформації та обмежену кількість і фрагментарність тематичних соціологічних досліджень, що проводилися в країні, автори доповіді не завжди могли використовувати однакові періоди порівняння тих або інших показників. Тому певні аспекти стану української молоді та молодіжної політики вимушено подаються у різних часових межах (1990-2013, 2000-2013, 2000-2012, 2008-2010, 2010-2013 і т. п.). Оскільки доповідь готувалася у другій половині 2014 року, державну молодіжну політику до певної міри було розглянуто в динаміці 2013–2014 рр. Це дозволило визначити основні тенденції в її еволюції та вийти на актуальні системні пропозиції.

Інформаційне забезпечення Доповіді здійснене завдяки статистичним, соціологічним та іншим матеріалам, надісланим в Державний інститут сімейної та молодіжної політики органами місцевого самоврядування з 23 областей України; міністерствами: Міністерством молоді і спорту України, Міністерством соціальної політики України, Міністерством освіти і науки України, Міністерством охорони здоров'я України, Міністерством регіонального розвитку і будівництва України, Міністерством юстиції України, Міністерством внутрішніх справ України, а також державними службами та спеціалізованими установами України: Державною службою статистики України, Державною пенітенціарною службою України, Державною міграційною службою України, Державною службою України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань, Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву. Поглибленому дослідженню теми сприяли також змістовні інформаційно-аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Інституту соціології НАН України, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Інституту економіки та

прогнозування НАН України, Інституту педіатрії, акушерства і гінекології Національної академії медичних наук України, Національної академії педагогічних наук України.

Доповідь підготовлено авторським колективом у складі: Аксьонова С.Ю., к. екон. н. (підрозд. 1.1); Богуш Л.Г., к. екон. н. (підрозд. 1.6); Болтівець С.І. д. психол. н. (підрозд. 1.6, 2.4, висновки та пропозиції); Бородін С.І., д. істор. н. (підрозд. 1.4); Вільцанюк І.І. (підрозд. 2.2); Волков В.О. (підрозд. 1.5); Горпинченко І.В., к. істор. н. (підрозд. 1.3, висновки і рекомендації); Дзюба Н.В. (підрозд. 1.3); Зінченко А.Г., к. істор. н. (підрозд. 1.4); Каленюк І.С., д. екон., н. (підрозд. 1.4); Коломієць О.О., к. екон. н. (підрозд. 1.1); Коляда В.С., магістр д.у.; Кравченко О.В.; Курило І.О., д. екон. н. (підрозд. 1.1); Левчук Н.М., д. екон. н. (підрозд. 1.2); Малярчук К.В., к. політ. н. (підрозд. 1.4, додатки); Надтока Г.М., д. істор. н. (вступ, підрозд. 2.3, 2.4, висновки і пропозиції); Новіков В.М., д. екон. н. (підрозд. 1.6); Острікова А.С. (підрозд. 2.4, додатки); Пеша І.В., к. пед. н. (підрозд. 1.3, 2.2, висновки і пропозиції); Позняк О.В., к. екон. н. (підрозд. 1.1); Рингач Н.О., д. н. з д.у. (підрозд. 1.1, 1.2); Романова Н.Ф., к. пед. н. (підрозд. 1.2, висновки і пропозиції); Рябенко В.О., к. філос. н. (підрозд. 2.1, висновки і пропозиції); Савін С.Л., к. істор. н. (підрозд. 2.3, висновки і пропозиції, додатки); Слюсар Л.І., к. екон. н. (підрозд. 1.1); Тарановська О.Ю. (підрозд. 1.3); Тарасенко Т.М., к. наук з д. у. (підрозд. 1.5); Тілікіна Н.В. (підрозд. 1.2, 1.3, 1.5, висновки і пропозиції); Черенько Л.М., к. екон. н. (підрозд. 1.5); Шишкін В.С., к. екон. н. (підрозд. 1.5); Ярош О.М. к. екон. н. (підрозд. 1.3, 1.5).

РОЗДІЛ 1

МОЛОДЬ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СТАНОВИЩЕ І КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ

1.1. ЗАГАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОЛОДІ

1.1.1. Динаміка чисельності та демографічні характеристики молоді в Україні

Молодіжний контингент в Україні демографічно неоднорідний, оскільки об'єднує групи населення у доволі широкому віковому діапазоні – від підліткових (15–17 років) та постпідліткових (18–19-річних) контингентів до більш зрілих у віковому й соціальному відношенні осіб, яким уже за 30 (30–34 роки).

Чисельність молодих людей віком 15–34 роки в Україні на початок 2014 р. становила 12 723 тис. осіб. На тлі скорочення загальної чисельності населення країни цей контингент осіб також скорочувався: лише за останні три роки зменшення чисельності молоді становило 693 тис. осіб (або понад 5%).

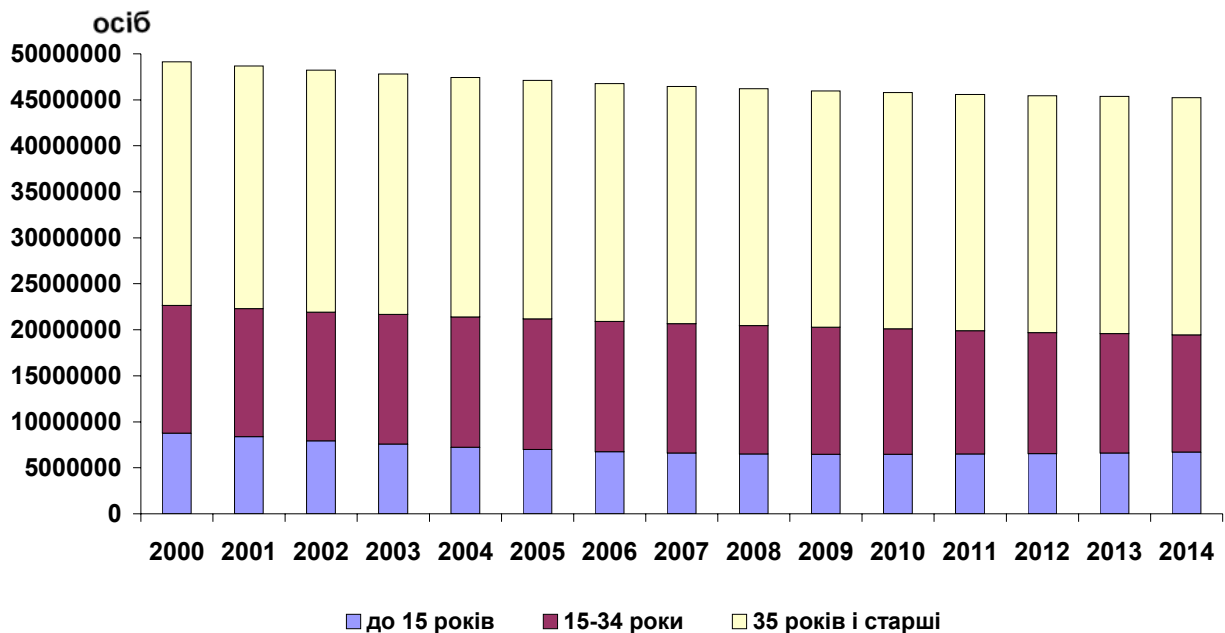

Рис. 1.1.1. Чисельність окремих вікових контингентів населення в Україні у 2000–2014 рр. (станом на початок року)

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Саме останніми роками темпи зменшення чисельності молоді порівняно з темпами скорочення чисельності інших вікових категорій населення були вищими. Протягом 2011–2014 рр. частка молоді в загальній чисельності населення зменшилась із 29,4% до 28,1% відповідно. Усього ж за період з 2000 р. по 2014 р. чисельність молоді скоротилася на 1,15 млн осіб (рис. 1.1.1). Це скорочення відбулося переважно за рахунок зменшення кількості міської молоді (майже на 907 тис. осіб). Кількість сільської молоді протягом цього періоду зменшилася на 247 тис. осіб.

Динаміка чисельності молоді в Україні, як у цілому, так і за типом поселення, чітко відображає наслідки «демографічних хвиль». Віковий склад молоді в Україні та його зміни свідчать про «старіння» молодіжного контингенту протягом останніх років внаслідок перерозподілу у віковому складі молоді на користь порівняно старших вікових груп (30–34-річних, а останнім часом – і 25–29-річних), представлених більш численними поколіннями молодих людей, народжених ще в дотрансформаційний період, за порівняно вищої народжуваності в Україні (рис. 1.1.2).

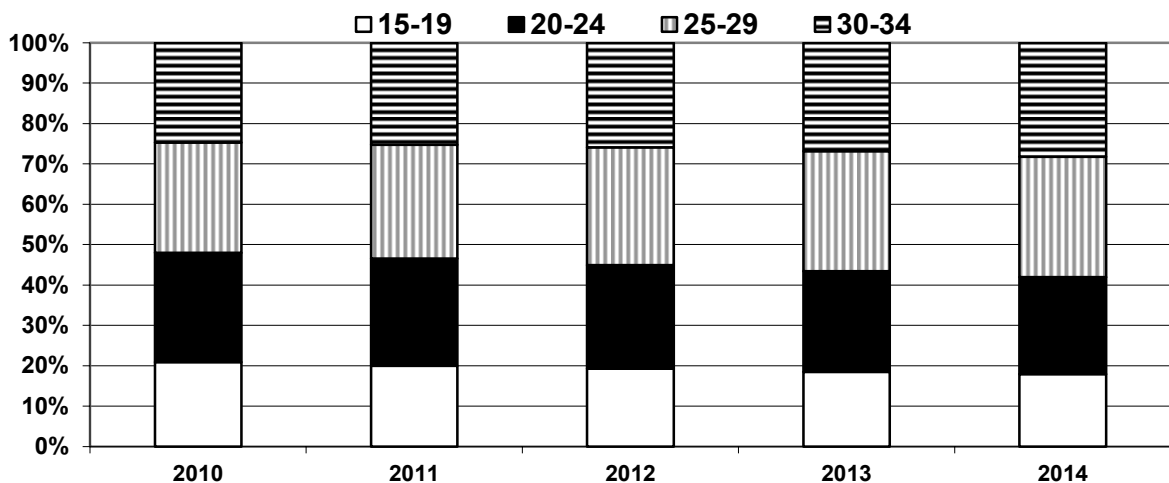

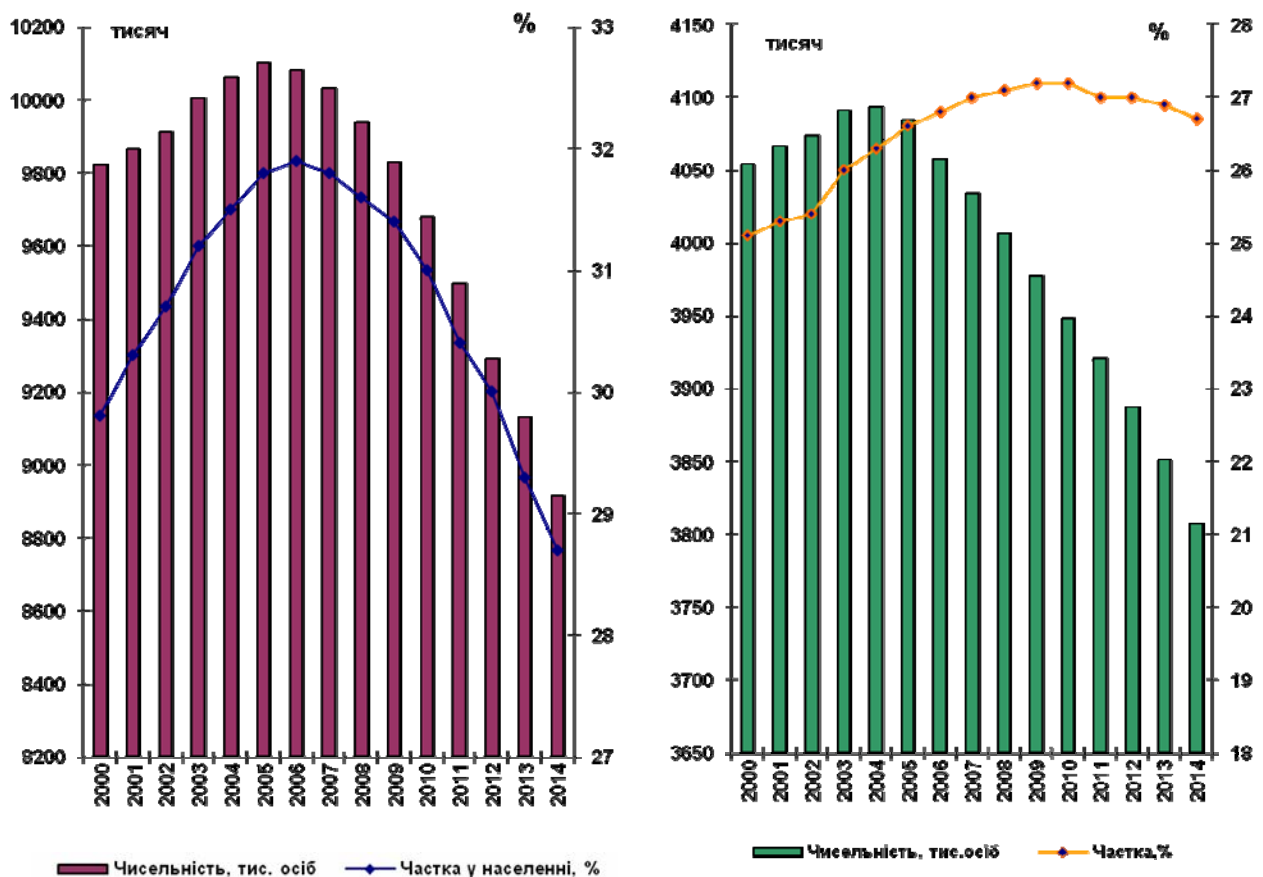
Рис. 1.1.2. Розподіл молоді віком 15–34 роки за окремими віковими групами в Україні у 2010–2014 рр. (станом на початок року)

Джерело: розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Таким чином, станом на початок 2014 р. найбільш численною віковою групою була молодь віком 25–29 років (3,8 млн осіб), осіб віком 30–34 років на цей момент налічувалося 3,6 млн, віком 20–24 років – 3 млн, а наймолодших

представників молодіжного контингенту (підлітків віком 15–19 років) – 2,3 млн.

Частка молодих городян у загальній чисельності молодіжних контингентів наразі становить 70%. Частка осіб віком 15–34 роки в загальній чисельності міського населення нині наближається до 29%. У сільській місцевості вона близька до 27% (рис. 1.1.3). Специфіка розселення в Західному регіоні України (проживання значної частки населення в сільській місцевості) станом на початок 2014 р. зумовлює перевагу сільської молоді над міською в таких областях: Закарпатська (на 98,5 тис. осіб), Чернівецька (29,9 тис. осіб), Івано-Франківська (37,9 тис. осіб) та Тернопільська (17,7 тис. осіб).

Міські поселення

Сільська місцевість

Рис. 1.1.3. Чисельність молоді віком 15–34 роки та її частка у населенні України за типом поселення у 2000–2014 рр.

Джерело: дані Державної служби статистики України

У абсолютному вимірі найбільше скорочення молодіжного контингенту в Україні протягом останніх 14 років відбулось у східних промислових регіонах

країни – в Донецькій області з 2000 р. по 2014 р. чисельність молоді віком 15–34 роки скоротилася на 183 тис. осіб, у Дніпропетровській – на 123 тис. осіб, у Луганській – на 107 тис. осіб, у Харківській – на 79 тис. осіб, у Запорізькій – на 72 тис. осіб. Натомість у Києві зафіксовано збільшення молодіжного контингенту (виключно за рахунок значного приросту числа осіб віком 25–34 р.) – на 17,1 тис. осіб. Кіровоградська область з-поміж інших вирізняється тим, що в ній скорочення молодіжного контингенту в цей період відбулося в усіх без винятку п'ятирічних вікових групах молоді, включаючи 25–30-річних та 30–34-річних.

Порівняння сучасного вікового складу молоді за типом поселення свідчить, що в селах, з їх порівняно більш високою народжуваністю, частка наймолодших вікових груп молоді є більшою, ніж у містах. Водночас у міських поселеннях, що є центрами тяжіння для молоді з вищим рівнем освіти і трудового досвіду, перевага старших вікових груп молоді наразі виражена більш чітко (рис. 1.1.4).

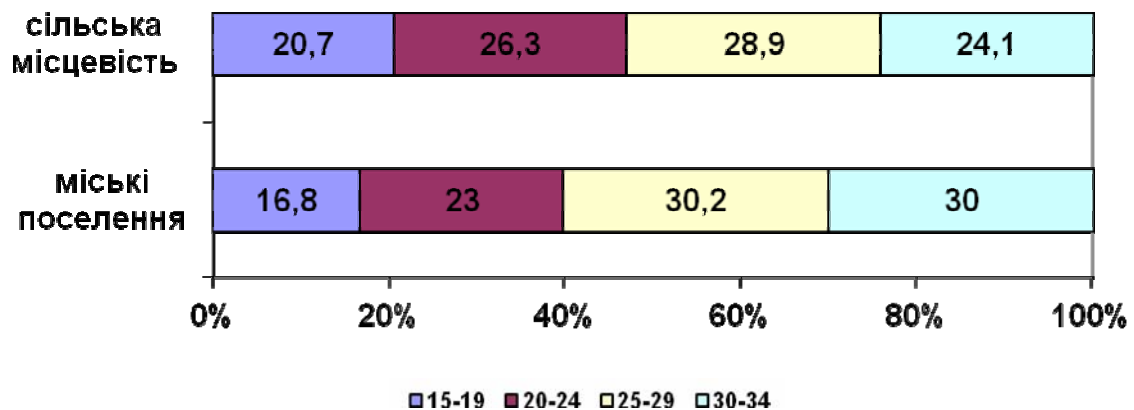

Рис. 1.1.4. Розподіл міської та сільської молоді віком 15–34 роки за окремими віковими групами в Україні у 2014 р. (станом на початок року).

Джерело: розрахунки за даними Державної служби статистики України

У складі молодіжних контингентів частка чоловіків має певну (природну) чисельну перевагу, яка зменшується в процесі переходу від молодших вікових груп до старших (табл. 1.1.1). Вік балансування чисельності статей у населенні України наразі становить 34 роки.

Таблиця 1.1.1

Співвідношення чисельності молодих чоловіків і жінок в Україні за типом поселення у 2013–2014 рр. (станом на початок року)

Вікові групи	На 1000 жінок припадає чоловіків, осіб	
	2013 р.	2014 р.
15–34 роки	1038	1039
зокрема:		
15–19 роки	1054	1054
20–24 роки	1053	1055
25–29 років	1037	1038
30–34 роки	1017	1020

Джерело: розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Серед областей України найбільший внесок у загальну чисельність української молоді здійснюють густонаселені промислові регіони – Дніпропетровщина, Донеччина, Харківщина, а також столиця м. Київ. Більшою часткою молоді у складі всього населення на загальноукраїнському тлі виділяються, з одного боку, більш розвинені та привабливі щодо життєвих перспектив і можливостей трудової реалізації місто Київ, а також Харківська і Одеська області, з іншого – західні регіони країни з відносно молодим населенням (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області). Це пояснюється традиційно вищою дітородною активністю населення цих регіонів і зумовленими нею можливостями поповнення молодіжних контингентів.

Згідно із середнім варіантом демографічного прогнозу для України, здійсненого Інститутом демографії та соціальних досліджень, чисельність молоді у нашій країні скорочуватиметься й надалі і до 2020 р. становитиме 10 млн 867 тис. осіб.

1.1.2. Шлюбно-сімейна структура

Населення України традиційно характеризувалося високим рівнем шлюбності молоді. Хоча загальноєвропейські закономірності розвитку шлюбних відносин (підвищення віку вступу до шлюбу, плюралізація його форм) і властиві нашій країні, вони не змінили цієї традиційної характеристики українського населення. Міжнародні порівняння свідчать, що молодь України раніше і частіше реєструє шлюб, ніж її ровесники в більшості країн Європи. Водночас високий рівень розлучуваності, що сформувався ще за радянських часів, і зараз є характерним для українського населення.

В Україні відбуваються поступові зміни вікової моделі шлюбності: як і в інших країнах Європи, зростає і середній, і медіанний вік взяття шлюбу, у тому числі першого (табл. 1.1.2). В умовах ринкового середовища все більша частина молоді відкладає шлюб до закінчення періоду навчання, набуття професії, працевлаштування.

Відповідні зміни відбуваються у розподілі шлюбів за віком наречених: зменшується частка ранніх шлюбів у їх загальній кількості. Якщо у 2000 р. було зареєстровано 19 639 шлюбів з нареченою віком до 18 років (7,2% від загальної кількості всіх шлюбів), то вже у 2013 р. – 2758 (0,9%).

Шлюбна поведінка молоді визначає її шлюбну структуру. За даними вибіркового соціально-демографічного обстеження, майже 96% молодих людей віком 15–19 років ніколи не перебували в шлюбі та ще не мають досвіду подружнього життя. Серед молоді віком 20–24 роки не мають цього досвіду 66% опитаних, а починаючи з 25-річного віку більшість молодих людей перебуває у шлюбі (серед 25–29-річних – 60%, серед 30–34-річних – 78%).

Середній вік осіб, які взяли шлюб в Україні у 2000–2012 рр.

	Всі поселення				Міські поселення				Сільська місцевість			
	Всі шлюби		Перший шлюб		Всі шлюби		Перший шлюб		Всі шлюби		Перший шлюб	
	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.
2000	29,36	26,52	25,23	22,62	29,97	27,23	25,28	22,87	27,88	24,80	25,12	22,10
2001	29,58	26,68	25,42	22,76	30,11	27,27	25,50	23,02	28,19	25,14	25,25	22,16
2002	29,54	26,57	25,54	22,81	30,05	27,15	25,65	23,09	28,14	25,01	25,28	22,15
2003	29,45	26,48	25,57	22,87	29,94	27,01	25,73	23,17	28,0	24,9	25,14	22,08
2004	30,06	27,08	25,80	23,10	30,59	27,64	25,96	23,39	28,46	25,38	25,41	22,34
2005	29,99	27,03	25,92	23,26	30,45	27,51	26,08	23,55	28,53	25,47	25,46	22,41
2006	29,75	26,82	25,91	23,33	30,18	27,28	26,09	23,63	28,36	25,36	25,38	22,43
2007	29,63	26,77	26,00	23,47	30,07	27,24	26,21	23,81	28,20	25,25	25,40	22,45
2008	30,18	27,31	26,27	23,69	30,66	27,84	26,49	24,06	28,65	25,65	25,63	22,63
2009	30,35	27,44	26,52	23,98	30,87	28,00	26,78	24,41	28,76	25,72	25,80	22,77
2010	30,32	27,43	26,69	24,17	30,84	28,00	26,97	24,62	28,70	25,65	25,88	22,87
2011	30,27	27,43	26,82	24,33	30,78	27,98	27,12	24,79	28,67	25,69	25,95	22,98
2012	30,62	27,82	27,03	24,57	31,15	28,40	27,34	25,04	28,94	25,96	26,14	23,22

Джерело: розрахунки за даними Державної служби статистики України

Традиційно дівчата починають подружнє життя раніше, ніж хлопці. Відповідно серед них більше тих, хто в 15–24 роки вже перебуває у шлюбі. Водночас вже у віці 25–34 роки майже кожен десятий молодий українець має негативний досвід подружнього життя, тобто є розлученим (рис. 1.1.5).

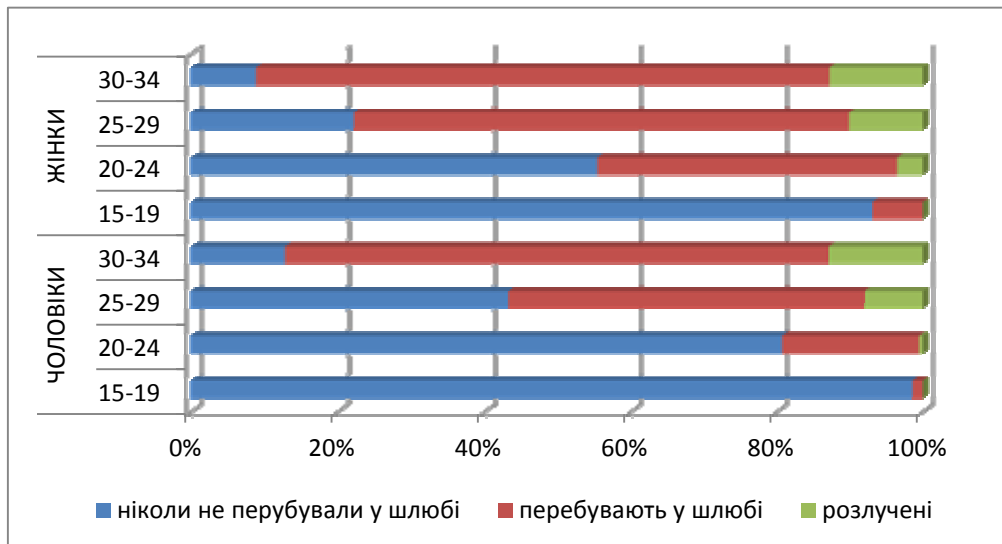

Рис. 1.1.5. Розподіл молоді різної статі та віку за шлюбним станом, %

Джерело: дані вибіркового соціально-демографічного дослідження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації» (Центр «Соціальний моніторинг», 2010 р.).

Економічні і демографічні зміни в житті молодої людини є передумовою зміни її сімейного стану, тобто типу сім'ї, в якій вона проживає. Наймолодші категорії молоді (підлітки) проживають у сім'ї батьків. Сімейний стан молоді старших вікових груп змінюється в міру збільшення віку і особливо після вступу до шлюбу. Молода подружня пара може певний час проживати з батьками, однак потім намагається жити окремо.

Вибіркові соціально-демографічні дослідження свідчать, що для сучасної України не є типовим самотійне проживання молоді поза сім'єю батьків або родичів. Але з підвищенням віку все більша частина молодих людей проживає зі своїм шлюбним партнером, і серед них все більше тих, хто мешкає окремо від сім'ї батьків (рис. 1.1.6). Водночас як серед осіб 25–29 років, так і серед 30–34-річних досить значна частина тих, хто вже має власну сім'ю і проживає з сім'єю батьків, при цьому в більшості випадків це – повна батьківська ім'я (батько і мати).

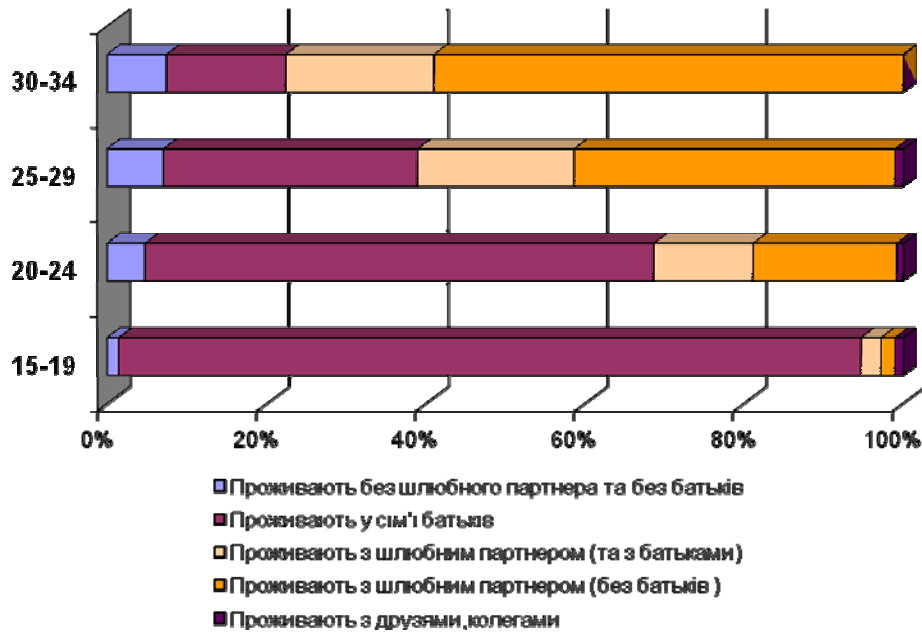

Рис. 1.1.6. Розподіл молоді за віком і типом сім'ї, в якій вона проживає, %

Джерело: дані вибіркового соціально-демографічного дослідження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації».

Процес відокремлення молоді подружньої пари від сім'ї батьків відбувається повільно, складно, гальмується наявністю житлової проблеми, неможливістю придбання чи оренди житла для більшості населення, цілковитою відсутністю балансу цін на ринку житла і реальних доходів як молоді, так і осіб більш старшого віку.

1.1.3. Репродуктивні орієнтації населення дітородного віку

Поліпшення поінформованості щодо використання контрацептивних засобів у сучасному поколінні молодих людей створює умови для більш вираженого дотримання ними своїх дітородних планів (насамперед щодо кількості дітей). У свою чергу, це підвищує цінність дослідження дітородних орієнтацій за допомогою вибірових соціально-демографічних обстежень. Результати проведеного Інститутом демографії та соціальних досліджень обстеження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації» (2010 р.) показали, що серед респондентів віком 15–34 роки найчисельнішою виявилась група опитаних (54,2%), які висловили бажання народити дві дитини за наявності необхідних умов та зважаючи лише на особистісні схильності, без

урахування конкретних життєвих обставин (насамперед матеріальних умов) й індивідуальної біографії. Приблизно 15% молодих опитаних повідомили, що навіть за наявності необхідних умов вони хотіли б мати лише одну дитину. Майже 12% респондентів хотіли б мати трьох дітей і лише незначна частка (2,0%) – чотирьох і більше дітей. Значну групу респондентів утворили ті, хто не зміг чітко відповісти на запитання про бажану кількість дітей і вказав, що за наявності необхідних умов вони матимуть «стільки дітей, скільки народиться» (6,3%). Ще 9,1% опитаних хоча й планували обмежити кількість дітей у своїй сім'ї, однак на момент опитування не знали, скільки саме дітей вони хотіли б мати.

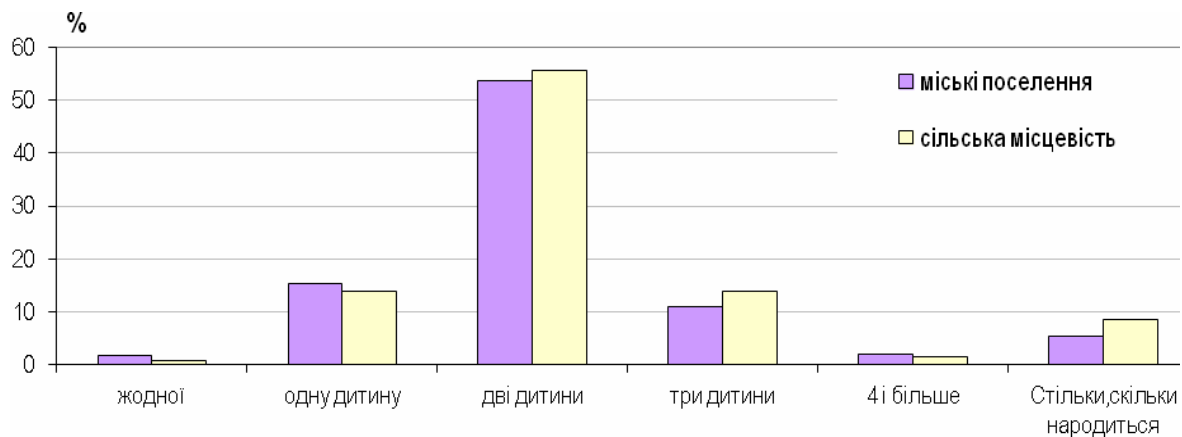

Рис. 1.1.7. Розподіл відповідей респондентів міських поселень і сільської місцевості щодо бажаної кількості дітей, %

Джерело: соціально-демографічне обстеження «Молодь України, 2010».

Молодь сільської місцевості дещо частіше, ніж молоді городяни, повідомляла про бажання народити дві-три дитини або взагалі не обмежувати кількість дітей, якщо для цього будуть створені належні умови (рис. 1.1.7). Занепокоєння викликає те, що серед молодих людей є ті, котрі навіть за наявності усіх необхідних умов не хотіли б мати дітей, хоча їх частка у загальній сукупності респондентів була незначною – менше 2% у міських поселеннях та 1% у сільських поселеннях.

Бажана кількість дітей може відрізнятися від тієї, що формується у свідомості молодої людини під впливом її життєвого середовища, тобто об'єктивної ситуації. На відміну від бажаної кількості дітей, характеристика

«запланована кількість дітей» є більш конкретною, хоча й вона може суттєво відрізнятися від тієї кількості дітей, яку реально матиме респондент у своєму житті. Відповіді респондентів щодо запланованої ними кількості дітей підтвердили орієнтацію більшості молоді на дводітну сім'ю: половина респондентів, як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості, планували мати двох дітей. За існуючих умов, одну дитину хотіли б народити приблизно 17% городян та 14% мешканців сіл. На народження трьох та чотирьох і більше дітей були зорієнтовані близько 10% опитаних у міських поселеннях і 16% – у сільській місцевості. У підсумку середня запланована кількість дітей у респондентів сільської місцевості виявилася вищою, ніж в опитаних з міських поселень – 2,06 та 1,91 дитини відповідно. У молодих жінок цей показник досягав 2 дітей, тоді як у чоловіків був дещо нижчим – 1,91 дитини.

Порівняння відповідей респондентів щодо їх думок про бажану та заплановану кількість дітей виявляє пріоритетність тяжіння молоді до моделі дводітної сім'ї. Однак відсутність у країні умов, необхідних для народження дитини, обумовлює переважаючу схильність молоді до одnodітних сімей.

1.1.4. Проблеми ранньої народжуваності

Зниження інтенсивності народжуваності у наймолодших жінок фертильного віку (15–19 років), що тривало з 1992-го по 2001 рр., змінилося певною стабілізацією повікового коефіцієнта на рівні 29–30‰ протягом 2001–2007 рр. Після незначного зростання цього показника до 32,0‰ у 2008 р. дітородна активність у жінок віком до 20 років знову почала поступово зменшуватися. У 2013 р. в Україні коефіцієнт народжуваності у жінок віком 15–19 років становив 27,0‰. Підліткова народжуваність (у дівчат віком до 18 років) у 2013 р. становила 11,5‰.

Рання народжуваність в Україні має значну диференціацію залежно від типу поселення. Традиційно в сільській місцевості молоді дівчата виявляють більшу дітородну активність, ніж у міських поселеннях. Так, у 2000 р. в сільській місцевості коефіцієнт народжуваності у жінок віком до 20 років

становив 55,2‰, що у 2,3 разу перевищував відповідний показник у міських поселеннях. У період незначного підвищення народжуваності (2006–2008 рр.) у наймолодшій дітородній групі жінок коефіцієнти народжуваності у міських і сільських поселеннях дещо зблизилися. Однак наступне зниження інтенсивності народжуваності знову посилило різницю між відповідними показниками для різних типів поселень. У 2013 р. коефіцієнт народжуваності жінок віком до 20 років у міських поселеннях становив приблизно 19‰, а в сільській місцевості – 42‰ (рис. 1.1.8).

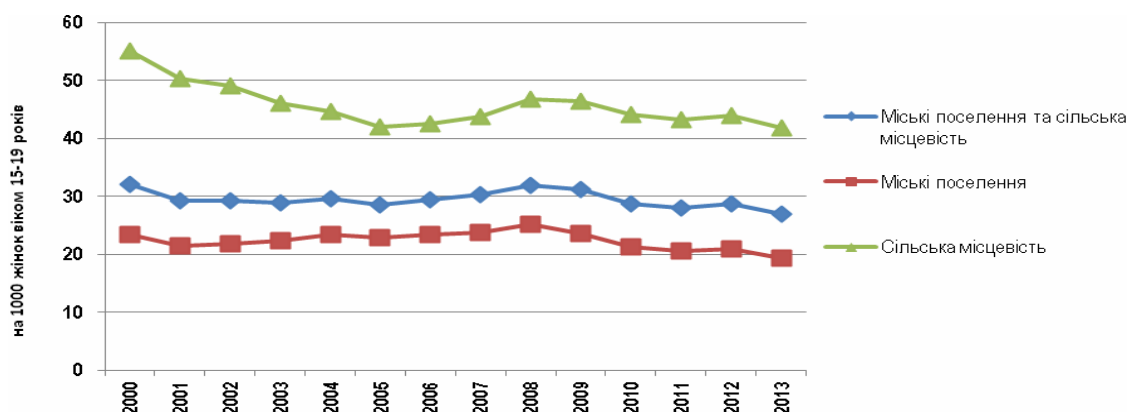

Рис. 1.1.8. Коефіцієнт народжуваності в жінок молодших 20 років в Україні у 2000–2013 рр., у міських поселеннях і сільській місцевості, на 1000 жінок відповідного віку

Джерело: розрахунки за даними Державної служби статистики України

Про зниження рівня ранньої народжуваності також свідчить істотне зменшення в загальній кількості народжених питомої ваги дітей, народжених у молодих матерів віком до 20 років. Якщо у 2000 р. їх частка сягала 15,5%, то у 2013 р. вона впала до рівня 6,1%. У сільській місцевості питома вага дітей, народжених молодими матерями, зменшилася вдвічі (з 18,8% у 2000 р. – до 9,4% у 2013 р.), а в міських поселеннях – утричі (з 13,5% у 2000 р. – до 4,4% у 2013 р.).

Статистичні дані свідчать про залежність позашлюбної народжуваності від віку матері. Дівчатам віком до 16 років властива найбільша кількість позашлюбних народжень. Але вже для дівчат 18-річної вікової групи характерним є різке зменшення питомої ваги народжень поза шлюбом. Досить

високі темпи зниження частки таких народжень простежуються також у дівчат віком до 20 років. У більш старших вікових групах молодих жінок ця динаміка уповільнюється. Так, у 2013 р. частка дітей, народжених в Україні поза шлюбом, у 16-річних дівчат становила 78,6%, у 17-річних – 67,0%, у 18-річних – 43,1%, а в жінок віком 25 років – приблизно 17% (рис. 1.1.9).

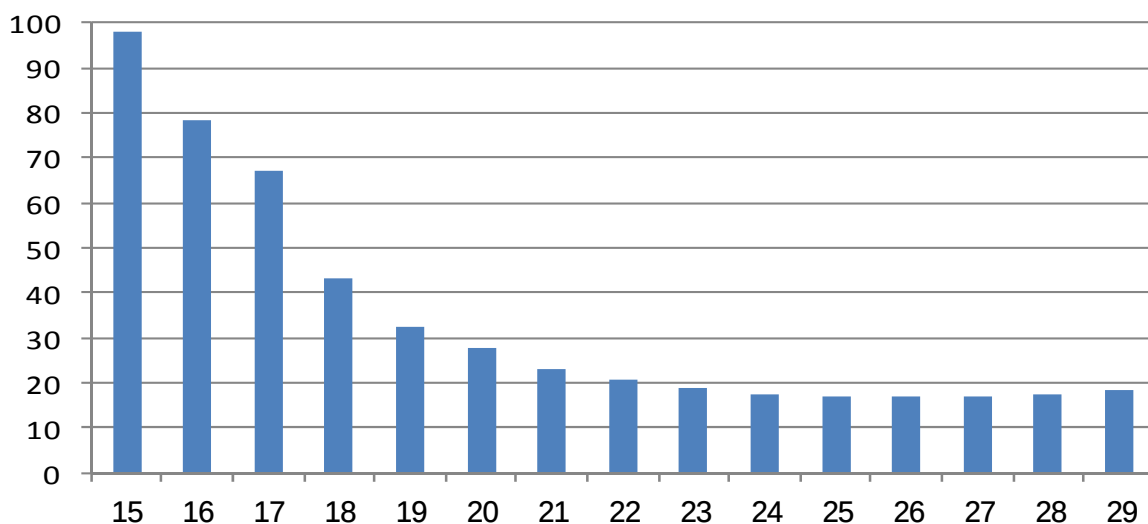

Рис. 1.1.9. Частка народжених у матерів, які не перебували в зареєстрованому шлюбі, серед усіх народжених, у жінок відповідного віку, Україна, 2013 р., %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Посилення суспільної стурбованості щодо народжуваності в ранньому віці в розвинених країнах зумовлено усвідомленням комплексу психологічних, соціальних і економічних наслідків цього явища як для юних матерів та їх дітей зокрема, так і для суспільства загалом. Особливе занепокоєння викликає раннє народження дітей неповнолітніми дівчатами. Кожне народження дитини неповнолітньою дівчиною знову і знову ставить проблему відповідальності за життя нової людини тих, хто поки що не відповідає повною мірою за своє власне життя.

Для України характерною є істотна регіональна варіація показника підліткової народжуваності: від 28,1‰ у Закарпатській області – до 3,4‰ у м. Києві. За період, що минув після запровадження надання вагової грошової допомоги при народженні дитини (2005–2013 рр.), у Закарпатській, Миколаївській, Херсонській, Одеській, Житомирській областях відбулося

підвищення коефіцієнтів підліткової народжуваності (у дівчат віком 15–17 років), тоді як у Тернопільській, Сумській, Івано-Франківській, Рівненській, Вінницькій, Хмельницькій областях, навпаки, народжуваність серед дівчат віком 15–17 років знизилася (рис. 1.1.10).

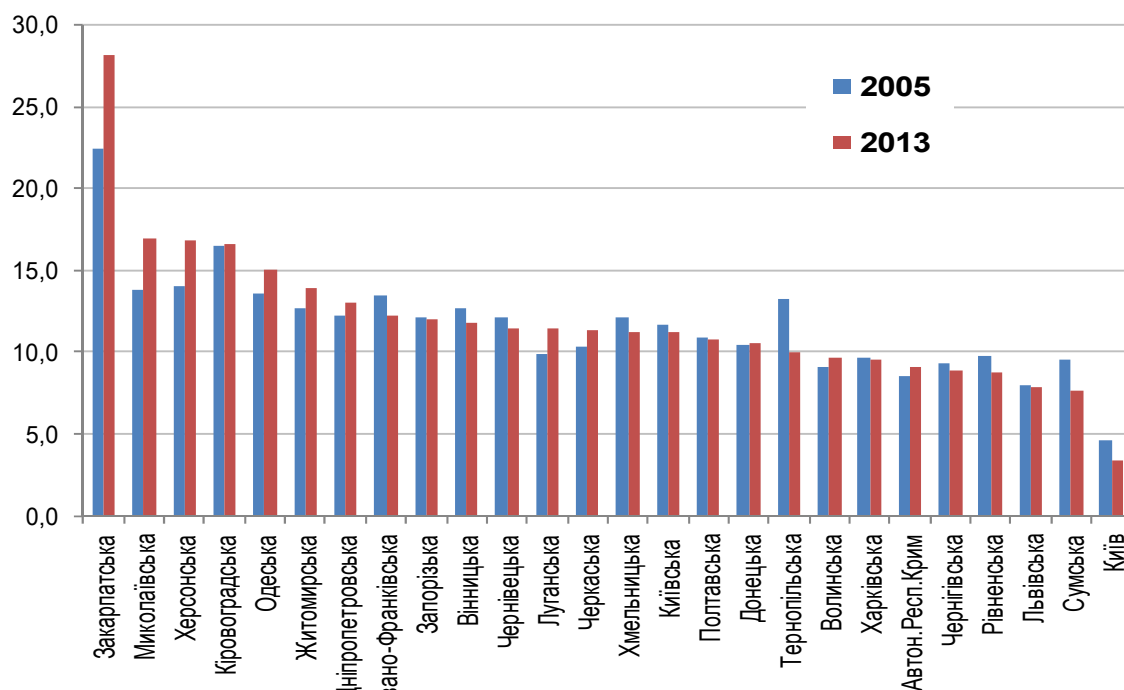

Рис. 1.1.10. Коефіцієнти народжуваності у дівчат віком 15–17 років в Україні у 2005 і 2013 рр., за регіонами, на 1000 жінок відповідного віку, ‰

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

1.1.5. Показники смертності молоді та дітей

Особливості смертності в молодому віці. З переходом від молодших до старших вікових груп молоді рівень смертності зростає з 58,3 випадку на 100 тис. населення віком 15–19 років – до 271,1 на 100 тис. населення віком 30–34 роки.

Гендерна нерівність. Значне переважання смертності юнаків та молодих чоловіків над смертністю дівчат і жінок стає помітним з 15-річного віку. Якщо

у віковому інтервалі 10–14 років перевищення смертності хлопчиків не сягає 1,5 разу, то в наступній п'ятирічній віковій групі (15–19 років) воно становить 2,3 разу, а в межах більш старших вікових груп стає вищим, ніж серед дівчат, у 3 рази й більше (табл. 1.1.3).

Таблиця 1.1.3

**Смертність населення України за окремими віковими групами, 2013 р.,
на 100 тис. населення відповідного віку, випадків**

Вік, років	Чоловіки	Жінки	Співвідношення, рази
15–19	81,1	34,3	2,4
20–24	146,9	49,7	3,0
25–29	242,7	80,6	3,0
30–34	407,3	132,5	3,1

Джерело: дані Державної служби статистики України

Причини, які зумовлюють вищий рівень смертності молодих чоловіків, мають переважно соціальний характер. Наприклад, смертність чоловічої молоді від зовнішніх (соціальних) причин у 4,2 разу вища, ніж від чинників природного (ендогенного) характеру.

Структурі причин смерті у молодому віці притаманні саме ця особливість: основна частка смертей зумовлена екзогенною патологією – сумарно понад 60% смертних випадків у віці 15–34 років викликані зовнішніми причинами, інфекційними і паразитарними хворобами.

Зовнішні причини є найбільш частою причиною смерті молодих людей як в Україні, так і у Європі. Ендогенна патологія спричинює смерть молодих людей порівняно рідше. Наприклад, частка померлих внаслідок основної причини смертності всього населення – хвороб системи кровообігу – у найстаршій віковій групі молоді (30–34 роки) ледь сягає 7% (табл. 1.1.4).

Найбільша частка неприродних смертей молоді детермінована самогубствами (20,7 випадку на 100 тис. населення), випадковими отруєннями (14,2 на 100 тис. населення), ушкодженнями з невизначеним наміром (13,5 на 100 тис. населення) і транспортними нещасними випадками (12,0 на 100 тис. населення). Якщо для всього населення основну частину смертності внаслідок

інфекційних і паразитарних хвороб формує туберкульоз, то в молодіжному середовищі майже 2/3 таких смертей зумовлені СНІДом.

Таблиця 1.1.4

Смертність за причинами і вибраними віковими групами, 2013 р., випадків

	Все населення	Вікова група, років			
		15–19	20–24	25–29	30–34
Інфекційні і паразитарні хвороби	28,5	1,0	5,5	23,3	51,3
Новоутворення	203,8	5,4	7,6	10,3	21,8
Хвороби системи кровообігу	971,9	3,9	7,6	17,5	38,8
Хвороби органів дихання	36,5	1,0	2,5	6,0	11,5
Хвороби органів травлення	61,7	0,6	3,8	12,3	31,9
Зовнішні причини	88,8	39,4	62,9	79,2	92,4

Джерело: дані Державної служби статистики України

З огляду на певні екзогенні причини, вищий рівень смертності спостерігається саме в молодому віці. Так, у 2013 р. найбільші коефіцієнти смертності внаслідок транспортних нещасних випадків припали на вік 20–29 років. Рівень смертності, зумовленої СНІДом, є одним з найвищих у віці 30–34 роки (у 2013 р. – 31,7, а в 2012 р. – 38,5 випадку на 100 тис. населення відповідного віку). Правда, найвищого значення він сягає в наступній віковій групі (35–39 років) – 40,9 на 100 тис. населення – і спадає до поодиноких випадків у людей вікової категорії понад 60 років.

Що стосується новоутворень, то на відміну від більш старшого населення, у якого серед причин смерті переважає рак легенів, шлунку і жіночої репродуктивної сфери, причиною смерті молодих людей віком 15–34 роки частіше є злоякісні новоутворення лімфоїдної, кровотворної та сполучних тканин.

На відміну від жінок, молоді чоловіки більш схильні до ризикованої активної поведінки, пов'язаної як з конкретною активністю (професійною, спортивною, службою в армії тощо), так і з поведінкою в процесах соціалізації

(ризикованою сексуальною поведінкою, схильністю до невиправданого ризику, захоплення екстремальними видами спорту і відпочинку тощо). Так, юнаки віком 15–34 роки частіше потопають, стають жертвами дії вогню та диму, гинуть унаслідок падінь, ніж їхні однолітки дівчата. Смертність чоловіків унаслідок самогубств у цій групі більш ніж у 7 разів перевищує її рівень у жінок.

Смертність молодих людей віком 15–29 років від усіх причин в Україні значно вища, ніж у країнах ЄС (табл. 1.1.5). Характерно, що протягом останніх десятиріч, це переважання зросло з 1,6 разу в 1981 р. – до більш, ніж 2,5 разу у 2013 р.

Таблиця 1.1.5

Смертність у віці 15–29 років від окремих причин в Україні та країнах ЄС, стандартизований показник на 100 тис. населення, євростандарт, 2012 р., випадків

	Україна	ЄС
Всі причини	111,2	43,4
Інфекційні та паразитарні хвороби	12,4	0,74
Новоутворення	7,9	5,1
Зовнішні причини	61,5	24,7

Джерело: European mortality database (MDB) World Health Organization Regional Office for Europe, Updated: April 2014.

Частка смертності від інфекційних і паразитарних хвороб у загальній структурі смертності української молоді у 18 разів більша, ніж у країнах ЄС. У півтора разу більшою, ніж у Європі, є також смертність української молоді від новоутворень. Отруєння молоді алкоголем спричиняє летальні наслідки в Україні у 15 разів частіше, ніж у ЄС. Показово, що в колишній соціалістичній Польщі, яка межує з Україною на заході, смертність молоді лише незначною мірою відрізняється від показників країн ЄС.

1.1.6. Міграція молоді

На відміну від усього населення країни, міграційній поведінці української молоді протягом останніх років властивий досить інтенсивний характер як зовнішніх, так і внутрішніх переміщень.

У 2002–2011 рр. кількість вибулих з України осіб віком 15–35 років зменшилася у п'ятеро, тоді як кількість прибулих за цей же період зменшилася трохи більше, ніж на третину (рис. 1.1.11).

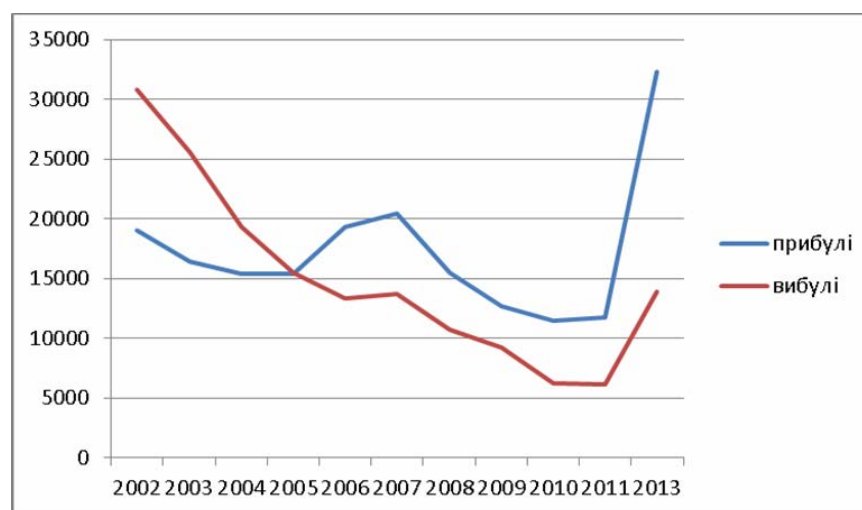

Рис. 1.1.11. Динаміка зовнішньої міграції молоді в Україні у 2002–2013 рр., осіб
Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики.

У 2012–2013 рр. кількість зареєстрованих випадків прибуття молоді збільшилася в декілька разів. Утім, це сталося не внаслідок реального збільшення числа прибулих, а в результаті полегшення можливостей реєстрації іноземців, які прибули в Україну протягом попередніх років, після прийняття Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», адже загалом статистика зареєстрованих міграцій показує рік реєстрації, а не рік фактичного прибуття. У 2013 р. сальдо зовнішніх міграцій молоді в Україні становило +18,4 тис. осіб.

У загальному зовнішньому міграційному кругообігу населення України частка жінок і чоловіків віком 15–35 років є приблизно однаковою. У 2002–2011 рр. частка молодих чоловіків, у середньому, становила 21,5% від загалу

мігрантів обох статей, а молодих жінок – 20,1%. У 2013 р. відбулося різке зростання частки молодих чоловіків (40,7%). Однак, частка молодих жінок майже не змінилася (19,9%).

Серед прибулих в Україну віком 15–35 років переважають чоловіки. У 2002–2011 рр. їхня частка становила, в середньому, 22,4% від усіх прибулих, а у 2013 р. зросла до 40,4%. Водночас середня частка жінок цієї групи серед загальної кількості прибулих протягом останніх 12 років становить 18,3%. Натомість, серед загальної кількості вибулих з України молодих людей переважають жінки. Так, у 2002–2010 рр. їх частка становила, в середньому, 23,3%.

У 2009–2011 рр. в потоках прибулих молодих мігрантів частка осіб віком 15–24 років зменшувалася, а частка осіб віком 25–35 років продовжувала зростати. З 2011 р. серед прибулих різко збільшилася частка осіб віком 15–24 років. У 2013 р. вона досягла 38,5%.

Серед вибулих з України протягом 2002–2009 рр. частка груп осіб віком 20–24, 25–29 і 30–35 років поступово зростала у діапазоні від 10% до 15%. У 2009–2011 рр. частка вибулих осіб віком 20–29 років зменшувалася, однак у 2013 р. було зафіксовано її різке зростання – у загальній кількості тих, хто виїхав з України, особи віком 20–24 роки склали 25,6%, а молоді люди віком 25–29 років – 20,4%.

Загалом кількість і активність молоді, яка включається в зовнішні міграційні переміщення, суттєво залежить від віку. Цей показник починає зростати після досягнення молоддю 21-річного віку, досягає піку у віковій групі 25–27 років і поступово зменшується в середовищі старших вікових груп молоді. Серед молодих людей, які виїжджають за кордон, приблизно 30% становлять особи вікової групи 25–29 років. Найменш активними зовнішніми мігрантами є юнаки та дівчата віком 15–19 років.

З 2002 р. внутрішня міграція української молоді між містом та селом набуває характеру незворотних стаціонарних переміщень. Так, у 2002 р. кількість молодих людей, які прибули до міст, перевищила 185 тис. осіб. У 2013

р. вона зменшилася до 152 тис. осіб. Пік активності переїзду молоді до міст був зафіксований у 2005 р. – понад 195 тис. осіб. Протягом 2002–2013 рр. у сільській місцевості спостерігалось зменшення кількості молодих осіб, які виїжджають до міст: у 2002 р. – 96 тис. осіб, у 2013 р. близько 75 тис. осіб.

Основну частину молодих осіб, які виїжджають із сільської місцевості, становить молодь віком 15–19 років. У 2005–2009 рр. щорічне сальдо міграцій представників цієї вікової групи у сільській місцевості України становило мінус 20 тис. осіб. Головними причинами домінування цієї молодіжної групи в процесі внутрішньої міграції молоді є закінчення школи, вступ до професійно-технічного або вищого навчального закладу, працевлаштування і створення сім'ї.

Основну частину молодих осіб, які виїжджають із міських поселень, становить молодь віком 20–24 роки. У 2010 р. від'ємне сальдо міграції для цієї вікової групи становило понад 13 тис. осіб, але протягом останніх трьох років спостерігається спад активності виїзду осіб цього віку. У 2013 р. цей від'ємний показник ледве перевищував 10 тис. осіб.

Зазначені особливості вікової структури внутрішньодержавної міграції міської і сільської молоді свідчать, що обсяги вибуття молодих осіб з міської до сільської місцевості, які закінчили навчання, є значно меншими, ніж обсяги прибуття наймолодших контингентів молоді із сіл до міст. Тобто, після завершення навчання, значна частина прибулих на навчання мігрантів із сільської місцевості залишається у містах.

У 2013 р. молодь становила 69,0% усіх внутрішньодержавних мігрантів, що на 7,9 % вище, ніж у 2002 р. У міжрегіональних переміщеннях молоді переважають молоді жінки, частка яких у загальному обсязі молодіжної міграції становить 52,3%. Найвища міграційна активність молоді була характерна для 2004–2007 рр., зокрема у 2004 р. вона досягла свого максимуму (188,8 тис. осіб). Починаючи з 2008 р. спостерігається тенденція до зменшення обсягів внутрішніх міграцій молоді. У 2013 р. своє постійне місце проживання в межах України змінили 180,7 тис. молодих осіб, що на 10,4% більше, ніж у

2002 р. (163,6 тис. осіб). У 2013 р. порівняно з 2002 роком на 4,9% підвищилася міграційна активність молодих чоловіків.

У регіональному розрізі протягом досліджуваного періоду в результаті міграційного приросту кількість молоді збільшилася в Київській, Одеській, Харківській областях та мм. Києві і Севастополі (від 3,5 – до 120,0 тис. осіб), і, навпаки, зменшилася у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Сумській, Хмельницькій та ін. областях. Починаючи з 2010 р. додатне міграційне сальдо мали такі регіони України: АР Крим, мм. Київ та Севастополь, Київська, Одеська, Харківська та Чернівецька області. Найбільших міграційних втрат молоді протягом 2013 р. зазнали Донецька (–2325 осіб), Луганська (–2432 осіб) та Дніпропетровська (–1643 особи) області.

1.2. СТАН ЗДОРОВ'Я ТА ОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ

1.2.1. Загальні показники здоров'я молоді

Показники здоров'я молоді суттєво залежать від вікової групи, до якої вона належить. Згідно із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» молодими людьми вважаються особи віком від 14 до 35 років. За національною класифікацією молодь поділяється на три основні групи: молодь шкільного віку (14–17 років), молодь студентського віку (18–24 роки), молодь зрілого віку (25–35 років).

Шкільна молодь. Незважаючи на те, що уроки основ здоров'я проводяться у навчальних закладах різного рівня акредитації вже протягом тривалого часу і у всіх вікових групах школярів, вони мають вкрай низьку ефективність.

За даними Інституту гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України, частка шкільної молоді, яка у 2013 р. визнавалася лікарями здоровою (тобто такою, у якій відсутні хронічні захворювання і вади розвитку), коливається у межах від 9 % до 45 %. Тобто здоровими можна визнати менше половини загальної кількості школярів. У свою чергу, серед цих школярів високий та середній рівень здоров'я мають приблизно 30 % осіб. Саме вони визнаються медиками здатними до виконання встановлених нормативів на уроках фізкультури та фізичного виховання. Ще дві третини практично здорових школярів мають недостатній резерв здоров'я (іншими словами – низький рівень адаптаційних можливостей за станом здоров'я) і потребують негайного втручання лікарів профілактичного напрямку з метою розробки індивідуальних програм збереження здоров'я.

Найбільш поширеними хворобами серед шкільної молоді є: захворювання органів дихання (984,71 ‰); захворювання органів травлення (133,63 ‰); захворювання ока та придаткового апарату (придаткового апарату 104,35 ‰); захворювання шкіри та підшкірної клітковини (86,22 ‰); захворювання кістково-м'язової системи (84,57 ‰); захворювання ендокринної

системи (83,42 ‰); захворювання інфекційні та паразитарні (65,48 ‰); захворювання нервової системи (59,94 ‰); захворювання травми та отруєння (57,05 ‰); захворювання сечостатевої системи (53,18 ‰). Фахівці Національної академії медичних наук України визначають певні схожості та відмінності в структурі поширеності хвороб різних класів серед дітей та молоді відповідних вікових груп. Так, хвороби органів дихання і травлення властиві всім віковим групам, але, на відміну від дітей, молодь частіше має захворювання ока/придаткового апарату і кістково-м'язової системи/сполучної тканини (див. табл. 1.2.1):

Таблиця 1.2.1

**Структура поширеності хвороб різних класів
серед дітей різних вікових груп**

Вік дітей	Класи хвороб	Показники, ‰
7–14 років	органів дихання	924,6 ‰
	органів травлення	178,5 ‰
	ока та придаткового апарату	126,3 ‰
	ендокринної системи	114,7 ‰
	кістково-м'язової системи та сполучної тканини	107,9 ‰
15–17 років	органів дихання	762,5 ‰
	органів травлення	204,2 ‰
	кістково-м'язової системи	180,3 ‰
	ока та придаткового апарату	174,7 ‰

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Водночас не можна залишити поза увагою той факт, що, за даними епідеміологічних досліджень Інституту охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України, істинна поширеність захворюваності серед дітей та підлітків за деякими класами хвороб у декілька разів перевищує офіційні статистичні показники. Найбільші розбіжності спостерігаються під час проведення оцінки психічного здоров'я, хвороб ендокринної системи, хвороб серцево-судинної системи та опорно-рухового апарату. Так, серед дітей та підлітків шкільного віку показник розладів психіки і поведінки перевищує статистичний показник у 11,9 раза. Головна причина – емоційно-лабільні розлади органічного генезису в

молодших школярів та невротичні розлади і порушені форми поведінки в підлітків.

Якщо динаміка показників захворюваності молодого населення та її поширеності демонструє відносну стабілізацію негативних процесів, то показники інвалідності шкільної молоді кожен рік зростають. Так, у 2013 р. показник інвалідності становив 22,9 на 10 тис. дитячого населення проти 22,8 на 10 тис. дитячого населення у 2012 р. Ця проблема потребує уваги з боку держави, аби виявити причини зростання інвалідності молоді шкільного віку і розробити дієві механізми його попередження.

Особливе місце у своєчасному виявленні порушення здоров'я молоді посідають профілактичні огляди молоді шкільного віку. Результати обстежень свідчать про схожу тенденцію поширеності захворювань для усіх вікових категорій (див. табл. 1.2.2):

Таблиця 1.2.2

Результати профілактичних оглядів школярів у 2012–2013 рр.

Вік дітей	Показники захворювань, виявлених у дітей на 1000 оглянутих
учні 2–8 класів	- з порушенням органів зору – 70,59 (проти 73,84 у 2011); - зі сколіозами – 26,90 (проти 28,49 у 2011); - з порушенням постави – 67,31 (проти 71,01 у 2011)
учні 9–11 класів	- з порушенням органів зору – 77,52 (проти 78,70 у 2011); - зі сколіозами – 45,58 (проти 45,92 у 2011); - з порушенням постави – 70,64 (проти 68,29 у 2011)

Джерело: за даними Міністерства охорони здоров'я України.

Втім, найбільш тривожними є показники щодо порушення постави старшокласників. Якщо у дошкільний період тільки в третини дітей є проблеми з порушенням постави, то при закінченні школи порушення спостерігаються в переважній більшості учнів (70,64%).

Допризовна молодь. Революція гідності, яка відбулася в нашій країні наприкінці 2013 – початку 2014 рр., а також розгортання неоголошеної війни Росії проти України посилили увагу значної частини громадянського суспільства та української держави до ситуації, яка пов'язана із формуванням боєздатної армії. Актуальність питань, які стосуються стану здоров'я

допризовної молоді та можливості її залучення до військової служби сьогодні загострилася як ніколи. Проте протягом останніх років спостерігається стійка тенденція до погіршення стану здоров'я допризовної молоді. За даними Міністерства охорони здоров'я України, поширеність захворювань (усі зареєстровані хвороби (гострі та хронічні), якими хворіла особа протягом року) серед юнаків 15–17 років впродовж останніх 5 років збільшилась майже на 10%. Особливо різке погіршення стану здоров'я 15–17-річних хлопців відбулося у 2013 р. – 20 391,8 осіб відповідного віку на 10 тис. населення порівняно з 20 015,7 на 10 тис. населення у 2012 р. (див. табл. 1.2.3), тобто протягом 2013 р. кожна молода людина віком 15–17 років захворіла більше двох раз.

Таблиця 1.2.3

**Поширеність захворювань (всі хвороби) серед юнаків 15–17 років,
на 10 тис. населення**

	2009	2010	2011	2012	2013
Усього захворювань	18 582,9	19 725,1	20 061,2	20 015,7	20 391,8

Джерело: за даними Міністерства охорони здоров'я України.

Насамперед, викликає стурбованість погіршення ситуації за цим показником у сільській місцевості, де він значно вищий, ніж у міській: загальна захворюваність (всі хвороби) серед сільських мешканців зазначеної вікової групи допризовної молоді збільшилася протягом 2013 року на 11,6%, а серед міських – на 7,4%.

Розповсюдженість ВІЛ/СНІД та інших соціально небезпечних хвороб серед молоді. Україна залишається однією з перших у Європейському регіоні за темпами поширення ВІЛ/СНІДу, хоча з 2007–2009 рр. спостерігається певне сповільнення поширення цього захворювання. Рівень смертності від СНІДу у 2007–2009 рр. також відносно стабілізувався. Швидше за все, це було зумовлено розширенням масштабів надання АРТ у 2006–2008 рр. Проте у

2010–2013 рр. в Україні знову намітилася нестійка тенденція до зростання захворюваності й смертності від СНІДу (див. табл. 1.2.4).

Таблиця 1.2.4

**Офіційні показники нових випадків ВІЛ та смертності
від СНІДу в Україні в 2007–2013 рр., на 100 тис. осіб**

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Нові випадки ВІЛ	38,0	40,9	43,2	44,7	46,2	45,5	47,6
Смертність від СНІДу	5,4	5,8	5,6	6,8	8,2	8,5	7,7

Джерело: Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України.

Згідно з інформацією Українського центру контролю за соціально небезпечними захворюваннями МОЗ України, за підсумками 2013 р. під диспансерним наглядом у закладах Міністерства охорони здоров'я України перебувало 139 573 ВІЛ-інфікованих осіб, з них 29 005 осіб, хворих на СНІД. За всі роки від захворювань, зумовлених СНІДом, уже померло 32 055 осіб. Високий рівень поширеності ВІЛ, як і раніше, властивий південно-східним регіонам України, а низький – західним областям.

У 2013 р. питома вага парентерального шляху передачі ВІЛ серед нових випадків ВІЛ-інфекції в Україні становила 32,7%, тоді як статевого – 65,7% (рис. 16). При цьому у чоловіків основним шляхом інфікування є ін'єкційний, тоді як у жінок – статевий, зокрема статеві контакти з ВІЛ-позитивними партнерами¹. Однак до 2008 р. частка парентерального шляху передачі ВІЛ-інфекції була більша, ніж статевого.

Характерною особливістю сучасної епідемічної ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні є також чітка тенденція до зниження поширеності ВІЛ-інфекції серед молодих осіб віком 15–24 років: з 12% у 2009 р. до 7% у 2013 р. (див. рис.1.2.2). На думку експертів це може свідчити про певне постаріння епідемії, зумовлене тим, що значна частина нововиявлених ВІЛ-позитивних осіб були інфіковані кілька років раніше².

¹ ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень. Вип. 41. Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами ОЗ України, ДУ «Інститут епідеміології та інфекційних хвороб НАМН України. – К.: 2014. – 95 с. – С. 15

² ВІЛ-інфекція в Україні. Інформаційний бюлетень. Вип. 41. Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами ОЗ України, ДУ «Інститут епідеміології та інфекційних хвороб НАМН України. – К.: 2014. – 95 с. – С. 16

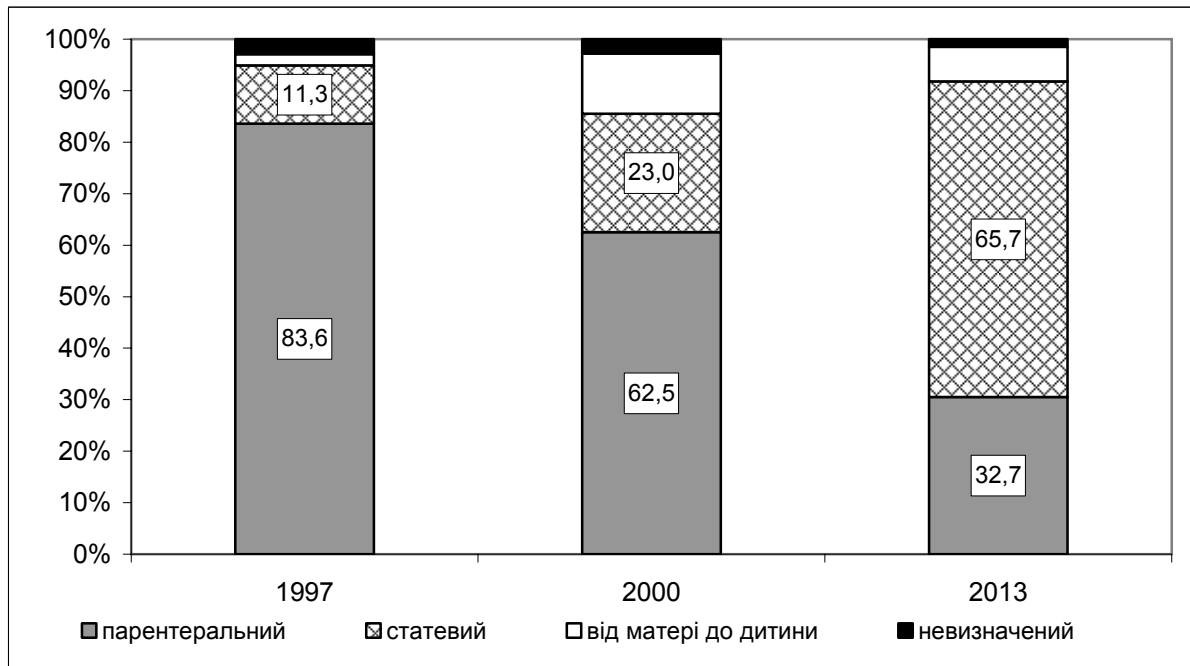

Рис. 1.2.1. Структура шляхів передачі ВІЛ в Україні у 1997, 2000 та 2013 рр., %

Джерело: Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України

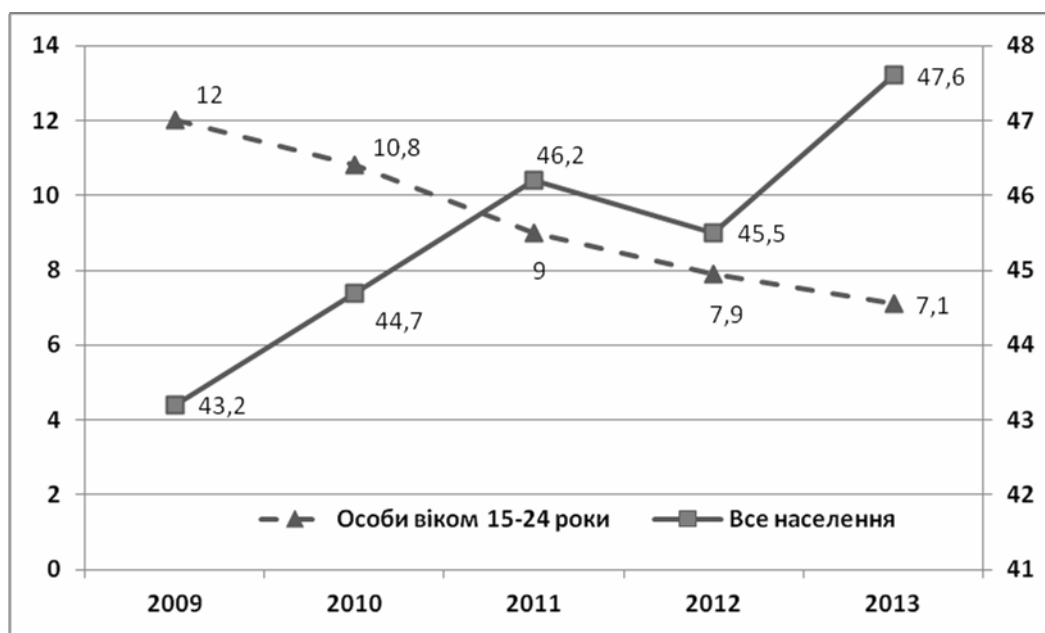

Рис. 1.2.2. Захворюваність на ВІЛ серед всього населення та осіб віком 15–24 роки в Україні у 2009–2013 рр., на 100 тис. населення.

Джерело: Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України

Для протидії поширенню ВІЛ-інфекції від матері до дитини в країні для всіх майбутніх матерів створено можливості щодо проходження тестування на ВІЛ під час вагітності. Сьогодні частка жінок, які мають достатні знання про шляхи передачі ВІЛ-інфекції, становить 49,9% серед жінок віком 15–24 роки і 58,7% для жінок віком 25–29 років. Серед чоловіків цей показник дещо нижчий – 45,8% і 51,1% відповідно³. Це допомагає більш ґрунтовно готуватися до майбутніх пологів та захищати дитину від можливого інфікування. Але проблем у цій сфері не вдається уникнути, оскільки рівень тестування на ВІЛ занадто низький. За результатами Мультиіндикаторного кластерного обстеження домогосподарств (МІКС – 2012 р.)⁴, попри те, що 84,8% жінок і 79,8% чоловіків віком 15–24 роки знають, де можна пройти тестування на ВІЛ, лише 41,4% жінок і 36,1% чоловіків цього віку хоча б раз скористалися цією можливістю. Серед старшої вікової групи молоді (25–29 років) цей показник дещо вищий: 94,0% жінок і 91,9% чоловіків знають, де можна пройти тестування на ВІЛ; 74,1% жінок і 56,1% чоловіків хоча б раз скористалися цією можливістю.

За даними Міжнародного Альянсу з ВІЛ/СНІД в Україні, серед позитивних тенденцій слід згадати результати дозорних досліджень (проведені у 2013 р.), які свідчать про досить низькі рівні поширення ВІЛ серед молоді усіх груп ризику, старших за 18 років. Так, рівень поширення ВІЛ серед споживачів ін'єкційних наркотиків (СІН) зі стажем вживання наркотиків менше трьох років зменшився удвічі: з 8,2% у 2009 р. – до 4,1% у 2013 р. Більше ніж утричі зменшився рівень поширення ВІЛ-інфекції серед жінок комерційного сексу (ЖКС) віком до 25 років, які не вживають наркотики: з 5,5% у 2009 р. – до 1,6% у 2013 р. Поширення ВІЛ серед молодих чоловіків, які мають секс з чоловіками (ЧСЧ), зменшилося відповідно із 7,9% до 4,2%. Саме активна співпраця Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні» з профільними державними закладами і установами

³ Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики України. – К. : К.І.С., 2013.

⁴ Там само.

протягом багатьох років допомагає досягати вищезазначених позитивних результатів.

Згідно з Європейською стратегією «Здоров'я і розвиток дітей та підлітків» (2005 р.) і Резолюцією Глобальних консультацій ВОЗ (2005 р.), у нашій країні було розпочато роботу зі створення «клінік, дружніх молоді» (КДМ), або служб профілактики ВІЛ-інфекції. Їх мета – надання медичної допомоги підліткам і молоді віком до 18 років на основі «дружнього підходу», через взаємопорозуміння і спільний пошук шляхів вирішення проблем, пов'язаних з ризикованою поведінкою та збереженням здоров'я. Наразі ці заклади відіграють значну роль у профілактиці ВІЛ/СНІДу і формуванні відповідального ставлення підлітків та молоді до власного здоров'я.

Станом на початок 2014 р. в Україні працювало 147 «клінік, дружніх молоді», що суттєво більше, ніж у 2011 р. (104). Загалом, протягом 2013 р. створено 24 нові «клініки, дружні молоді». Крім того, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) було підтримано відкриття в м. Києві двох інформаційно-ресурсних центрів з профілактики ВІЛ-інфекції.

У цілому, незважаючи на наявні позитивні результати, вчасна діагностика ВІЛ-інфекції, своєчасне лікування, розширення доступу до замісної терапії, забезпечення належного рівня охоплення профілактичними програмами молоді, у тому числі й з числа груп ризику та їх статевих партнерів, продовжують залишатися актуальними і потребують комплексної державної підтримки.

Туберкульоз. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2013 р. порівняно з 2012 р. захворюваність на туберкульоз в Україні мала тенденцію до зменшення показника на 0,3 % (з 68,1 випадку на 100 тис. населення – до 67,9 на 100 тис. населення). Показник поширеності захворюваності на всі форми активного туберкульозу (контингент) у 2013 р. порівняно з 2012 р. знизився на 22,8 % (з 135,9 випадку на 100 тис. населення у 2012 р. – до 104,9 у 2013 р.) (табл. 1.2.5).

**Розподіл хворих з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу
за віком і статтю, осіб**

Вік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Чоловіки							
До 1 року	15	10	13	10	20	16	15
1–4 роки	113	112	97	89	92	91	93
5–9 років	107	86	81	75	82	88	117
10–14 років	99	101	91	81	76	89	81
15–17 років	300	276	258	226	196	193	152
18–24 роки	2445	2316	2288	1873	1736	1543	1347
25–34 роки	6195	6226	5893	5462	5441	5467	5197
Усього	9274	9127	8721	7816	7643	7487	7002
Жінки							
До 1 року	7	8	8	8	15	18	17
1–4 роки	83	84	93	78	88	85	92
5–9 років	90	70	76	71	72	84	99
10–14 років	107	119	116	92	75	79	85
15–17 років	303	295	276	251	221	211	186
18–24 роки	1707	1565	1464	1417	1329	1 159	971
25–34 роки	2821	2829	2746	2699	2634	2 700	2702
Усього	5118	4970	4779	4616	4434	4336	4152

Джерело: за даними Міністерства охорони здоров'я України.

Кількість вперше виявлених хворих на туберкульоз дітей віком до 14 років у 2013 р. збільшилася і склала 599 випадків, або 9,0 на 100 тис. дитячого населення, проти 550 випадків у 2012 р. (8,4 на 100 тис. дитячого населення). Серед дітей-підлітків віком 15–17 років уперше виявлено 338 хворих на туберкульоз, або 24,7 випадку на 100 тис. населення відповідного віку, що на 66 хворих менше, ніж у 2012 р. (404 особи, або 28,1 випадку на 100 тис. населення відповідного віку).

Про певні позитивні зміни у епідемічному характері ситуації з туберкульозом також свідчить показник смертності від цього захворювання. За даними Міністерства охорони здоров'я України, смертність від туберкульозу у 2013 р. знизилась на 6,6 % порівняно з попереднім роком і становила 14,1 випадків на 100 тис. населення (табл. 1.2.6).

Кількість хворих, які померли від туберкульозу, за віком і статтю, осіб

Вік	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Чоловіки							
До 1 року	2	0	2	0	2	0	4
1–4 роки	0	4	2	6	1	1	2
5–9 років	1	0	0	1	0	1	1
10–14 років	1	0	1	0	0	0	0
15–17 років	1	2	1	0	1	2	0
18–24 роки	162	172	125	122	101	85	63
25–34 роки	1365	1350	1064	963	847	781	714
Усього	1532	1528	1195	1092	952	870	784
жінки							
До 1 року	1	2	0	2	1	3	1
1–4 роки	3	0	4	2	1	4	3
5–9 років	0	1	0	0	0	0	1
10–14 років	1	0	0	0	0	0	0
15–17 років	1	4	0	2	0	0	0
18–24 роки	91	88	79	60	50	46	39
25–34 роки	464	427	343	281	245	252	213
Усього	561	522	426	347	297	305	257

Джерело: за даними Міністерства охорони здоров'я України.

Інфекції, що передаються статевим шляхом. За офіційною статистикою Міністерства охорони здоров'я України, в країні щороку фіксується понад 400 тис. нових випадків захворювання на інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ). Це пов'язано зі збільшенням кількості прихованих форм згаданих інфекцій і з тим, що окремі групи населення не отримують належної дерматовенерологічної допомоги. Офіційна статистика фіксує лише 10–40% реального рівня захворюваності, але деякі експерти зазначають, що сьогодні всерйоз можна говорити про приблизно 2 мільйони нових випадків захворювання щорічно⁵.

Аналіз динаміки поширеності та захворюваності на інфекції, що передаються статевим шляхом, свідчить, що серед молоді такі хвороби зустрічаються дедалі частіше. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я

⁵ Інфекції, що передаються статевим шляхом у практиці уролога, гінеколога, дерматовенеролога та інфекціоніста : матеріали наук.-практ. конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://briz.if.ua/11465.htm>

України, у 2013 р. захворюваність на сифіліс становила 1,55 на 100 тис. дітей до 17 років, хламідіоз – 3,98, трихомоніаз – 15,4, гонококову інфекцію – 7,14.

За даними Державної служби статистики України, захворюваність на ПСШ зросла з 117,0 випадків на 100 дівчат-підлітків у 2009 р. до 127,8 у 2013 р., а поширеність хвороб – з 189,9 до 278,6 відповідно (див. рис. 1.2.3).

Рис. 1.2.3. Динаміка захворюваності та поширеності хвороб серед дівчат-підлітків в Україні у 2009–2013 рр., на 100 тис. дівчат-підлітків
Джерело: дані Державної служби статистики України.

Слід зазначити, що інфекції, що передаються статевим шляхом (сифіліс, гонорея, трихомоніаз, хламідіоз, мікоплазмоз та ін.), реєструються в усіх вікових групах молоді, в тому числі й у вагітних молодих жінок. Протягом 2009–2013 рр. спостерігається зменшення частоти офіційно зареєстрованих випадків сифілісу і хламідійної інфекції, рівень яких у 2013 р. становив відповідно 9,0 та 75,4 на 100 тис. жінок.

1.2.2. Репродуктивне здоров'я молоді

Особливе занепокоєння викликає стан репродуктивного здоров'я молоді, яке є невід'ємною складовою здоров'я нації в цілому і має стратегічне значення для забезпечення сталого розвитку суспільства. Наразі стан репродуктивного здоров'я нації знаходиться далеко за межами міжнародних стандартів і характеризується низьким рівнем народжуваності на тлі високого рівня

розвитку основних загроз репродукції народонаселення – безпліддя, мертвонароджуваності, спонтанних абортів, вроджених вад розвитку, материнської, перинатальної і малюкової смертності. Проблеми, що виникають у сфері репродуктивного здоров'я, зумовлені передусім незадовільним соціальним становищем громадян, недостатньою увагою до ролі інституту сім'ї, збереження традиційної культури взаємовідносин у сім'ї як основної складової суспільства.

Головною особливістю сучасного стану народжуваності в Україні є зменшення репродуктивного потенціалу населення. У свою чергу, однією з основних причин цього явища є зниження природної фертильності, яке зумовлене збільшенням частки безплідності ще в дітородному віці. За даними спеціальних досліджень, останніми роками в структурі безплідності зростає питома вага порушень репродуктивної функції, виявлених уже в дитячому віці. До факторів, які впливають на репродуктивну поведінку молоді, належать: негативний вплив ЗМІ, зокрема пропаганда сексуального насилля, порнографія, значне поширення шкідливих звичок (наркоманія, алкоголізм, тютюнокуріння), страх не знайти або втратити роботу та фінансова залежність від батьків.

Одним із показників погіршення репродуктивного здоров'я є збільшення кількості малюків, які народжуються з низькою вагою тіла. Так, у 2013 р. таких дітей народилося більше 5% від загальної кількості новонароджених, що продовжує негативну тенденцію, властиву останньому п'ятиріччю (див. табл. 1.2.7). Виживання новонароджених малюків з низькою вагою тіла та іншими вродженими вадами може бути забезпечене оперативними діями і професійним медичним доглядом спеціальних перинатальних центрів III рівня медичної допомоги.

**Розподіл дітей за масою тіла,
народжених живими у закладах охорони здоров'я, %**

Вага тіла при народженні	2009	2010	2011	2012	2013
менше 1500 г.	0,70	0,74	0,76	0,73	0,78
1500–2499 г.	4,48	4,57	4,61	4,58	4,67
2500 г. і більше	94,83	94,69	94,63	94,69	94,56

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Одним із найважливіших напрямів роботи медиків є забезпечення належного догляду за вагітними жінками, які мають репродуктивні проблеми або слабе здоров'я і потребують вчасного лікування як в акушерській, так і в неонатальній площині⁶. За даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні вже відкрито 12 перинатальних центрів III рівня медичної допомоги (в АР Крим, Кіровоградській, Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Рівненській, Хмельницькій, Полтавській, Харківській, Житомирській областях та м. Києві). Загалом протягом 2013 р. у цих центрах було народжено 59% дітей із низькою масою тіла (1000,0–1499 г), які потребували дій, спрямованих на забезпечення виживання та постійної підтримки стану здоров'я.

Для доброякісного обслуговування майбутніх батьків Міністерство охорони здоров'я України проводить сертифікацію відповідних медичних закладів. Пологові будинки та перинатальні центри сертифіковані на 85,1%. Однак, незважаючи на збільшення у 2013 р. кількості таких закладів, залишається доволі велика кількість несертифікованих, що також може негативно впливати на репродуктивні функції майбутніх батьків і збереження життя малюків після народження.

Для зменшення використання медикаментозного знеболення під час пологів сімейним парам пропонується проведення партнерських пологів. У 2013 р. навчання з підготовки до партнерських пологів пройшли 83,3%

⁶ За даними проекту MOSAIC (організація акушерської допомоги при вкрай передчасних пологах в Європі), частка новонароджених з малою та дуже малою масою тіла при народженні, що народилися у відділеннях III рівня допомоги, становить від 63–64% у Данії та Польщі та понад 80% у Бельгії, Німеччині, Італії та Португалії.

сімейних пар, які готувалися до народження дитини. Таким чином, переважна більшість майбутніх батьків виявляла схильність до такого способу підтримки породіль під час пологів.

В усіх сертифікованих акушерських стаціонарах створено індивідуальні та сімейні пологові зали, орієнтовані на проведення партнерських пологів і впровадження сучасних перинатальних технологій (тривалий шкірний контакт, початок грудного вигодовування протягом першої години життя, дотримання теплового ланцюжка, участь родини в догляді). Практика свідчить, що всі зазначені дії дають позитивні результати. У 2013 р. порівняно з 2012 р. питома вага партнерських пологів у загальній кількості пологів продовжувала збільшуватися і зросла з 79,1% до 81,9 %. Головний результат цього процесу – подальше зменшення медиками обсягів медикаментозного знеболення.

До числа інших важливих проблем збереження репродуктивного здоров'я належить проблема збереження і розвитку здатності молодих матерів забезпечувати своїм малюкам грудне вигодовування, яке суттєво впливає на розвиток здоров'я. Сьогодні ситуація з грудним вигодовуванням новонароджених в Україні є вкрай критичною. Так, за даними МІКС-2012⁷, лише 19,7% дітей віком до шести місяців перебувають на виключно грудному вигодовуванні. Цей показник значно менший, ніж рекомендований медиками рівень. Ще 51,6% дітей цього віку переважно перебувають на грудному вигодовуванні. Щодо більш пізнього віку, то на грудному вигодовуванні, яке поєднується зі штучним пригодовуванням, продовжують перебувати тільки 37,9% дітей віком 12–15 місяців і 22,0% дітей віком 20–23 місяці.

Важливою складовою збереження репродуктивного і фізичного здоров'я молоді є відповідальна статевая поведінка. Однак наші прогнози не є оптимістичними, оскільки, за даними МІКС-2012, кожна третя жінка мала перший статевий контакт до 18 років, ще дві третини жінок – до 20 років. Загалом, жінки віком 30–34 роки відрізняються від інших вікових категорій тим,

⁷ Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики України. – К. : К.І.С., 2013. – 432 с.

що вони частіше повідомляли про початок свого статевого життя до 15 років або до 18 років. Переважна більшість жінок має досвід сексуальних стосунків до 25 років: серед жінок віком 25–29 років лише 3% жінок вказали, що у них ніколи в житті не було статевих стосунків⁸.

У площині статевих контактів чоловіки вікової категорії 15–19 років більш активні, ніж жінки відповідної вікової групи. Якщо серед молодих жінок цього віку 76,8% ще не мали досвіду статевих стосунків, то серед чоловіків цієї ж вікової групи таких трохи більше половини (58,1%). Оскільки чоловіки домінують у всіх вікових категоріях молоді, існує потреба більш активної профілактичної роботи щодо всіх аспектів статевих контактів саме з цією категорією населення (див. табл. 1.2.8).

Таблиця 1.2.8

Вік молоді на момент першого статевого акту, %

Вік	Відсоток тих, хто мав статевий акт до настання віку:					Відсоток тих, що ніколи не мали статевого акту	Кількість	Медіанний вік на час першого контакту
	15	18	20	22	25			
Жінки								
15–19	0,2	нз	нз	нз	нз	76,8	733	в
20–24	0,5	35,8	70,4	нз	нз	15,2	1075	18
25–29	1,4	36,9	70,6	88,6	95,2	3,0	1402	18
30–34	1,5	38,9	72,5	89,5	96,1	1,4	1200	18
Чоловіки								
15–19	1,6	нз	нз	нз	нз	58,1	357	в
20–24	2,0	49,0	81,6	нз	нз	9,5	448	17
25–29	1,3	50,4	83,4	93,8	97,8	1,9	626	17
30–34	1,6	49,7	81,5	92,6	97,7	0,9	635	17

нз – не застосовно.

в – вилучено, бо менш ніж 50% респондентів мали перший статевий акт до досягнення віку нижньої межі вікової групи.

Джерело: Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС-2012).

Аналіз статистичних даних не виявив істотних розходжень у медіанному віці на момент першого статевого акту серед жінок, які мешкають у поселеннях різного типу і в різних регіонах. Така ж ситуація спостерігається і серед

⁸ Там само.

чоловіків.

Наслідком безвідповідальної статевої поведінки, низького рівня поінформованості з питань планування сім'ї і недбалого використання чи невикористання сучасних методів контрацепції є небажана вагітність. За даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2013 р. зареєстровано 83 386 випадків небажаної вагітності, або 7,4 випадку на 1000 жінок репродуктивного віку, що значно перевищує відповідний показник країн ЄС (в середньому 5,0 випадків на 1000 жінок репродуктивного віку).

Негативні наслідки небажаної вагітності зумовлені як недостатнім чи недбалим використанням сучасних засобів контрацепції, так і низькою поінформованістю щодо проблеми, відсутністю або недостатнім рівнем консультування до і після процедури (операції) переривання вагітності. Відсутність системи комплексної медичної допомоги у випадку небажаної вагітності знижує якість надання відповідних послуг населенню.

Серед співвідносних факторів, які впливають на рівень незапланованої вагітності, вагоме значення має застосування контрацепції. За даними Міністерства охорони здоров'я України, методами контрацепції (гормональними і внутрішньоматковими) щорічно охоплюється приблизно 35% жінок фертильного віку.

Результати Мультиіндикаторного кластерного обстеження домогосподарств (МІКС-2012)⁹ свідчать що, незважаючи на доволі високий загальний рівень використання контрацепції, контрацептивна поведінка жінок в Україні зберігає ознаки консервативного типу. Одна із головних причин такої поведінки українських жінок – мала поширеність гормональних контрацептивів і все ще досить значне поширення такого ризикованого способу контрацепції, як переривання статевого акту. Цей грубий і небезпечний спосіб посідає третє місце в структурі методів контрацепції серед жінок, які проживають у містах, і друге місце – серед жінок, які мешкають у сільській місцевості.

⁹Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики України. – К. : К.І.С., 2013. – 432 с.

Рівень використання сучасних методів контрацепції в Україні все ще залишається незадовільним, насамперед у сільських жінок. За даними МІКС-2012, у структурі методів контрацепції перше місце посідає презерватив, яким користується кожна п'ята жінка 15–49 років (22,6%), друге місце – переривання статевого акту (10,1%) та внутрішньоматкові спіралі, яким надають перевагу 9,6% жінок, третє місце – протизаплідні пігулки, які вживають 5,2% жінок. Частка інших методів є незначною.

Одним із вагомих чинників, які впливають на формування репродуктивного здоров'я молоді, є штучне переривання вагітності. Саме аборти негативно впливають на фертильність жінки, перебіг наступних вагітностей і пологів. За даними ВООЗ, приблизно 50% вагітностей, які настають щоденно, – незаплановані, приблизно 25% – небажані, а приблизно 150 тис. вагітностей щоденно закінчуються абортами. У результаті щорічно у світі здійснюється до 53 млн штучних абортів.

За даними МІКС-2012, рівень абортів протягом трирічного періоду, що передував проведенню цього обстеження, виявився найвищим серед молодих жінок віком 25–34 роки (15,4%) і віком до 20 років (14,7%). Але саме в цьому віці більшість жінок веде активне статеве життя, а організм жінки фізіологічно найбільш готовий до запліднення і виношування дитини. У віці 20–24 роки показник рівня абортів дещо нижчий і становить 9,5%.

Ситуація щодо вагітності підлітків залишається тривожною, хоча і спостерігаються позитивні зрушення. За даними Міністерства охорони здоров'я України, частка абортів серед дівчат віком 15–17 років протягом останніх п'яти років зменшилась у 1,4 разу і у 2013 р. становила 2,38 на 1000 дівчат відповідного віку (у 2012 р. – 2,51). Упродовж останніх років все ще високим (3,5 і більше) залишається рівень абортів серед дівчат Донецької, Дніпропетровської, Чернівецької, Волинської, Кіровоградської, Полтавської областей та м. Севастополя.

Про позитивні зрушення щодо зменшення кількості абортів серед наймолодшої групи жіночої молоді протягом останніх років свідчить

співвідношення абортів у першо- та повторно вагітних дівчат: якщо на початку 1990-х рр. майже половина абортів реєструвалася серед повторно вагітних, то протягом останніх років на їх частку припадає менше 10%. Це свідчить, що дівчата після проведеного абортів отримували необхідну інформацію щодо попередження небажаної вагітності.

Саме молоді дівчата і молоді жінки мають стати основною цільовою групою для проведення профілактичної та просвітницької роботи з метою попередження абортів і запобігання небажаних вагітностей.

1.2.3. Поведінка молоді, що негативно впливає на стан здоров'я

Крім погіршення здоров'я молоді, яка належить до наймолодших вікових груп, найбільшу занепокоєність фахівців викликають негативні прояви її поведінки, які суттєво впливають на стан здоров'я. Криза періоду дорослішання може стати причиною різних форм відхилень поведінки: агресії, аутоагресії (суїцидальна поведінка), девіації статевої поведінки, зловживання речовинами, що викликають стани зміненої психічної діяльності (алкоголь, наркотики, тютюн, порушення харчування та інше).

За даними Мультиіндикаторного кластерного обстеження домогосподарств (МІКС-2012)¹⁰, лише менше половини жінок ніколи у своєму житті не палили цигарок і не вживали інших тютюнових виробів (15–19 років – 69,5%; 20–24 роки – 43,9%; 25–29 років – 44,1%; 30–34 роки – 47,5%). Віковий розподіл поширеності куріння цигарок протягом одного або більше днів протягом місяця виявляє зростання поширеності куріння у віці 20–24 роки (14,8%) проти вікової групи 15–19 років (5,4%). Саме дівчата найчастіше починають курити в підлітковому віці, при цьому відсоток тих, котрі вперше викурили цілу цигарку до 15 років, у містах і селах майже однаковий і становить 2,4–3,0%.

¹⁰Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики України. – К. : К.І.С., 2013. – 432 с.

Кількість жінок, які вказали під час зазначеного обстеження, що вживали алкоголь протягом 30 останніх днів, збільшується з віком: від 26,8% у віці 15–19 років до 50,9% у віці 30–34 роки. Рівень вживання алкоголю молоддю не вирізняється за типом поселення та рівнем освіти. Перша спроба вживання алкоголю молодими людьми відбувається, зазвичай, у віці до 20 років, у тому числі 5,2% молодих осіб вперше пробують алкоголь ще до досягнення ними 15-річного віку.

Вживання алкоголю, наркотичних та інших речовин може спровокувати захворювання, що ведуть до розладу психіки. За даними Державної служби статистики України, протягом останніх років спостерігається зниження рівня захворюваності на розлади психіки та поведінки. Якщо в 1995 р. цей показник становив 264,4 особи на 100 тис. населення, то у 2013 р. – 226,5 особи на 100 тис. населення. Також простежується зменшення показника розладів психіки і поведінки внаслідок уживання алкоголю: з 124,0 осіб на 100 тис. населення у 1995 р. – до 83,4 особи на 100 тис. у 2013 р. Протягом 1995–2013 рр. показник розладів психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних та інших психоактивних речовин зменшився більш ніж у 2 рази і становив 10,5 особи на 100 тис. населення у 2013 р. проти 24,0 осіб на 100 тис. населення у 1995 р.

Наразі в Україні також відбувається зниження показників уперше встановленого в житті діагнозу захворюваності та поширеності наркологічних розладів серед молоді віком 15–35 років. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, диспансерна і профілактична група без синдрому залежності зменшилася на 19,1% (з 638,1 особи на 100 тис. населення в 2009 р. – до 516,6 особи на 100 тис. населення у 2013 р.); диспансерна група із синдромом залежності в 2013 р. порівняно з 2009 р. зменшилася на 25,7% (у 2009 р. – 155,8 особи на 100 тис. населення, у 2013 р. – 115,8 особи на 100 тис.).

Протягом зазначеного періоду в Україні також відбувалося зниження рівня захворюваності молоді на гострі психотичні алкогольні розлади та хронічні алкогольні синдроми (на 25%). У 2013 р. показники захворюваності та поширеності розладів психіки від наркоманій і токсикоманій у молодіжному

середовищі демонструють тенденцію зниження до рівня відповідних показників базисного року спостереження. Так, захворюваність на наркоманії зменшилася на 25,5%, а їх поширеність – на 11,4%. Водночас захворюваність на токсикоманії зменшилася на 68,2%, а їх поширеність – на 0,9% (див. табл. 1.2.9).

Споживачами наркотиків є переважно молоді люди віком 15–34 роки. Якщо взяти самий пік популярності наркотиків, який припав на 2006–2007 рр., то тоді від передозувань в Україні померло більше 1450 осіб, що майже у два рази більше, ніж у 2012 р. (на кінець 2012 р. це число становило 635 осіб)¹¹.

Таблиця 1.2.9

Захворюваність на наркологічні розлади серед молоді 15–35 років в Україні,
на 100 тис. населення відповідного віку

Роки	Число хворих з уперше в житті встановленим діагнозом, узятих під диспансерний нагляд наркологічними закладами				
	Усього хворих		У тому числі		
	диспансерна і профілактична група без синдрому залежності	диспансер-на група з синдромом залежності	гострі психотичні алкогольні розлади та хронічні алкогольні синдроми	розлади психіки від вживання	
				наркотичних речовин (наркоманії)	ненаркотичних психоактивних речовин (токсикоманії)
2009	638,1	155,8	117,9	35,7	2,2
2010	624,5	140,4	103,3	35,1	1,9
2011	610,9	136,4	102,0	32,8	1,6
2012	568,4	127,2	94,3	31,9	1,1
2013	516,6	115,8	88,5	26,6	0,7

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

У 2013 р. простежується істотне збільшення кількості померлих від отруєння наркотичними речовинами, особливо серед міського населення. Це пояснюється тим, що останнім часом споживачі наркотиків дедалі більше вживають саморобні наркотики, які виробляють на основі ліків. Ці, так звані аптечні наркотики доступні усім через низьку їх вартість, тому вживаються переважно підлітками.

¹¹ Гармонізований звіт України про досягнення прогресу в здійсненні національних заходів у відповідь на епідемію СНІД. Україна [Електронний ресурс] : звітний період – січень 2011 р. – грудень 2012 р. – Режим доступу: http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2012/me/garp_ru_2012.pdf

Також слід зазначити, що на якість наркотиків звертається дуже мала уваги. Так, за результатами операційного дослідження, проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики у 2013 р.¹², якість наркотиків більшість респондентів визначають за запахом, кольором і смаком, а пропорції інгредієнтів, необхідних для виготовлення наркотику, визначають переважно візуально. В результаті зростає кількість смертей від випадкових отруєнь і дії наркотичних речовин (див. табл. 1.2.10).

Таблиця 1.2.10

**Кількість померлих від випадкового отруєння та дії наркотиків
і психодислептиків [галюциногенів] в Україні, осіб**

Рік	Обидві статі			Чоловіки			Жінки		
	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість
2005	130	115	15	104	92	12	26	23	3
2006	138	126	12	122	111	11	16	15	1
2007	140	121	19	112	96	16	28	25	3
2008	90	83	7	75	69	6	15	14	1
2009	100	84	16	92	76	16	8	8	0
2010	114	106	8	99	92	7	15	14	1
2011	87	79	8	71	64	7	16	15	1
2012	122	112	10	105	95	10	17	17	0
2013	153	143	10	142	132	10	11	11	0

Джерело: дані Державної служби статистики України.

1.2.4. Напрями підтримки здоров'я молоді

Значний вплив на самопочуття людини та на її практичні дії щодо збереження і розвитку власного здоров'я має самооцінка свого здоров'я особистістю. Як правило, з віком рівень самооцінки знижується через природні процеси старіння організму. Відповідно зменшується бажання й потенціал

¹² Дані операційного дослідження «Особливості поведінки та ставлення до проблеми ВІЛ/СНІД молодих споживачів наркотиків», проведеного ДІСМП на замовлення МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні у 2013 р.

людини вирішувати свої проблеми за рахунок власних ресурсів. У результаті все більше людей звертаються до медиків, аби відновити своє здоров'я засобами медицини.

За даними Київського міжнародного інституту соціології, частка людей, які позитивно оцінюють своє здоров'я, протягом 2001–2013 рр. відчутно зростає в усіх вікових групах, окрім найстаршої (60 років та старші) (див. табл. 1.2.11)

¹³.

Таблиця 1.2.11

Частка здорових серед різних статевих груп (2001–2013)
(за відповідями: «дуже добре» та «добре»), %

	Чоловіки				Жінки				Разом			
	2001	2005	2009	2013	2001	2005	2009	2013	2001	2005	2009	2013
18–29 років	53	70	72	78	27	54	66	69	40	53	69	74
30–44 років	27	51	61	59	16	27	37	45	22	38	49	52
45–59 років	19	29	25	26	6	14	18	22	12	21	21	24
60 років та старші	10	11	14	12	3	5	4	9	6	7	8	10
Разом	28	41	45	46	12	22	28	33	19	31	36	39

Джерело: дані Київського міжнародного інституту соціології.

Наведені дані свідчать, що рівень оптимізму наших співгромадян в оцінці стану власного здоров'я щороку міцнішає. Порівняно з 2001 р. у 2013 р. спостерігається значне (майже на третину) підвищення рівня самооцінки населенням стану свого здоров'я.

¹³ Самооцінка стану здоров'я населенням України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=212&page=1&t=7>

Самооцінка стану власного здоров'я молоді, %

	Чоловіки			Жінки		
	14–15 років	16–17 років	18–29 років	14–15 років	16–17 років	18–29 років
2013						
добрий	80,7	80,0	77,9	75,4	77,8	75,5
задовільний	19,3	18,8	20,1	20,5	21,2	23,1
поганий	0,0	1,2	2,0	4,1	1,0	1,4
2012						
добрий	74,8	78,7	75,2	73,7	74,0	73,7
задовільний	22,4	19,5	23,0	25,2	22,9	25,5
поганий	2,8	1,8	1,8	1,1	3,1	0,8
2010						
добрий	71,5	75,7	72,8	74,3	76,4	69,0
задовільний	26,9	22,1	25,2	22,8	23,5	29,1
поганий	1,6	2,2	2,0	2,9	0,1	1,9

Джерело: обраховано за результатами обстеження домогосподарств Державної служби статистики України.

Порівняно з жінками чоловіки мають вищу самооцінку стану свого здоров'я. Це типово для всіх вікових груп. Головна причина такої завищеної самооцінки чоловіками стану свого здоров'я полягає в тому, що більшість чоловіків відповідно до психопатичного типу особистості та через гендерні стереотипи надають менше уваги стану свого здоров'я і його підтримці, ніж жінки (див. табл. 1.2.12).

На збереження здоров'я молодих людей, раннє виявлення хронічних чи інфекційних захворювань спрямовані щорічні обстеження молоді, які здійснюються закладами охорони здоров'я. Однак, за даними Міністерства охорони здоров'я України, протягом останніх п'яти років (2009–2013 рр.) абсолютна кількість молоді, яка була охоплена *профілактичними оглядами*, з року в рік зменшувалася. З 2009 р. по 2013 р. кількість молоді, яка була охоплена профілактичними медичними оглядами, зменшилася на 364 871 особу, або на 14,5%. (див. табл. 1.2.13).

Охопленість профілактичними оглядами молоді в Україні

Роки	Кількість осіб охоплено профоглядами, осіб	Показник на 10000 населення (віком 15–34 років включно)
2000	2 912 877	2056,2
2001	2 989 769	2100,0
2002	3 007 589	2150,2
2003	3 032 091	2150,8
2004	2 974 562	2101,6
2005	2 895 619	2041,4
2006	2 771 840	1960,5
2007	2 712 413	1928,5
2008	2 629 212	1885,5
2009	2 508 851	1817,3
2010	2 478 937	1819,3
2011	2 346 180	1748,8
2012	2 241 866	1701,1
2013	2 143 980	1651,4

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Зазвичай профілактичні огляди носять загальний медичний характер, оскільки спрямовані лише на виявлення хвороб і не пов'язані з просвітницькою роботою щодо профілактики та формування здорового способу життя молоді. Водночас тенденції погіршення стану здоров'я молоді свідчать про невисоку якість проведення профілактичних оглядів та/або фіксація фіктивних показників медичними працівниками при їх проведенні.

Показники, наведені вище, демонструють необхідність кардинальних змін у сфері молодіжної та соціальної політики держави, де головним напрямом має стати формування здорового способу життя серед молоді та піклування про власне здоров'я. У цьому контексті пріоритетну роль має відігравати профілактика нездорової поведінки молоді, а також розробка єдиних інформаційних стандартів у галузі профілактичної роботи. Ці стандарти мають поширюватися на принципи, ефективні форми і методи профілактичної роботи.

Аналіз міжнародних концептуальних підходів до *організації здорового способу життя* показує, що вони стосуються чотирьох складових людського

здоров'я: фізичного, психічного, духовного і соціального, тобто охоплюють всі сторони людського існування і розвитку.

Особливе місце посідають такі концепти:

- необхідність відстоювання права людини на здоров'я на засадах різнорівневого партнерства (від місцевого до національного);
- лобіювання сприятливої державної політики та її підтримки;
- розвиток відповідної рекреаційної інфраструктури;
- активізація громад у площині підготовки лідерів та волонтерів у сфері формування здорового способу життя;
- посилення ролі батьківського виховання;
- виготовлення і застосування доступної соціальної реклами тощо.

Важливу роль у процесі реалізації зазначених концептуальних підходів відіграють державні органи виконавчої влади. Серед основних напрямків їхньої діяльності найважливішими є здійснення своєчасних кроків із впровадження практичних підходів у рамках державних програм збереження здоров'я та здорового способу життя; підтримка громадських ініціатив; залучення соціально відповідального бізнесу до співпраці з державою та представниками громадянського суспільства.

Практика свідчить, що сьогодні суттєво бракує громадських ініціатив, спрямованих на формування здорового способу життя не тільки шкільної і студентської молоді 14–24 років, але й інших, більш дорослих категорій молоді (25–35 років), які розпочинають свою професійну кар'єру, створюють сім'ї, народжують і виховують дітей та досить часто перебувають на межі благополуччя і соціально-економічного добробуту.

Аналіз діючих державних програм, безпосередньо або опосередковано спрямованих на вирішення проблем здоров'я, показує, що за цей напрямок роботи відповідають декілька міністерств, серед яких ключовими є: Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство молоді та спорту України та Міністерство освіти й науки України. Вони врегульовують і

координують інформаційно-просвітницьку роботу з дітьми та молоддю, розробку і реалізацію дозвіллевих та профілактичних програм, впровадження інноваційних проектів національної моделі утвердження в країні здорового способу життя тощо.

Результати цієї роботи детально описані в тематичній державній доповіді Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України «Молодь за здоров'я» (2010 р.)¹⁴. Однак, незважаючи на акцентування уваги в зазначеній доповіді на пріоритетному значенні утвердження в країні здорового способу життя, протягом 2011–2014 рр. моніторинг діяльності з питань орієнтації молоді на здоровий спосіб життя не проводився.

На відміну від освітніх та соціально-медичних заходів, які проводяться Міністерством освіти і науки України та Міністерством охорони здоров'я України, основна діяльність Міністерства молоді та спорту спрямована на проведення *інформаційно-просвітницьких заходів*, орієнтованих на популяризацію і формування здорового способу життя дітей та молоді.

Так, з метою посилення відповідальності дорослих за втягування дітей та молоді у вживання алкоголю і тютюнопаління Міністерством було ініційовано проведення Всеукраїнської інформаційно-профілактичної акції «Відповідальність починається з мене». У рамках цієї акції протягом 2012–2014 рр. було обстежено 25 554 торгових точок, що продають алкогольні напої та тютюнові вироби. Під час обстеження було зафіксовано 5499 випадків порушень продажу алкогольних напоїв і тютюнових виробів особам віком від 14 до 18 років, затримано 2425 неповнолітніх. До відповідальності було притягнуто 903 посадові особи і складено 3998 адміністративних протоколів. До проведення акції було залучено 8144 особи із числа працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, громадських організацій.

¹⁴ Молодь за здоровий спосіб життя : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінетові Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Держ. ін-т розв. сім'ї та молоді ; [редкол.: Н. Ф. Романова (гол.) та ін.]. – К.: СПД Крячун Ю. В., 2010. – 196 с.

Іншим важливим напрямом роботи в площині утвердження в молодіжному середовищі здорового способу життя є підготовка та вироблення тематичної соціальної реклами. Під час проведення акції було виготовлено значну кількість біл-бордів (1550 шт.); плакатів та флаєрів за тематикою «Я сідаю за кермо лише тверезим», «Я не продаю алкоголь неповнолітнім», «Я захищаю підлітків від алкоголю» (50 000 шт.); афіш (2-000 шт.), наліпок (90 000 шт.), а також виготовлено 1000 бандан з логотипом акції.

Про ефективність проведення Всеукраїнської інформаційно-профілактичної акції «Відповідальність починається з мене» свідчить розширення географії інформаційно-просвітницьких заходів. Такі заходи було проведено практично у всіх областях України окрім Луганської, Донецької областей, АР Крим та м. Севастополя, де їх проведення стало неможливим у зв'язку із загостренням суспільно-політичної ситуації.

У межах реалізації проекту «Посилення національної спроможності для ефективної відповіді на епідемію ВІЛ/СНІД в Україні» Міністерством молоді та спорту спільно з Програмою розвитку ООН в Україні 8–10 жовтня 2013 р. було проведено міжнародну конференцію «Молодь України за здоровий спосіб життя». У конференції взяли участь представники Ради Європи, Польщі, Грузії, Азербайджану, Білорусії та Молдови, представники ООН в Україні, молодіжних громадських організацій та органів місцевого самоврядування. За результатами обговорення конференцією було прийнято резолюцію, положення якої мали бути покладені в основу роботи відповідних виконавчих структур міністерства з цього напрямку роботи.

За ініціативи Міністерства, структурними підрозділами, які реалізують молодіжну політику, проводилася профілактично-роз'яснювальна робота щодо пропаганди здорового способу життя, запобігання поширенню ВІЛ/СНІДу і туберкульозу серед молоді. З цією метою розповсюджувалися інформаційно-просвітницькі матеріали (листівки, буклети, плакати), у місцевих засобах масової інформації систематично розміщувалася інформація щодо шляхів інфікування, заходів та засобів профілактики захворювань.

У сфері формування здорового способу життя молоді Міністерство молоді та спорту України продовжило співпрацю з міжнародними організаціями. Так, спільно з Програмою розвитку ООН (ПРООН) реалізується проект «Зміцнення національної спроможності ефективного розвитку молоді та відповіді на епідемію ВІЛ/СНІД в Україні», в рамках якого проводяться просвітницькі заходи. Зокрема, в межах зазначеного проекту 29 червня 2014 р. у 10 районах столиці було проведено фізкультурно-спортивний масовий захід «Руханка», присвячений Дню молоді, а 14 вересня – аналогічний захід на Софійській площі столиці, приурочений до Дня фізичної культури та спорту.

Разом із тим, інформаційно-просвітницька робота, спрямована на формування здорового способу життя, залишалася несистемною і, значною мірою, мала показовий характер. Подальша реалізація цього напрямку молодіжної політики потребує формування системного підходу, а також відповідного рівня фінансової підтримки.

Ще одним важливим напрямом державної політики, спрямованим на зміцнення і збереження здоров'я молоді, є *розвиток масового спорту* за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення.

З метою створення умов для реалізації державної політики у сфері зміцнення здоров'я населення у 2003 р. створено Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх», який є державною організацією. Він сприяє формуванню умов для розвитку масового спорту в усіх регіонах України.

Станом на 1 жовтня 2014 р. мережа центрів фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» налічувала 289 осередків. Протягом 2013 р. відкрилося 14 центрів фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх», а у 2014 р. – ще 6 відповідних закладів, що свідчить про їх популярність серед населення. Мережа зазначених центрів охоплює всі типи населених пунктів, що забезпечує населенню (особливо молоді та сім'ям з дітьми) доступність занять фізичною культурою і спортом (див. табл. 1.2.14):

**Структурна мережа центрів фізичного здоров'я населення
«Спорт для всіх», одиниць**

Роки	Центри					Створено за поточний рік	Всього
	Обласні	Міські	Районні у містах	Районні	Селищні		
2003	Всеукраїнський ЦФЗН «Спорт для всіх»						1
2003	19	8	2	12	0	41	41
2004	25	21	4	18	0	27	68
2005	25	65	8	32	0	62	130
2006	25	88	7	33	0	23	153
2007	25	106	5	34	3	20	173
2008	25	115	5	37	3	12	185
2009	25	125	4	36	3	8	193
2010	25	131	4	39	5	11	204
2011	25	147	6	55	14	41	245
2012	25	150	6	69	20	24	269
2013	25	154	6	73	25	14	283
2014	25	158	6	74	26	6	289

Джерело: за даними Міністерства молоді та спорту України.

Важливо зазначити, що порівняно з 2012 р. у 2013 р. кількість таких заходів збільшилася на 18%. Якщо у 2012 р. їх було проведено 15 410, а кількість охоплених ними молодих людей становила 2 294 816 осіб різних вікових груп, то у 2013 р. число таких заходів збільшилося до 18 844, а загальна кількість їх учасників зросла до 2 669 564 осіб. Однак кількість і палітра масових фізкультурно-спортивних заходів в Україні була і залишається недостатньою. До того ж, регіони України охоплені ними нерівномірно.

З огляду на зазначене, в центрі уваги й надалі має перебувати курс на розширення мережі та доступність центрів для занять дітей і молоді фізкультурою та спортом. Значною мірою проблеми фінансування й облаштування відповідних центрів можуть бути вирішені на засадах соціального партнерства з усіма суб'єктами молодіжної політики та підтримки з боку соціально-відповідального бізнесу.

1.3. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МОЛОДІ

Ціннісні орієнтації є результатом (продуктом) взаємин між людиною і суспільством, який включає систему або несистемний набір матеріальних і духовних цінностей, що формують особистість, обрані особистістю й визначають її спосіб життя. Ціннісні орієнтації формуються в процесі оцінки молоддю окремих складових життя на підставі особистого досвіду та ментально і культурно сформованих соціальних настанов.

За даними дослідження, проведеного у рамках міжнародних проектів «Дослідження європейських цінностей» (European Values Study, EVS) і «Світове дослідження цінностей» (World Values Survey WVS)¹⁵, впродовж усіх років незалежності в рейтингу життєвих цінностей молодь перше місце віддає сім'ї (у 2011 р. – 99,4% опитаних). Друге місце в зазначеному рейтингу цінностей посідають друзі (94,4 третє – вільний час (87,6%), %, четверте – робота (83,9%), п'яте – релігія (54,8%), шосте – політика (21,7%) (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Визначення молоддю ієрархії суспільних цінностей за 1996–2011рр., %*¹⁶)

	1996	1999	2006	2008	2011
Сім'я	97,5	95,7	99,1	97,8	99,4
Друзі	91,8	90,6	93,8	89,9	94,4
Вільний час	77,3	76,7	87,1	85,2	87,6
Робота	84,4	88,8	83,4	93,1	83,9
Релігія	49,4	41,4	46,6	57,0	54,8
Політика	23,6	29,6	31,2	24,2	21,7

* Сума відповідей „Дуже важливо” та „Скоріше, важливо”.

¹⁵ Офіційні сайти проектів European Values Study: <http://www.europeanvaluesstudy.eu>; World Values Survey: <http://www.worldvaluessurvey.org/>; EVS та WVS в Україні: <http://www.uisr.org.ua/wvs> (науковий керівник проектів в Україні – О.М. Балакірева, канд. соціол. наук.)

¹⁶ За даними досліджень EVS та WVS.

За результатами дослідження 2012–2013 рр.¹⁷, українська молодь є досить поміркованою у своїх життєвих прагненнях та орієнтованою на родинні цінності (рис. 1.3.1). 57,9% української молоді не ставить амбітних цілей, а орієнтується переважно на забезпечення власного та сімейного комфорту без докладання надмірних зусиль, а 32,3% молодих людей декларують активну позицію щодо подальшого працевлаштування і мають намір у майбутньому зробити професійну кар'єру та «заробити багато грошей». Так само малюють амбітні життєві перспективи 44,6% представників молоді віком 15–19 років. З віком оцінка молоддю власних перспектив стає більш поміркованою і прагматичною. Так, серед представників вікової групи 25–29 років частка тих, хто мріє зробити професійну кар'єру та заробити багато грошей, удвічі менша (20,2%), ніж у віковій групі 15–19 років. І, навпаки, лише 43,6% молоді віком 15–19 років вважає за необхідне забезпечити для себе і своєї родини гідне та комфортне життя *без зайвого напруження*, тоді як у віковій групі 25–29 років частка молодих людей, налаштованих подібним чином, зростає до 72,1%.

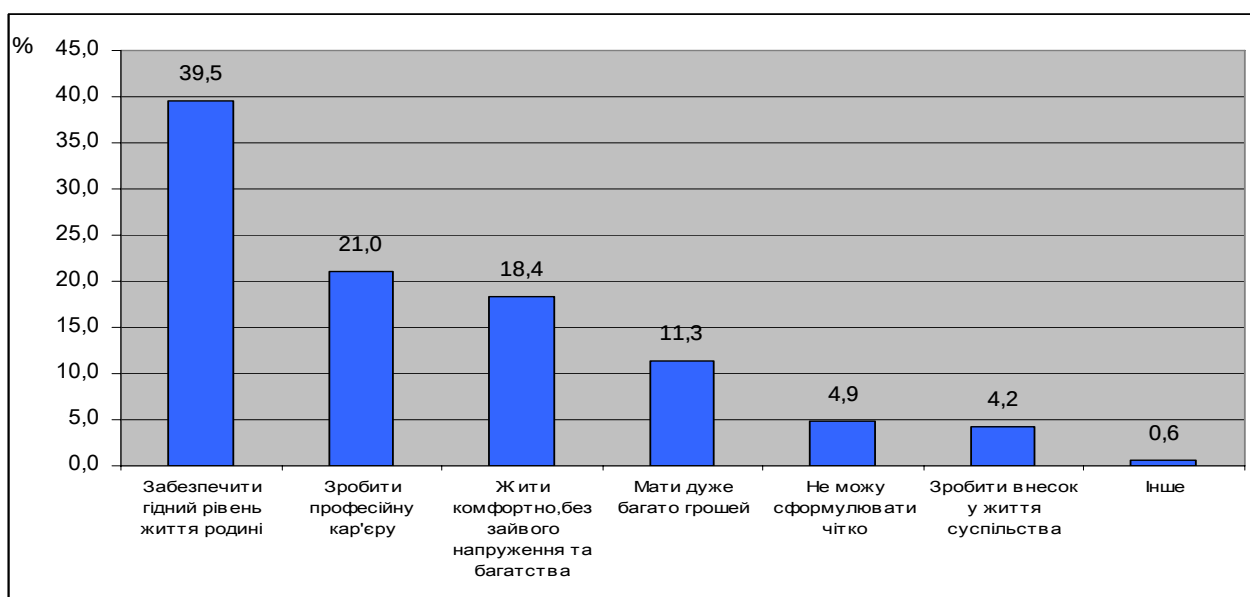

Рис. 1.3.1. Структура молоді 15–29 років за визначенням найважливішої мети в житті, %
Джерело: http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

¹⁷ Результат проекту «School-to-Work Transition Survey» в Україні, здійсненого Українським центром соціальних реформ (UCSR) та Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України у 2012–2013 рр. на замовлення й за підтримки МОП та Фонду МастерКард в межах міжнародної програми – «Work4Youth» (Робота для молоді).

На формування амбітних життєвих цілей української молоді значною мірою впливає підтримка родинного оточення (як правило, батьків). Так, якщо серед молоді, яка має власну сім'ю, 73,4% бажають забезпечити гідний рівень життя своїй родині та жити комфортно без зайвого напруження, то серед молоді, яка проживає з батьками, частка таких складає 50,9%. Водночас, зробити професійну кар'єру і мати багато грошей хочуть лише 18,6% молодих людей, які мають власну сім'ю, тоді як серед молоді, яка проживає з батьками, на цей пріоритет вказують 38,6% респондентів. Серед молоді, яка зараз навчається (86,7% проживають разом із батьками), помічено більшу схильність до амбітної життєвої позиції. Так, 47,1% опитаних з цієї групи вказали на те, що хочуть зробити професійну кар'єру і мати дуже багато грошей.

Молодь, яка навчається, є досить активною щодо планів після завершення навчання – випускники ВНЗ I–IV рівнів акредитації та ПТНЗ становлять 88,7% молодих осіб, які активно шукатимуть роботу (див. рис. 1.3.2).

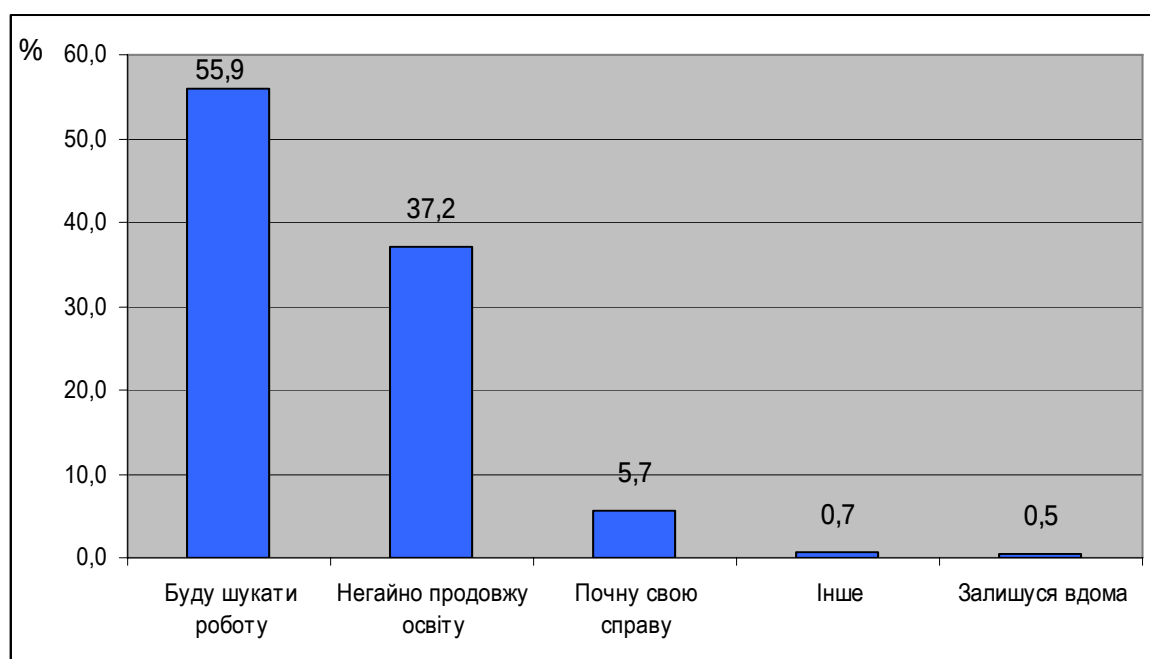

Рис. 1.3.2. Структура намірів молоді 15–29 років, яка визначається з планами щодо подальшої своєї діяльності, %

Джерело: http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

Значна частка молоді, яка після завершення навчання планує продовжити освіту, сформована переважно з осіб віком 15–19 років та випускників загальноосвітніх навчальних закладів (90% і 69% представників кожної групи відповідно). Майже чверть студентів ВНЗ I–II рівнів акредитації та 8% студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації також мають плани на продовження освіти.

Важливим пріоритетом у системі життєвих цілей працюючої молоді також є прагнення до забезпечення комфортного життя собі та власній родині, на що вказали 66,8% зайнятої молоді. На забезпечення гідного рівня життя власній родині орієнтуються також 41,3% безробітної та 47,6% неактивної молоді (див. рис. 1.3.3).

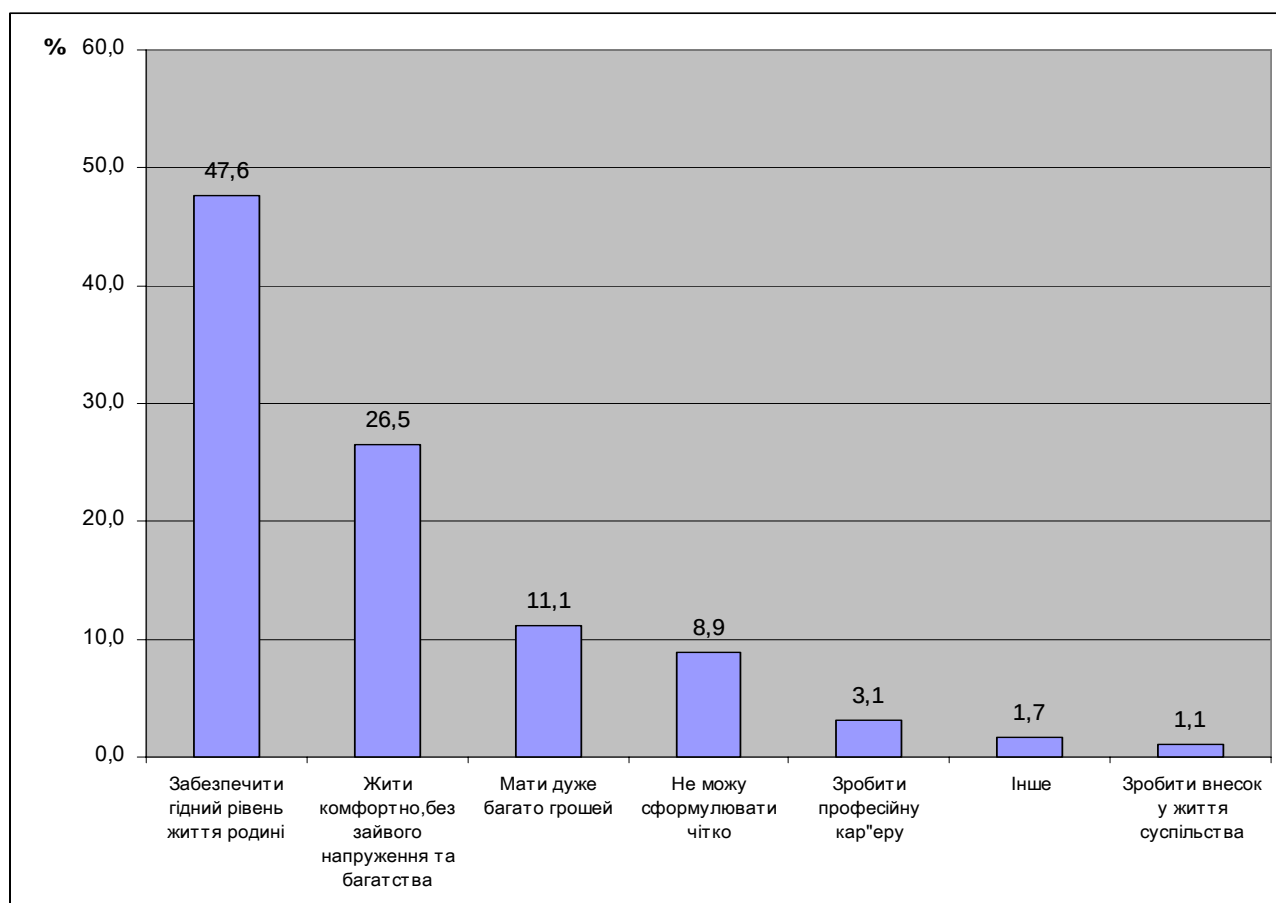

Рис. 1.3.3. Структура неактивної молоді за пріоритетом життєвих цілей. %
Джерело: http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

Таку позицію не можна назвати декларативною, оскільки 81,7% неактивних молодих людей вказали, що хочуть працювати в майбутньому, а половина (51,4%) представників цієї підгрупи визначили працевлаштування своєю головною метою. Для неактивних молодих людей, які не навчаються і не шукають роботу, головним є комфортне життя без зайвого напруження, на що вказали 41,5% представників цієї підгрупи. Слід наголосити, що серед неактивної молоді переважну більшість складають жінки віком 20–29 років, які виконують сімейні обов'язки і доглядають за дитиною, що пояснює особливе бажання мати гідне життя для власної родини.

Таким чином, можна констатувати, що найважливішим у житті української молоді залишаються сім'я та сімейні цінності.

1.3.1. Сімейні цінності

Хоча сім'я у свідомості молоді й посідає провідне місце, проте спостерігається певна невідповідність між задекларованими молоддю сімейними цінностями та формою організації сім'ї. Однією з проблем у сучасному суспільстві є *збільшення кількості незареєстрованих шлюбів*. За даними державної статистики (див. рис. 1.3.4), у 2013 р. зафіксовано 237 852 шлюби серед молодих чоловіків і 257 348 шлюбів серед молодих жінок, що дещо нижче, ніж у 2002 р. (273 437 і 271 815 шлюбів відповідно). Спостерігається також різке зменшення кількості ранніх шлюбів: якщо у 2000 р. було зареєстровано 19 639 шлюбів з нареченою віком до 18 років (7,2% від загальної кількості всіх шлюбів), то у 2013 р. – лише 2758 (0,9%).

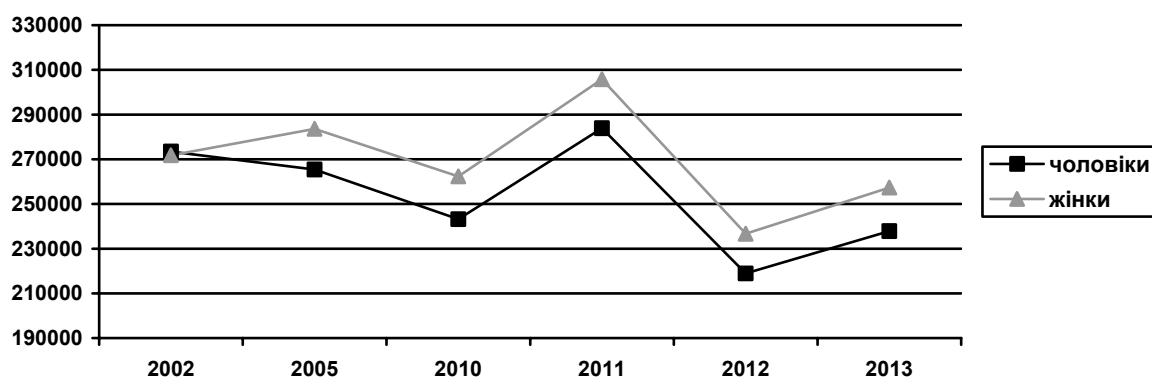

Рис. 1.3.4. Кількість зареєстрованих шлюбів серед молоді 14–35 років, одиниць
Джерело: за даними Державної служби статистики України.

Тенденцію до зменшення кількості офіційно зареєстрованих шлюбів також підтверджують результати соціологічних досліджень. Так, за даними досліджень EVS та WVS, зростає кількість тих, хто живе разом як шлюбна пара, але офіційно шлюб не зареєстровано: у 1996 р. таких було 3,2%, у 2006 р. – 6,2%, а в 2011 р. – 8,8%. Крім того, зменшується частка тих, хто перебуває в офіційно зареєстрованому шлюбі (у 1996 р. таких було 61,3%, у 2006 р. – 41,4%, а у 2011 р. – 45,0%), а також значно зростає частка неодружених: у 1996 р. – 29,6%, у 2006 р. – 47,1%, у 2011 р. – 40,0%.

За даними вибірових соціально-демографічних обстежень, 10–12% шлюбних пар офіційно не реєструють свої стосунки¹⁸. Отже, за результатами цих обстежень, як і за даними перепису населення, основною формою організації шлюбних відносин між чоловіком та жінкою в Україні залишається офіційно зареєстрований шлюб. Водночас приблизно кожна десята шлюбна пара проживає в незареєстрованому шлюбі.

У більшості випадків незареєстрований шлюб є своєрідним випробувальним етапом перед можливою офіційною його реєстрацією, що підтверджують відповіді респондентів. Так, значна частина молодих людей (більше 40%) бажає почати своє подружнє життя з офіційно незареєстрованих стосунків, тобто випробувати свій союз до його офіційної реєстрації. Певна

¹⁸ Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку/ авт. кол. під кер. акад. НАН України Е. М. Лібанової. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – С. 115–121.

група молоді (менше 5%) має ще більш радикальні погляди на шлюб і взагалі не планує реєструвати свої подружні відносини¹⁹. Погляди жінок на форми шлюбного партнерства дещо більш традиційні, вони частіше обирають офіційно зареєстрований шлюб.

Крім того, респонденти, які перебували в незареєстрованому шлюбі, по-різному бачили своє майбутнє: 42,2% планували офіційно зареєструвати свій шлюб, 20% – не планували, 37,8% – ще не вирішили. Більшість із тих, хто не мав наміру реєструвати свій шлюб, назвали такі причини: вони не вважають, що реєстрація шлюбу взагалі потрібна (34,6%); не готові до офіційного шлюбу (24,3%); небажання одного з членів подружжя (самого опитуваного або його партнера) реєструвати шлюб (30%); відсутність відповідних житлових умов (21,5%).

Отже, частина шлюбних пар відмовляється від реєстрації шлюбу через свої погляди на подружні стосунки, небажання одного з партнерів, однак значна частина – через невирішеність житлових проблем.

Досить тривожним є зростання частки дітей, народжених жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі. Дані державної статистики свідчать, що в Україні, як і в інших країнах світу, потягом останніх десятиліть суттєво зростає частка дітей, народжених поза шлюбом (у країнах Європейського союзу в 1990 р. ця частка становила 17,4%, у 2009 р. – 37,4%, в Україні – відповідно 17,3 та 21,2%, а у 2012 р. – 21,4%) (див. рис. 1.3.5).

¹⁹ Молодь та молодіжна політика в Україні : соціально-демографічний аспект : кол. моногр. / авт. кол. під кер. акад. НАН України Е. М. Лібанової]. – К. : ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – С. 36–37.

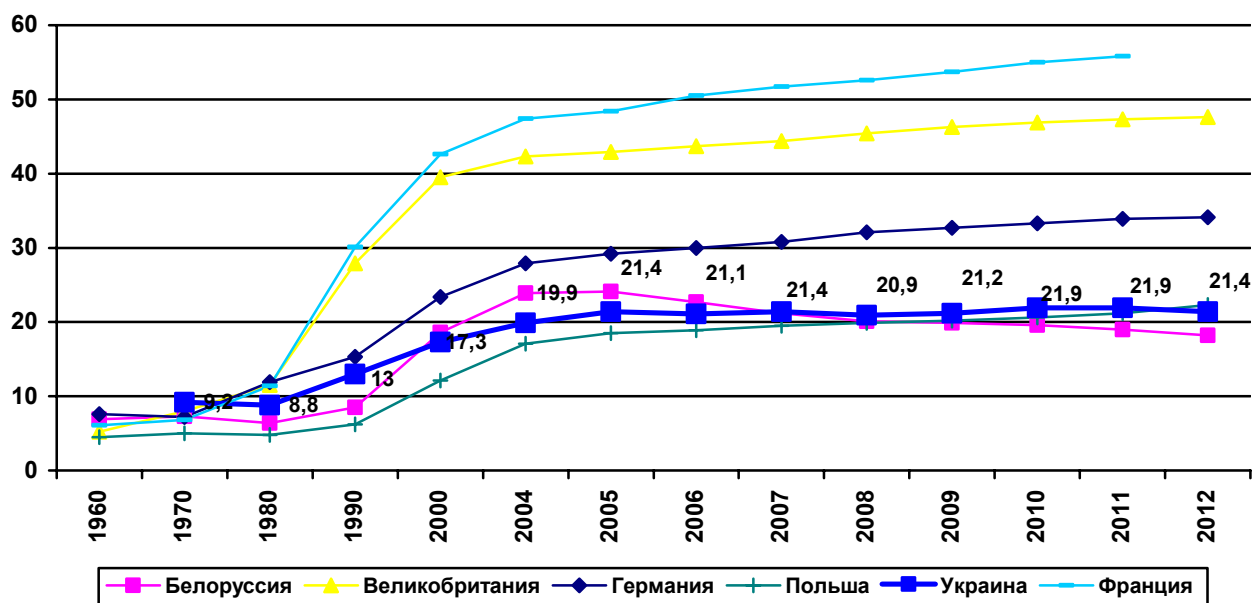

Рис. 1.3.5. Доля позашлюбних народжень в Україні та інших країнах світу 1970–2013 рр., на 100 народжених

Джерело: за даними Інституту демографії Національного дослідницького університету «Вища школа економіки».

Проте, за результатами досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень ім. В.П. Птухи²⁰, поширення незареєстрованого шлюбу не є фактором, який безпосередньо сприяє зменшенню народжуваності. Дітородні орієнтації осіб, які перебувають у зареєстрованому чи незареєстрованому шлюбі (установки щодо бажаної та запланованої кількості дітей), не мають значних відмінностей. Особи, які перебувають у незареєстрованому шлюбі, навіть частіше, ніж ті, хто зареєстрував свій шлюб, налаштовані на народження дитини в найближчі три роки. Це зумовлено тим, що незареєстрований шлюб у більшості випадків є першим етапом у шлюбних стосунках (коли потреба в дітях ще не реалізована) або повторним шлюбом (коли в більшості випадків подружжя з вікових причин вимушене невідкладно планувати народження спільних дітей).

²⁰ Сім'я та сімейні відносини в Україні : сучасний стан і тенденції розвитку / [авт. кол. під кер.акад. НАН України Е. М. Лібанової]. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – С. 115–121.

З огляду на потребу відтворення населення і покращення демографічної ситуації в Україні, основним негативним чинником є *орієнтація молоді переважно на дво- та одnodітну сім'ю*.

Таблиця 1.3.2

**Розподіл сімей з дітьми за кількістю та віком дітей у їх складі в Україні
2000–2013 рр., %**

Роки	Питома вага сімей, в яких мешкають діти віком до 18 років	Питома вага сімей, в яких виховуються:		
		1 дитина	2 дітей	3 і більше дітей
2000	43,7	60,3	34,0	5,7
2002	41,3	62,4	31,3	6,3
2004	37,2	65,7	29,0	5,3
2006	37,7	65,6	29,7	4,7
2007	37,7	67,9	28,4	3,7
2008	37,8	70,9	25,4	3,7
2010	37,8	73,7	23,1	3,2
2011	37,9	75,3	22,1	2,6
2012	37,9	76,0	21,2	2,8
2013	37,9	75,6	22,1	2,3

Джерело: дані вибірових обстежень умов життя домогосподарств Державною службою статистики України.

За даними вибірових обстежень домогосподарств Держкомстатом України, простежується збільшення питомої ваги сімей, в яких виховується одна дитина: якщо у 2000 р. частка таких сімей становила 60,3%, то в 2013 р. – 75,6%. Водночас істотно зменшується питома вага сімей, які мають дві (з 34,0% у 2000 р. – до 22,1% у 2013 р.) або три дитини (з 5,7% у 2000 р. – до 2,3% у 2013 р.) (див. табл. 1.3.2). Це є наслідком довготривалого поширення одnodітності серед українських сімей та зменшення загальної чисельності дітей віком до 18 років протягом попередніх років.

Найбільш поширена одnodітність у сім'ях на Сході та Північному сході країни – у Луганській, Донецькій, Чернігівській, Сумській областях більше 85% сімей з дітьми є одnodітними. Водночас у західних регіонах певною мірою збережені традиції багатодітності: у Рівненській області 13% сімей з дітьми виховують троє і більше дітей, у Волинській – 7,7%, Закарпатській – 5,2%, тоді як середній показник по країні дорівнює 2,3% (рис. 1.3.6).

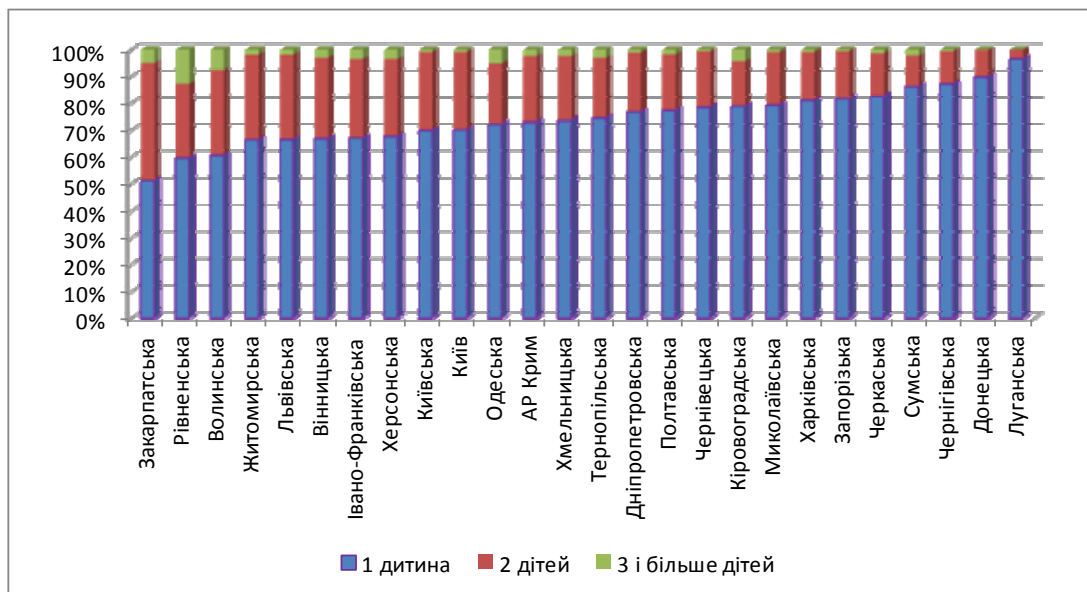

Рис.1.3.6. Розподіл сімей з дітьми за кількістю дітей у регіонах України 2013 р., %
Джерело: дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств Державною службою України.

Результати обстеження «Молодь України: спосіб життя та ціннісні орієнтації», проведеного у 2010 р. Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, показали, що у сукупності молодих респондентів (віком 15–34 роки) переважна більшість опитаних висловили бажання за наявності необхідних умов й зважаючи лише на особистісні схильності, без урахування конкретних життєвих обставин (насамперед матеріальних умов) та індивідуальної біографії, народити дві дитини (54,2%). Приблизно 15% молоді повідомили, що навіть за наявності необхідних умов вони хотіли б мати лише одну дитину. Майже 12% респондентів хотіли б мати трьох дітей і лише незначна частка (2,0%) – чотирьох і більше дітей. Слід зазначити, що середній підсумковий показник запланованої кількості дітей серед молодих жінок сягає 2,00 дитини, а серед чоловіків є дещо нижчим – 1,91 дитини.

Результати мультиіндикаторного кластерного обстеження домогосподарств (МІКС), проведеного в Україні у 2012–2013 рр. за участю Державної служби статистики, Представництва Дитячого фонду ООН

(ЮНІСЕФ) та за підтримки Агенції США з міжнародного розвитку і Швейцарської агенції розвитку та співробітництва, підтвердили встановлений раніше факт, що переважна більшість респондентів вважають дві дитини ідеальною кількістю дітей у сім'ї²¹.

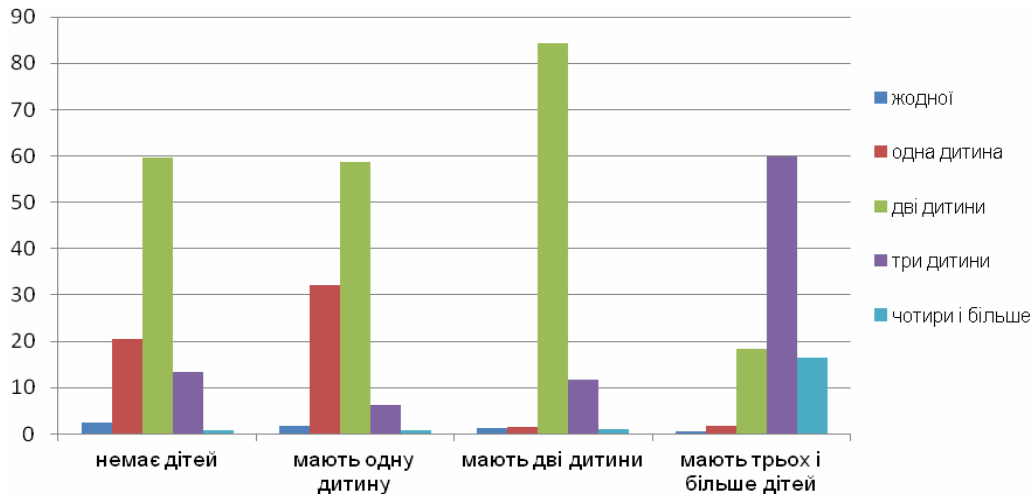

Рис. 1.3.7. Розподіл відповідей жінок щодо ідеальної кількості дітей у сім'ї залежно від наявної кількості дітей у них, %

Джерело: Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств (МІКС-2012).

Переважно таку думку висловлювали жінки, які вже мають дві дитини (84,4%). Простежується прямий зв'язок між розумінням ідеальної кількості дітей у сім'ї та їх фактичним числом. Зокрема, бездітні та одnodітні респонденти найчастіше повідомляли про намір мати одну дитину, а ті, що вже мають двох дітей, зорієнтовані на дводітну модель. Респонденти, які мають трьох і більше дітей (багатодітні) найчастіше вказували, що ідеальною є сім'я з трьома дітьми. При цьому звертає на себе увагу той факт, що серед опитаних, які мають трьох і більше дітей, лише 60% (а не всі, що логічно було б очікувати) впевнені, що ідеальною кількістю дітей у сім'ї є три дитини, ще 16,5% вважали, що це чотири дитини або більше.

На нашу думку, найбільш гострою і складною соціально-демографічною проблемою українського суспільства в аспекті розвитку сім'ї є не плуралізація форм шлюбу, а нестабільність шлюбу, високий рівень розлучуваності

²¹ Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики України [та ін.]. – К. : К.І.С., 2013.

населення, що завдає безпосереднього негативного впливу на рівень народжуваності в країні.

1.3.2. Громадянська позиція української молоді

Громадянська позиція проявляється в громадянській активності і є виявом громадянськості особистості ²². Громадянська активність сконцентрована на досягненні суспільно значущих цілей та цінностей, в першу чергу, цілей та цінностей громадянського суспільства.

Слід зазначити, що порівняно зі старшими поколіннями, які, здебільшого, очікують вирішення власних проблем від держави, молодим людям менше притаманні патерналістські орієнтації. Водночас молодь більше орієнтована на цінності демократичного суспільства, в першу чергу – на можливість самореалізації, вільного висловлювання поглядів. З огляду на це, громадська активність молоді, спрямована на розбудову дійсно демократичного суспільства, може суттєво впливати на суспільні процеси. І хоча кількість суспільно активних молодих людей незначна, соціальна функція цієї частини молоді є винятково значущою і незамінною. Прояв їх громадянської позиції хоча і не є джерелом формування суспільної думки щодо тих або інших суспільних проблем, проте може дієво вплинути на їх суспільне схвалення чи спротив щодо них.

Для молоді більш характерним є формат протистояння влади і особистості, який передбачає, перш за все, протестну активність: участь в акціях непокори і спротиву, мітингах, пікетуваннях, зібраннях тощо. Водночас формат впливу на владу через інституції громадянського суспільства (дієвий інститут виборів, громадські організації, політичні партії тощо), який є більш

²² Курилюк Н. Активна громадянська позиція молоді: поняття, сучасний стан, фактори впливу сучасного інформаційного простору : матеріали Першої наук.о-практ.ї конф. “Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід”) [Електронний ресурс] / Н. Курилюк. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/2372/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%BA%203.pdf>

прийнятним для людей старшого покоління, сприймається молоддю як менш ефективний, та такий, що не призводить до бажаних результатів.

Загалом участь населення України в громадських організаціях, об'єднаннях чи рухах протягом багатьох років фіксується на дуже низькому рівні. У кожній із таких організацій (органи самоорганізації населення, суспільно-політичний рух, екологічний рух, громадська організація, асоціація, нетрадиційна профспілка, спортивний клуб тощо) бере участь не більше 5% українців²³. Найчисельнішими є релігійні організації, церковні громади (3,1%), клуби за інтересами (2,3%), професійні об'єднання (2,3%), спортивні клуби і товариства (2,2%). Водночас громадяни України оцінюють роль громадських організацій в сучасному українському соціумі доволі неоднозначно. Як дуже важливу роль громадських організацій у житті суспільства вважають лише 10,4% опитаних. Швидше, важливою, ніж не важливою, її вважають 28,1% опитаних. Натомість 22,2% респондентів дотримуються думки, що діяльність громадських організацій є, скоріше, не важливою, ніж важливою для суспільства, а ще 7,2% опитаних переконані, що вона взагалі не важлива для громади. Водночас 22,2% респондентів не змогли однозначно визначитися щодо цього запитання²⁴.

Однак, незважаючи на зазначене ставлення до громадських організацій та їх ролі в суспільному житті, протягом останніх років спостерігається стійка тенденція до зростання громадської активності молоді та її здатності до самоорганізації (як в офіційно зареєстрованих громадських об'єднаннях, так і в складі неформальних структур і громадських рухів). Про це свідчать показники збільшення кількості зареєстрованих молодіжних громадських і студентських об'єднань в Україні (див. рис. 1.3.8).

²³. Тарасенко В. Про стан громадськості українського суспільства. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціол.моніторинг / В.Тарасенко, М. Сакада. – К., 2013. – С. 77.

²⁴. Там само.

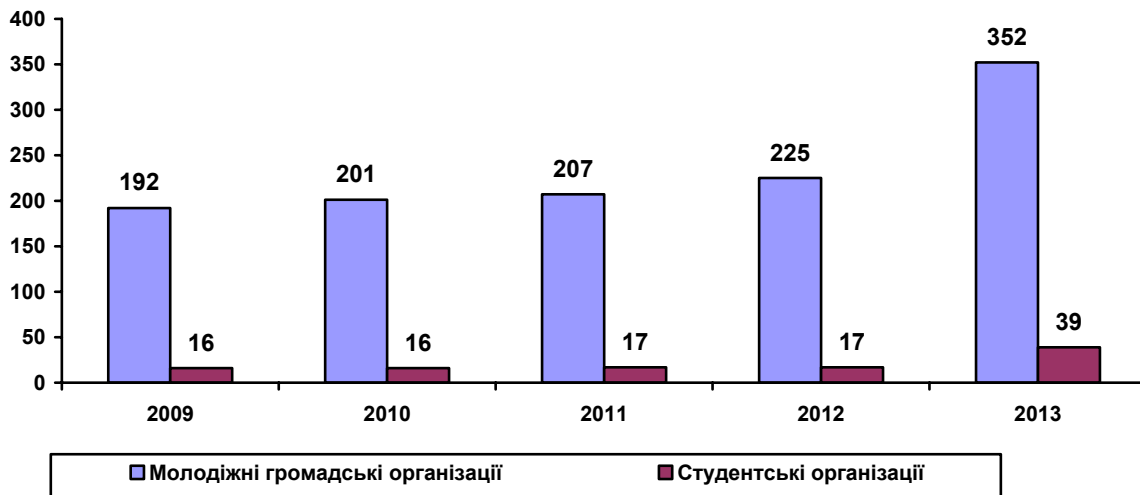

Рис. 1.3.8. Кількість зареєстрованих молодіжних громадських об'єднань станом на 1 січня відповідного року, одиниць

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Так, за даними Єдиного державного реєстру підприємств, установ та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, у 2012 р. було зареєстровано 224 молодіжних громадських і 17 студентських організацій, а у 2009 р. – відповідно 192 і 16 організацій²⁵. Водночас результати соціологічних досліджень свідчать, що частка молодих людей, які стверджують, що вони є членами молодіжних громадських організацій, складає не більше 2–5%²⁶.

За даними Інституту стратегічних досліджень, у молодіжному середовищі спостерігається ефективна та цілеспрямована громадська самоорганізація у неформальних об'єднаннях та рухах. Найяскравішим підтвердженням цієї тенденції стали протестні акції наприкінці 2013 р. – початку 2014 р., які, зрештою, привели до повалення авторитарного режиму В.

²⁵ Діяльність громадських об'єднань в Україні : стат. бюл.[Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm Діяльність громадських об'єднань в Україні : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm

²⁶ Результати соціологічного дослідження «Молодь України 2007», проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики. Опитування молоді України віком 14–35 років проводилося стандартизованим методом інтерв'ю за місцем проживання за вибірковою сукупністю. Опитування проводилось в усіх регіонах України, а також у м. Києві та АР Крим. Всього було опитано 1800 респондентів.

Януковича. Ці висновки були зроблені за результатами аналізу стрічок новин інтернет-видань (див. табл. 1.3.3). Саме молодь та студентство були однією із найактивніших і послідовних рушійних сил Революції гідності. Завдяки їх безкомпромісній боротьбі вдалося відстояти незворотність демократичних перетворень в Україні та її євроінтеграційний вибір. Значну роль сьогодні молодіжні рухи і об'єднання відіграють у процесі протидії сепаратизму, боротьби проти зовнішньої агресії, зміцнення обороноздатності України та її національної безпеки.

Значущими сучасними формами громадської активності молоді зазначеного спрямування стали масовий мобілізаційний рух добровольців до лав Збройних сил України, Національної гвардії України та інших ініційованих державою збройних формувань. Йдеться також про участь у масовому волонтерському русі, спрямованому на фінансову і матеріальну підтримку Збройних сил України, залучення молоді до військової підготовки, організацію та проведення масових мирних, у тому числі й антисепаратистських акцій.

Таблиця 1.3.3

Громадська активність українського суспільства у 2013 р.

Критерії виявів громадської активності	Показники виявів громадської активності	Суспільні групи
за рівнем організації	стихійний	захисники умов проживання, наймані працівники, селяни, молодь, школярі , ув'язнені, підприємці, футбольні фанати , інваліди
	організований	громадські активісти, молодь, студенти , особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, наймані працівники, підприємці, журналісти, профспілки, футбольні фанати , військові, захисники умов проживання, ЛГБТ-спільнота, національні меншини
за тривалістю існування	короткочасний	громадські активісти, наймані працівники, захисники умов проживання, підприємці, футбольні фанати, молодь, студенти, школярі , селяни, журналісти, профспілки, національні меншини, матері, ЛГБТ-спільнота
	довготривалий	громадські активісти, студенти , наймані працівники, особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, захисники умов проживання, підприємці, журналісти, військові, інваліди, ув'язнені
за характером діяльності	соціальний	наймані працівники, особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, профспілки, захисники умов проживання, молодь, студенти, школярі , селяни, військові, інваліди, матері
	політичний	громадські активісти, молодь, студенти, футбольні

Критерії виявів громадської активності	Показники виявів громадської активності	Суспільні групи
		фанати , профспілки, журналісти, селяни, національні меншини
	економічний	особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, наймані працівники, селяни, захисники умов проживання, підприємці
	екологічний	громадські активісти, захисники умов проживання
	етнічний	національні меншини
	правозахисний	громадські активісти, наймані працівники, особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, студенти , ув'язнені, журналісти, підприємці, захисники умов проживання, ЛГБТ-спільнота, національні меншини, футбольні фанати
за масштабом поширення	місцевий	громадські активісти, наймані працівники, селяни, студенти, школярі , ув'язнені, особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, профспілки, підприємці, військові, захисники умов проживання, національні меншини, інваліди, матері, футбольні фанати
	всеукраїнський	громадські активісти, молодь, студенти , особи, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, журналісти, профспілки, футбольні фанати
	міжнародний	екологічний рух, ЛГБТ-спільнота

Джерело: за даними стрічок новин інтернет-видання «Цензор.НЕТ» та інформаційного агентства УНІАН (за період з 1 січня по 1 грудня 2013 р.).

Важливість формування особистості з активною громадянською позицією в Україні визнана законодавчо-нормативними документами, затвердженими на державному рівні: Конституцією України, Законом України “Про загальну середню освіту”, Законом України “Про освіту”, Законом України “Про громадянство України”, Державною національною програмою «Освіта: Україна ХХІ століття» та Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Особлива увага зосереджена на формуванні активної громадянської позиції дітей та підлітків.

Піднесення громадської активності і патріотизму української молоді демонструє потужний потенціал нашого суспільства в розбудові демократичної держави. Проте громадська активність має бути підкріплена державними програмами і заходами, що мають комплексний характер і включають створення умов для самореалізації особистості (в освітній, трудовій сфері тощо), налагодження відкритих зв'язків «держава – громадянин», залучення молоді до суспільно корисної діяльності, оновлення системи виховання

громадянської позиції дітей та молоді. У межах зазначених напрямів доцільно реалізовувати заходи із забезпечення інформаційної відкритості органів влади: максимальне використання Інтернету як найбільш поширеного в молодіжному середовищі засобу налагодження різнопланового спілкування і взаємодії, інших форм оперативного індивідуального зв'язку з представниками органів влади, а також впровадження програм, спрямованих на самореалізацію молоді.

У цьому контексті доречно звернути увагу на діяльність дитячих об'єднань (вони охоплюють дітей та молодь віком від 10-12 (а в окремих випадках – від 5-6 років).

У вихованні громадської активності і патріотизму визначну роль відіграють дитячі громадські організації та об'єднання як соціальні інституції, в яких молодь навчається налагоджувати колективні стосунки, має можливість виявляти ініціативність та активність у соціально значущих справах.

Дитяче громадське об'єднання – простір засвоєння досвіду соціальних відносин, який дає кожній дитині змогу усвідомити себе, розкрити свої потенційні можливості у самореалізації та досягненні нових соціальних ролей, якнайповніше сприяє їхній інтеграції у доросле життя. У дитячих об'єднаннях діти беруть участь у реальних справах, розширюють сферу безпосереднього позитивного соціального досвіду і спілкування, задовольняють потребу прийняття рішень у власних інтересах. У цій сфері реалізуються особистісно-партнерські рівноправні відносини дитини і дорослого, змінюється статус дорослого в організації (лідера, організатора, координатора, виховника), їхня спільна творчість підпорядкована насамперед інтересам дитини, активізується соціальна діяльність.

Сьогодні дитячий рух в Україні представлений різноманітними дитячими самодіяльними формуваннями, організованими за підтримки дорослих для задоволення інтересів і потреб дітей у різнобічній діяльності та спілкуванні.

1.3.3. Політичні орієнтації молоді

Політичний есканізм (втеча від реальності)²⁷ частково залишається характерним явищем для населення України та має місцеві специфічні риси. Зокрема, проявляючи незадоволеність діяльністю основних державних інститутів влади та владної еліти, населення нерідко демонструє відстороненість від політичного життя. Водночас ставлення до виборів випадає із цього контексту: виборча активність (пряма участь у виборах) та електоральна активність (задекларований намір узяти участь у виборах), протягом двадцятилітньої історії виборів у незалежній Україні залишається на досить високому рівні, хоча й поступово знижується.

Есканізм у політичній сфері є особливо характерним для молоді. Аналіз даних соціологічних досліджень, проведених напередодні виборів, засвідчує більшу пасивність молоді щодо намірів взяти участь у виборах, на противагу старшому поколінню, хоча протягом років незалежності України різниця між відповідними показниками зменшується. Так, протягом першого десятиліття незалежності України різниця між рівнем електоральної активності наймолодших вікових груп молоді та рівнем електоральної активності людей віком більше 30 років перебувала в межах 18%, а протягом другого десятиліття – не перевищувала 4%. Загальна динаміка зменшення електоральної активності населення протягом усього періоду незалежності України відбувається в основному за рахунок старших поколінь. Водночас з наближенням кожних чергових виборів електоральна активність населення поступово зростає, в тому числі й серед молоді.

За даними екзит-полу,²⁸ проведеного групою компаній під час виборів до Верховної Ради України 2014 р., молодь, як і завжди до того, голосувала

²⁷ Результати соціально-економічної трансформації суспільства і уявлення населення про бажані геополітичні вибори / О. І. Вишняк, В. А. Піддубний, А. О. Зоткін, О. А. Беленок // Геополітичні орієнтації населення і безпека України. За даними соціологів / упоряд. М. О. Шульга. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2009. – С. 6–40.

²⁸ Парламентські вибори-2014 : підсумки Національного екзит-полу'2014 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/-parlame-vibori-2014-pid.htm. – Назва з екрана.

менш активно, ніж представники інших вікових груп. Участь у виборах взяли лише 44% молодих людей віком від 18 до 29 років. Однак, більш старша вікова група громадян віком 30–39 років, половину якої складає молодь найстаршої вікової групи (30–35 років), делегувала до активної участі у виборах вже приблизно 60% своїх представників. Електорально найбільш активними були вікові групи виборців віком 40–49 років (67%) та 50 і більше років (65%).

За шкалою західноєвропейського зразка (праві, центр, ліві) політичні уподобання українського молодого покоління мають переважно центристське спрямування²⁹. Соціал-демократична ідеологія знаходить підтримку серед 18% опитаних молодих людей, національно-демократична – серед 16% молоді. Ідеологічні течії крайнього спрямування в українському молодіжному середовищі не мають суттєвої підтримки. Проте значну групу (43% усіх опитаних молодих людей) складає молодь, яка не підтримує жодну з ідеологічних течій або ж не визначилася.

Прихильність молоді до певних політичних партій суголосна загальному їх ідеологічному позиціонуванню. Так, за даними екзит-полу 2014³⁰, приблизно 40% молодих виборців підтримали «Блок Петра Порошенка» і «Народний Фронт» як політичні сили центристського спрямування. Найбільші відмінності у голосуванні різних вікових категорій електорату стосуються насамперед Комуністичної партії, яка долає виборчий бар'єр лише у віковій групі за 60 років (6%). Зростає електоральна підтримка з віком виборців у «Опозиційного блоку» (з 5% серед електорату віком до 30 років та до 10% серед електорату віком більше 60 років); у «Свободи» (від 4% – до 7% у відповідних вікових групах); у ВО «Батьківщина» (від 3% – до 7%).

Водночас спостерігається тенденція підтримки саме молодими виборцями партії «Об'єднання Самопоміч»: найбільша підтримка серед

²⁹ Опитування проводилось Інститутом соціології НАН України у грудні 2007 р., вибірка складала 11075 осіб, репрезентативна за статтю, віком, рівнем освіти, типом поселення, місцем проживання

³⁰ Парламентські вибори-2014: підсумки Національного екзит-полу'2014. [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://dif.org.ua>. – Назва з екрана.

виборців віком до 40 років (19%), а найменша (до 6%) – серед виборців, яким за 60 років. Майже половину електорату цієї політичної сили складають люди віком до 40 років (48%). Активною підтримкою політичної сили «Правий сектор» (55% виборців віком до 40 років) стала молодь, яка виявила схильність до протестної активності та радикалізму. Електорат Радикальної партії Олега Ляшка є також переважно молодіжним.

Молодь не однорідна у своїх політичних уподобаннях, проте однорідна у своєму ставленні до політичної сфери суспільства, що проявляється в нижчій, порівняно з людьми старшого віку, електоральній активності та невизначеності щодо ідеологічних течій і політичних сил. Політичні характеристики сучасної української молоді – прихильність до цінностей демократичного суспільства, радикалізм і схильність до протестних форм громадянської активності – досить суттєво впливають на політичні уподобання молодих виборців, зокрема що стосується прихильності до політичних партій Об'єднання «Самопоміч» та «Правий сектор».

1.3.4. Релігійні орієнтації молоді

Однією з найважливіших характеристик світогляду молоді є її релігійність. Сучасні дослідження показують, що порівняно з радянським періодом нині посилюється вплив різних конфесій та окремих релігійних організацій на молоде покоління. Водночас спостерігається відсутність глибини і ясності в релігійній свідомості молоді – лише незначна кількість молодих людей є глибоко віруючою і дотримується канонів та обрядів, натомість зберігається вмотивованість віри «модою».

Попри все, більшість молодих людей України вважає себе віруючими і рівень їх релігійності зростає з віком. Згідно з опитуваннями, проведеними Центром Разумкова у 2013 р., 62,4% молодих людей віком 18–29 років вважають себе віруючими, у віковій категорії 30–39 років частка віруючих несуттєво вища – 63,7%. Потрібно відзначити той факт, що за 13 років (з 2000 р.) рівень релігійності серед молоді зріс на 11,1%, а кількість невіруючих

зменшилася з 12% до 6,9%. Привертає увагу й та обставина, що, попри зростання рівня релігійності впродовж 2000–2013 рр., число громадян, яких виховували в релігійному дусі вдома, фактично не змінюється: у 2000 р. 31% опитаних відзначили, що отримали релігійне виховання вдома, у 2013 р. – 34%. Для молоді, опитаної 2013 р., цей показник коливається від 28% (вікова група 30–39 років) до 30,3% (вікова група 18–29 років)³¹.

Релігія як життєва цінність є більш важливою для літніх людей, ніж для молоді (70% проти 59%). Не посідає релігійність перших позицій і в переліку важливих якостей, які слід виховувати у дітей в сім'ї. Упродовж 2000–2013 рр. рейтинг таких якостей залишається фактично незмінним. Перші три позиції посідають: працелюбність (78%), відповідальність (68%), толерантність і повага до інших (59%). Релігійність постійно посідає лише дев'яту-десяту позиції: у 2013 р. – дев'яту (17%)³².

Серед інших суспільних інститутів церква (тут і надалі маються на увазі насамперед православна, греко-католицька і католицька церкви) виокремлюється помітним авторитетом серед населення країни. Згідно опитувань Центру Разумкова станом на 2013 рік Церква була моральним авторитетом для 47% молоді. Починаючи з подій кінця 2013 р., а пізніше – Майдану, Церква виявила себе як потужний і цілісний інститут громадянського суспільства, здатний захищати інтереси громадян від свавілля влади. За показником довіри Церква продовжує утримувати першу позицію серед суспільних і політичних інститутів: у 2014 р. довіру до Церкви висловили 66% опитаних. Майже 74% опитаних (від 84% на Заході – до 70% у Центрі та на

³¹ Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформаційні матеріали до «круглого столу» на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квіт. 2013 р. [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Przh_Religion_2013.pdf

³² Там само.

Сході) упевнені, що вона «завжди має ставати на бік людей та боронити їх від свавілля влади»³³.

Дослідження конфесійного самовизначення серед населення засвідчують, що більшість (71%) опитаних ідентифікують себе з православ'ям, близько 6% – з греко-католицизмом, ще 9% опитаних вважають себе “просто християнами”, а 11% респондентів не відносять себе до жодного з релігійних віросповідань³⁴. Відсутність такого опитування серед молоді у 2013 р. змушує нас звернутися до результатів анкетування, проведеного у 2005 р. серед 459 студентів у трьох вищих навчальних закладах м. Києва (Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, Національному авіаційному університеті). Більшість студентів – 77% – засвідчили свою приналежність до православ'я; 11% – не відносять себе до жодної релігії, 5% перебувають у стані релігійних пошуків, по 1% – протестанти та католики, 0,5% – мусульмани і 4% – представники інших релігій³⁵. Воцерковленими вважають себе, в середньому, 54% молодих людей. Періодично відвідують храми приблизно 50% опитаних³⁶.

Сьогодні ми спостерігаємо не лише зростання поваги молодого покоління до релігійних традицій свого народу, а й бажання значної частини молоді транслювати усвідомлення цінності релігії і віри майбутнім поколінням. Серед іншого ті молоді люди, які проголошують себе віруючими, більш стурбовані нагальними проблемами суспільства, сім'ї, навколишнього середовища.

³³ Україна – 2014 : суспільно-політичний конфлікт і церква (інформ. матеріали) [Електронний ресурс] / Центр Разумкова – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400155420_file.pdf

³⁴ Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформ. матеріали до «круглого столу» на тему: “Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?” 22 квіт. 2013р. [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Przh_Religion_2013.pdf.

³⁵ Національна та релігійна толерантність столичних студентів (2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/sociology/33984/>

³⁶ Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформ. матеріали до «круглого столу» [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Przh_Religion_2013.pdf

Отже, тісні контакти церковних організацій і молоді є важливою передумовою для вирішення багатьох молодіжних проблем. У цьому ключі в областях України діють обласні й районні ради церков і релігійних організацій, які долучаються до питань морально-духовного виховання молоді. Департаменти сім'ї молоді та спорту обласних державних адміністрацій проводять зустрічі, конференції, «круглі столи» з релігійними організаціями із запрошенням молоді, студентів, ЗМІ, зокрема, щодо утвердження здорового способу життя, необхідності боротьби з алкоголізмом, тютюнопалінням, СНІДом, наркоманією тощо³⁷.

Українська православна церква Київського патріархату має синодальне управління у справах молоді. Ця структура безпосередньо займається плануванням і проведенням заходів всеукраїнського і єпархіального масштабу за участю молоді, пропонує нові ідеї для роботи з молоддю, співпрацює зі світськими молодіжними організаціями у справі виховання молоді та волонтерської діяльності. Так, у листопаді 2014 р. було підписано меморандум про співпрацю між Українською православною церквою Київського патріархату (УПЦ КП) та скаутською організацією «Пласт»³⁸. Інші православні церкви України теж займаються налагодженням тісних контактів з молоддю. Зокрема, у структурі Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) діють єпархіальні молодіжні відділи. Тобто фактично запроваджено інститут молодіжного святенництва, який має змогу займатись суто молодіжними питаннями. Діяльність цих структур обговорюється на щорічних конференціях глав і співробітників єпархіальних молодіжних відділів.

Українська греко-католицька церква також має комісію у справах молоді, що займається формуванням спільноти осіб, яка безпосередньо працює з молоддю.

³⁷ За інформацією департаментів молоді та спорту обласних державних адміністрацій.

³⁸ За інформацією Синодального відділу соціального служіння Української православної церкви Київського патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua>

У зв'язку з активізацією молодіжної політики церков почали виникати різноманітні молодіжні об'єднання, гуртки, клуби, братства. Чільне місце в структурі молодіжних релігійних організацій України посідають молодіжні релігійні організації православної конфесії, або молодіжні православні братства. Згідно з даними Державного комітету у справах національностей та релігій, станом на 1 січня 2011 р. в Україні існувало 76 братств. З них 34 братства належали до УПЦ МП, 11 братств – до УПЦ КП, і одне функціонувало при Українській автокефальній православній церкві (УАПЦ)³⁹.

Найбільше братств діє в Києві. Тут УПЦ МП має 9 таких братств, а УПЦ КП – 5. Хоча молодіжні православні братства існують майже в кожній області України, чисельність членів братств є невеликою. Так, наприклад, Київське православне молодіжне братство святих Бориса і Гліба налічує близько 40 членів. Діяльність молодіжних братств багатогранна і включає в себе такі напрями: освітній, благодійний, інформаційний, видавничий, соціальний, господарський, комунікативний.

Церква активно співпрацює з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, медичними, навчальними закладами та громадськими організаціями у справі вирішення проблем соціального характеру.

У релігійних громадах різних конфесій відділи молодіжного служіння реалізують духовно-моральні програми, працюють з дітьми, займаються благодійною діяльністю. У цьому напрямі активно діють представники християнських протестантських релігійних течій. Релігійні організації проводять відповідну роботу щодо популяризації здорового способу життя, запобігання поширенню ВІЛ-інфекції/СНІДу, формування стійкого імунітету молоді проти вживання наркотичних речовин. Результатом просвітницько-виховної роботи церков є те, що більшість молодих християн відрізняються від невіруючих ровесників повагою до старших і батьків, працьовитістю та здоровим способом життя.

³⁹ Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2011>

Також у багатьох релігійних громадах різних конфесій, з метою виховання молоді та дітей, засновано недільні школи, в яких священнослужителі навчають бажаючих віровченню, піснеспівам, організовують паломницькі поїздки тощо.

Крім традиційних релігій значний вплив на молодь здійснюють також *новітні релігійні рухи*. Німецькі дослідники навіть називають їх *jugendreligion* (молодіжні релігії), враховуючи належність до цих релігійних течій великої кількості молоді. Зазвичай, в Україні ці «релігійні громади» називають «сектами». Загалом релігієзнавці під сектою розуміють релігійну організацію, що виникла всередині іншої організації, відокремилася від неї і веде з нею гостру боротьбу. Отже, секта – частина, яка відокремилась. Секти є в кожній конфесії як християнського, так і мусульманського, буддистського або іншого релігійного вияву. Загалом число деструктивних сект в Україні, за різними оцінками, складає понад 100 одиниць. Розрізняють соціотворчі і соціально деструктивні релігійні течії.

Деякі сайти (наприклад, Слов'янське об'єднання незалежних організацій «Антисекта») для убезпечення громадян від впливу сектантських угруповань надають перелік найнебезпечніших. До їх числа, зокрема, відносять лідерські ультра-харизматичні (неоп'ятидесятницькі) секти, що діють у Києві ("Победа", "Посольство Боже", "Світло на сході", «Хіллсонг», "Місто світла", "Нове покоління" та ін..).

Найчастіше до сект потрапляє молодь, зважаючи на те, що молода людина шукає сенсу життя, надійну духовну опору, хоче привернути до себе увагу інших тощо. Деструктивні секти розробляють різноманітні методики, цілеспрямовано працюють з молоддю, організовують літні табори, в яких проводять свої навчання, створюють враження глибоко релігійного життя за допомогою легкодоступних форм (пісні, естрада). Серед негативних наслідків входження до цих організацій неповнолітніх можуть бути: зрив шкільної чи професійної освіти, докорінна зміна особистості і спотворене сприйняття дійсності, що може призвести до конфліктів з родичами, близькими людьми,

завдати серйозної шкоди психіці (йдеться про тяжкі психічні захворювання аж до суїцидів).

У зв'язку із цим важливим стає пошук шляхів запобігання поширенню сектантства. Дієві засоби стримування впливу деструктивних сект має застосовувати громадянське суспільство. Ключовим серед них є *просвітництво*. Основним інструментом реалізації просвітництва є засоби масової інформації, що виконують передусім профілактичну функцію – попереджають громадян про небезпеку сектантської ідеології. Подібна практика застосовується і в країнах Євросоюзу. Так, уряд Німеччини розробив для населення спеціальну листівку-пам'ятку, в якій виділено 17 ознак тоталітарних сект. Листівка періодично афішується і коментується в ЗМІ.

Психологічно-терапевтичну функцію виконують інформаційно-консультативні центри та реабілітаційні центри для жертв психологічного насилля. Протидію сектам здійснюють і традиційні церкви в Україні. Вище було зазначено про активізацію співробітництва з молоддю християнських церков. Важливо, щоб в майбутньому взаємини між церквою і молоддю набували рис партнерства, толерантності, взаємодопомоги.

Дієвою у стримуванні сектантської активності молоді залишається роль сім'ї. Саме сім'я здатна своєчасно помітити зміни в поведінці підлітків чи молодих людей та нейтралізувати негативний вплив на психіку засобом терпеливого переконання.

Важливим залишається державний рівень *системних заходів, насамперед* – удосконалення чинного законодавства України у сегменті релігійних культів. Важливо вивчати і, з урахуванням національної специфіки, творчо застосовувати відповідний досвід інших країн у сфері взаємодії держави і церкви.

1.3.5. Соціокультурні запити сучасної молоді

На тлі теперішніх суспільних перетворень в Україні проблема ціннісних трансформацій молоді, зокрема, в соціокультурній сфері, є особливо актуальною. Вона пов'язана зі специфікою молодіжної спільноти, яка полягає у тому, що її соціокультурні цінності перебувають у стані безперервного формування й утвердження, тобто є соціально рухливими. На становлення і трансформацію молодіжного світогляду визначальним чином впливають сімейні традиції, соціокультурні надбання попередніх поколінь, суспільно-політичні й соціально-економічні процеси. Молодь постійно переосмислює дійсність, шукає відповіді на питання про сенс буття.

Цілком закономірно, що молодь формує власне культурне середовище, яке має ознаки *субкультурного*. В Україні частина молодих людей у певний період свого життя виявляється залученою до різноманітних субкультурних течій (від 30 до 70% молоді підліткового віку). Але, як правило, субкультура не означає відмову від базової національної культури, хоч і виявляє певні відхилення від неї.

У системі цінностей сучасної української молоді зростає вплив фактора *етнічної самоідентифікації*. Сучасна молодь у цілому налаштована досить патріотично, вірить у майбутнє України, готова спілкуватись українською мовою і зміцнювати українські культурні традиції. Так, згідно з результатами опитувань, проведених Київським інститутом проблем управління ім. Горшеніна у 2012 р., серед міської молоді віком 16–21 рік (тобто тих, хто народився в незалежній Україні) 65% пишаються, що є громадянами своєї країни. Але, попри це, молодь вважає, що в Україні нелегко досягти успіху. Тому третина молодих людей прагне виїхати за кордон, надаючи перевагу країнам Європи⁴⁰.

⁴⁰ Кривко Т. А. Підліткова субкультура : неформальні молодіжні об'єднання: метод. посіб. [Електронний ресурс] / Т. А. Кривко. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2003. – Режим доступу: <http://kiev.convdocs.org/docs/942/index-13480.html?page=15>

Нині в ієрархії пріоритетів, згідно з опитуванням Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна, позиція «вільно розмовляти рідною мовою» займає лише 7-е місце з 10 (23,1%) (березень, 2013)⁴¹ серед міської молоді. Потрібно констатувати, що, незважаючи на зростання престижу української мови серед молоді міст, зберігається високий рівень використання нею російської мови. Для 50% молодих людей, які мешкають у містах, українська мова є рідною, російську вважають рідною близько 30%.

За даними Інституту соціології НАН України, з 2005 р. по 2013 р. в українському суспільстві частка тих, хто вважає українську мову “рідною”, зростає з 64% до 67%. У молодіжному середовищі зростання цього показника є більш суттєвим: для вікової групи 18–24 роки – з 64% у 2005 р. до 70% у 2013 р., а для молоді віком 25–34 роки – з 57% і до 69% відповідно. Якщо серед 18–24-річних частка тих, хто “спілкується у родині переважно українською мовою”, збільшилася з 37% у 2005 р. до 42% у 2013 р., а серед 25–34-річних – з 34% до 36% відповідно, то в інших вікових групах населення країни частка таких людей зменшилася з 42% у 2005 р. до 39% у 2013 р.⁴²

Однією з причин укоріненості молоді в російськомовному середовищі можна вважати ту обставину, що російська мова фактично виконує для молодих людей роль мови міжнародного спілкування. Це, своєю чергою, може свідчити про неефективність державної мовної політики, зокрема в освітній та культурно-інформаційній сферах. Незважаючи на те, що українською мовою більше спілкуються старші люди, проти двомовності (надання російській мові статусу державної) виступає більше молодь, ніж представники старшого покоління.

З огляду на те, що суспільно-політична ситуація в Україні 2014 р. кардинально змінилася, порівняно з попередніми роками, простежується

⁴¹ Всеукраїнське дослідження «Молодь України» проводилося з 1 по 19 березня 2012 р. Опитано 1500 респондентів в містах з населенням понад 100 тис. осіб віком від 16 до 21 року. Похибка репрезентативності дослідження не перевищує 2,5%.

⁴² Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціологічний моніторинг / за ред. д.ekon. н. В. Ворони, д. соціол. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 566 с.

тенденція зростання поваги до рідної мови в студентському середовищі. Так, опитування, проведені в НТУУ «Київський політехнічний інститут» засвідчили, що 91% студентів підтримують твердження, згідно з яким «українська мова є і має залишатися одним із головних атрибутів державності України». Необхідність піднесення «престижу української мови» визнають 77% опитаних⁴³.

Важливим фактором людського розвитку є *дозвілля*. Форми його організації залежать як від ціннісних пріоритетів особистості, так і від наданих суспільством можливостей його задоволення, зокрема від рівня розвитку і функціонування відповідних закладів та установ культури: клубів, кінотеатрів, стадіонів, бібліотек тощо. Для життя молодого покоління, яке активно включається у культурне та соціальне середовище, організація дозвілля має особливе значення.

Як свідчать матеріали соціологічних досліджень, понад третина української молоді (36 %) не має можливості в достатній мірі задовольнити свої культурні потреби, провести повноцінне дозвілля та відпочинок. При цьому з віком молодь дедалі гостріше відчуває таку нестачу: про це заявили 19% молодих людей віком 14–17 років та 32% віком 25–35 років. Як наслідок, молоді люди надають перевагу пасивним його формам, що не сприяє їх всебічному розвитку⁴⁴.

Спостерігається усталена тенденція до зменшення кількості відвідувачів бібліотечних, клубних закладів і кінотеатрів. Так, за даними Державної служби статистики України, кількість бібліотек у 2000 р. складала 20,7 тис, клубних закладів – 20,4 тис, кінотеатрів – 6,9 тис; а у 2013 р. ці показники становили

⁴³ Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціологічний моніторинг / за ред. д.ekon. н. В. Ворони, д. соціол. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 566 с.

⁴⁴ Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. – К., 2012. – С. 155.

відповідно 19,1 тис, 18,5 тис. та 1,6 тис⁴⁵. Крім того, спостерігається незначне збільшення кількості професійних театрів (зі 131 одиниць у 2000 р. – до 133 одиниць у 2013 р.) та поступове збільшення кількості їх відвідувань (з 5,7 млн відвідувань у 2000 р. – до 6,9 млн у 2013 р.). Схожа ситуація спостерігається і з відвідуванням концертів: кількість глядачів зросла з 3,8 млн у 2000 р. – до 4,6 млн відвідувань у 2013 р. У музейній сфері також спостерігається збільшення кількості відвідувань з 16,0 млн у 2000 р. до 22,3 млн у 2013 р. (чисельність цих закладів зросла з 378 до 608 відповідно)⁴⁶.

Суттєво впливають на формування соціокультурних цінностей молоді засоби масової інформації. Насамперед це стосується телебачення і мережі Інтернет. Національний телевізійний простір не витримує конкуренції із закордонною теле- і кіноіндустрією: приблизно 58% фільмів, що користаються популярністю в Україні, є продукцією США, 17% припадає на фільми, вироблені у Росії⁴⁷. З огляду на формування національної свідомості та культурних цінностей української молоді, такий стан справ у телеіндустрії можна розглядати як суттєву загрозу національній безпеці.

З розвитком інформаційного суспільства трансформується соціальний простір. Нова система інформаційних ресурсів дає змогу суб'єктам обмінюватися інформацією на різних рівнях: глобальному, національному, регіональному, галузевому чи локальному⁴⁸. Одним із засобів комунікацій і обміну інформацією в сучасному світі є Інтернет.

Результати опитування домогосподарств, проведеного Державною службою статистики України у січні 2014 р., засвідчили, що сучасні

⁴⁵ Культура (1990–2013 рр.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

⁴⁶ Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році : стат. бюл. [Електронний ресурс]. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – 94 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

⁴⁷ Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2005 році : стат. бюл. [Електронний ресурс]. – К. : Держ.комітет статистики України, 2006. – С. 20. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

⁴⁸ Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М.Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.

інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Інтернет, стають більш доступними і набувають дедалі більшого поширення серед населення. За підсумками опитування, частка осіб, які повідомили, що за останні 12 місяців користувалися Інтернетом, в цілому по Україні та серед мешканців малих міст становила по 41%, серед мешканців великих міст – 56%, сільської місцевості – 21% (у 2012 р. – 35%, 50% і 17% відповідно). Частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету, збільшилася з 36% до 43%⁴⁹.

Таблиця 1.3.4

**Відповіді респондентів на запитання стосовно того,
чи користуються вони Інтернетом, %**

	2005		2012	
	18–35 років	36 років і старші	18–35 років	36 років і старші
Не мають потреби і ніколи не користуються	66,9	90,7	19,1	60,2
Мають потребу, але не мають можливості користуватися	16,8	5,4	12,0	6,6
Використовують вдома	5,1	1,2	17,6	9,1
Використовують на роботі	4,6	2,6	17,6	9,1
Використовують в інтернет-кафе, в комп'ютерному клубі тощо	8,1	0,5	5,6	0,8

Джерело: розраховано за матеріалами моніторингу Інституту соціології НАН України.

За даними Державної доповіді про становище молоді за підсумками 2011 року, переважна більшість української молоді щоденно користується Інтернетом (70,7%). Водночас кожна п'ята молода людина (20,4%) користується світовою мережею декілька разів на тиждень, 4,3% – декілька разів на місяць, не менше одного разу в півріччя – 1,2% респондентів. Взагалі не користуються Інтернетом лише 2,8% молодих людей⁵⁰.

Порівняно з 2005 р. найбільш суттєво серед молоді збільшилися частки користувачів, які використовують Інтернет для телефонних переговорів (з 34%

⁴⁹ Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року) : звіт [Електронний ресурс]. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

⁵⁰ Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. – К., 2012. – 222 с.

до 39%), замовлення (купівлі) товарів і послуг (з 7% до 9%) та банківського обслуговування (з 3% до 5%).

Інтернет є корисним інформаційним ресурсом, що використовується молоддю для особистісного спілкування, отримання інформації, сприяє економічній активності, є засобом працевлаштування тощо. Проте, поряд із активним запровадженням Інтернету як інформаційної складової життєзабезпечення, спостерігається розвиток «інформаційної нерівності». Частина молодих людей через складні соціально-економічні обставини та низький рівень доступності технічних засобів не має можливості користуватися цим інформаційним ресурсом. Якщо у 2005 р. частка молоді (18–35 річного віку), яка мала потребу, проте не мала можливості користуватися Інтернетом, становила 16,8%, то у 2012 р. цей показник дещо зменшився і становив 12,0 %⁵¹.

Запровадження новітніх інформаційних технологій розширює інформаційний простір, створює умови для якнайповнішого задоволення зростаючих інформаційних потреб молодого покоління, розширює доступ до найрізноманітніших знань. З іншого боку, досягнення інформаційної революції нерідко формують пасивного споживача-конформіста глобальної масової культури, не здатного диференційовано і критично сприймати інформаційну продукцію, розпізнавати технологічно замасковані соціально шкідливі та руйнівні з морального погляду впливи, спричиняють поширення ряду нових психічних залежностей медійного походження, зокрема інтернет-залежності.

Існує ряд іноземних досліджень впливу комп'ютера на особистість, що підтверджують наявність впливу комп'ютерної діяльності на відхід від реальності шляхом штучної зміни психологічного стану і ціннісних пріоритетів. У західних країнах офіційно утвердився термін «патологічне використання комп'ютера» (PCU – pathological computer use), або «комп'ютерна залежність». Наразі термін «PCU» вживається для означення більш широкої категорії розладів, а терміни «комп'ютерна залежність», «інтернет-залежність»

⁵¹ Там само.

використовується для позначення патологічного використання комп'ютера для залучення в соціальній взаємодії⁵².

Широке використання комп'ютерних технологій та інтернет-ресурсу в повсякденному житті української молоді провокує виникнення різних форм залежності молодих людей від технічних засобів. За результатами опитування молоді віком 15–21 рік, проведеного у 2013 р. Київським інститутом проблем управління ім. Горшеніна, з'ясувалося, що не могли б прожити без Інтернету 39,5% молодих людей, скоріше, не могли б – 32,8%. Без спілкування в соціальних мережах не уявляють себе 25,4% опитаних, скоріше, не уявляють – ще 24,2%⁵³.

Молоді люди часто використовують Інтернет для гри в електронні ігри. У таких випадках комп'ютерна та інтернет-залежність поєднуються з іншою проблемою – ігromанією, ігровою адикцією. Сьогодні комп'ютерні технології досягли такого рівня, який дозволяє програмістам розробляти дуже реалістичні ігри з потужним графічним і звуковим оформленням. Зростає число людей, яких називають “комп'ютерними фанатами” або “геймерами” (від англійського “game” – гра).

Найбільш сильно під вплив комп'ютерних ігор підпадають підлітки, оскільки події в комп'ютерних іграх не повторюються і відбуваються достатньо динамічно, а сам процес гри безперервний. Повне занурення в гру створює ефект участі гравця у віртуальній реальності. Саме ця особливість комп'ютерних ігор ускладнює припинення гри, відволікає від виконання соціальних обов'язків у реальному житті.

Психологічні передумови залежної комп'ютерної поведінки включають у себе досить широке коло явищ, які вимагають вчасного виявлення і діагностики, а також диференційованого та адекватного застосування заходів

⁵² Турецька Х. Інтернет-залежність як предмет психологічного дослідження / Х. Турецька // Вісн. Львів. ун-ту. – Л., 2007. – Вип. 10. – С. 365–375.

⁵³ Дослідження «Сучасна молодь України» проводилося з 1 по 20 березня 2013 р. Опитано 2000 респондентів віком від 15 до 21 року у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,2%.

вивчення і розробки профілактико-психологічних методів корекції. Залежність від комп'ютера та Інтернету – реально існуючий феномен. Проте, наразі наявних емпіричних даних недостатньо для розгляду її як захворювання. Варто зазначити, що на сьогоднішній день все ще не розроблено чіткої та загальноприйнятної системи критеріїв цієї залежності та практично не вивчені довгострокові наслідки залежності від Інтернету⁵⁴.

Дієвим засобом нейтралізації негативів і ризиків інформаційної доби в розвинених країнах стала медіа-освіта, головні завдання якої визначено в Паризькій програмі-рекомендаціях ЮНЕСКО (від 22 червня 2007 р.) та резолюції Європарламенту щодо медіа-грамотності у світі цифрової інформації (від 16 грудня 2008 р.). Згідно з європейськими стандартами, медіа-грамотність, крім технічних компонентів, передбачає розвиток у молоді критичного мислення, формування соціальних компетентностей, спроможності протистояти агресивному медіа-середовищу, зберігати відчуття психологічного комфорту й захищеності під час споживання медіапродукції.

Проте Україна, попри декларацію європейського вибору, досі залишалася на узбіччі медіа-освітнього руху. Лише останнім часом у вирішенні питань інформаційно-психологічної безпеки дітей та учнівської молоді, підвищення культури споживання ними інформаційної продукції почали з'являтися певні позитивні тенденції. Найвагомішим кроком у цьому напрямку можна вважати започаткування за ініціативою Національної академії педагогічних наук України всеукраїнського експерименту з упровадження адаптованої вітчизняної моделі медіа-освіти, в якому беруть участь 117 загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів у восьми регіонах країни. Результати експерименту підтверджують, що розвиток медіа-культури учнів сприяє гармонізації їх ціннісних орієнтирів у відповідності до викликів інформаційної доби.

⁵⁴ Турецька Х. Інтернет-залежність як предмет психологічного дослідження / Х. Турецька // Вісн. Львів. ун-ту. – Л., 2007. – Вип. 10. – С. 365–375.

Запровадження системи медіа-освіти є одним із дієвих заходів профілактики інтренет-залежності та ігроманії серед дітей і молоді, а тому потребує державної підтримки та розвитку.

Таким чином, соціокультурні орієнтири молоді в умовах глобалізації і складних суспільних трансформацій в Україні характеризуються внутрішніми суперечностями. Висока динаміка суспільних процесів провокує нестабільність соціокультурних орієнтирів, вимагаючи від держави системних заходів. Разом з тим, для розвитку української молоді характерні й позитивні світоглядні тенденції. Серед них посилення етноцентризму й усвідомлення себе українцями, послаблення екстремістських проявів та орієнтація молоді на стійкий розвиток і стабільні цінності.

1.4. МОЛОДЬ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

1.4.1. Система освіти України

Динамічний цивілізаційний розвиток значною мірою зумовлений нарощенням інтелектуального потенціалу людства і, перш за все, його молодій генерації. Відтак закономірно, що держава, яка прагне забезпечити сталий прогрес суспільства, розглядає освіту як ключову передумову його соціально-економічного, політичного і культурного поступу.

Цивілізація й освіта як ціле і частина перебувають у тісному взаємозв'язку. Цим обумовлено той факт, що впродовж останніх років у системі освіти України сталися значні зміни, зумовлені трансформаціями в усіх сферах життя суспільства. Характерною рисою еволюції системи освіти в Україні стали майже перманентні реформи, спрямовані головним чином на узгодження сучасних потреб суспільства з тими процесами, які відбуваються в освітній галузі. Визначальним вектором змін у системі освіти стала її адаптація до загальноєвропейських освітніх принципів, форм та механізмів.

Серед чинників, які зумовлюють відносно високий рівень освіти в Україні, слід віднести обов'язкову середню освіту та ціннісні орієнтації українців, серед яких освіті належать перші позиції.

Рівень залученості молоді до початкової, середньої і вищої освіти, взятих разом, у 2013 р. становив серед жінок 93,2%, а серед чоловіків – 87%. Водночас аналіз даних щодо осіб, які навчалися в будь-яких освітніх закладах з 2005/2006-го по 2013/2014 навчальні роки, показує, що їх чисельність зменшується з кожним роком, а різниця за означений період становить майже 2 млн. Порівняно із 2005/2006 навчальним роком, коли у навчальних закладах усіх видів в Україні навчалось 8 605 000 осіб, у 2013/2014 навчальному році освіту здобували лише 6 648 000 громадян. Це – наслідок негативних демографічних процесів, які відбуваються в Україні.

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 вересня 2013 р. всіма формами освіти було охоплено 98,6 % дітей 6–18 років, що

постійно проживають на території України. Із загальної кількості дітей шкільного віку з різних причин не навчалися 47 949 осіб (1,1%). Крім того, відсутня будь-яка інформація щодо 14 741 дитини такого ж віку (0,3%). У загальноосвітніх навчальних закладах навчалися 88,9% дітей шкільного віку, 4,4 % – у професійно-технічних навчальних закладах, 5,3% – на основних відділеннях ВНЗ усіх рівнів акредитації⁵⁵.

Таблиця 1.4.1

**Статистичні показники охоплення освітою дітей шкільного віку
по країні у 2013 р.**

	Кількість дітей 6–18 років усього, осіб	З них навчаються в закладах для здобуття повної загальної середньої освіти		У тому числі			
				у загальноосвітніх навчальних закладах усіх ступенів		у професійно- технічних навчальних закладах	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%
Усього дітей:	4480713	4418023	98,6	3982318	88,9	198900	4,4
з них дівчат:	2187763	2161275	98,8	1961923	89,7	80712	3,7

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Згідно з висновком Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, виділяються шість макрорегіонів освіти з центрами в Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Львові, Одесі, Харкові, зони впливу яких охоплюють усю країну. Названі регіони характеризуються найвищим освітнім потенціалом в Україні, а відтак – і найвищим рівнем розвитку освітнього комплексу. Для регіонів, представлених нижчим потенціалом освіти (Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Черкаська та ін. області), властиві середній і відносно низький рівні розвитку освітнього комплексу.

Помітною тенденцією розвитку системи освіти є зменшення чисельності загальноосвітніх навчальних закладів з 22,2 тис. у 2001/2002 навчальному році – до 19,7 тис. у 2012/13 навчальному році. Переважно це сталося внаслідок закриття вечірніх шкіл і навчальних закладів у сільській місцевості) та

⁵⁵ Експрес-випуск Державної служби статистики України, 15.11.2013 р. № 05.4-119/199/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

зменшення чисельності учнів в них у зв'язку із демографічними змінами, що відбуваються в Україні (з 6601 тис. у 2001/2002 навчальному році – до 4222 тис. у 2012/2013 навчальному році)⁵⁶. Крім того, відбувається зменшення частки закладів професійно-технічної освіти і вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації та відповідне зменшення чисельності учнів, які навчаються у навчальних закладах зазначеного типу.

Загальна середня освіта. В Україні конституційно закріплена обов'язковість повної загальної середньої освіти для всіх громадян держави. Загальна середня освіта визнається основною складовою неперервної освіти. Вона має загалом широку мережу закладів, здатних задовольнити освітні потреби дітей та підлітків шкільного віку.

Разом із тим, розвиток цієї мережі має як позитивні, так і негативні тенденції. Обнадійливими процесами є, зокрема: створення загальноосвітніх закладів нового типу; скорочення кількості шкіл, що працюють у дві-три зміни; поширення приватних шкіл. Водночас загрозливими є вищезазначені тенденції зменшення кількості закладів середньої освіти на селі; скорочення мережі вечірніх шкіл з одночасним збільшенням кількості учнів, які відвідують школи цього типу.

Кількість приватних загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році становила 199 одиниць. У них навчалось 19,5 тис. учнів, що становило 0,46% від їх загальної кількості в загальноосвітніх навчальних закладах. Порівняно з 2012/2013 навчальним роком у 2013/2014 навчальному році кількість приватних навчальних закладів зменшилась на 6 одиниць, а загальна чисельність учнів збільшилась на 349 осіб. Сектор приватних загальноосвітніх навчальних закладів складає в Україні лише 1% загальної системи середніх навчальних закладів. Всі приватні заклади належать до денних.

Майже дві третини (64,6%) загальної кількості середніх навчальних закладів України розташовані в сільській місцевості. На початку 2013/2014

⁵⁶ Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/14 навчального року : стат. бюл. [Електронний ресурс]. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

навчального року працювали 12 467 навчальних закладів, у яких здобували освіту 1289 тис. учнів, що становило майже третину (30,7%) усіх школярів країни.

У сільській місцевості заклади нового типу практично відсутні. Так, на початку 2013/2014 навчального року в сільській місцевості діяло лише 11 закладів приватної форми власності. Гострою залишалася й проблема забезпечення сільських шкіл вчительськими кадрами. Крім того, внаслідок погіршення демографічної ситуації, зростала кількість сільських малокомплектних шкіл.

Професійно-технічна освіта. За даними Державної служби статистики України, наприкінці 2013 р. в Україні функціонувало 968 професійно-технічних навчальних закладів, 810 з яких готували робітників з одночасним наданням учням повної загальної середньої освіти⁵⁷. Кількість слухачів професійно-технічних навчальних закладів на кінець 2013 р. становила 391,2 тис. осіб.

У 2013/2014 навчальному році професійно-технічними навчальними закладами випущено 226,5 тис. осіб. З числа цих випускників було працевлаштовано згідно з отриманим фахом 82,6% (185,7 тис. осіб), 8,1% (18,4 тис. осіб) продовжили навчання у вищих навчальних та інших закладах; 14% (3,1 тис. осіб) призвані на військову службу, 8,5 % (19,3 тис. осіб) не працевлаштовані.

За даними Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, діяльність закладів професійно-технічної освіти (МСКО 4) фінансувалася головним чином із державного бюджету (державний сектор) – 91% від загальних витрат. Причому, комунальні платежі складали 10% поточних витрат державного сектору на професійно-технічну освіту, а заробітна плата – 58%. Через нестачу коштів ефективність цього виду освіти продовжувала знижуватися. Це підтверджує і той факт, що кількість учнів та слухачів

⁵⁷ Продовження навчання та здобуття професії : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України, 2014 р. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

професійно-технічних навчальних закладів на кожні 10 тис. населення зменшилась протягом 2000–2013 років на 15,9% (зі 107 до 86 осіб).

Вища освіта. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2013/2014 навчальному році налічувалося 803 вищі навчальні заклади (ВНЗ) I–IV рівнів акредитації, в яких навчалось 2052,7 тис. осіб. У 478 ВНЗ I–II рівнів акредитації навчалось 329 тис. осіб. У 325 ВНЗ III–IV рівнів акредитації навчалось 1723,7 тис. осіб⁵⁸.

Динаміка змін у мережі вищих навчальних характеризується зменшенням їх загальної кількості. У період із 2000 р. по 2013 р. спостерігалось зменшення кількості закладів ВНЗ I–II рівнів акредитації на 28% (з 664 – до 478 відповідно), а контингент студентів скоротився на 37,7% (з 528 тис. – до 329 тис. осіб). Щодо ВНЗ III–IV рівнів акредитації, то на відміну від суттєвого зростання їх кількості в 1990-х рр. спостерігалось уповільнення приросту. Так, порівняно з 2000 р. кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації збільшилась на 3,2% (з 315 до 325) (табл. 1.4.2).

Відносно стабільною залишалася частка приватних ВНЗ. На початку 2013/2014 навчального року в Україні ліцензовано 167 недержавних ВНЗ (у тому числі – 96 ВНЗ III–IV рівнів акредитації), в яких навчалось 191,1 тис. осіб (9,3% загальної кількості студентів ВНЗ в країні). Підготовка фахівців у недержавних вузах здійснювалася переважно за такими напрямками: економіка, менеджмент, право, українська та іноземні мови, інші спеціальності гуманітарного профілю.

У 1995 р. кількість студентів у розрахунку на кожні 10 тис. населення у світі, в середньому, становила 143 особи, а в розвинених країнах – 411 осіб на кожні 10 тис. населення. В Україні у 2000 р. чисельність студентів у розрахунку на кожні 10 тис. населення становила 392 особи, у 2005 р. – 578, у 2013 р. – 452 особи (у тому числі 380 осіб – студенти ВНЗ III–IV рівнів акредитації) .

⁵⁸ Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року : статистичний бюл. [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України, 2014 р. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

**Кількість вищих навчальних закладів та чисельність студентів ВНЗ
в Україні у 2004–2014 рр. (на початок навчального року)**

	Кількість закладів, одиниць		Кількість студентів у закладах, тис.	
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7

Джерело: розрахунки Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за даними Державної служби статистики України.

Загальна динаміка чисельності студентів вищих навчальних закладів демонструє зростання показників охоплення молоді вищою освітою. Так, за інформацією Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, у віковій групі 18–23 роки частка молоді, яка здобуває вищу освіту, зросла із 45,6% у 2000 р. до 58,0% у 2012 р. (табл. 1.4.3).

Охоплення молоді вищою освітою за 1990–2012 рр.

	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Навчається в системі вищої освіти, осіб	1638	1540,5	1931	2709,2	2491	2170
% вікової групи 20–24 роки	49,6	42,2	53,8	71,4	67,5	64,1
% вікової групи 18–23 роки	40,4	35,5	45,6	59,0	52,3	58,0

Джерело: підрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи за даними Державної служби статистики України.

У віковій групі 20–24 роки частка молоді, яка здобуває вищу освіту, також збільшилась з 53,8% у 2000 р. до 64,1% у 2012 р. Пікові значення такого збільшення припадають на 2005–2010 рр., після чого спостерігалось незначне

зменшення цього показника. Загалом зазначені дані свідчать, що дві третини української молоді 18–23 років навчалися в системі вищої освіти.

Мобільність та співпраця у сфері освіти. У системі вищої освіти зростала й кількість іноземних студентів. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, з 2001-го по 2012 рр. число іноземних студентів у країні збільшилась майже в три рази (на 284,3%). У загальній чисельності студентів їх частка зросла з 0,8% у 2001 р. до 2,3% у 2012 р.

На початку 2013 р. 187 українських ВНЗ прийняли майже 60 тис. іноземних студентів із 146 країн. Це дозволило залучити 800 тис. грн до бюджетів ВНЗ України. Серед іноземних студентів, які навчалися в Україні, налічувалося 6 тис. громадян Китаю, 5,5 тис. громадян Туркменистану, 4 тис. громадян Росії. Необхідно зазначити, що освітній ринок України становить близько 1,5% світового ринку освіти, що є сумірним із обсягами відповідних ринків Австрії, Швеції та Швейцарії (табл. 1.4.4).

Таблиця 1.4.4

Показники міграційної мобільності студентів за 2001–2013 рр.

	Кількість іноземних студентів, тис. осіб	Кількість українських студентів за кордоном, тис. осіб	Іноземні студенти, % загальної чисельності студентів
2001	17 210	—	0,8
2004	15 622	25,188	0,6
2006	29 614	25,866	1,0
2008	32 573	27,214	1,14
2010	35 066	37,674	1,33
2011	42 715	—	1,85
2012	48 934	—	2,26
2013	59 391	—	2,9

Джерело: підрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи за даними Державної служби статистики України.

Позитивним слід вважати переважання експорту освітніх послуг над імпортом, тобто приїзду іноземних студентів над виїздом українських студентів на навчання до інших країн.

Однією із найважливіших сучасних тенденцій у сфері освіти України є орієнтація української молоді на здобуття освіти за кордоном. Є всі підстави очікувати на посилення цієї тенденції і в майбутньому. Прагнучи отримати освіту за кордоном, українська молодь активно звертається до різних спеціалізованих фондів, зокрема: до Німецької служби академічного обміну (ДААД), Стипендіального фонду вільної землі Баварія (BAYHOST), Австрійської служби академічного обміну (ЦАД), Швейцарського конфедеративного фонду, шведської фундації «Шведський інститут», Нідерландського фонду НУФФІК (NUFFIC) та ін. Пропоновані зазначеними інституціями річні стипендії не тільки покривають витрати на навчання і проживання, але й є значно більшими, ніж офіційна середня заробітна плата фахівця з вищою освітою в Україні.

За оцінками Міністерства освіти і науки молоді та спорту України, наведеними у 2012 р., кількість студентів, які щорічно виїжджають за кордон для отримання освіти, становить 18–20 тис. осіб⁵⁹. З одного боку, це забезпечує входження української молоді до європейського простору вищої освіти; з іншого – є втратою державою ринку освіти, а в подальшому й ринку праці, тому що значна частина студентів після закінчення навчання за кордоном не повертається до України.

1.4.2. Наукова діяльність молоді

В Україні простежується динаміка зростання кількості молодих людей, які займаються науковою діяльністю. За даними Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, у 2013/2014 навчальному році кількість аспірантів становила 31 482 особи, а докторантів – 1831 особу (табл. 1.4.5).

⁵⁹ Щорічно за кордон виїжджають вчитися 20 тисяч українських студентів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://alnews.com.ua/news>.

Вікова структура аспірантів та докторантів має суттєві відмінності. Переважна більшість (78 %) аспірантів має вік до 30 років (у тому числі 38,0% – до 25 років, 40,0% – 25–29 років), тоді як більшість докторантів (46,0%) вже досягли 40 років. Питома вага молоді віком до 29 років у загальній кількості українських науковців становила у 2007 р. 16,4% і до 2012 р. майже не змінилася – 16,5% (68 599 осіб).

Таблиця 1.4.5

**Кількість аспірантів та докторантів у системі науки,
осіб на кінець навчального року**

	Кількість аспірантів	Кількість докторантів
2004/05	28412	1271
2005/06	29866	1315
2006/07	31293	1373
2007/08	32497	1418
2008/09	33344	1476
2009/10	34115	1463
2010/11	34653	1561
2011/12	34192	1631
2012/13	33640	1814
2013/14	31482	1831

Джерело: розрахунки Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за даними Державної служби статистики України.

Протягом останніх років в Україні простежується зниження віку кандидатів і докторів наук. Якщо у 2000 р. на 232 доктори наук віком 31–40 років припадало 2 доктори наук віком до 30 років, то у 2012 р. відповідна пропорція становила 812:7 (табл. 1.4.6). Частка молодих докторів наук у сукупній кількості докторів наук зросла з 2,3% у 2000 р. до 5,3% у 2013 р., а частка молодих кандидатів наук – з 18,9% до 36,6% відповідно (табл. 1.4.6).

**Розподіл кандидатів і докторів наук, зайнятих в економіці України,
2000–2012 рр., осіб**

	2000		2005		2012	
	усього	з них жінки	усього	з них жінки	усього	з них жінки
Кандидати наук, усього	58741	20366	68291	26820	88057	43150
До 30 років	1815	951	3908	2068	6203	3864
31–40 років	9305	4343	12234	6720	25788	15556
Доктори наук, усього	10339	1572	12014	2132	15592	3964
До 30 років	2	-	-	-	7	1
31–40 років	232	58	220	81	812	381

Джерело: розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи за даними Державної служби статистики України.

1.4.3. Підтримка талановитої та обдарованої молоді

На підтримку талановитої й обдарованої молоді в Україні спрямовані різноманітні засоби, у тому числі й премії та конкурси, серед яких: щорічна премія Президента України для молодих учених; щорічний конкурс на здобуття грантів Президента України для обдарованої молоді; щорічний конкурс на здобуття стипендії Президента України для молодих учених; щорічний конкурс наукових проєктів на здобуття грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених; щорічний конкурс на здобуття стипендій Кабінету Міністрів України для молодих учених та ін. Крім того, діють програми підтримки талановитої молоді, що здійснюються за рахунок залучення донорських коштів.

Важлива роль у створенні умов для розвитку та реалізації здібностей і талантів молоді в Україні належить Малій академії наук України (МАН). Ця установа працює в напрямі організації і координації науково-дослідницької діяльності учнів і створює умови для їх інтелектуального, духовного, творчого розвитку та професійного самовизначення, сприяє нарощуванню наукового

потенціалу країни. Науково-дослідницьку роботу в МАН організовано за науковими відділеннями та секціями згідно зі структурою, затвердженою Президією МАН. Для задоволення інтересів і потреб дітей у дослідницькій діяльності в різних галузях науки й техніки щороку в системі роботи МАН запроваджуються нові секції та наукові відділення.

За даними Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, у 2008/2009 навчальному році структура наукових відділень МАН складалась із 48 секцій 8 наукових відділень, а в 2011/2012 навчальному році діяло вже 60 секцій 11 наукових відділень.

1.4.4. Рівень доступу молоді до освіти

Забезпечення доступу молодих людей до високоякісної освіти і навчання є метою молодіжної політики Ради Європи, яка зафіксована в Декларації «Майбутнє молодіжної політики Ради Європи: порядок денний 2020», ухваленій у Києві в жовтні 2008 р. на VIII Конференції європейських міністрів, відповідальних за молодіжну політику⁶⁰.

Згідно зі Стратегією розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р., такий пріоритет, як забезпечення доступної освіти, передбачається реалізовувати шляхом: забезпечення її безперервності; задоволення потреб особистості та суспільства; формування державного замовлення згідно з потребами ринку праці; налагодження співпраці роботодавців і навчальних закладів для стажування студентської та учнівської молоді, укладення договорів про працевлаштування випускників на перше робоче місце; налагодження співпраці роботодавців і навчальних закладів у сегменті формування навчальних програм, програм стажування та проходження

⁶⁰ Міністри Європи ухвалили в Києві стратегію розвитку молодіжної політики на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molodukraine.org.ua/?q=news/read/24>. - Назва з титул. екрану.

навчальної практики, залучення роботодавців до планування навчального процесу⁶¹.

Індикатори вимірювання рівня охоплення населення освітою визначені у Національній доповіді «Цілі розвитку тисячоліття»⁶². У 2013 р. в Україні основні показники, визначені згідно із цими критеріями, становили: охоплення освітою дітей 3–5 років у дошкільних навчальних закладах, які проживають у міських поселеннях (92,5%); охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3–5 років, які проживають у сільській місцевості (68,2%); охоплення дітей повною загальною середньою освітою (99,9%); охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років (46,1%); сукупний валовий показник кількості працівників, які пройшли перепідготовку та підвищили свою кваліфікацію (264,0 тис. осіб).

Науковці переконують, що головним у реформуванні системи освіти має бути створення умов для надання усім громадянам рівних можливостей для отримання доброякісних освітніх послуг. Позиція європейських країн щодо вищої освіти відображена в Декларації Болонського Стратегічного Форуму 2009 р. В ній визначено, що в основі вищої освіти лежить безперервне навчання впродовж життя для всіх та справедливий (рівний) доступ до навчання⁶³. Декларація дає змогу зрозуміти, що сутність принципу «рівного» доступу до освіти розглядається з точки зору соціальної справедливості.

Проблема доступності освіти для молоді значною мірою знаходить своє відображення у сфері вищої освіти в Україні. Незважаючи на її відносно високий рейтинг, зберігається певна нерівність громадян у процесі отримання

⁶¹ Указ Президента України від 27 вересня 2013 р. № 532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

⁶² Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – К., 2010. – 108 с. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/files/ua52412MDGSUK-RAINE2010REP ukr.pdf>

⁶³ Декларація Болонського Стратегічного Форуму 2009 р., 19 квіт. 2009 р., Лувен-ла-Ньов [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/>

вищої освіти: по-перше, – за матеріально-фінансовими можливостями громадян; по-друге, – за якістю отриманої освіти.

На наявність проблеми нерівного доступу до вищої освіти в Україні вказують дані Державної служби статистики України. Так, частка осіб з повною вищою освітою, відповідно до перепису населення 2001 р., складала (у розрахунку на 1000 осіб) серед міського населення: чоловіки – 168,5, жінки – 163,4; сільського населення: чоловіки – 53,4, жінки – 54,2.

Забезпечення рівного доступу сільської молоді до вищої освіти тісно пов'язане з низьким рівнем якості загальної середньої освіти в сільській місцевості, нерозвиненістю мережі загальноосвітніх навчальних закладів для здібної та обдарованої учнівської молоді. Становище сільської молоді зумовлює необхідність активізації зусиль держави у сфері розробки нових освітніх технологій.

На доступ до вищої освіти суттєво впливає місце та регіон проживання молоді. Як відомо, більшість ВНЗ зосереджено в м. Києві, Східному та Південному регіонах України, що ускладнює можливості отримання вищої освіти молоддю із західних та центральних областей. Зокрема, кількість студентів, які навчаються у ВНЗ III–IV рівнів акредитації, становить в середньому в Україні 257 у розрахунку на 10 тис. осіб і коливається від 903,1 у м. Києві, 556,4 у Харківській, 330,5 в Одеській областях до 104,1 у Закарпатській, 119,3 у Житомирській і 139,2 у Вінницькій областях⁶⁴.

Згідно з даними Інституту вищої освіти НАПН України, спостерігається зниження як абсолютних, так і відносних показників доступності вищої освіти для різних верств населення. Зокрема зменшується кількість прийнятих на перший курс ВНЗ осіб, які постраждали від аварії на ЧАЕС та сільської молоді,

⁶⁴ Баранівський В. Ф. Філософські принципи справедливості та рівності в оцінці сучасної вищої освіти / В. Ф. Баранівський // Вища освіта України : теорет. та наук.-мет. часопис. – 2013. – Т. 1, № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – С. 90-93.; Баранівський В. Ф. Принцип соціальної справедливості як критерій демократизму сучасної вищої освіти / В. Ф. Баранівський // Гуманітарний вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. і Григорія Сковороди». Дод. 1. Вип. 29, Т.м V: Міжнародні чепанівські психолого-педагогічні читання : тематич. вип. – К. : Гносис, 2013. – С. 7–14.

Так, частка сільської молоді в загальній чисельності вступників на перший курс зменшилася з 33,7% у 2007 р. до 29,2% у 2013 р., а її кількість – з 213,6 до 129,2 тис. осіб. Чисельність тих, хто вступив до ВНЗ за цільовою квотою для сільської молоді, зменшилася з 21,5 тис. осіб у 2007 р. до 11,5 тис. осіб у 2013 р.. Відповідно зменшилася з 3,4% до 2,6% й частка сільської молоді у загальній кількості першокурсників ВНЗ (табл. 1.4.7). Щодо інших показників, то частка жінок у загальній кількості студентів залишається стабільно високою – 54,1% в 2005 р. та 52,3% в 2013 р.

Таблиця 1.4.7

Окремі категорії осіб, зарахованих на перший курс ВНЗ за 2007–2013 рр.

Рік	Рівень акредитації	Всього зараховано	Зокрема					
			постраждалих від аварії на ЧАЕС		сільської молоді		зокрема за цільовою квотою	
2007 р.	I–II р.а.	142 516	4 289	3,0%	56 975	40,0%	6 213	4,4%
	III–IV р.а.	491 230	8 226	1,7%	156 666	31,9%	15 261	3,1%
	Всього	633 746	12 515	2,0%	213 641	33,7%	21 474	3,4%
2013 р.	I–II р.а.	93 888	1 079	1,2%	34 385	36,6%	3 317	3,5%
	III–IV р.а.	348 051	1 491	0,4%	94 818	27,2%	8 228	2,4%
	Всього	441 939	2 570	0,6%	129 203	29,2%	11 545	2,6%

Джерело: розрахунки Інституту вищої освіти НАПН України за даними Державної служби статистики України.

Водночас серед студентів зростає частка таких категорій як інваліди, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Це пояснюється введенням у дію норм захисту прав цих категорій молоді під час вступу до ВНЗ. Наприклад, чисельність інвалідів у складі студентів збільшилася з 12,3 тис. осіб у 2007 р. до 19,6 тис. осіб у 2013 р., а чисельність дітей-сиріт – з 10,1 тис. осіб до 18,5 тис. осіб відповідно. Якщо у 2007 р. ці категорії студентів разом складали 1,5% загального студентського контингенту, то у 2013 р. – вже майже 2,0% (табл. 1.4.8).

Шляхи, які мають забезпечити молоді рівний доступ до освіти, визначені в Національній доктрині розвитку освіти. Згідно з цим документом у системі вищої освіти можна виділити такі напрями: інформування

громадськості щодо можливостей здобуття вищої освіти; безоплатність її здобуття на конкурсній основі в державних та комунальних ВНЗ у межах державного замовлення; можливість здобуття вищої освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів юридичних та фізичних осіб, пільгового державного кредитування; підтримка дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з особливими потребами; забезпечення якості вищої освіти та професійна мобільність випускників ВНЗ на ринку праці; демократичність, прозорість, гласність формування студентського контингенту⁶⁵.

Таблиця 1.4.8

Окремі категорії студентів ВНЗ за 2007–2013 рр.

		Інваліди		Сироти та позбавлені батьківського піклування, що перебувають на державному утриманні		Усього студентів	
2007	I–II р.а.	3 947	0,9%	2734	0,6%	441 336	100%
	III–IV р.а.	8 315	0,4%	7345	0,3%	2 372 462	100%
	Всього	12 262	0,4%	10 079	0,4%	2 813 798	100%
2013	I–II р.а.	5 036	1,5%	3725	1,1%	328 993	100%
	III–IV р.а.	14 537	0,8%	14 777	0,9%	1 723 685	100%
	Всього	19 573	1,0%	18 502	0,9%	2 052 678	100%

Джерело: розрахунки Інституту вищої освіти НАПН України за даними Державної служби статистики України.

Визначення засобів забезпечення доступності вищої освіти та підтримки студентської молоді в процесі навчання здійснюється на основі врахування особливостей окремих категорій молоді, з яких складається контингент студентства. Тобто, головним чинником у визначенні цих засобів є врахування неоднорідності молоді як соціально-демографічної групи населення в цілому та студентської молоді зокрема. Це положення знаходить яскраве підтвердження в

⁶⁵ Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

підході держави до питання визначення умов вступу до ВНЗ, який базується на поділі всього контингенту абітурієнтів на дві специфічні частини. Перша – це категорія молоді, для якої передбачено спеціальні пріоритетні умови зарахування. Друга – молодь, яка вступає до ВНЗ на загальних умовах, без певних переваг. До першої категорії належать три основні групи молоді: особи, яким, внаслідок проблем із здоров'ям, відсутності родини, потерпання від природних лих, загибелі або потерпання батьків при виконанні службових обов'язків, вітчизняним законодавством надаються певні гарантії соціального захисту; особи, які мають визначні успіхи в навчанні; особи, які підпадають під умови цільового прийому (як правило, переважна частина цієї групи студентства формується за рахунок квоти на підготовку фахівців для роботи в сільській місцевості).

Врахування неоднорідності студентської молоді є дієвим інструментом для сприяння її соціальному розвитку.

1.4.5. Якісний рівень освіти

Загальновідомо, що за рівнем освіченості населення (йдеться про кількісні показники, підтверджені висновками ООН), Україна випереджає чимало розвинених країн Європи і світу, незначною мірою поступаючись, наприклад, Німеччині та Швеції.

Факти свідчать, що у 2001 р. з 45 802 450 осіб населення віком більше 5 років повну вищу мали 5 658 192 осіб (12,9%). За результатами перепису 2001 р., в Україні письменним було понад 99% населення віком старше 10 років. Серед неосвіченої частини населення, яка налічувала 151 217 осіб, абсолютно переважали жінки (135 455 осіб, або 89,6%) та сільські жителі (100 879 осіб, або 66,7%)⁶⁶. Станом на 2014 р. ці показники значно покращені. Індекс рівня освіти

⁶⁶ Баранівський В. Ф. Філософські принципи справедливості та рівності в оцінці сучасної вищої освіти / В. Ф. Баранівський // Вища освіта України : теорет. та наук.-мет. часопис. – 2013. – Т. 1, № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – С. 90–93.

– складового рівня людського розвитку, вимірювався Державною службою статистики України.

Водночас, система освіти в Україні, як і застосування її потенціалу в інтересах суспільства, має низку проблем. Освіта в Україні стає дедалі більш масовою, незважаючи на проблему працевлаштування та безробіття випускників. З іншого боку, зростання кількості бажаючих здобути освіту не супроводжується збільшенням фінансування, що не дозволяє реалізувати принцип рівного доступу молоді до якісної освіти. За таких умов необхідно дбати про те, щоб жодному учневі, який має відповідні знання і здібності, доступ до освіти не був закритий тільки тому, що немає можливості її оплатити.

Важливим залишається і завдання створення дієвої системи контролю якості та доступності освіти.

Середня освіта. Згідно з критеріями Ради Європи, українська середня освіта забезпечує відносно високий рівень знань з природничих та математичних дисциплін. Свідченням того є, зокрема, перемоги вітчизняних школярів на всесвітніх олімпіадах з математики. Враховуючи ту обставину, що провідні країни надають значну увагу вивченню природничих і математичних наук, Україна має значні освітньо-наукові перспективи в зазначених напрямках.

Основними складовими забезпечення якості середньої освіти, на думку експертів, є зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), профілізація, інформатизація, вивчення іноземних мов, наступність середньої та вищої освіти⁶⁷.

Зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) є базовим чинником гарантування доступності вищої освіти в Україні. Причому, численні недоліки і проблеми у цій сфері не повинні розглядатися як підстави для відмови від цієї об'єктивної форми контролю. Практика засвідчила дієвість ЗНО в частині забезпечення рівності умов під час вступу до ВНЗ і створення сприятливих

⁶⁷ Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2014. – С. 12. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2)

умов для учнів старших класів, які визначилися з напрямом подальшої освіти⁶⁸. Крім того, ЗНО як критерій оцінки якості середньої освіти вимагає оновлення змісту навчання у закладах середньої освіти, які мають забезпечувати належний рівень підготовки учнів до ЗНО. У цьому напрямі має бути підсилена відповідальність середньої школи за рівень якості освітніх послуг, які вона надає.

Забезпечення ґрунтовнішої підготовки до продовження освіти та до трудової діяльності може бути здійснено шляхом впровадження *спеціалізації старшої школи (її профілізації)*. До числа причин відкладання запровадження 12-річного терміну освіти та профілізації старшої школи протягом попередніх років експерти відносять неготовність шкіл (особливо сільських) надавати профільну освіту старшокласникам, брак матеріально-технічної бази та невідповідність педагогічних кадрів⁶⁹. Водночас необхідність профілізації старшої школи підтверджується позитивним досвідом інших країн.

Важливим засобом забезпечення якості середньої освіти є також *інформатизація освіти*, що передбачає створення в навчальних закладах комп'ютерно орієнтованого навчального середовища завдяки формуванню інтегрованих загальнонаціональних електронних ресурсів та впровадженню новітніх педагогічних технологій. Інформатизація освіти має забезпечити підвищення рівня комп'ютерної грамотності учнів, індивідуалізацію та інтенсифікацію освітнього процесу⁷⁰.

З метою створення умов для подолання освітньої нерівності й забезпечення доступності якісної освіти кожному школяру протягом 2011–2015 рр. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України реалізує Національний проект «Відкритий світ»⁷¹.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2014. – С. 14. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2)

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Національний проект «Відкритий світ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua>.

Станом на 15 травня 2013 р. перший етап Національного проекту «Відкритий світ» успішно завершено в частині постачання обладнання. Так, 54 школам різних регіонів України вже передано інтерактивне обладнання: учбові пристрої, комп'ютери для вчителів, цифрові лабораторії з хімії, біології і фізики; мультимедійні інтерактивні комплекси; мережева інфраструктура⁷². Напрями реалізації другого етапу Проекту було визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 913 «Деякі питання реалізації проекту соціально-економічного розвитку...». Зокрема, заплановано підключення до мережі дистанційного інтерактивного навчання 2 тис. шкіл з усіх куточків України. Складні суспільно-політичні події на зламі 2013–2014 рр. загальмували цей процес, однак подальше здійснення зазначеного проекту має першочергове значення для створення в Україні організаційної, технічної, методичної та дидактичної основи для реального забезпечення рівного доступу кожної дитини і молодой людини до якісної освіти, незалежно від її економічного й соціального статусу та місця проживання.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку зростає значення *іноземних мов*, які є інструментом пізнання інших культур, поширення власної культури та засобом ефективної комунікації. У цьому зв'язку зростає необхідність перегляду програм та методик вивчення іноземних мов у контексті нової – компетентнісної парадигми іншомовної освіти, яка набуває поширення з початку ХХІ століття. Одним із важливих кроків у зазначеному напрямі стало запровадження вивчення іноземної мови з першого класу загальноосвітньої школи⁷³.

Актуальним завданням на шляху удосконалення системи середньої освіти та підвищення її якості є *забезпечення наступності середньої та вищої освіти*, оскільки останніми роками спостерігається невідповідність між вимогами, що висуваються вищою школою, і потенціалом знань випускника

⁷² Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua>.

⁷³ Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2014. – С. 16 – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2)

середньої школи. У процесі підготовки учнів до подальшого навчання у ВНЗ експерти насамперед виділяють: необхідність організації тісної взаємодії «школа – ВНЗ»; реалізацію принципу безперервності освітнього процесу в середній і вищій школі; широке залучення вищої школи до підготовки майбутніх студентів; включення до структури ВНЗ коледжів, ліцеїв, інших закладів (у том числі колишніх ПТУ) для взаємодії всіх ланок освіти і відбору підготовлених кандидатів для вступу до ВНЗ.

Основним інструментом оцінки якості освіти є здійснення *моніторингу її якості та результатів*. Практика України щодо проведення широкого моніторингу якості освіти потребує значного удосконалення, насамперед забезпечення її відповідності європейським критеріям. Одним із кроків у цьому напрямку став наказ Міністерства освіти і науки України від 17 липня 2013 р. № 995 «Деякі питання моніторингу якості загальної середньої освіти», яким було передбачено проведення з 14 по 25 жовтня 2013 р. моніторингу якості освіти за результатами навчання учнів у початковій та основній школі.

Складовою системи забезпечення якості освіти є *національна рамка кваліфікацій* (системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів), яка розробляється із залученням організацій роботодавців та затверджується в порядку, визначеному законодавством. Національна рамка кваліфікацій спрямована на запровадження європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців, забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці ⁷⁴.

Вища освіта. В Україні спостерігається посилення тенденції масовізації вищої освіти, яка розглядається як сучасний стандарт. За цих обставин актуалізується необхідність відновлення якості вищої освіти.

⁷⁴ Закон України «Про освіту» від 23 трав. 1991 р.у № 1060-XII – [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

До основних показників, які застосовуються під час проведення її моніторингу в різних країнах світу, належать: ресурси, інвестиції (державні та недержавні); регуляторне середовище; міжнародні зв'язки та співробітництво; відповідність якості підготовки випускників потребам ринку праці⁷⁵.

У 2013 р., за оцінками британської агенції QS World University Rankings, чотири українських ВНЗ потрапили до ТОП-701+ рейтингу найкращих університетів світу: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Донецький національний університет, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Проте якість освіти залишається проблемою для українських ВНЗ. Ґрунтовний аналіз параметрів вищої освіти демонструє суттєвий кількісно-якісний дисбаланс національної вищої освіти, що зумовлює її неконкурентоспроможність порівняно з університетами світового класу.

Існування проблем якості вищої освіти України підтверджується звітом Європейської Комісії 2012 р. (The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report). У ньому, зокрема, зазначено, що Україна за ознакою незалежності системи оцінювання якості вищої освіти та за рівнем міжнародної участі в зовнішньому забезпеченні якості вищої освіти представлена як країна, що не відповідає європейським стандартам та рекомендаціям⁷⁶.

В Україні контроль та оцінка якості освіти цілковито покладаються на державу, насамперед на підпорядковані Міністерству освіти і науки України Державну акредитаційну комісію та Державну інспекцію навчальних закладів. Подальше удосконалення системи освіти в Україні потребує врахування досвіду європейських країн щодо практики оцінки якості освіти на основі створення спеціалізованих акредитаційних агенцій – громадських організацій, що займаються розробкою інструментарію, методик оцінки якості та

⁷⁵ Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – С. 11. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2).

⁷⁶ Там само. – С. 11–12.

здійснюють перевірки якості освіти. Незалежність діяльності цих агенцій полягає в тому, що вони не є організаціями, заснованими зацікавленими сторонами, а є способом вияву приватної ініціативи у сфері діяльності на ринку освітніх послуг.

Основою для побудови незалежних систем внутрішньої й зовнішньої оцінки якості освіти є «Стандарти й рекомендації для гарантії якості вищої освіти в європейському просторі», розроблені ENQA (2003 р.). Відповідно до принципу інституційної автономії, що лежить в основі зазначених Стандартів, головна відповідальність за забезпечення якості у сфері вищої освіти лежить власне на навчальному закладі, і це є основою для відповідальної підзвітності академічної системи в межах національної системи забезпечення якості⁷⁷.

Питання утворення спеціальних агенцій незалежного оцінювання якості освіти знайшло відображення у новому Законі «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 р. № 1556-VII), що затверджує положення про діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ її оцінювання та забезпечення. Національне агентство є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим цим Законом на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти⁷⁸.

Також важливим інструментом визначення якості вищої освіти є формування *національних та міжнародних рейтингів ВНЗ*. До основних показників цих рейтингів має бути включено показник затребуваності випускників на ринку праці⁷⁹.

Подальший соціально-економічний розвиток значною мірою зумовлений гармонійним поєднанням наукових досліджень, освітнього процесу й виробничої діяльності.

⁷⁷ Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2014. – С. 21. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2).

⁷⁸ Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁷⁹ Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіюрука. – К. : НІСД, 2014. – С. 12. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2).

1.4.6. Освітньо-професійні орієнтації молоді

Освітньо-професійна орієнтація молоді – важливий інструмент гармонізації потреб вітчизняного ринку праці і кадрових пропозицій навчальних закладів, які готують фахівців для різних галузей народного господарства.

Серед сучасних класифікацій професій загальноуживаною є така, розрізняє їх за предметом праці. Цей критерій вказує на те, з чим або з ким матиме справу фахівець. Звідси поділ професій на такі типи: «людина – людина», «людина – техніка», «людина – природа», «людина – знакова система», «людина – художній образ». За даними опитування старшокласників, проведеного Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України у 2011 р., половина респондентів обрала професії типу «людина – людина» (зорієнтовані на роботу з людьми: управлінці, медики, продавці тощо) (табл. 1.4.9).

З огляду на це, прогнозується збільшення дефіциту трудових ресурсів у професіях, предметом праці в яких є техніка. Показово, що майже половина дітей та молодих людей, які мають схильність до роботи з різними видами техніки, не обирають професії відповідного типу.

Таблиця 1.4.9

Орієнтація старшокласників України на професії з різним предметом праці,
% серед тих, хто визначився із вибором професії

Тип професій за предметом праці	2010 р.	2011 р.
людина – людина	49,9	50,2
людина – природа	1,8	4,6
людина – техніка	12,8	11,4
людина – знакова система	22,4	25,6
людина – художній образ	9,8	8,0

Джерела: Найдьонов М. І. Психологія престижності професій / М. І. Найдьонов ; Нац. акад. пед. наук. України, Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013.

Проте найбільший дефіцит трудових ресурсів очікується у сфері професій, предмет праці в яких пов'язаний із природою (у тому числі із сільським господарством).

За даними Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, основною причиною безробіття серед молоді є складність працевлаштуватися за набутою професією. Із тих студентів, які хочуть працювати за обраною професією після закінчення навчання, лише 41,1% визначилися із цим однозначно, ще 33,3% мають намір працювати за отриманим фахом лише за умови, якщо оплата праці буде гідною⁸⁰.

З року в рік приблизно третина абітурієнтів вступають до ВНЗ не за тим фахом, який хотіли б отримати, тобто стають у чергу за дипломами, що їм або взагалі не знадобляться, або ж спонукатимуть займатися справою, яка не приносить задоволення. Такий підхід до вибору професії призводить до прогресуючого зростання безробіття серед молоді, засилля ринку праці байдужими, неповноцінними фахівцями, зацікавленими лише в заробітку, а не в результатах своєї трудової діяльності. Нижче наведені дані щодо диференціації молоді за професійними групами залежно від віку, статі та типу поселення (табл. 1.4.10). Ця таблиця розкриває структуру зайнятості молоді, яка вже працює, однак, вона певною мірою опосередковано розкриває освітньо-професійні орієнтації молоді загалом.

⁸⁰ Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу : [моногр.] / за ред.. П.Д. Фролова ; НАПН України, ІСПП. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с.

Таблиця 1.4.10

Розподіл молоді за професійними групами (ISCO-08), статтю, віком та типом поселення

Професії		Разом	Стать		Вікова група			Тип поселення		
			Жіноча	Чоловіча	15–19	20–24	25–29	Обласний центр	Інше місто	Село
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	<i>Осіб</i>	353631/	152264	201367	4804	108671	240156	149662	133385	70584
	%	8,3	8,4	8,2	2,1	7,2	9,4	10,2	8,1	6,1
Професіонали	<i>Осіб</i>	1011559	650580	360979	30289	319557	661713	421884	351972	237702
	%	23,7	35,9	14,7	13,1	21,3	26,0	28,7	21,3	20,6
Фахівці	<i>Осіб</i>	360104	156041	204063	22720	111817	225567	134897	147807	77401
	%	8,4	8,6	8,3	9,9	7,5	8,9	9,2	8,9	6,7
Технічні службовці	<i>Осіб</i>	199194	133227	65967	12111	89972	97112	76964	59411	62820
	%	4,7	7,4	2,7	5,3	6,0	3,8	5,2	3,6	5,5
Працівники сфери торгівлі та послуг	<i>Осіб</i>	831335	480301	351034	55827	339201	436307	283945	330803	216587
	%	19,5	26,5	14,3	24,2	22,6	17,2	19,3	20,0	18,8
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства	<i>Осіб</i>	87897	29441	58456	26234	32488	29176	2591	20761	64544
	%	2,1	1,6	2,4	11,4	2,2	1,1	0,2	1,3	5,6
Кваліфіковані робітники з інструментом	<i>Осіб</i>	730922	88226	642696	33594	259881	437447	218148	327832	184942
	%	17,1	4,9	26,1	14,6	17,3	17,2	14,9	19,8	16,1
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою устаткування	<i>Осіб</i>	381960	35826	346134	2026	110869	269064	112997	170612	98351
	%	8,9	2,0	14,1	0,9	7,4	10,6	7,7	10,3	8,5
Найпростіші професії	<i>Осіб</i>	315871	85045	230826	42822	127347	145703	67717	109631	138524
	%	7,4	4,7	9,4	18,6	8,5	5,7	4,6	6,6	12,0
Разом	<i>Осіб</i>	4272473	1810951	2461522	230427	1499803	2542245	1468805	1652214	1151455
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: SWTS-Ukraine, 2013. http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

Підвищення ефективності профорієнтаційної роботи потребує перетворення її на органічну складову навчально-виховного процесу, розгортання у вищих навчальних закладах комплексної підготовки профконсультантів і профорієнтологів, налагодження в регіонах ефективної взаємодії загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, місцевих органів державної влади і територіальних громад.

Забезпечення узгодженості між ринком освітніх послуг та ринком праці є актуальним питанням сьогодення. Негативні тенденції, пов'язані з проблемами реалізації потенціалу молоді в системі освіти та на ринку праці, зумовлюють необхідність належного застосування механізмів стратегічного планування в цих сферах за європейськими стандартами. Загалом, налагодження системної профорієнтаційної роботи з молоддю має бути віднесене до категорії сталих пріоритетів молодіжної політики.

5. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ І ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ

1.5.1. Молодь на ринку праці

Молодь є найбільш активною і перспективною категорією населення, але водночас це – найбільш незахищена його частина. На противагу людям старших вікових категорій, молодь найбільшою мірою зазнає впливу негативних соціально-економічних ризиків, таких як безробіття, труднощі з пошуком роботи, проблеми із самореалізацією у трудовій сфері тощо.

Економічна активність молоді в Україні порівняно із загальним рівнем такої активності всього населення є доволі високою. Так, у 2013 р. в країні налічувалося 8258,9 тис. економічно активних осіб віком 15–35 років (у 2012 р. – 8387,2 тис. осіб, у 2010 р. – 8 423,7 тис. осіб), які складали 37,6% загальної чисельності економічно активного населення віком 15–70 років (у 2012 р. – 38,1%, у 2010 р. – 38,2%)⁸¹. Зокрема, протягом досліджуваного періоду рівень економічної активності молоді залишався практично незмінним. Такі ж тенденції спостерігалися й у динаміці рівня економічної активності усього населення країни.

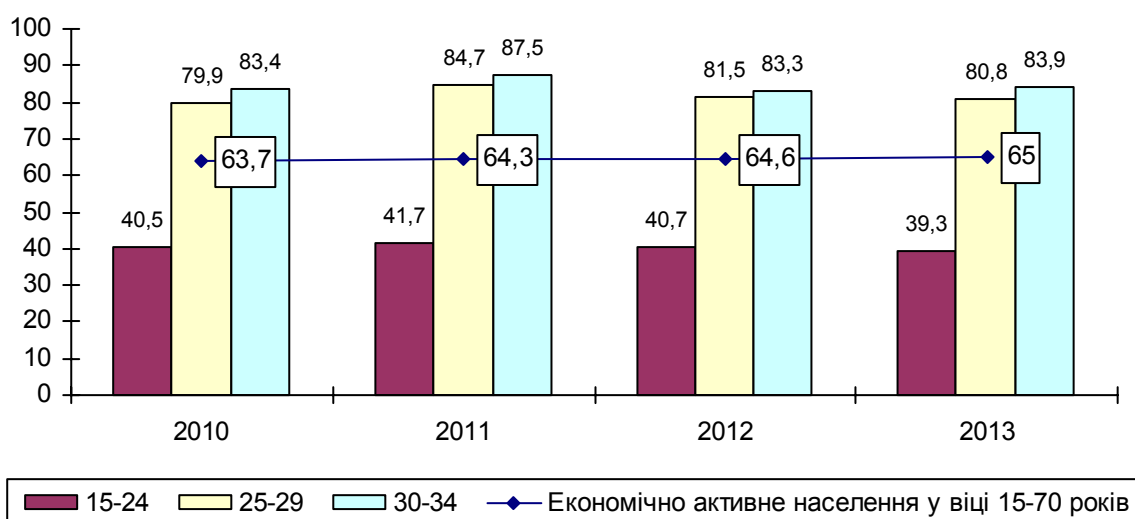

Рис. 1.5.1. Рівень економічної активності молоді за віковими групами у 2010–2013 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

⁸¹ Участь молоді в суспільному житті: економічна активність : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013.

Традиційно найнижчий рівень економічної активності властивий молоді віком 15–24 роки. Це зумовлено тим, що молодь зазначеної вікової групи більшою мірою залучена до процесу навчання і здобуття освіти, ніж до інших видів трудової активності. Тому у 2013 р. економічну активність виявляли лише 39,3% загальної чисельності вікової групи 15–24 роки (див. рис. 1.5.1),

Найвищий рівень економічної активності притаманний віковій групі 30–34 роки. У 2013 р. він становив 83,9% загальної чисельності цієї вікової групи. Також достатньо високим зазначений показник був протягом 2013 р. і у віковій групі 25–29 років (80,8% загальної чисельності цієї вікової групи). Причиною неповної зайнятості у молодому віці є відсутність можливості молоді влаштуватися на роботу після закінчення навчання, брак досвіду роботи, відсутність налагодженої системи надання молоді першого робочого місця, репродуктивний вік жінок.

Аналіз зумовленості рівня економічної активності населення України статевими відмінностями працівників свідчить про існування гендерної нерівності – рівень економічної активності жінок, як завжди, залишається нижчим, ніж економічна активність чоловіків. Так, у віковій групі 15–24 роки у 2013 р. рівень економічної активності жінок склав 34,0% від усього зайнятого населення відповідної вікової групи проти 44,4% у чоловіків. У 2010 р. цей показник становив 35,2% і 45,6% відповідно. Протягом трьох років (2010–2013 рр.) рівень економічної активності жінок віком 30–34 роки дещо знизився, проте зріс серед жінок віком 25–29 років (див. рис. 1.5.2). Ця тенденція відповідає показнику народжуваності серед жінок відповідних вікових груп, що пов'язано з народженням і вихованням дітей у цей період, ускладненням повернення жінок на ринок праці після відпустки по догляду за дитиною та недостатньо розвиненою мережею дошкільних закладів.

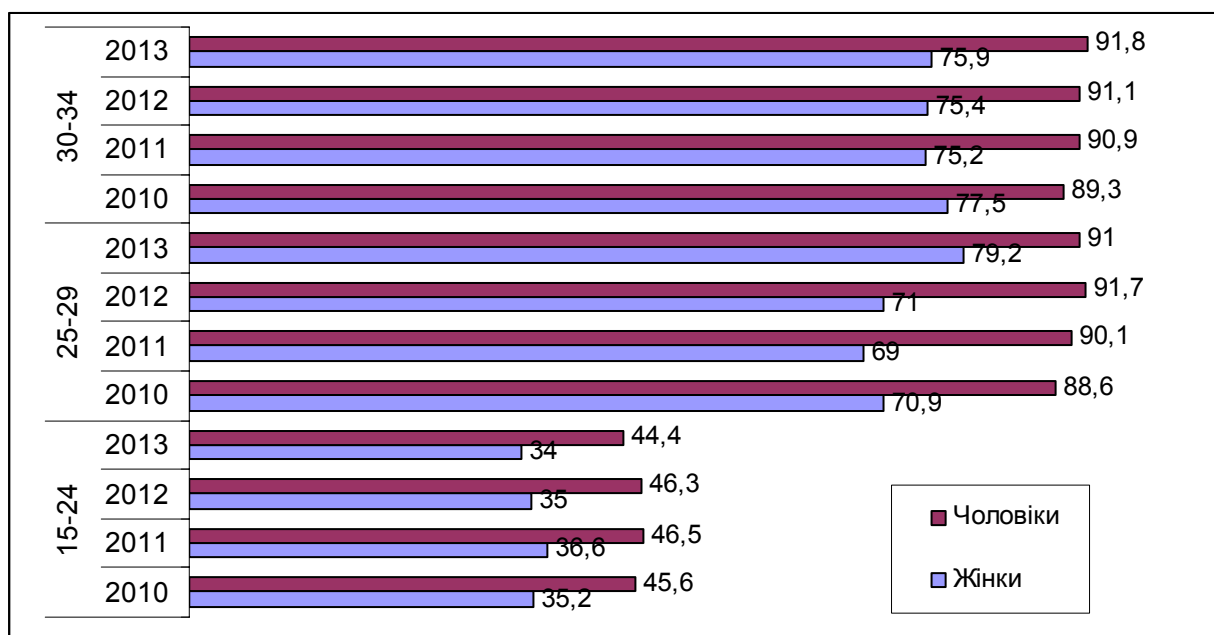

Рис. 1.5.2. Динаміка рівня економічної активності молоді за статтю та віком у 2010–2013 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Рівень економічної активності міської молоді зазвичай є вищим, ніж рівень економічної активності сільської молоді (див. рис. 1.5.3). Проте в цій закономірності існує важливий виняток: економічна активність молодіжної групи віком 15–20 років у складі сільської молоді завжди є вищою, ніж економічна активність відповідної групи у міському молодіжному середовищі. Так, у 2013 р. показник економічної активності сільської молоді віком 15–20 років склав 46,5%, а міської – лише 35,8%.

Таку закономірність можна пояснити тим, що сільська молодь раніше починає виходити на ринок праці, оскільки має обмежений доступ до навчальних закладів. З іншого боку, обмеженість доступу до фахової освіти зумовлює нижчу конкурентоспроможність сільської молоді в подальшому житті та на ринку праці. Крім того, сільська молодь, яка хоче одержати гідне місце роботи, вищу або професійно-технічну освіту, вимушена мігрувати до міст. Однак, після отримання робочого місця в місті, а особливо після закінчення навчання, переважна більшість молодих вихідців із села намагається залишитися у місті.

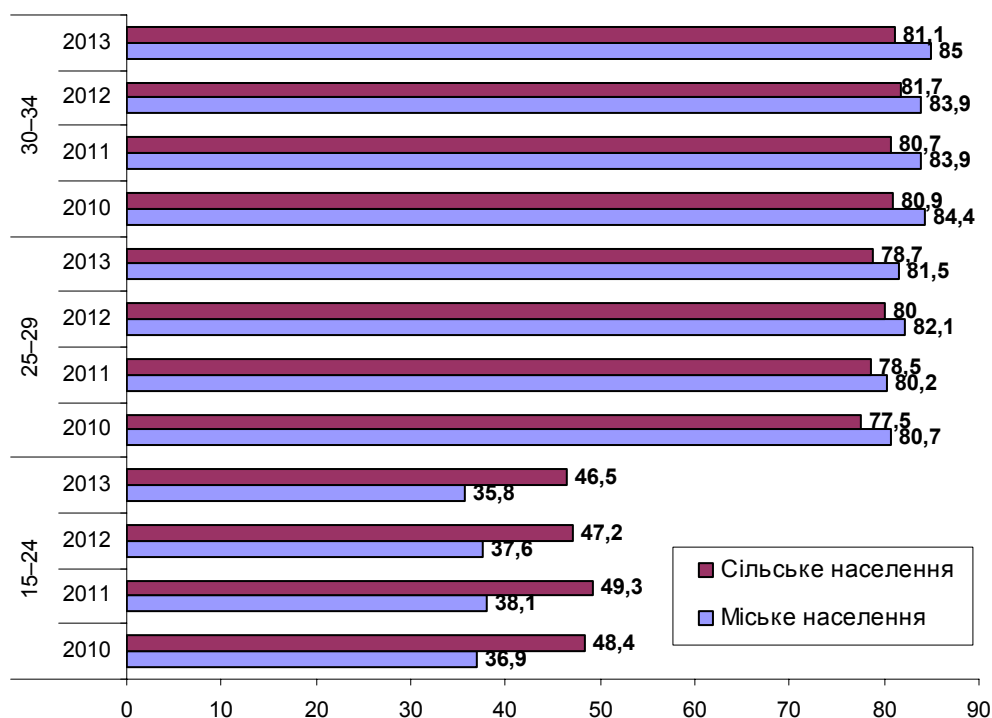

Рис. 1.5.3. Динаміка рівня економічної активності молоді за віком та типом поселення у 2010–2012 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Зайнятість молоді. Протягом 2010–2013 рр. спостерігалось певне підвищення рівня зайнятості як серед молоді, так і серед усього населення України в цілому (див. рис. 1.5.4).

У 2013 р. були зайнятими приблизно 7409 тис. молодих людей (у 2012 р. – 7 473,1 тис, у 2010 р. – 7 448,6 тис), що становило майже 36,3% усього зайнятого населення країни віком 15–70 років (у 2012 р. – 36,7%, у 2010 р. – 36,8%). Слід зазначити, що водночас загальна кількість економічно активної молоді у 2013 р. становила 8258,9 тис. осіб, що свідчить про наявність надлишкової робочої сили на молодіжному ринку праці України.

Рівень зайнятості молоді віком 25–29 та 30–34 роки у 2013 р. був вищий, ніж у середньому по Україні (67,4%) і становив 73,8% та 78,4% відповідно (див. рис. 1.5.4). Це – цілком природно, тому що саме на цей вік припадає найвищий рівень економічної активності молоді. Водночас серед осіб віком 15–24 роки зайнятим був лише кожен третій (32,5%). Як уже зазначалося, це пов'язано з

тим, що молоді люди зазначеного віку навчаються і тому їх чисельність на ринку праці не може бути значною.

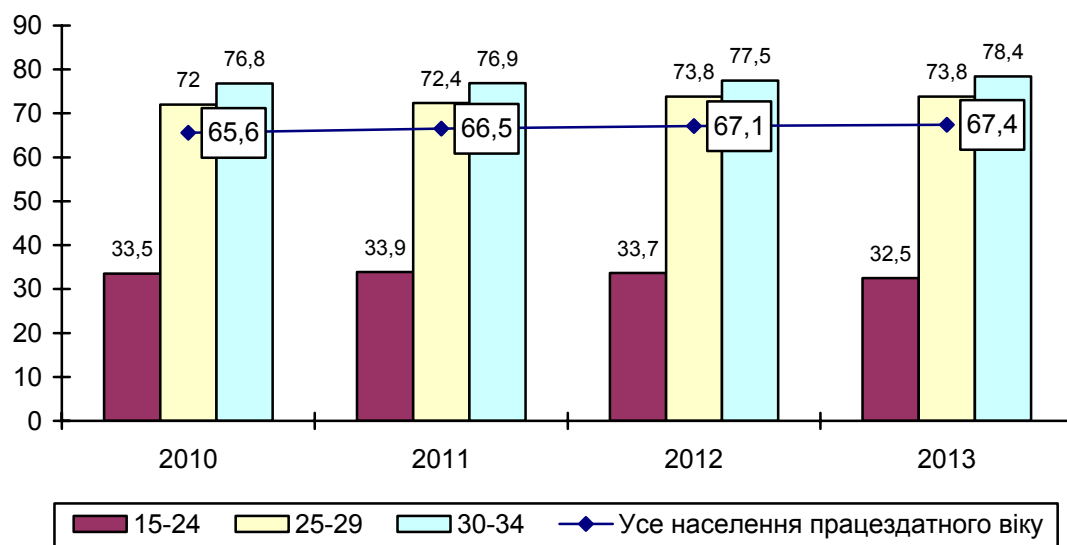

Рис. 1.5.4. Рівень зайнятості молоді за віковими групами у 2010–2013 рр., %
Джерело: дані Державної служби статистики України.

Показник рівня зайнятості молодих чоловіків у 2013 р. був вищим, ніж середній показник по Україні (64,7% від усього населення працездатного віку) і склав 85,4%. Протягом останніх трьох років серед чоловіків віку 25–29 і 30–34 роки простежувалося підвищення рівня зайнятості. Проте у наймолодшій чоловічій віковій групі рівень зайнятості практично не змінився і в 2013 р. залишався нижчим, ніж у старших вікових групах (див. рис. 1.5.5).

Рівень зайнятості жінок протягом 2010–2013 рр. у всіх вікових групах знизився неістотно, але був значно нижчим, ніж серед чоловіків. Причини цього пов'язані не лише з процесом народження дітей і догляду за ними, але й з гендерним дисбалансом у пропозиціях робочих місць на ринку праці України.

Якщо порівняти показник зайнятості за типом поселення, то зайнятість сільського населення віком 15–24 роки протягом 2010–2013 рр. перевищувала аналогічний показник щодо міської місцевості (див. рис. 1.5.6). Це пояснюється тим, що сільська молодь раніше починає працювати і не завжди поступає до навчальних закладів для отримання освіти. А серед старших вікових груп молоді рівень зайнятості вищий у міській, ніж у сільській місцевості.

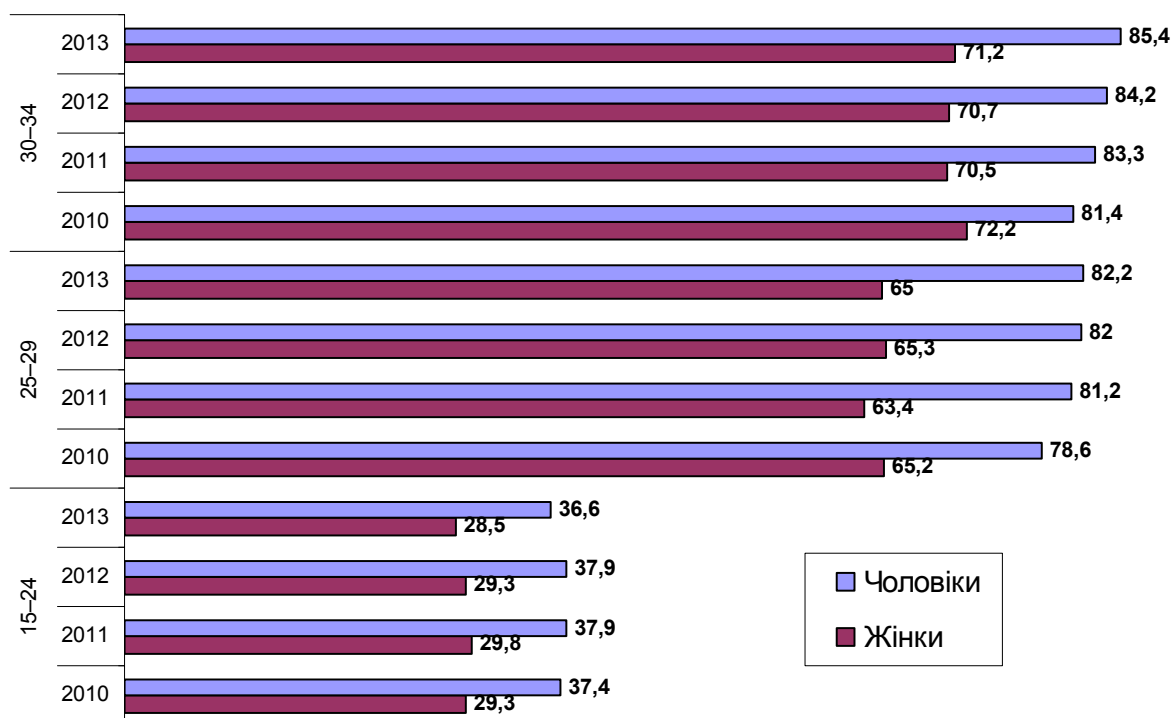

Рис. 1.5.5. Динаміка рівня зайнятості молоді за статтю та віком у 2010–2013 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Якщо порівнювати зайнятість української молоді віком 15–24 роки з рівнем зайнятості молоді відповідної вікової групи в країнах Євросоюзу, то рівень зайнятості молодих людей в Україні (32,5%) у 2013 р. був таким самим, як і в країнах Європи (32,5%). Аналогічне порівняння з попередніми роками свідчить, що у 2012 р. рівень зайнятості української молоді (33,7%) був вищим, ніж у країнах Європи (32,7%), а у 2010 р., навпаки, – значно нижчим (33,5% і 44,0% відповідно). Тобто в Україні протягом 2010–2013 рр. рівень зайнятості молоді практично не змінився, проте в європейській країнах він істотно знизився.

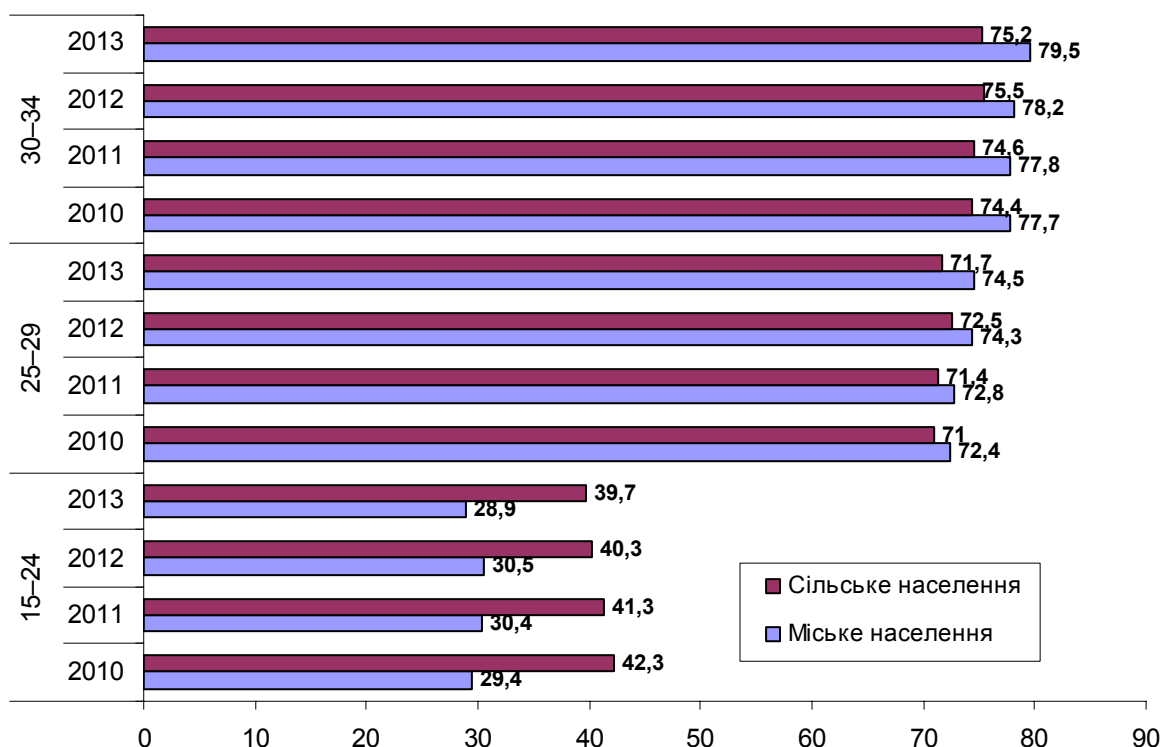

Рис. 1.5.6. Динаміка рівня зайнятості молоді за віком та типом поселення у 2000–2012 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

За даними Державної служби статистики України, у 2013 р. кожна третя молода людина віком 15–24 роки (31,1%), а також кожен п'ятий з молодих людей віком 25–29 років (20,3%) і віком 30–34 роки (18,8%) були залучені до неформального сектору прикладання праці⁸². Показово, що чоловіки частіше мали неформальну зайнятість, ніж жінки. Порівняно з попередніми роками ці показники майже не змінилися. Водночас зайнятість у неформальному секторі економіки більш поширена серед сільської, ніж серед міської молоді (див. табл. 1.5.1). Це зумовлено тим, що сільська молодь переважно зайнята в особистому сільському господарстві.

⁸² Економічна активність населення України 2012 : Стат. зб. [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 204 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 1.5.1

Рівень участі населення, зайнятого у неформальному секторі економіки за статтю, місцем проживання та віковими групами, у % до зайнятого населення відповідної вікової групи

	Усього населення	У тому числі за віковими групами			Працездат- ного віку
		15–24 роки	25–29 років	30–34 роки	
2012					
Усе населення	22,9	31,3	20,0	18,1	20,5
Жінки	21,6	29,7	17,3	15,8	18,1
Чоловіки	24,0	32,4	22,2	20,1	22,6
Міські поселення	11,6	15,8	12,5	10,0	11,1
Сільська місцевість	47,5	55,4	41,3	40,7	42,3
2013					
Усе населення	23,6	31,1	20,3	18,8	21,1
Жінки	22,1	29,4	17,8	16,4	18,5
Чоловіки	24,9	32,4	22,3	20,9	23,4
Міські поселення	12,0	15,1	12,1	11,3	11,4
Сільська місцевість	48,7	54,7	42,7	41,0	43,7

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Що стосується тимчасової (вторинної) зайнятості молоді, то результати соціологічного дослідження⁸³, проведеного у 2013 р., свідчать, що 28,4% представників молоді працювали або працюють під час навчання (незалежно від того, чи була це офіційна зайнятість, чи підробіток, постійна чи тимчасова зайнятість). Цілком ймовірно, що в більшій частини опитаних орієнтація на поєднання навчання із заробітками є результатом недостатньої матеріальної забезпеченості. Про це свідчить хоча б той факт, що серед тих, хто працює або працював коли-небудь під час навчального року, більшість респондентів (56%) підробляли не за спеціальністю, за якою вони навчалися, тобто працювали не

⁸³ Соціологічне дослідження «Формування економічної активності молоді», яке проведено в серпні – вересні 2013 р. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» та ВМГО «Рада молодих підприємців України» за підтримки Міністерства молоді та спорту України».

«на власне майбутнє», а задля задоволення поточних і нагальних фінансових потреб. Водночас, найбільше тих, хто підробляє, налічувалося серед молоді віком 20–24 роки (33,4%), тобто серед молоді студентського віку, а найбільша кількість тих, хто працює не за спеціальністю, – у складі наймолодшої вікової групи 15–19-річних (63,2%)⁸⁴.

За даним Державної служби статистики України, більш пріоритетною сферою працевлаштування для молоді, як і раніше, залишається фінансова діяльність і торгівля (див. табл. 1.5.2). У цих галузях молодіжна частка працівників перевищує половину всіх працюючих.

Таблиця 1.5.2

**Зайнятість молоді (15–35 років) за видами економічної діяльності
2010–2013 рр.,**

% до облікової кількості штатних працівників (на 31 грудня поточного року)

	2010	2011	2012	2013
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	24,0	24,5	25,3	25,2
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	29,2	29,0	30,1	*
Промисловість	32,2	32,5	34,0	33,5
Будівництво	29,0	29,4	30,4	29,4
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	50,4	51,6	53,8	53,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	*	*	*	31,6
Діяльність готелів та ресторанів	41,9	45,0	47,0	46,2
Інформація та телекомунікації				41,7
Діяльність транспорту та зв'язку	30,5	30,6	31,9	*
Фінансова діяльність	56,4	56,4	60,0	58,7
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	30,8	30,9	32,1	23,8

⁸⁴ Участь молоді в суспільному житті: економічна активність : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013.

	2010	2011	2012	2013
Професійна, наукова та технічна діяльність	*	*	*	33,2
Державне управління	35,5	35,0	35,8	29,4
Освіта	23,8	23,9	25,0	24,6
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	*	*	*	35,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	26,3	26,4	27,4	27,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	25,8	25,6	26,9	25,5
Усього	31,7	32,0	33,5	33,1

* Дані не розраховувалися.

Так, у 2013 р. 58,7% молоді працювало у фінансовій сфері, 53,1% – у торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (див. табл. 1.5.2). Найменше молоді працювало в галузі операцій з нерухомим майном, оренді нерухомості (23,8% від загальної кількості зайнятих у галузі), в освіті (24,6%), у сільському господарстві, мисливстві, рибальстві (25,2%), а також у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (27,5%). Молоді жінки найбільше представлені у фінансовій діяльності (61,7% загальної облікової кількості жінок) та в оптовій і роздрібній торгівлі (52,7%).

Зазначені дані також підтверджуються результатами соціологічного дослідження, проведеного у 2013 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О.О.Яременка. Так, згідно з дослідження «молодіжними» галузями в Україні є торгівля, будівництво, діяльність готелів і ресторанів. Серед більш дорослої молоді зростає питома вага зайнятих у сфері освіти і охорони здоров'я (див. табл. 1.5.3)⁸⁵.

⁸⁵ Участь молоді в суспільному житті: економічна активність : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013.

Таблиця 1.5.3

Розподіл відповідей на запитання «Вкажіть основну галузь економічної діяльності підприємства, на якому Ви працюєте/Вашої останньої роботи», %

	За віком			
	15–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–35 років
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	8,1	6,1	4,7	5,1
Добувна промисловість	1,8	1,9	1,9	3,2
Переробна промисловість	1,8	4,6	6,0	6,9
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1,8	1,9	1,6	1,5
Будівництво	14,4	12,6	11,2	9,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	33,3	23,3	24,2	19,0
Діяльність готелів та ресторанів	9,9	6,8	3,7	2,6
Діяльність транспорту та зв'язку	1,8	7,0	6,7	6,6
Фінансова діяльність	0,0	3,9	3,7	5,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,8	0,2	1,5	2,1
Державне управління	3,6	5,3	3,7	7,6
Освіта	4,5	7,0	8,6	10,6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	0,9	8,3	7,0	8,1

Джерело: дані соціологічного дослідження «Формування економічної активності молоді», яке проведено в серпні – вересні 2013 р. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» та ВМГО «Рада молодих підприємців України» за підтримки Міністерства молоді та спорту України.

Результати соціологічного досліджень також розкривають особливості самооцінки молоддю свого становища на ринку праці та задоволеності роботою. Так, за результатами дослідження 2013 р.⁸⁶, для молоді на першому місці за важливістю в роботі стоїть хороша оплата праці (98,5%) та високий рівень заробітної плати (97,1%).

⁸⁶ Участь молоді в суспільному житті: економічна активність : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013.

За результатами дослідження МОП «Перехід від навчання до роботи молоді України»⁸⁷, зайнята молодь, не задоволена поточним станом своєї зайнятості, але налаштована до цього пасивно і в більшості випадків не має намірів змінювати ситуацію або не планує конкретних кроків для цього (див. рис. 1.5.7).

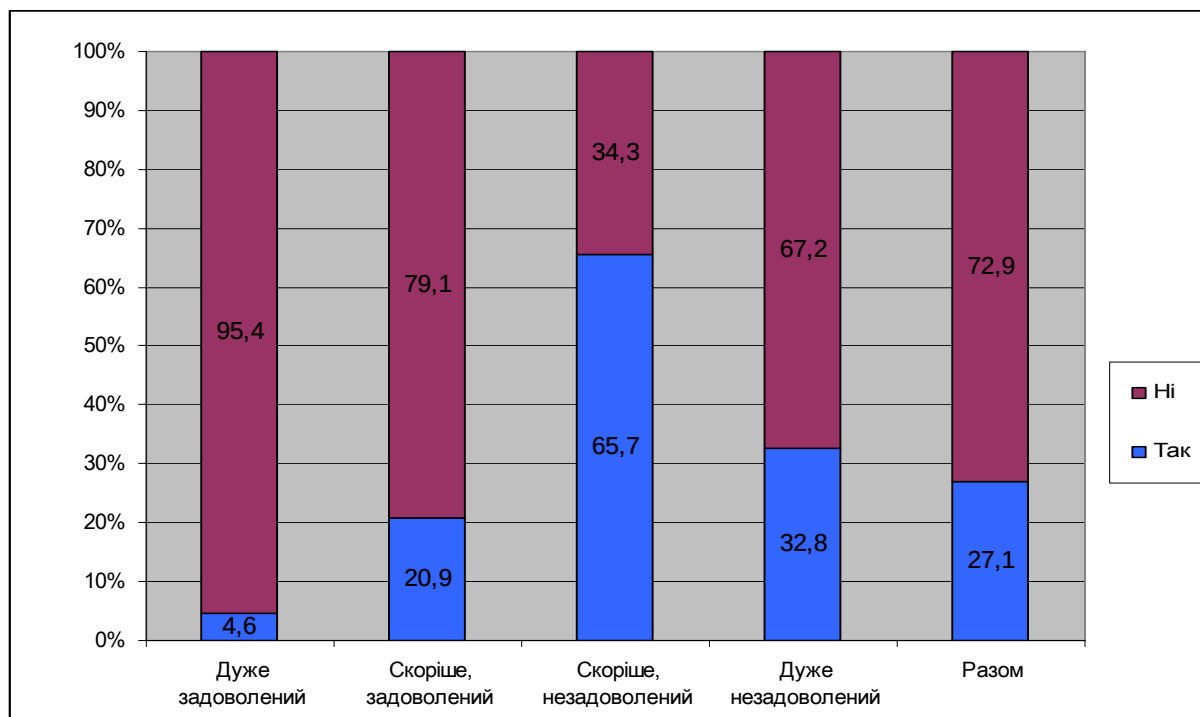

Рис. 1.5.7. Структура працюючої молоді за рівнем задоволення від роботи та бажанням її змінити, %

Джерело: http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

Серед зайнятої молоді найбільш високий рівень задоволення від роботи характерний для переважної більшості (74,7%) самозайнятих працівників. Найменший рівень задоволення демонструє молодь, яка безоплатно допомагає іншим членам домогосподарства. 55,1% цієї молоді незадоволена, або, скоріше, незадоволена наявною роботою. Однак більшість представників даної групи (майже 60%) не бажають змінювати вид своєї діяльності.

⁸⁷ Результат проекту «School-to-Work Transition Survey» в Україні, здійсненого Українським центром соціальних реформ (UCSR) та Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України у 2012–2013 рр. на замовлення та за підтримкою МОП і Фонду МастерКард в межах міжнародної програми – «Work4Youth» (Робота для молоді) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idss.org.ua>.

Змінити свою нинішню ситуацію щодо зайнятості бажають переважно особи, які, скоріше, не задоволені своєю роботою. Серед них 81,2% є найманими працівниками приватного підприємства або службовцями бюджетних установ. Для представників обох цих категорій основними причинами незадоволення власною професійною діяльністю є низька заробітна плата (36,6% та 56,6% відповідно), невідповідність професії та кваліфікації (15,4% і 9,4%), а також неможливість особистого або кар'єрного зростання (11,9% та 11,3% відповідно). Слід зазначити такий важливий факт: 59,2% усієї зайнятої молоді, яка бажає змінити свою нинішню ситуацію щодо зайнятості, проживає разом із батьками.

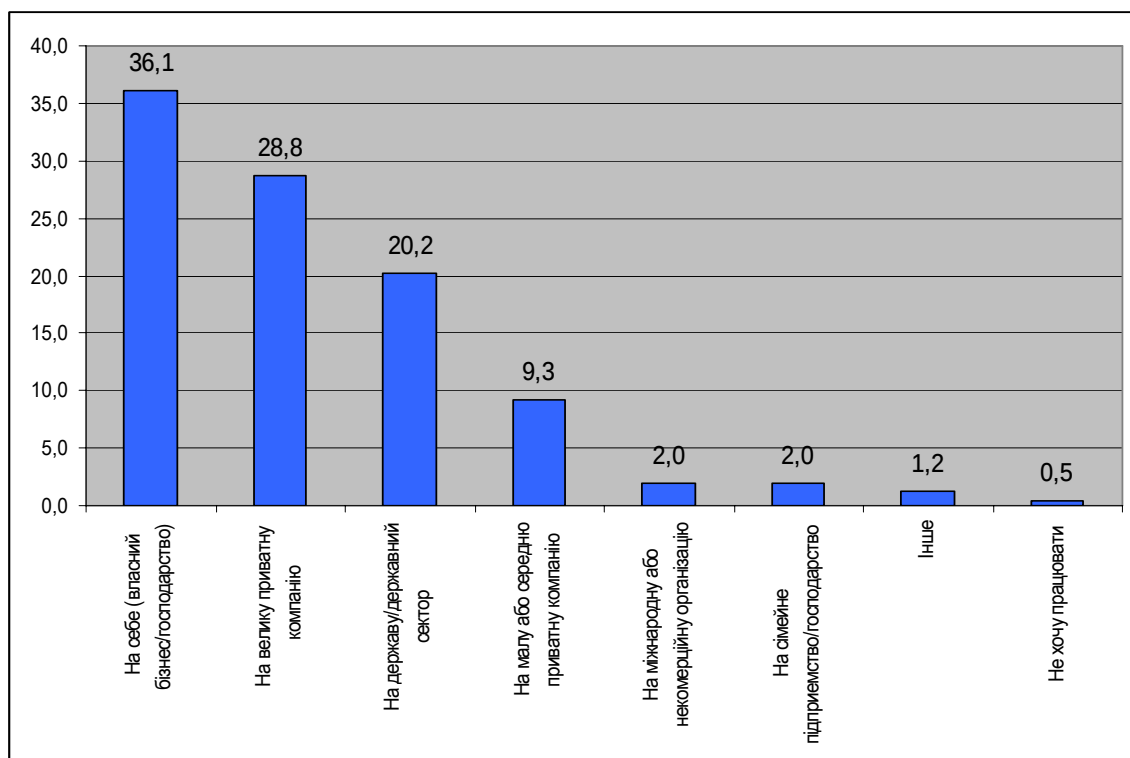

Рис. 1.5.8. Структура безробітної молоді за типом підприємств, на яких би вони хотіли працювати, %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Серед безробітної молоді також переважає бажання забезпечити гідний рівень життя власній родині, на що вказали 41,3% опитаних. Значна частина безробітної молоді (36,9%) вважає, що цієї мети можна досягнути за рахунок створення власного бізнесу (робота на себе, власний бізнес або господарство).

При цьому 67,5% безробітних молодих людей проживають разом з батьками, а 20,7 % – мають власні сім'ї (рис. 1.5.8).

Амбітність запитів української безробітної молоді поєднується з її відносною пасивністю в пошуках роботи. Переважна частина безробітних молодих людей (26,5%) шукала роботу, запитуючи про можливості працевлаштування у вузькому колі близьких людей, ще 14,4% опитаних – шукали роботу безпосередньо на підприємствах, а 11,2% – відповідали на оголошення в Інтернеті. Створити власний бізнес намагалися лише 1,6% молодих безробітних. Усе це дає підстави стверджувати, що українська безробітна молодь ставить перед собою досить амбітні цілі, однак вони мають здебільшого декларативний характер, оскільки самі безробітні не роблять помітних та активних кроків щодо їх досягнення. Крім того, 82,0% безробітної молоді зазначили, що не отримали від Державної служби зайнятості жодної допомоги в процесі пошуку роботи.

На жаль, сьогодні в Україні існують лише окремі ланки професійної орієнтації населення. В цьому зв'язку слід зазначити наявність Концепції державної системи професійної орієнтації населення (постанова Кабінету Міністрів України №842, від 17 вересня 2008 р.), та плану заходів з її реалізації (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 150), а також постанови Кабінету Міністрів України №28 «Про утворення Ради з питань професійної орієнтації населення» від 21 січня 2009 р. Проте у зазначених документах визначаються лише окремі напрями та механізми профорієнтаційної діяльності, внаслідок чого вона не може характеризуватись як цілісна і комплексна. На практиці ж, основні зусилля з цього виду діяльності здійснюються молодіжними центрами зайнятості, відділеннями ДСЗУ та окремими вищими навчальними закладами й недержавними організаціями.

Водночас, за даними Державної служби зайнятості, протягом 2013 року профорієнтаційні послуги державної служби зайнятості отримали приблизно 660,8 тис. безробітних молодих людей віком до 35 років (це 94,6% від загальної чисельності зареєстрованих молодих безробітних), у тому числі 800 осіб, які на

дату реєстрації не досягли 18 років. Безробітній молоді надано більше 2,8 млн. профорієнтаційних послуг.

Значна кількість безробітної молоді мріє отримати стабільне та перспективне робоче місце із високими доходами у великій приватній компанії. Робота в такій компанії для 37,6% молодих безробітних має забезпечити гідний рівень життя родині, для 20,5% – надати можливість кар’єрного зростання і ще для 20,5% – забезпечити комфортне життя без зайвого напруження. Схожі перспективи окреслює собі також безробітна молодь, яка бажає працювати в державному секторі. На відміну від них, молоді безробітні, які бажають працювати на малу або середню приватну компанію, вважають, що окрім гідного та комфортного життя родини така робота повинна дати їм можливість мати багато грошей.

За даними Державної служби статистики України, найнижчі доходи від зайнятості отримує наймолодша вікова група молоді, яка зазвичай підробляє у вільний від навчання час. Значна різниця в розмірах доходів спостерігається і за статевою ознакою. Так, заробітна плата молодих жінок в усіх вікових групах є меншою, ніж зарплата молодих чоловіків (майже в 1,3 разу).

Таблиця 1.5.4

Середньомісячна заробітна плата молоді у 2012 р.*

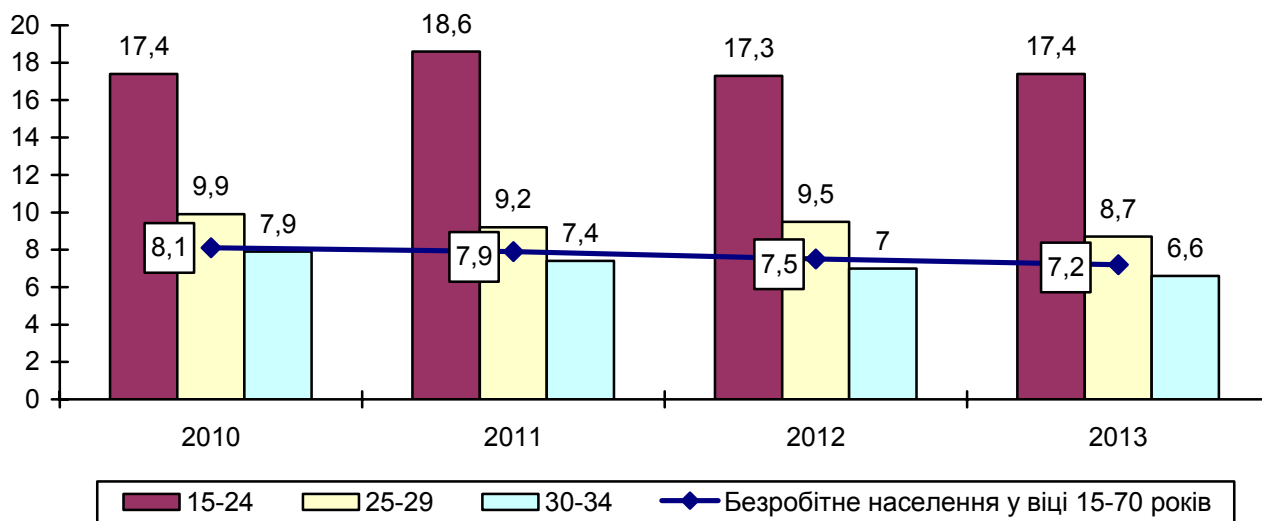
Вікові групи	Нараховано в середньому за місяць штатному працівнику, грн		
	усього	чоловіки	жінки
Всього	2718	3076	2333
до 20 років	1173	1276	1050
20–24 роки	2036	2281	1768
25–29 років	2847	3218	2426
30–34 роки	3076	3525	2627

* Дані наведено за матеріалами вибіркового обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати працівників за статтю, віком, освітою та професійними групами.

Безробіття. У 2013 р. кількість безробітної молоді в Україні, за методологією Міжнародної організації паці (МОП)⁸⁸, становила 849,9 тис. осіб, що складає більше половини усіх безробітних осіб працездатного віку (53,9%). Цей показник дещо нижчий порівняно з попереднім роком (у 2012 р. – 914,1 тис. осіб, що складає 55% від усіх безробітних працездатного віку).

Рівень безробіття молоді у 2013 р. порівняно з рівнем безробіття серед усього населення, як завжди, був вищим. Порівняно з 2012 р. у 2013 р. рівень безробіття населення віком 15–70 років зменшився із 7,5% до 7,2%, а серед молоді віком 15–35 років – з 11,3% до 10,9% відповідно. Що стосується відмінностей між рівнями безробіття в різних вікових групах молоді, то протягом останніх чотирьох років найнижчий рівень безробіття спостерігався серед молодих людей віком 30–34 роки, а найвищий – серед молоді, яка належить до вікової групи 15–24 роки. Однією з причин такого високого рівня безробіття серед молоді є неможливість працевлаштуватися під час пошуку першого робочого місця після закінчення навчального закладу, а також відсутність у молодих людей достатнього досвіду роботи і певних професійних навичок.

⁸⁸ Показник безробіття за методологією МОП традиційно вдвічі більший, ніж показник зареєстрованого безробіття у Державній службі зайнятості. Це пояснюється відмінностями в критеріях визначення безробітних за міжнародними стандартами і національним законодавством, а також недостатнім рівнем довіри населення до державних служб допомоги в пошуках роботи.

**Рис. 1.5.9. Рівні безробіття молоді (за методологією МОП)
за віковими групами у 2000–2013 рр., %**

Джерело: дані Державної служби статистики України.

У 2013 р. у віковій групі від 15 до 24 років рівень безробіття в Україні (17,4%) був нижчим, ніж у країнах Європи (23,5%).

Розгляд причин незайнятості безробітного населення (за методологією МОП) показує, що частка молодих людей, які не були працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, протягом останніх чотирьох років збільшилась і в 2013 р. становила 17,5% проти 16,2% у 2010 р. (див. рис. 1.5.10). Водночас значно зменшилась частка осіб, вивільнених з економічних причин (у 2013 р. – 29,8%, а у 2010 р. – 39%), проте зросла частка працівників, звільнених за власним бажанням (відповідно 37,7% і 29,1%).

За даними Міністерства соціальної політики України, кількість осіб віком 35 років, які у 2013 р. мали статус безробітного, становила 698 тис. осіб, що складає 45% загальної чисельності безробітних усіх вікових груп.

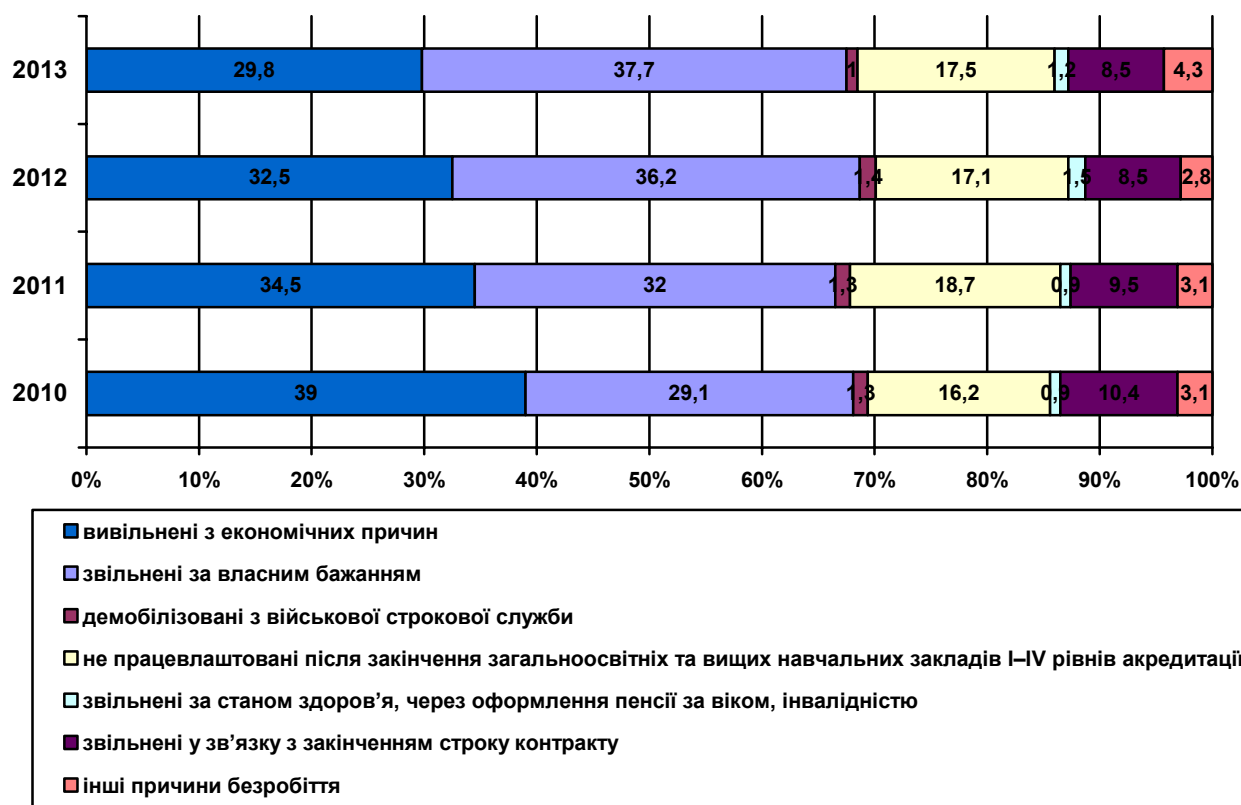

Рис. 1.5.10. Причини незайнятості безробітного населення (за методологією МОП) у середньому за 2000–2013 рр., %

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Що стосується молоді, то найвищий рівень офіційного безробіття спостерігався серед вікових груп 25–29 і 30–34 років (41,2% і 13,1% відповідно). Дещо нижчий рівень безробіття (11,7%) був властивий віковій групі 20–24 роки, а найнижчий (3,1%) – молоді віком 15–19 років. Такий низький рівень безробіття у наймолодшій віковій групі можна пояснити тим, що переважна більшість молодих людей цього віку навчається.

Порівняльний аналіз рівнів молодіжного безробіття за статевіковим критерієм свідчить, що у всіх вікових групах української молоді протягом 2013 р. рівень офіційного безробіття серед жінок (15–19 років – 3,3%, 20–24 роки – 12,2%, 25–29 років – 15,3%, 30–34 роки – 14,2%) був вищим, ніж рівень офіційного безробіття серед чоловіків (15–19 років – 2,8%, 20–24 роки – 11,2%, 25–29 років – 12,9%, 30–34 роки – 12,0%).

З метою регулювання сфери працевлаштування та зайнятості молоді в Україні приймалися ряд нормативно-законодавчих документів. Серед таких

слід зазначити Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з надання дотації роботодавцю» (від 4 листопада 2004 р.). Для його реалізації була затверджена Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 2008 р. № 223 «Деякі питання надання роботодавцям дотації для забезпечення молоді першим робочим місцем», у якій було визначено перелік професій і спеціальностей, за якими роботодавцю може надаватися дотація у разі забезпечення молоді першим робочим місцем (муляр, маляр, електрогазозварювальник, слюсар-ремонтник, фрезерувальник, токар, тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва, інженер). Надання роботодавцю таких дотацій здійснювалось в межах асигнувань Державного бюджету України, передбачених на такі цілі, та коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Однак, за період чинності цього Закону, його дію призупиняли двічі. Крім того, протягом двох років дія Закону не забезпечувалась фінансово.

З 1 січня 2013 року почав діяти Закон України «Про зайнятість населення», який відмінив дію попереднього Закону. У новому акті визначено ряд нових механізмів стимулювання працевлаштування молоді, серед них стажування на підприємствах, в установах та організаціях молоді, яка навчається, компенсація 50 % або 100 % суми нарахованого єдиного внеску за умов створення нових робочих місць та/або працевлаштування молоді як категорії осіб, яка потребує додаткового захисту. Відповідно до цього Закону механізм компенсації, на відміну від дотацій, більш ефективно стимулюватиме роботодавців щодо створення нових робочих місць і працевлаштування на них молоді.

Однак, як свідчить більш детальний аналіз зазначеного документу, доцільність заміни в Законі України «Про зайнятість населення» дотацій роботодавцю 50 % компенсацією суми нарахованого єдиного внеску видається сумнівною саме з точки зору ефективності стимулювання роботодавців. На сьогоднішній день вартість створення нового робочого місця значно перевищує

ті виплати та податкові пільги, якими держава намагається підтримати відповідну ініціативу роботодавців, і тому навіть ретельно виписаний механізм дотацій працює недостатньо ефективно. Компенсаційні виплати фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є суттєво меншими за дотації, отже, вони є гіршим стимулом, ніж дотації. Таким чином, можливості молодих людей щодо отримання першого робочого місця звужуються навіть порівняно з тим станом речей, який є сьогодні.

З метою подолання безробіття, зокрема серед молоді, державною службою зайнятості здійснюються заходи щодо сприяння зайнятості населення. Як наслідок, у 2013 р. 235 тис. безробітних з числа молоді отримали роботу, що на 41% більше, ніж у 2012 р. Зростання цього показника відбулося більш ніж на 70%, майже в усіх регіонах України, зокрема у Запорізькій, Луганській, Харківській областях та у м. Києві.

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 150-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення» державною службою зайнятості проводиться комплексна робота щодо профорієнтації молоді. У 2013 р. профорієнтаційними послугами було охоплено 661 тис. осіб віком до 35 років. Крім того, профорієнтаційні послуги отримали 1,6 млн осіб, які навчалися.

З метою максимального наближення професійних навичок громадян, які шукали роботу, до потреб роботодавців, державна служба зайнятості організовувала групове та індивідуальне професійне навчання безробітних. Так, протягом 2013 р. професійне навчання проходили 217 тис. осіб, серед яких молодь віком до 35 років становила 90 тис. осіб. Крім того, службою надавалася можливість тимчасового працевлаштування як безробітним, так і особам, зайнятим трудовою діяльністю. Зокрема, протягом 2013 р. у громадських та інших видах робіт тимчасового характеру взяли участь 72 тис. молодих осіб.

Проте результати соціологічних досліджень свідчать про інше. Так, лише третина респондентів з числа тих, хто навчався/навчається в школі, та 36,5% респондентів, які навчалися/навчаються в коледжах, професійно-технічних закладах і вищих навчальних закладах, отримували інформацію щодо професійно-кваліфікаційних вимог до працівників професій, які були ними обрані. Щодо сучасних та перспективних професій, які затребувані в місці проживання респондента, інформацію отримав лише кожен четвертий школяр (24,2%) та кожен третій студент коледжу, професійно-технічного та вищого навчального закладу (29,6%)⁸⁹. Отже, в навчальних закладах приблизно 75% респондентів не отримували інформації щодо того, які професії затребувані в їхніх області, місті, районі; третина респондентів (32% у школі та 36% у коледжах і професійно-технічних та вищих навчальних закладах) не отримувала інформації щодо професійно-кваліфікаційних вимог до тих чи інших професій. Це свідчить про недостатню профорієнтаційну роботу серед молоді як на рівні навчальних закладів, так і в системі державних центрів зайнятості, яка проводиться епізодично і обмежується в основному її інформаційною складовою.

З метою забезпечення набуття досвіду роботи студентами останніх курсів професійно-технічних і вищих навчальних закладів державними центрами зайнятості організовувалося стажування у роботодавців на умовах трудового договору тривалістю до шести місяців. У процесі співпраці державної служби зайнятості з молодіжними центрами праці здійснювався обмін інформацією щодо наявності вільних робочих місць (вакантних посад) у регіоні та іншої статистичної або довідкової інформації; реалізовувалися спільні програми, проекти, заходи з питань соціальної підтримки безробітної молоді; проводилися навчальні семінари з питань працевлаштування тощо.

Для розвитку й підтримки підприємницької ініціативи серед безробітних державною службою зайнятості здійснюються виплати для організації

⁸⁹ Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.

підприємницької діяльності. Так, у 2013 р. понад 8 тис. осіб розпочали підприємницьку діяльність за рахунок одноразової допомоги через безробіття, що майже у 1,5 разу більше ніж у 2012 р. Зростання цього показника відбулося в усіх регіонах країни.

У процесі реалізації програми підготовки молоді до підприємницької діяльності, надання інформаційних та консультативних послуг держава також сприяла створенню молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів. За даними Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємства (Держпідприємництво), станом на 1 квітня 2014 р. в регіонах України діяло 417 бізнес-центрів, 80 бізнес-інкубаторів, 53 технопарки, 484 лізингових центри, 2238 небанківських фінансових установ (у тому числі кредитні спілки), 228 фондів підтримки підприємництва (в тому числі створених за участю Українського фонду підтримки), 2202 інвестиційні фонди і компанії, 757 інноваційних фондів і компаній, 3852 інформаційно-консультативні установи, 3163 громадські об'єднання підприємців, 331 координаційна рада з питань розвитку підприємництва.

Результати соціологічного дослідження⁹⁰ свідчать, що серед молодого покоління поширені запити на підприємницьку діяльність, а також активне прагнення до підприємництва як власного життєвого і професійного вибору. Так, 45,5% молоді хотіли б працювати на себе (40,1% жінок, 51,1% чоловіків). За результатами дослідження МОП «Перехід від навчання до роботи молоді України»⁹¹, відкрити свою справу після завершення навчання планує 85,3% молоді у віці 15–24 роки. Переважно це студенти ВНЗ та випускники загальноосвітніх навчальних закладів, які проживають з батьками. Окрім того, ця молодь порівняно високо оцінює фінансовий стан свого домогосподарства –

⁹⁰ Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.

⁹¹ Результат проекту «School-to-Work Transition Survey» в Україні, здійсненого Українським центром соціальних реформ (UCSR) та Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України у 2012–2013 рр. на замовлення та за підтримкою МОП та Фонду МастерКард в межах міжнародної програми – «Work4Youth» (Робота для молоді) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua>.

13,7% вважають його заможним або доволі заможним, а ще 63,6% – середнім, в той час як у цілому такі співвідношення складають 6,9 та 49,9% відповідно. Це свідчить про те, що молодь, яка має амбітні плани стосовно кар'єри та високих доходів (55,8% осіб, що бажають відкрити власну справу), розраховує на ресурсну підтримку батьків або має позитивний досвід ведення власного бізнесу рідними та знайомими і ставить собі за мету відразу ж після завершення навчання відкрити власну справу.

Проте відкриття власної справи в Україні є досить складним процесом з певними перешкодами. Про це свідчать дані щорічного дослідження групи Світового банку, яке на основі 10 індикаторів⁹² оцінює в 183 країнах легкість здійснення підприємницької діяльності. За легкістю ведення бізнесу Україна, згідно зі звітом «Ведення бізнесу», опублікованим в 2013 р., посідає 137-е місце,⁹³ а згідно зі звітом, оприлюдненим у 2014 р. – 112-е місце⁹⁴).

З метою сприяння ефективній зайнятості населення, стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць, розвитку підприємницької ініціативи населення, посилення конкурентоспроможності громадян на ринку праці Мінсоцполітики розроблено Закон України „Про зайнятість населення”, який прийнятий Верховною Радою України 5 липня 2012 року .

Положеннями цього Закону передбачено механізми, спрямовані на стимулювання зайнятості та самозайнятості молоді, підвищення її професійного рівня, розширення можливостей для їх працевлаштування та підвищення конкурентоспроможності, зокрема:

- відповідно до статті 14, молодь, яка закінчила або припинила навчання у вищих навчальних закладах і вперше приймається на роботу, має додаткові

⁹² Щорічний звіт Світового банку щодо легкості підприємницької діяльності у 183 країнах «Doing Business 2013 Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>.

⁹³ Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.

⁹⁴ Doing Business 2013. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>.

гарантії у сприянні працевлаштуванню. Для працевлаштування зазначених громадян підприємствам, установам та організаціям з чисельністю штатних працівників понад 20 осіб встановлюється квота у розмірі 5 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік;

- з метою стимулювання роботодавців, які працевлаштовують на нові робочі місця строком не менше ніж на два роки громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, в тому числі молодь, яка закінчила або припинила навчання у вищих навчальних закладах і вперше приймається на роботу за направленням територіальних органів державної служби зайнятості, статтею 26, передбачено щомісячну компенсацію роботодавцям фактичних витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштовану особу;

- для створення умов для здобуття студентами вищих, учнями професійно-технічних навчальних закладів у вільний від навчання час досвіду практичної роботи за обраною спеціальністю та сприяння їх працевлаштуванню після завершення навчання, статтею 29 передбачено внесення роботодавцем запису у трудову книжку стажиста. Студентам розширено можливість проходження стажування на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання за професією (спеціальністю), за якою здобувається освіта;

- можливість отримання допомоги по безробіттю (у мінімальному розмірі) у разі реєстрації в установленому порядку як безробітних (статті 6, 22 Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”);

- безоплатне надання соціальних послуг державною службою зайнятості, зокрема інформаційно-консультативних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, безоплатне надання послуг для відкриття власної справи, фінансової підтримки самозайнятості та реалізації підприємницької ініціативи.

Трудова міграція. Згідно з результатами дослідження, проведеного Державною службою статистики України й Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України в межах проекту, фінансованого ЄС та впроваджуваного МОП і МОМ, з січня 2010 р. до червня 2012 р., 1,2 млн осіб, тобто 3,4% населення у віці від 15 до 70 років працювали чи шукали роботу за кордоном⁹⁵.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного серед молоді у 2013 р.⁹⁶, 5,3% (132 особи) опитаних респондентів визнали, що мають досвід трудової міграції. Більше опитаних молодих чоловіків (64,6%) і жінок (38,9%) працювали в Росії, менше – у Польщі (11,5% і 19,4% відповідно), Італії (5,2% і 5,6% відповідно), Чехії (5,2% і 0,0% відповідно), Португалії (2,1% і 0,0% відповідно), США (1,0% і 0,0% відповідно)⁹⁷. Майже половина респондентів (48,5%) виїздили працювати за кордон протягом 2011–2013 рр. Більшість молодих чоловіків, які мали досвід трудової міграції, працювала у сфері будівництва (79,2%, і лише 5,6% жінок). Молоді жінки більшою мірою працювали у сільському господарстві (22% жінок проти 8,3% чоловіків), у приватному господарстві (22,2% і 2,1% відповідно), у готельному господарстві (19,4% і 2,1% відповідно)⁹⁸.

Також, за результатами цього дослідження, було виявлено наміри молоді щодо планів на трудову міграцію. Так, 4,1% опитаних зазначили, що планують виїхати на постійне місце проживання за межі України протягом найближчих трьох років, а 15% опитаних чоловіків та 6% жінок планують у найближчі 3 роки поїхати за кордон з метою тимчасового працевлаштування⁹⁹.

⁹⁵ Міграція в Україні: факти і цифри. – К., 2013. – С. 16.

⁹⁶ Соціологічне дослідження «Формування економічної активності молоді», яке проведено в серпні – вересні 2013 р. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» та ВМГО «Рада молодих підприємців України» за підтримки Міністерства молоді та спорту України.

⁹⁷ Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само.

За даними Інституту соціології НАН України¹⁰⁰, у 2013 р. 74% молоді віком 18–24 роки мали намір виїхати зі свого населеного пункту. У віковій групі 25–34 роки частка такої молоді становила 63%. Щодо бажання виїхати за межі кордону колишніх радянських республік (до «далекого зарубіжжя») серед молоді віком 18–24 роки виявили бажання 21% опитаних, а у віковій групі 25–34 роки – 16%. Таким чином, результати опитування підтвердили закономірність: чим старша людина, тим більше в неї бажання залишитися на батьківщині.

Крім зовнішньої міграції в Україні досить інтенсивно відбуваються внутрішньорегіональні та міжрегіональні міграції населення. За даними Державної служби статистики України, у 2013 р. внутрішньорегіональний міграційний потік охопив 360 119 осіб (у 2012 р. – 377 590 осіб), а міжрегіональний – 261 723 осіб (у 2012 р. – 272 275 осіб).

За результатами соціологічного дослідження, проведеного серед молоді у 2013 р.¹⁰¹, протягом останнього року 3,7% опитаної молоді змінювали місце проживання з метою влаштування на роботу, а кожен п'ятий (21,4% усіх опитаних) здійснював поїздки на роботу до іншого населеного пункту¹⁰². Зокрема, 5,5% опитаної молоді заявили про наміри протягом найближчих 12 місяців переїхати у межах України на постійне місце проживання в іншому населеному пункті. Трохи більше чверті (26,5%) тих, хто висловив бажання переїхати до іншого населеного пункту у межах України, бажають переїхати до столиці, а 25,4% – до обласного центру своєї області.

Таким чином, за останні роки на ринку праці спостерігається більш позитивна тенденція щодо становища молоді в порівнянні з попередніми

¹⁰⁰ Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціологічний моніторинг / за ред. д.еко.н. В. Ворони, д.соціол.н. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.

¹⁰¹ Соціологічне дослідження «Формування економічної активності молоді», яке проведено в серпні – вересні 2013 р. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» та ВМГО «Рада молодих підприємців України» за підтримки Міністерства молоді та спорту України.

¹⁰² Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.

роками. Проте залишаються певні проблеми, які й надалі загострюють ситуацію у сфері зайнятості. Найсуттєвішими серед цих проблем є: переважання пропозиції робочої сили над попитом на неї, особливо у найпростіших робітничих професіях; невідповідність між отриманою освітою та потребами ринку праці; проблеми пошуку першого робочого місця і працевлаштування після закінчення навчальних закладів; деградація робітничого класу (відбувається старіння робітничого класу внаслідок відсутності притоку молодих кадрів); орієнтація значної частини молоді на внутрішню і зовнішню міграцію з метою працевлаштування тощо.

Зважаючи на те, що проблеми молоді на ринку праці постійно трансформуються, необхідно розробити перспективний план економічного розвитку молоді, який передбачав би чіткий взаємозв'язок між потребами ринку праці та професійною освітою, ефективне використання трудового потенціалу молоді різного віку і профорієнтацію учнівської молоді відповідно до соціально-економічної ситуації та потреб вітчизняного ринку.

1.5.2. Обстеження сімейних бюджетів у 2010–2013 рр.

Сукупні еквівалентні доходи молодих сімей у 2010–2013 рр. мали сталу тенденцію до зростання як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості. У міських поселеннях найбільше зросли доходи молодих сімей, у яких вік голови сім'ї був менший 25 років. Доходи таких сімей збільшилися на 644,4 грн, або на 43,3%. Сукупні еквівалентні доходи молодих сімей, у яких вік голови перебував у межах 30–35 років, зросли найменше – на 304,9 грн, або на 17,8% (табл. 1.5.5).

Таблиця 1.5.5

Середньомісячні сукупні еквівалентні доходи молодих сімей, за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, грн

Вік голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
	міська			
до 25 років	1488,2	2008,6	1948,8	2132,6
25–29	1500,8	1794,1	1880,8	2037,8
30–35 років	1714,5	1848,2	1852,5	2019,4

Усього	1606,9	1852,0	1874,2	2044,3
	сільська			
до 25 років	1290,7	1684,3	1365,1	1636,6
25–29	1278,9	1278,0	1355,0	1463,9
30–35 років	1135,8	1346,4	1393,2	1391,9
Усього	1195,9	1335,9	1379,3	1435,4

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

У сільській місцевості спостерігалася така ж тенденція, проте темпи зростання тут були меншими. Так, доходи найбільше зросли в сільських молодих сім'ях, у яких вік голови сім'ї був меншим 25 років. Доходи таких сімей збільшилися на 345,9 грн, або на 26,8%. Найменше (на 185 грн, або на 14,5%.) зросли доходи молодих сільських сімей, вік голови яких знаходився у межах 25–29 років. У 2013 р. найвищі рівні доходів у міських поселеннях та сільській місцевості були властиві молодим сім'ям, вік голови яких був меншим 25 років.

Протягом 2013 р. в міських поселеннях найвищі сукупні еквівалентні доходи (2158,8 грн) спостерігалися в молодих сім'ях, голови яких мали високий рівень освіти – повну вищу, базову вищу та незакінчену вищу освіту. У сільській місцевості найвищі доходи також отримували молоді сім'ї, голови яких мали високий рівень освіти. Різниця полягала лише в тому, що в сільській місцевості сукупні еквівалентні доходи молодих сімей з високим рівнем освіти у півтора разу переважали доходи молодих сімей з низьким рівнем освіти їх голови. Водночас у містах різниця між доходами таких сімей була не дуже помітною (табл. 1.5.6).

Таблиця 1.5.6

Середньомісячні сукупні еквівалентні доходи молодих сімей, за рівнем освіти голови домогосподарства та місцевістю проживання, грн

Рівень освіти голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
	міська			
високий	1754,2	2025,3	1971,2	2158,8
середній	1384,0	1590,9	1688,3	1862,8
низький	1422,5	1445,9	2439,3	2152,0
Усього	1606,9	1852,0	1874,2	2044,3

	сільська			
високий	1439,9	1409,7	1595,1	1612,5
середній	1111,1	1285,4	1275,4	1368,7
низький	1468,2	1164,1	1496,7	1024,1
Усього	1195,9	1335,9	1379,3	1435,4

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

Протягом 2010–2013 рр. у міських поселеннях найбільше (на 729,5 грн, або більше ніж у півтора разу) зросли сукупні еквівалентні доходи в молодих сім'ях з низьким рівнем освіти голови. Найменше (на 404,6 грн, або на 23,1%) збільшилися доходи у сім'ях з високим рівнем освіти голови. У сільській місцевості найбільше (на 257,6 грн, або на 23,2%) зросли доходи молодих сімей, голова яких мав середній рівень освіти (повну загальну середню та базову загальну середню освіту). Протягом цього ж періоду сукупні еквівалентні доходи молодих сімей, голова яких мав низький рівень освіти, зменшилася на 444,1 грн, або на 30,2%.

Протягом 2010–2013 рр. як в містах, так і в сільській місцевості збільшувалися сукупні еквівалентні витрати молоді. Рівень витрат сільської молоді суттєво поступався обсягам витрат молоді, яка мешкає в містах, до того ж, темп їх зростання був помітно меншим. У 2013 р. найбільші витрати було зафіксовано в міських домогосподарствах, вік голови яких не перевищував 25 років, аналогічна ситуація спостерігалася і в сільській місцевості (табл. 1.5.7).

Таблиця 1.5.7

Середньомісячні сукупні еквівалентні витрати молодих сімей, за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, грн

Вік голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
	міська			
до 25 років	1502,5	2066,4	2092,5	2083,9
25–29	1425,8	1751,0	1736,3	1847,3
30–35 років	1694,6	1856,7	1733,2	1823,0
Усього	1573,9	1849,3	1775,7	1873,8
	сільська			
до 25 років	1220,5	1184,6	1267,5	1370,4
25–29	1242,3	1289,3	1289,2	1209,8
30–35 років	1047,9	1308,9	1203,1	1240,3
Усього	1126,2	1298,4	1234,4	1242,3

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

У 2013 р. найвищий рівень (2030,6 грн) сукупних еквівалентних витрат у міських молодих сім'ях був зафіксований у домогосподарствах, голова яких мав низький рівень освіти. Натомість у сільській місцевості найвищі витрати було зафіксовано у молодих сімей, голова яких мав високий рівень освіти. (табл. 1.5.8).

Таблиця 1.5.8

Середньомісячні сукупні еквівалентні витрати молодих сімей, за рівнем освіти голови домогосподарства та місцевістю проживання, грн

Рівень освіти голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
міська				
високий	1706,6	2018,6	1840,4	1972,6
середній	1370,2	1593,6	1646,2	1716,6
низький	1538,0	1484,0	2665,3	2030,6
Всього	1573,9	1849,3	1775,7	1873,8
сільська				
високий	1357,8	1395,2	1415,2	1358,0
середній	1048,0	1232,1	1149,4	1201,4
низький	1212,1	1072,0	1201,0	869,3
Всього	1126,2	1298,4	1234,4	1242,3

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

Рівень бідності міської молоді значно менший середнього значення в Україні. Так, у 2013 р. загальний рівень бідності становив 24,5%, а відповідний показник для міської молоді – 22,4%. У 2013 р. більше половини (51,7%) сільської молоді перебувало за межею бідності. Найбіднішими у сільській місцевості є домогосподарства, вік глави яких становив 25–29 років (табл. 1.5.9).

Таблиця 1.5.9

Рівень бідності молодих сімей за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, %

Вік голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
міська				
до 25 років	20,4	6,3	6,6	14,5

25–29	26,8	15,7	23,4	23,5
30–35 років	19,8	34,2	22,5	24,3
Усього	22,2	23,3	21,0	22,4
	сільська			
до 25 років	42,0	45,5	45,2	36,4
25–29	37,5	48,9	51,3	57,8
30–35 років	53,4	50,8	48,3	50,9
Усього	47,2	49,3	49,0	51,7

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

Відомо, якщо середньодобовий раціон харчування складає менше 2100 ккал., то вважається, що людина є бідною, оскільки не може забезпечити собі навіть мінімальне харчування. Протягом останніх трьох років під впливом кризових явищ показник бідності непинно зростає.

У 2013 р. 29,8% міської молоді та 24,2% сільської молоді не могли забезпечити собі мінімальний рівень харчування. Найбільші рівні бідності (32,8%) за цим критерієм були зафіксовані у міських домогосподарствах, вік голови яких перевищував 30 років, а в сільській місцевості – у домогосподарствах, вік голови яких становив 25–29 років (28,8%) (табл. 1.5.10).

Таблиця 1.5.10

Частка молодих сімей, що мають середньодобовий раціон харчування менше 2100 ккал. за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, %

Вік голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
міська				
до 25 років	21,3	16,0	20,0	18,3
25–29	29,9	37,8	30,7	30,8
30–35 років	24,6	34,3	30,5	32,8
Усього	25,9	32,1	29,4	29,8
сільська				
до 25 років	4,6	12,8	19,0	14,7
25–29	18,9	24,2	24,8	28,8
30–35 років	14,4	20,0	22,6	23,2
Усього	15,0	20,7	23,0	24,2

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

Таблиця 1.5.11

Частка витрат на харчування молодих сімей у загальних витратах, за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, %

Вік голови домогосподарства	2010	2011	2012	2013
міська				
до 25 років	54,4	50,1	51,7	52,7
25–29	53,3	44,2	50,5	50,9
30–35 років	51,6	53,1	51,0	51,7
Усього	52,6	49,8	50,9	51,6
сільська				
до 25 років	62,5	72,9	57,1	59,5
25–29	56,4	59,7	56,5	60,5
30–35 років	61,6	58,0	58,7	60,3
Усього	60,0	58,9	57,9	60,3

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2010–2013 рр.

Частка витрат на харчування залишається досить точним та чутливим індикатором життєвого рівня. Чим менше витрачає домогосподарство на харчування, тим більше можливостей воно має для задоволення інших потреб. У 2013 р. частка витрат міської молоді на харчування трохи перевищувала половину сукупних витрат (51,6%). Водночас витрати сільської молоді на харчування становили більше 60% її сукупних витрат, що за міжнародним

критерієм є ознакою бідності. Цей показник не мав суттєвої варіації за віком голови домогосподарства, як у містах, так і в сільській місцевості (табл. 1.5.11).

Як у містах, так і в сільській місцевості переважна більшість молодих сімей була забезпечена мінімальним майновим набором. Найгірше забезпечені мінімальним майновим набором домогосподарства, глави яких молодші 25 років. На відміну від міст, у сільській місцевості такі домогосподарства порівняно суттєво покращили рівень майнового забезпечення (табл. 1.5.12).

Таблиця 1.5.12

Частка молодих сімей, що мають у наявності мінімальний майновий набір*, за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, %

Вік глави домогосподарства	Міська		Сільська	
	2010	2012**	2010	2012
до 25 років	51,1	51,1	52,1	71,4
25–29	89,4	88,2	80,5	85,5
30–35 років	90,0	92,9	86,4	84,6
Усього	83,7	86,3	81,4	83,9

* Мінімальний майновий набір – телевізор, холодильник та пральна машина.

** Анкета щодо товарів тривалого користування застосовується лише раз на два роки.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таким чином, сукупні еквівалентні доходи молодих сімей у 2010–2013 рр. мали сталу тенденцію до зростання як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості, проте темпи їх зростання у сільській місцевості були меншими. Також існує різниця в сукупних еквівалентних доходах за рівнем освіти: серед молодих сімей з високим рівнем освіти вони більші, ніж серед молодих сімей з низьким її рівнем.

Загалом необхідно зазначити, що ефективність використання економічного потенціалу молодого покоління в Україні залишається далеко неповною. Перспективи вирішення цієї проблеми значною мірою пов'язані з гармонізацією всіх ланок системи соціальної адаптації молоді: від базової освіти, прогнозування ринку праці й профорієнтації до зайнятості та продуктивної роботи за фахом.

1.6. СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОДІ ЖИТЛОМ

1.6.1. Забезпечення житлом молоді в Україні: стан, проблеми

Актуальною залишається проблема реалізації прав молоді України на отримання (придбання або будівництво) доступного житла. Вагомими чинниками її загострення останнім часом є:

- брак і нестабільність фінансування відповідних державних житлових програм на загальнодержавному і місцевому рівнях;
- недостатній рівень доходів значної частини цієї вікової категорії населення, зокрема зумовлений проблемами здобуття першого робочого місця та працевлаштування за спеціальністю;
- низький рівень соціальної ефективності чинних державних житлових програм, скористатися якими можуть лише сім'ї (в тому числі і молоді) із достатньо високим рівнем доходів;
- низька ефективність державних стратегій щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки країни на світових ринках високотехнологічних товарів і послуг, а відтак – кластерного розвитку ланок господарства і регіонів, що визначає потребу в сталому відтворенні фахового потенціалу.

Зазначена науковцями і практиками незадовільна ефективність усього спектра державних програм у сфері розбудови і модернізації житлово-комунального господарства, яку пов'язують, передусім, із браком їх фінансування та неузгодженістю в стратегічному плануванні заходів, уповільнює темпи й ускладнює перспективи підвищення рівня житлової забезпеченості середньодохідних і соціально вразливих верств, зокрема молоді (див. табл. 1.6.1, 1.6.2).

Таблиця 1.6.1

Темпи надання житла окремим категоріям населення України

Показник	2008 р.	2012 р.
Усього сімей та одинаків, які одержали житло та поліпшили житлові умови, у % до сімей та одинаків, які перебували в черзі наприкінці попереднього року	1,33	0,67
Державний житловий фонд та кооперативне житло	1,33	0,66
<i>а) громадяни, які користуються правом першочергового одержання житла</i>	1,51	0,77
учасники бойових дій, учасники війни	0,82	0,56
учасники бойових дій на території інших країн	2,74	1,01
військовослужбовці, звільнені в запас або у відставку	3,05	1,43
багатодітні сім'ї (мають 3 і більше дітей)	1,24	0,70
одинокі матері	1,42	0,73
мешканці ветхих та аварійних будинків	2,78	1,84
хворі (за встановленим переліком)	1,13	0,46
інші категорії	1,28	0,60
<i>б) громадяни, які користуються правом позачергового одержання житла</i>	2,40	1,56
інваліди війни	2,28	4,13
сім'ї загиблих військовослужбовців та прирівняних до них осіб	3,03	1,48
сім'ї, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (І та ІІ категорії)	1,37	1,22
інші категорії	2,93	1,48
<i>в) громадяни, які перебувають у загальній черзі</i>	1,13	0,50
Соціальне житло	13,46*	6,26
Із загальної кількості:		
мешканці гуртожитків	1,68	0,91
молоді сім'ї	1,53	0,61

* % сімей та одинаків, які одержали житло та поліпшили житлові умови за рахунок соціального житла. Дані за 2007 р. щодо кількості сімей та одинаків, які перебували на обліку за цією категорією в 2008 р., відсутні.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.6.2

**Структура сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку
в Україні, за часом перебування на обліку, %**

Показник	Час перебування на обліку							
	менше року		1–5 років		6–9 років		10 років та більше	
	2009	2012	2009	2012	2009	2012	2009	2012
Усього перебувало у черзі	2,2	2,6	16,2	14,6	12,9	14,9	68,7	67,9
<i>а) громадяни, які користуються правом першочергового одержання житла</i>	2,8	3,3	19,4	18,4	14,0	16,9	63,8	61,4
учасники бойових дій, учасники війни	1,8	1,7	15,2	13,7	14,8	16,7	68,1	67,9
учасники бойових дій на території інших держав	2,7	1,7	25,4	17,7	20,4	24,4	51,4	56,1
військовослужбовці, звільнені в запас або відставку	0,6	0,5	13,1	7,8	13,4	18,2	72,9	73,4
багатодітні сім'ї (мають 3 і більше дітей)	3,2	5,3	16,4	19,0	12,6	14,6	67,8	61,1
одинокі матері	4,1	4,5	22,7	23,0	12,8	17,3	60,3	55,2
мешканці ветхих та аварійних будинків	1,7	1,8	12,6	10,2	10,1	12,4	75,6	75,6
хворі (за встановленим переліком)	2,9	2,2	19,7	15,9	14,1	16,2	63,4	65,7
інші категорії	3,0	3,5	21,4	20,5	14,6	17,4	61,0	58,6
<i>б) громадяни, які користуються правом позачергового одержання житла</i>	3,7	5,3	20,0	20,7	16,0	16,1	60,2	57,8
інваліди війни	3,5	6,5	31,1	27,2	19,3	23,4	46,1	42,9
сім'ї загиблих військовослужбовців та прирівняних до них	1,5	4,3	23,5	15,5	16,2	21,2	58,8	59,0
особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (І та II категорії)	2,0	1,8	18,9	14,4	18,6	16,8	60,5	67,0
інші категорії	4,7	6,6	19,1	23,0	14,3	15,1	61,9	55,3
<i>в) громадяни, які перебувають у загальній черзі</i>	1,8	2,0	14,4	12,1	12,0	13,9	71,8	72,0
Із загальної кількості:								
мешканці гуртожитків	3,5	3,7	22,4	21,5	18,8	21,1	55,2	53,7
молоді сім'ї	6,1	6,7	40,9	37,3	22,5	28,9	30,5	27,0

За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Державного фонду сприяння

молодіжному житловому будівництву, протягом останніх років основні можливості молоді у сфері придбання і будівництва власного житла за допомогою держави регламентувалися низкою житлових програм, серед яких:

- державна програма забезпечення молоді житлом (надання молоді пільгових кредитів у рамках державної молодіжної житлової політики);
- програма будівництва доступного житла 30/70% (30% вартості сплачує держава, 70% – громадянин);
- програма здешевлення вартості іпотечних кредитів, яка виконується в рамках соціальної ініціативи «Доступне житло» (кредитна ставка не перевищує 16%, з яких лише 3% сплачує громадянин, а решту компенсує держава);
- програма кредитування сільських забудовників «Власний дім», розгорнута в регіонах у 1997 р. в рамках програми розвитку українського села;
- частково програма забезпечення житлом інвалідів війни.

Слід зауважити, що за виключенням програми молодіжного кредитування вказані житлові програми не є власне молодіжними. Вони орієнтовані на усіх громадян, які потребують поліпшення житлових умов згідно з чинним законодавством, тобто не акцентовані на державній підтримці такої цільової групи як молоді сім'ї. Крім того, реалізація чотирьох перших програм значною мірою має здійснюватися із залученням коштів місцевих бюджетів, що значною мірою зменшує обсяги та ефективність фінансового забезпечення підтримки сімейного житлового будівництва.

З метою покращення умов забезпечення молодих сімей і одиноких молодих громадян житлом, а також виконання Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 р. № 2998-XII, постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Державну програму забезпечення молоді житлом на 2002–2012 рр. Постановою Кабміну № 967 від 24.10.2012 р. її було продовжено до 2017 р. Основні завдання Державної програми передбачають розвиток різних видів пільгового

молодіжного житлового кредитування (зокрема іпотечного), удосконалення механізмів придбання житла, у тому числі створення в державі накопичувального й відновлюваного інвестиційного ресурсу для забезпечення молоді житлом. Орієнтовна структура фінансування програми включає видатки Державного бюджету (60% загального обсягу коштів на будівництво і придбання житла для молоді в 2013–2017 рр.), місцевих бюджетів (30%), а також інші не заборонені законодавством джерела, зокрема власні кошти громадян (10%).

Упродовж 2002–2012 рр. у межах цієї програми було надано 7739 пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям та саодиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла з державного та місцевих бюджетів різних рівнів на загальну суму близько 1,09 млрд. грн., що становить 44,5% від запланованого обсягу. Це допомогло збудувати і ввести в експлуатацію 692 житлові об'єкти, у яких отримали квартири 7105 молодих сімей. Другий етап виконання зазначеної програми (2013–2017 рр.) передбачає будівництво 1047,2 тис. м² житла, що поліпшить житлові умови 16 755 молодих сімей та саодиноких молодих громадян.

Фінансування Програми забезпечення молоді житлом у 2013 р. здійснювалося за такими основними напрямками:

- надання пільгового довгострокового державного кредиту молодим сім'ям та саодиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла (70,8% усіх коштів, або 97,0 млн грн);
- збільшення статутного капіталу Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» з подальшим його використанням для надання пільгових довгострокових державних кредитів молодим сім'ям (на 29,2%, або на 40,0 млн грн).

Порівняно з показниками реалізації цієї Програми у 2012 р. кількість іпотечних кредитів, укладених з молодими сім'ями, у 2013 р. збільшилася з 359

до 407 (на 13,4%). З державного бюджету передбачалося фінансувати 50,1% усіх кредитів на суму 50,5% загального обсягу кредитування (в цілому на Програму було виділено 139,8 млн грн, що орієнтовно становить 343,5 тис. грн на один пересічний кредит). За рахунок місцевих бюджетів передбачалося фінансувати 25,3% усіх кредитів на суму 24,0% від загального обсягу кредитування, а за рахунок статутного капіталу ДСФУ «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву» – 24,6% усіх кредитів на суму 25,5% від загального обсягу кредитування. Проте ці плани не були повністю виконані, і наприкінці 2013 р. у територіальних органах Держказначейства залишилися неоплаченими або частково оплаченими 135 кредитів на суму 40,7 млн грн.

У територіальному розрізі найбільша кількість кредитів молодим сім'ям у 2013 р. була надана у м. Києві, на Донеччині, Київщині, Херсонщині, Луганщині, Полтавщині, Миколаївщині та Харківщині (від 53 до 21 кредитів на регіон), найменша – у м. Севастополі, Волинській, Житомирській, Тернопільській, Сумській, Чернівецькій, Чернігівській, Вінницькій, Кіровоградській, Хмельницькій, Одеській областях (від 3 до 10 кредитів на регіон). Жодного кредиту не було надано у Запорізькій області.

Усього в рамках Програми забезпечення молоді житлом протягом 2002–2013 рр. було профінансовано 8146 пільгових довготермінових кредитів. Зазначені кредити надавалися з метою будівництва, реконструкції і придбання житла. За даними Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву», сукупна вартість кредитів склала приблизно 1357,1 млн грн (59,3% з Державного бюджету, 28,4% – з місцевих бюджетів, 12,3% – за рахунок статутного капіталу Фонду).

Разом із наданням пільгових довгострокових державних кредитів на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в межах Державної програми забезпечення молоді житлом, продовжувалася (але із значними затримками) діяльність з часткової компенсації відсоткової ставки відповідних кредитів комерційних банків. Так, у 2013 р. молодим сім'ям та одиноким молодим

громадянам виплатили компенсацію за договорами, укладеними протягом 2003–2008 рр., на суму 45 млн грн проти більш ніж 111 млн грн у 2012 р. На початку 2014 р. діяло 6100 договорів, за якими передбачалося відшкодування відсоткової ставки кредитів на будівництво (придбання) житла (для порівняння: у 2002–2011 рр. таке відшкодування отримали майже 18 тис. молодих сімей).

Як засвідчила вітчизняна практика, проекти з підвищення рівня забезпечення молоді житлом доволі рідко вдається реалізувати як самостійні заходи. Переважно ці проекти є складовими інших пільгових житлових програм, згаданих вище. Наприклад, згідно зі звітністю Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, молодіжний житловий комплекс у м. Львові після завершення спільного проекту Львівського регіонального управління ДСФУ «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву», обласного відділення Всеукраїнської асоціації «Укрмолодьжитло» та міської ради має складатися з трьох багатоквартирних житлових будинків, поблизу яких знаходиться вже функціонуюча інфраструктура з потужністю, достатньою для надання їх мешканцям різноманітних послуг (дитячий дошкільний заклад, школа, районна поліклініка, аптека, магазини).

Через ускладнення суспільно-політичної ситуації у 2014 р. гострий брак фінансування зумовив згортання всього спектра державних житлових програм. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву вимушений був призупинити реалізацію програми «Доступне житло 70/30» у зв'язку з повною зупинкою її державного фінансування. Видатки на програму пільгового кредитування молоді у 2014 р. було зменшено на 54,1 млн грн (до 25,9 млн грн). На переконання адміністрації зазначеного Державного фонду, цієї суми має вистачити для надання пільгових довгострокових кредитів за договорами, укладеними з позичальниками у 2013 р. У свою чергу, фінансування програми здешевлення вартості іпотечних кредитів (13/3) зменшено на 230 млн грн (до 110,2 млн грн). Передбачається, що вони також будуть витрачені на виконання

зобов'язань за раніше укладеними договорами. Водночас нові договори за цією програмою укладатися не будуть.

1.6.2. Будівництво житла

Протягом 2013 року в Україні з числа 2,5 млн молодих родин понад 800 тис. мали гостру потребу щодо поліпшення житлових умов. 11% таких сімей проживали у комунальних квартирах, 14% наймали квартиру, 10% мешкали у гуртожитках, 1% – у пристосованих приміщеннях. Наразі приблизно 31% молодих сімей взагалі не забезпечені житлом, але разом із тим слід зазначити, що саме в цих родинах народжується до 80% дітей.

Задоволення житлових потреб молоді, як і всього населення України, залишається незадовільним. Програма молодіжного житлового кредитування хоча й вважається прогресивною, проте темпи її реалізації недостатні.

З 2002-го по 2012 рр., згідно з Державною програмою забезпечення молоді житлом на 2002–2012 рр., затвердженою Кабінетом Міністрів України 29 липня 2002 р., передбачалося за рахунок Державного бюджету спрямувати кошти для надання пільгових довгострокових кредитів молодим сім'ям та одинакам у розмірі 1377 млн грн. Фактично було надано приблизно 984 млн грн. За рахунок місцевих бюджетів планувалося виділити кошти для виконання зазначеної програми у 2002–2012 рр. в обсязі 1040 млн грн. Реально було надано лише 345 млн грн.

За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, за результатами реалізації програми будівництва житла для молоді у 2013 р. залучено понад 1,3 млрд грн. Зокрема, 199,1 млн грн було залучено з Державного бюджету, 35,5 млн грн – з місцевих бюджетів, 583,3 млн грн – за рахунок внесків громадян, 501,2 млн грн – у вигляді кредитних ресурсів комерційних банків. Загалом по Україні в експлуатацію було введено більше як 11,2 млн м² загальної площі житла. У 2013 р. 3393 сім'ї скористалися

різними механізмами державної підтримки, що на 16% більше показника 2012 р.

Сьогодні найбільш прийнятним для молодих сімей є механізм пільгового довготермінового кредитування будівництва житла. Основні складові цього механізму визначені у статті 10 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», який було прийнято у 1993 р., та в Положенні про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. № 584.

Згідно із зазначеними законодавчо-нормативними актами, кредит терміном до 30 років надається молодій сім'ї віком до 35 років включно. Відсоткова ставка – 3 % річних. Сім'я, яка взяла кредит, має право на пільги на будь-якому етапі дії кредитного договору в разі народження дитини. Крім того, сім'ї з дітьми звільняються від сплати відсотків за користування кредитом. Сім'ям, в яких виховується дві дитини, за рахунок держави погашається 25% кредиту, а якщо троє і більше дітей – 50%. Кошти, що надходять в рахунок погашення зобов'язань за кредитом, спрямовуються на подальше кредитування зазначеної програми.

Слід підкреслити, що черговість в отриманні пільгових довготермінових житлових кредитів визначається за допомогою відповідної комп'ютерно-рейтингової системи. Кожен зацікавлений громадянин України може дізнатися, як формується та просувається черга на отримання кредиту. Інформація відкрито розміщується на офіційному веб-сайті Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву. Таким чином, механізм визначення черговості надання кредиту є абсолютно прозорим. У процесі формування рейтингу черговості перевагу мають: молоді громадяни; подружжя, в яких чоловік або дружина користуються правом першочергового або позачергового надання житлових приміщень; сім'ї, в яких один із членів сім'ї в поточному році досягає граничного віку 35 років; молоді вчені; подружжя, в яких чоловік або дружина є молодим ученим; неповні сім'ї; молоді спортсмени, які мають

найвищі досягнення на офіційних національних та міжнародних змаганнях і які включені до складу збірних команд України; молоді громадяни або подружжя, в яких чоловік або дружина три і більше років перебувають на обліку як громадяни, які потребують поліпшення житлових умов.

Зазначений механізм найбільш затребуваний молодими сім'ями в силу його економічної доступності. Крім того, механізм надання пільгових молодіжних житлових кредитів має чітко виражену демографічну спрямованість і стимулює народжуваність. За умови дотримання закладених у ньому положень, такий механізм дозволяє поступово створити потужний державний ресурс на відновлюваній основі. Однак, держава надає недостатньої уваги послідовній реалізації потенціалу зазначеного механізму, що, в свою чергу, викликає цілком зрозумілу недовіру з боку молоді. Не випадково наприкінці 2013 р. кількість кандидатів, зареєстрованих у регіональних управліннях Держмолодьжитла, становила усього приблизно 16 тис.

Зазначена ситуація є неприпустимою з огляду на вигідність такої моделі кредитування для молоді. Відомо, зокрема, що джерелом поповнення статутного капіталу Держмолодьжитла є кошти від повернення пільгових довготермінових кредитів молоді на будівництво або придбання житла, наданих Державним фондом сприяння молодіжному житловому будівництву. Статутний капітал Держмолодьжитла щорічно збільшується.

Таблиця 1.6.3

Обсяги фінансування з усіх джерел Державної програми забезпечення молоді житлом і кількість наданих кредитів молодим сім'ям та самотніми молодими громадянами на будівництво (реконструкцію) і придбання житла Держмолодьжитлом з 2002 по 2014 рр. (станом на 01.08.2014)

Рік	Державний бюджет, тис. грн	Місцевий бюджет, тис. грн	Власні кошти, тис. грн	Кількість наданих пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотніми молодими громадянами
2002	48309,5	8830,6	-	838
2003	69359,4	17718,2	-	1123
2004	122700,8	19680,1	-	1601
2005	110571,4	20823,1	-	1089

2006	91002,0	34289,3	-	646
2007	94273,3	51450,5	-	632
2008	76799,4	56538,1	-	486
2009	0,0	34191,3	25752,5	224
2010	36120,0	31102,5	16784,7	297
2011	60000,0	40253,2	31376,9	444
2012	24891,3	37735,7	56901,2	359
2013	70629,7	33532,3	35613,9	407
2014	9928,6	9312,8	12505,6	103
Усього	814585,3	395457,7	178934,8	8249

Джерело: дані Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву.

Під час розрахунку розміру кредиту, застосовуються нормативи по площі, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. № 584, передбачена можливість дострокового погашення.

Таблиця 1.6.4

Розподіл позичальників Держмолодьжитла, що скористалися Державною програмою забезпечення молоді житлом, за окремими регіонами та групами сільська/міська, студентська молодь, молодь, що працює, з 2004-го по 2014 рр. (станом на 01.08.2014), осіб

Область	Студентська молодь		Молодь, що працює		Разом
	сільська молодь	міська молодь	сільська молодь	міська молодь	
Вінницька	6	13	60	137	216
Волинська	-	-	45	132	177
Дніпропетровська	2	3	8	271	284
Житомирська	0	3	2	140	145
Закарпатська	0	2	11	140	153
Запорізька	0	0	0	187	187
Івано-Франківська	0	2	9	264	275
Кіровоградська	0	0	0	116	116
Львівська	0	3	15	200	218
Миколаївська	0	0	4	314	318
Одеська	0	0	5	132	137
Полтавська	0	0	26	284	310
Рівненська	0	0	19	174	193
Сумська	0	0	22	309	331

Тернопільська	0	0	31	97	128
Харківська	0	0	2	248	250
Херсонська	0	2	1	180	183
Хмельницька	0	6	28	163	197
Черкаська	0	0	9	233	242
Чернівецька	0	0	7	131	138
Чернігівська	0	1	3	141	145
Київська та м. Київ	0	0	75	736	811
Усього	8	35	382	4729	5154

* Інформація від регіональних управлінь не надходила у зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та проведенням АТО в Донецькій та Луганській областях.

Джерело: дані Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву.

Порівняно з кредитами комерційних банків, умови кредитування за рахунок коштів статутного капіталу Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву, безумовно, є більш лояльними і економічно вигідними.

Слід зазначити, що саме програма пільгового довготермінового кредитування будівництва житла є актуальною, в першу чергу, для багатодітних молодих сімей, молоді з числа працівників бюджетної сфери, інших категорій молоді, які потребують соціальної підтримки. Показово, що середньомісячний дохід сімей, які отримали такі кредити, в розрахунку на 1 члена сім'ї, переважно не перевищує рівень середньої заробітної плати в регіоні. Це є одним із переконливих доказів того, що програма цікава саме для молодих сімей із середнім рівнем доходів.

Як зазначалось, програма пільгового довготермінового кредитування будівництва житла передбачає її співфінансування за рахунок державного і місцевих бюджетів та залучених коштів населення. Така диверсифікація джерел фінансування є дієвим антикризовим заходом, який сприятиме збільшенню внутрішнього ринку споживання не тільки в галузі житлового будівництва, але

й у десятках суміжних галузей промисловості, пов'язаних із будівництвом та облаштуванням сімейно-побутового середовища.

Крім того, слід взяти до уваги й демографічний ефект від реалізації програми, зокрема те, що програмою передбачено пільги для сімей з дітьми, а також те, що молода сім'я, маючи власне житло, відчувається більш впевненою в майбутньому.

У процесі реалізації Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002–2012 рр. окрім позитивних досягнень є й негативні моменти та наслідки. Насамперед, це – постійне недофінансування програми як з державного, так і з місцевих бюджетів. У зв'язку із цим заплановані показники програми фактично не були досягнуті.

Таблиця 1.6.5

Розподіл позичальників Держмолодьжитла, що скористалися Державною програмою забезпечення молоді житлом, за окремими регіонами та за віковими групами з 2004-го по 2014 рр., осіб

(станом на 01.08.2014 р.)

Область	Вікова група (роки)					
	15–19	20–24	25–29	30–35	36–41	Разом
Вінницька	19	53	69	75	-	216
Волинська	-	-	82	95	-	177
Дніпропетровська	6	26	127	125	-	284
Житомирська	0	11	61	73	-	145
Закарпатська	0	16	65	72	-	153
Запорізька	1	33	89	64	-	187
Івано-Франківська	1	41	107	126	-	275
Кіровоградська	0	15	47	54	-	116
Львівська	2	13	58	145	-	218
Миколаївська	0	13	111	194	-	318
Одеська	0	14	61	62	-	137
Полтавська	3	36	110	161	-	310
Рівненська	0	28	91	74	-	193
Сумська	0	21	109	121	80**	331
Тернопільська	0	9	43	76	-	128
Харківська	0	17	95	138	-	250
Херсонська	0	20	66	97	-	183
Хмельницька	0	0	16	181	-	197*
Черкаська	0	26	98	118	-	242
Чернівецька	0	18	82	38	.	138
Чернігівська	1	15	61	68	-	145

Київська та м. Київ	2	71	329	409	.	811
Усього	35	496	1977	2566	80	5154

* Інформація від регіональних управлінь не надходила у зв'язку з тимчасовою окупацією АР Крим та проведенням АТО в Донецькій та Луганській областях.

** Відповідно до Програми молодіжного житлового кредитування м. Суми на 2011–2017 рр., затвердженої рішенням міської ради від 23 грудня 2010 р. № 102-МР, право на отримання пільгового довготермінового кредиту на будівництво (реконструкцію) житла мають сім'я, в якій чоловік та дружина віком до 40 років включно; неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 40 років включно має неповнолітніх дітей (дитину), та одинокі громадяни віком до 40 років включно.

Джерело: дані Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву.

Існує реальна загроза, що Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр. також не буде виконана. Так, для надання пільгових довгострокових державних кредитів протягом 2013–2014 рр. за рахунок державного бюджету було заплановано фінансування у обсязі 1085,418 млн грн. Це дало б можливість забезпечити житлом більше 3,5 тис. молодих сімей і ввести в експлуатацію приблизно 220 тис. м² житла. Однак, у супереччя з зазначеним планам законами України «Про Державний бюджет України» на пільгове довгострокове державне кредитування молодіжних житлових програм на 2013 р. було виділено лише 97,0 млн грн, а у 2014 р. – 25,9 млн грн, або лише 11,4% коштів, запланованих на цей період. Як наслідок, очікуваних результатів реалізації протягом 2013-2014 рр. державної програми і заходів щодо забезпечення молоді житлом не досягнуто.

Чинна система фінансування житлового будівництва потребує подальшого розвитку, а деякі її сегменти – кардинального оновлення. При цьому не можна обійти увагою проблему модернізації квартирної обліку. Одне із нагальних питань – перегляд і диференціація квартирної черги за категоріями громадян, які мають право на одержання житла позачергово, зокрема на отримання соціального житла. Це дозволить більш ефективно використовувати державні кошти на житлове будівництво і підвищити його темпи. Перша й друга категорії кандидатів на отримання житла, які перебуватимуть у цій черзі, повинні мати право на одержання пільгових кредитів на будівництво або придбання помешкання. Соціальне житло необхідно будувати за рахунок державного і місцевих бюджетів.

Головна стратегічна мета державної житлової політики щодо забезпечення реалізації конституційного права всіх громадян України на житло має дві складові. Перша складова – це державна бюджетна підтримка будівництва житла для громадян, які потребують соціального захисту. Друга – забезпечення житлом громадян з використанням платоспроможного попиту частини населення для придбання житла. Досягнення цієї мети передбачається за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів та шляхом впровадження в житлове будівництво ефективних і прийнятних для України фінансово-кредитних механізмів, зокрема іпотеки.

Довгостроковий характер іпотечного кредитування вимагає ефективної політики, спрямованої на забезпечення і досягнення стабілізуючого ефекту у випадку можливих провалів економіки. Проблема кредитування житла протягом останніх років значно загострилася внаслідок зростання цін на нерухомість. За таких умов пересічній молодій сім'ї практично нереально отримати банківську позику. Саме з цієї причини іпотечне житлове кредитування може здійснюватися тільки за допомогою держави. Як реальний учасник ринку, іпотека не може розвиватися швидкими темпами без участі держави, завдання якої полягає в здешевленні комерційних житлових кредитів.

Незважаючи на підтримку Державного фонду сприяння молодіжному будівництву, молодіжне житлове будівництво розвивається повільно. Його прискорення залежить не тільки від запровадження пільгових програм фінансування будівництва житла, але й від модернізації діяльності самого Державного фонду. Необхідно розширити функції Фонду й надати йому повноваження некомерційної фінансової установи з метою активізації його господарської діяльності та використання одержаних прибутків на удосконалення й розширення кредитних програм для молоді.

Здешевлення кредитів можна досягнути за рахунок удосконалення ріелторських механізмів купівлі-продажу житла, сприяння розвитку діяльності фірм, що функціонально охоплюють увесь технологічний ланцюжок «від інвестування – до будівництва житла». За прикладом розвинених країн

(зокрема, Німеччини), доцільно розвивати банки житлового будівництва, портфель яких на $\frac{3}{4}$ використовується на будівництво житла для населення.

1.6.3. Правові аспекти забезпечення молоді житлом

Забезпечення доступності житла для молоді як необхідна умова можливого демографічного зростання належить до ключових проблем правового забезпечення розвитку молодіжної житлової політики. Розробка заходів соціально-економічного та адміністративно-управлінського характеру, спрямованих на правове розв'язання проблеми забезпечення житлом молодих громадян, є важливим стратегічним завданням державної молодіжної політики в цілому. Виконання цього завдання дозволяє значно підвищити рівень і якість життя молодих людей та максимально залучити молодь до інноваційної модернізації економіки.

Забезпечення молоді, її місця в загальній житловій політиці держави у 2013 р. визначалося 10 законами України: «Про Державний бюджет України на 2013 рік (2012 р.)»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності та вдосконалення державного регулювання у сфері містобудівної діяльності» (2011 р.); «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері будівництва житла» (2010 р.); «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (2008 р.); «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (2003 р.); «Про іпотеку» (2003 р.); «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (2001 р.); «Про громадянство України» (2001 р.); «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва» (2000 р.), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993) і «Про власність» (1991 р.).

База розпорядчих актів, що прямо або опосередковано охоплює питання житлового забезпечення молоді, включає 4 Укази Президента України: «Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення

забезпечення громадян житлом» (2007 р.); «Про заходи щодо поліпшення становища багатодітних сімей» (1999 р.); «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» (1998 р.) та «Про додаткові заходи щодо реалізації державної молодіжної політики» (1996 р.).

Виконання зазначених законодавчих і розпорядчих актів конкретизовано у 14 постановах Кабінету Міністрів України.

Протягом 2013 р. діяли такі три програми у галузі житлового кредитування для молоді:

1. «Програма пільгового довгострокового кредитування будівництва житла для молодих сімей» (надання довгострокових кредитів під 3% молодим сім'ям та саодиноким молодим громадянам без дітей; 0% з однією дитиною; скасовується 25% кредиту при наявності в сім'ї двох дітей; скасовується 50% при наявності трьох та більше дітей). У 2013 р. станом на 31 грудня 2013 р. скористалися програмою 407 сім'ї (кредити на загальну суму 139,7 млн грн).

2. «Державна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010 – 2017 рр.» (здешевлення вартості житла для громадян за рахунок державної субсидії на 30% вартості житла). Станом на 31 грудня 2013 р. за державної підтримки на суму 92,72 млн грн профінансовано 823 договори.

3. «Програма здешевлення вартості іпотечних кредитів для забезпечення доступним житлом громадян, які потребують поліпшення житлових умов» (на термін до 15 років, процентна ставка не більше 16%; власний внесок позичальника не перевищує 25% вартості житла; розмір компенсації за такими кредитами становить 13%). За результатами року отримали консультацію щодо програми (особисто або по телефону) 22 606 громадян. До регіональних управлінь Держмолодьжитла подали заяву про намір взяти участь в програмі та повний пакет документів 3 104 громадян, з них 3 068 визначені такими, що можуть брати участь у програмі та включені до Переліків, які направлені до банків-учасників програми, а 2 170 громадян отримали позитивний висновок кредитних комітетів банків. За підсумками 2013 року укладено 2 154 договори

по частковій компенсації процентів та надані банками в рамках виконання програми кредити на загальну суму 501,204 млн. грн.

Слід зазначити, що узагальнення та порівняльний аналіз ефективності місцевих, зокрема обласних, міських, селищних, галузових та інших молодіжних програм забезпечення житлом, які вже було реалізовано на початок 2014 р., в Україні не проводилися.

Водночас концептуально не розв'язаною залишається загальнодержавна проблема низького рівня забезпечення власним житлом молодих сімей, включно з тими, що мають у своєму складі учасників військових дій, а також загиблих і постраждалих захисників Вітчизни. Виходячи з цього, одним із пріоритетів державної молодіжної політики залишається необхідність створення умов та здійснення заходів, спрямованих на забезпечення молоді житлом у процесі співпраці вітчизняних і міжнародних громадських об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Зокрема, важливим є зосередження, насамперед, на кількох цільових групах, яким держава першочергово надаватиме житло за кошти державного бюджету:

- сім'ям, що мають у своєму складі учасників бойових дій, передусім загиблих і постраждалих захисників Вітчизни;
- дітям-сиротам після досягнення ними 18-річного віку.

Правового забезпечення потребує розробка й реалізація системи загальнодержавних заходів та механізмів, спрямованих на використання наявних ресурсів для поліпшення житлових умов молоді, підвищення доступності житла, створення умов для залучення молоді до об'єднань, які спеціалізуються на розв'язанні житлової проблеми і спрямовані на реалізацію таких пріоритетних житлових проектів:

1. Проект «Соціальне житло» – запровадження позитивного досвіду житлового забезпечення в США, Австралії та інших країнах, зокрема у вигляді будівництва соціальних гуртожитків і соціальних квартир для молоді. Створення державного фонду перехідного житла для молоді, квартири якого

передаються від одного господаря до іншого після поліпшення житлових умов попереднього господаря. Фонд перехідного молодіжного житла забезпечує тимчасовим соціальним житлом на період накопичення молодими людьми коштів для купівлі власного житла.

2. Проект «Наймане житло» – тимчасове надання молоді державних квартир в оренду.

3. Проект «Житло своїми руками» – адаптований до вітчизняних особливостей проект, аналогічний міжнародному житловому проекту Habitat for Humanity International («Середовище для життя»). Передбачає будівництво власного житла із залученням цільових кредитів.

4. Проект «Місцина для обійстя» – законодавче і виконавче забезпечення гарантованого відведення і передачі у власність земельних ділянок для молодіжного житлового будівництва.

5. Проект «Дача для садиби» – законодавче і виконавче забезпечення права реєстрації постійного місця проживання у дачних будинках та інших житлових приміщеннях, розташованих навколо міст, реєстрація постійного місця проживання в яких раніше заборонялася.

Оскільки аналіз результатів виконання правових зобов'язань держави за наявною законодавчою та нормативно-правовою базою житлового забезпечення молоді не проводився, необхідно визначити його обсяг, а також оголосити боргові зобов'язання держави, у тому числі – розмір державного боргу за місцевими, галузевими та іншими програмами забезпечення молодих громадян України житлом. Широке оприлюднення цієї інформації дозволить поширити позитивний досвід ефективної реалізації як загальнодержавної, так і місцевої, галузевої та іншої адресної молодіжної житлової політики.

Важливим аспектом ефективності державної політики щодо забезпечення молоді житлом є включення фінансування програм житлового забезпечення молоді та боргових зобов'язань держави до захищених статей Державного і місцевих бюджетів.

Правового регулювання і забезпечення також потребує запровадження міжсекторальної взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади, реалізації Кабінетом Міністрів України зобов'язань держави в галузі належного житлового забезпечення молоді, насамперед, у таких напрямках:

- утворення місцевих цільових фондів для адресного житлового будівництва, створення або відновлення, в тому числі завершення будівництва, капітального і поточного ремонту тимчасового житла, реалізації інших заходів щодо сприяння житловому забезпеченню молоді і молодих сімей;
- залучення молоді та молодіжних громадських організацій до процесу прийняття рішень, впливу на політичні та законодавчі ініціативи, введення громадського контролю та громадської експертизи в галузі власного житлового забезпечення;
- формування цілісної нормативно-правової бази житлового будівництва і забезпечення молоді житлом;
- регулювання і вдосконалення інвестування, розробка ефективних моделей фінансування, збільшення обсягів фінансування державних житлових програм для молоді, підвищення доступності кредитних коштів;
- зонування територій, розробка містобудівних нормативів і стандартів будівництва, планів забудови молодіжних житлових комплексів;
- організація і формування будівельної бази житлового молодіжного фонду;
- розробка і впровадження інновацій в молодіжне житлове будівництво та інженерну інфраструктуру;
- заохочення територіальних громад до розвитку компетентної участі молоді у процесі вирішення житлових проблем.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ НА ЕТАПІ ОНОВЛЕННЯ Й ГАРМОНІЗАЦІЇ

2.1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОГРАМИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Упродовж 2013 р. здійснення державної молодіжної політики регулювалося переважно двома основоположними законодавчими актами – Концепцією проекту загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 червня 2008 р. № 825-р¹⁰³, і Державною цільовою соціальною програмою "Молодь України" на 2009-2015 роки, розробленою на основі зазначеної концепції та затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41¹⁰⁴.

У зазначених документах окреслені основні проблеми української молоді та шляхи їх практичного вирішення. При цьому в «Концепції проекту загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки» зроблено наголос на необхідності врахування позитивного вітчизняного досвіду реалізації державної програми молодіжної політики та її уроків. У самій Програмі представлено повний перелік законодавчих актів, які визначають принципи молодіжної політики. Йдеться, зокрема, про: Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», прийняту Верховною Радою України 15 грудня 1992 р. (№ 2859-XII), і Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», ухвалений Верховною Радою країни 5 лютого 1993 р. (№2998-XII)¹⁰⁵.

Головними принципами державної молодіжної політики визначені:

- повага до переконань молоді;

¹⁰³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки» від 11 червня 2008 р. № 825-р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/825-2008-%D1%80>

¹⁰⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки» від 28 січня 2009 р. № 41 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF>

¹⁰⁵ Там само.

- залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні програм та реалізації молодіжної політики;
- правовий та соціальний захист молодих громадян, перш за все осіб, які не досягли 18 років, з метою створення необхідних стартових можливостей для їх повноцінного соціального становлення та розвитку;
- сприяння розвитку активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства¹⁰⁶.

Необхідно зазначити, що наведені принципи державної молодіжної політики цілком суголосні з представленими в одному з перших документів, який стосувався політики держави у цій сфері, а саме: в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (стаття 2)¹⁰⁷. Однак, при тому, що ці принципи відображають дійсно фундаментальні засади розвитку молодіжної політики, їм притаманні надмірний акцент на провідній ролі держави та недооцінка громадського чинника в реалізації цієї політики.

Зазначені та інші вади концептуальних документів з молодіжної політики були зафіксовані Командою міжнародних оглядачів (КМО) Ради Європи. З цього приводу в лютому 2013 р. на національних слуханнях у Києві та у квітні 2013 р. на міжнародних слуханнях у Будапешті представники КМО однозначно заявили: «КМО дійшла висновку, що дуже важливо забезпечити високу якість молодіжної політики на етапі її розробки, виконання та моніторингу, а також взяти на себе зобов'язання щодо використання

¹⁰⁶ Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 груд. 1992 р. № 2859-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>

¹⁰⁷ Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. №2998-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

інноваційних та відкритих підходів, що передбачають активну участь молоді в розробці та впровадженні молодіжної політики в майбутньому»¹⁰⁸.

Сприйняття молоді як національного ресурсу, – зазначалося у висновках Команди міжнародних оглядачів Ради Європи, – несумісне із збереженням «патерналістського характеру молодіжної політики», з намаганням держави самотійно визначати русло її подальшої еволюції. Натомість «молодіжна політика в Україні має сприяти моделі відкритого розвитку, за якої молодь може проявити ініціативу, самотійно визначити власні цілі та цінності, ...пріоритети і методи їх практичної реалізації. Разом із застосуванням такої відкритої моделі розвитку і навчання молоді в Україні необхідно також докладати зусиль для підтримання рівня соціальної безпеки, попередження та подолання складнощів, з якими може зіштовхнутися молодь». Державна політика має бути спрямована також на всі категорії молоді, включаючи осіб, «що обмежені у доступі до ресурсів, не мають належних можливостей у своїх громадах, сільську молодь, молодих людей, що не мають гідної роботи або будь-якої роботи взагалі, та тих, хто потребує покращення свого соціального становища. Ці інвестиції також потрібні для того, щоб створити умови для розвитку ініціативності молоді у межах її громад або соціальних груп»¹⁰⁹.

Іншим недоліком державної молодіжної політики в Україні європейські експерти визнали обмежену кількість її пріоритетних напрямів. На їх переконання, до задекларованих трьох пріоритетів молодіжної політики в Україні 2012–2013 рр., а саме: популяризація здорового способу життя, зайнятість та патріотичне виховання,¹¹⁰ необхідно було додати також

¹⁰⁸ Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи // Е. Кжаклевська, Г. Вільямсон. – Страсбург.: Видавництво Ради Європи, 2013. – С. 9.

¹⁰⁹ Там само – С. 7–8.

¹¹⁰ Там само. – С. 9.

«залучення та участь молоді у суспільних процесах і вразливість, ризики та включення молоді» в життя соціуму¹¹¹.

Серед помітних вад української молодіжної політики експерти Ради Європи визнали недостатнє (неповне, часткове) або «неправильне використання методології стратегічного планування». Учасники КМО підкреслили, що стратегічне планування молодіжної політики в Україні обов'язково має складатися з трьох взаємопов'язаних частин, або етапів:

- *діагностика*: визначення цільових груп для формування політики; відображення проблем, потреб, завдань цільових груп; визначення перешкод та ризиків, а також можливостей та простору для змін; аналіз самих механізмів виявлення потреб та проблем;
- *складання плану дій/стратегії*: визначення цілей, вибір пріоритетів, пошук інструментів для досягнення цілей, визначення відповідальних органів, забезпечення участі в процесі, формування відповідного бюджету та організація системи моніторингу;
- *моніторинг та оцінювання*: визначення способів вимірювання якісних та кількісних результатів роботи, показників короткострокових та довгострокових ефектів»¹¹².

На етапі *діагностики* головну роль мають виконувати спеціальні наукові дослідження становища молоді та молодіжної політики. Зазначені «дослідження є основним інструментом для підтримки молодіжної політики. Знання, отримані від науковців, мають сприяти розробці обґрунтованої (доказової) політики». Етапи стратегічного планування молодіжної політики є універсальними й використовуються у процесі формування політики на всіх рівнях»¹¹³.

¹¹¹ Там само. – С. 8.

¹¹² Там само. – С. 160.

¹¹³ Там само.

На думку європейських експертів, в Україні є нагальна потреба у застосуванні методології стратегічного планування передусім у сфері моніторингу та оцінки результатів молодіжної політики¹¹⁴.

Щодо моніторингу та оцінки результатів як державних програм, так і проектів молодіжних громадських організацій, то, на думку представників КМО, показники, які використовуються в Україні для оцінки реалізації проектів, «насправді не вимірюють ані *ефект*, ані *якість* програм... Їх можна застосовувати, щоб побачити масштаби охоплення заходами. Йдеться винятково про кількісні параметри. «Наявні показники не дозволяють визначити ефективність виконання програм. Існує нагальна потреба у *розробці якісних показників*, що могли б забезпечити поглиблене оцінювання їх ефективності»¹¹⁵.

Щоправда, оцінка програм «на основі кількості учасників також потрібна. Вона може сприяти визначенню рівня організації заходів, їх популярності в молодіжній аудиторії тощо»¹¹⁶.

Представники КМО Ради Європи зазначили у своєму звіті, що одним із суттєвих елементів системи якісної оцінки ефективності української молодіжної політики могли б стати «молодіжні індикатори, розроблені Європейським Союзом»¹¹⁷, а в концептуальному плані – принцип «індикативності» розробки, реалізації та оцінки результатів державних програм молодіжної політики.

Зазначені зауваження європейських експертів щодо недостатнього рівня методології стратегічного планування державної молодіжної політики спонукали українські владні структури до розробки і прийняття у 2013 р. Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р.,

¹¹⁴ Там само. – С. 161.

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Там само. – С. 161–162.

¹¹⁷ Там само. – С. 163.

затверджену Указом Президента України 27 вересня 2013 р. № 532/2013¹¹⁸. За задумом, Стратегія спрямована саме на подолання недоліків державної системи роботи з молоддю, а також створення належних організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді.

У Стратегії були сформульовані основні проблеми в реалізації державної молодіжної політики України, а саме:

- недосконалість правового регулювання;
- низький рівень наукового обґрунтування процесу реалізації державної молодіжної політики;
- низький рівень взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та громадських об'єднань, які представляють інтереси молоді;
- нечіткість визначення прав і обов'язків молоді та суб'єктів, які беруть участь у реалізації державної молодіжної політики.

Про європейську спрямованість цього документа свідчить, зокрема, теза щодо «сприяння інтеграції української молоді в європейське молодіжне співтовариство»¹¹⁹.

Актуальними завданнями державної молодіжної політики, на вирішення яких спрямована Стратегія, визначено: забезпечення доступності освіти та трудової зайнятості; поліпшення стану фізичного і психічного здоров'я; забезпечення житлом; підвищення рівня володіння іноземними мовами. Разом з тим, Стратегія демонструє загалом ту ж таки патерналістську модель молодіжної політики.

На сучасному етапі реформування державної молодіжної політики в Україні має бути враховано, що на центральному й регіональному рівнях вона повинна базуватися на тому основоположному концептуальному постулаті, що

¹¹⁸ Указ Президента України «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» від 27 верес. 2013 р. № 532/2013 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

¹¹⁹ Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи // Е. Кжаклевська, Г. Вільямсон. – Страсбург.: Видавництво Ради Європи, 2013. – 193 с.

молодь є основним стратегічним ресурсом соціуму. Комплексна, системна й послідовна молодіжна політика є важливим чинником сталого розвитку країни, зростання добробуту, вдосконалення суспільних відносин, утвердження позитивних цінностей.

З огляду на ключові засади європейської молодіжної політики, в основу розробки й реалізації короткострокових та довгострокових державних і громадських програм має бути покладена *модель відкритого розвитку*. Вона передбачає спрямованість політики на формування суспільно активної, самодостатньої й національно свідомої молоді.

Серед наявних у міжнародного товариства моделей роботи з молоддю модель відкритого її розвитку є найбільш ефективним і тому пріоритетним алгоритмом суспільного прогресу¹²⁰.

«Модель відкритого розвитку, – як підкреслюють європейські експерти, – спонукає молодих людей проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, бути залученими і мати змогу визначати пріоритети і методи здійснення молодіжної політики. Разом із просуванням відкритої моделі розвитку і навчання молоді, в Україні необхідно також докладати зусиль для підтримання рівня соціальної безпеки, попередження та подолання складнощів, з якими може зіштовхнутися молодь»¹²¹.

Формування ефективної і європоцентричної молодіжної політики потребує розробки і впровадження державної програми, основним завданням якої має бути створення умов і можливостей для ефективного піднесення та реалізації потенціалу української молоді в економічній, соціальній і духовно-інтелектуальній сферах.

Концепція і побудована на її основі Програма молодіжної політики повинна спиратися на науковий аналіз стану і проблем розвитку української молоді, а також враховувати програмні вимоги «Стратегії розвитку державної

¹²⁰ Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи / Е. Кжаклевська, Г. Вільямсон. – Страсбург. : Видавництво Ради Європи, 2013. – С. 168.

¹²¹ Там само.

молодіжної політики на період до 2020 року», Хартії основних прав Євросоюзу, Європейського пакту в інтересах молоді, молодіжної стратегії Європейського Союзу, а також висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи у рамках Міжнародного огляду національної молодіжної політики України (квітень – вересень 2012 р.).

З іншого боку, оскільки Програма спрямовується на молодь, яка є об'єктом різногалузевої політики державних і недержавних відомств, установ, закладів, організацій, обидва документи повинні мати міжвідомчий характер і «забезпечувати правильне визначення цільової аудиторії молодіжної політики»¹²².

Актуальною концептуальною проблемою розробки державної молодіжної політики є також уточнення на основі європейських підходів наявної системи її основоположних принципів. Йдеться, зокрема, про:

- *Принцип відкритого розвитку* – розробка і реалізація такої молодіжної політики, яка базується на відкритості, публічності та спрямована на формування самодостатніх, ініціативних патріотично налаштованих молодих людей.
- *Принцип реалістичності* – враховуються як реальні потреби суспільства, так і відповідні економічні, соціальні та духовні передумови й можливості.
- *Принцип інноваційності* – новизна і нестандартність підходів до вирішення проблем, широке використання вітчизняного й міжнародного досвіду роботи в молодіжному середовищі.
- *Принцип паритетності* – рівноправність державних і громадських структур у процесі розробки й реалізації програмних засад, ставлення до молоді не тільки як до об'єкта, але й як до суб'єкта молодіжної політики.
- *Принцип пріоритетності* – зосередженість Програми на ключових,

¹²² Там само.

- найбільш значущих на теперішньому етапі напрямах роботи з молоддю .
- *Принцип етапності* – покроковий розподіл завдань, ресурсів і зусиль у процесі реалізації програмних положень.
 - *Принцип комплексності* – органічний взаємозв'язок усіх складових програми, взаємодоповнюваність національних проектів та їх частин, а також орієнтація на взаємозв'язок вітчизняного й міжнародного, громадського і державного.
 - *Принцип доказовості* – розробка і реалізація програми, національних проектів та їх частин на основі постійного моніторингу життя молоді та процесів реалізації молодіжної політики, відповідних наукових досліджень, продуктивних методик, науково-методологічної обґрунтованості усіх рішень та очікуваних результатів.
 - *Принцип проектності* – формування і реалізація програми у вигляді системи органічно взаємопов'язаних спеціальних проектів, які є водночас основними механізмами досягнення її мети.
 - *Принцип інформаційної відкритості* – безумовна гласність формування і реалізації програми та її складових, широка участь громадськості в процесах розробки і виконання програмних положень, висвітлення молодіжної політики у ЗМІ.
 - *Принцип вимірюваності результатів реалізації проектів* – реальність досягнення цілей та виконання завдань програми має визначатися за допомогою чітких науково обґрунтованих методик та інструментів.
 - *Принцип незалежності оцінки результатів реалізації проектів* – результати реалізації Програми та окремих національних проектів мають визначатися кількома незалежними одна від одної сторонами (замовником, виконавцем, незалежними експертами).

Метою нової Програми молодіжної політики має стати створення сприятливих умов для формування високоосвіченої, моральної, соціально адаптованої молоді, здатної взяти на себе провідну роль у процесах державотворення та українського національного відродження. Досягнення цієї

мети передбачає, передусім, формування ефективного механізму молодіжної політики, побудованого на основі поєднання державної вертикалі управління та системи управління силами громадських молодіжних структур. Цілісна управлінська система повинна включати всі три ланки: центральну, обласні та місцеві. В країні необхідно відновити повноцінну дію *соціальних ліфтів*.

Задля економії й більш ефективного використання ресурсів і зусиль для вирішення зазначених проблем на нинішньому історичному етапі державна молодіжна програма має передбачати концентрацію зусиль на помірковано обмеженій кількості ключових *пріоритетів*.

Виконання програми за кожним із визначених пріоритетних напрямів має базуватися на розробці та реалізації ряду *проектів*, які водночас є конкретними напрямками й формами провадження молодіжної політики.

Дієвість програми значною мірою залежить від послідовного застосування під час її розробки й реалізації *принципу етапності*. Доцільно, щоб програма передбачала три основних етапи:

1-й етап – організаційно-законодавчий. Його складовими могли б стати: розробка й затвердження проектів; науково-методичне забезпечення розробки та реалізації програми в її основних напрямках; оновлення нормативно-правової бази молодіжної політики; формування універсальних і спеціалізованих електронних баз даних; переатестація кадрів і реорганізація державних та громадських підрозділів, задіяних у сфері молодіжної політики; формування нової системи підготовки фахівців у галузі молодіжної політики; створення системи вертикальних і горизонтальних взаємозв'язків між державними та громадськими організаціями і налагодження їх взаємодії; налагодження міжнародних зв'язків на рівні державних і громадських інституцій; визначення державних і недержавних вітчизняних та міжнародних джерел фінансування, забезпечення надійного фінансування програми.

2-й етап – експериментально-впроваджувальний. Він має бути наповнений: реалізацією пілотних проектів в окремих регіонах України; підготовкою та перепідготовкою фахівців у сегменті молодіжної політики;

подальшою реорганізацією державних підрозділів, задіяних у сфері молодіжної політики завдяки підключенню спеціально підготовлених фахівців; моніторингом і аналізом результатів пілотної реалізації проектів; коригуванням проектів у сфері молодіжної політики .

3-й етап – упроваджувальний: реалізація проектів, передбачених програмою, та інших форм впровадження основних програмних положень у масштабах всієї України.

При цьому необхідно розуміти, що організаційно-законодавчі, експериментальні та впроваджувальні процеси не будуть розмежовані в часі, а відбуватимуться, в більшості випадків, паралельно, забезпечуючи необхідну корекцію молодіжної політики.

Розробка й реалізація Програми державної молодіжної політики, як правило, потребує системного, взаємопов'язаного застосування різноманітних засобів – нормативно-правових, організаційних та фінансово-матеріальних.

1. Нормативно-правові засоби – розробка і прийняття необхідних змін і доповнень до чинної нормативно-правової бази, що регулює діяльність у галузі державної молодіжної політики.

2. Організаційні засоби передбачають формування якісно нового, спеціалізованого кадрового корпусу для фахового забезпечення реалізації молодіжної політики державними органами та недержавними організаціями. Зазначене потребує:

- реорганізації і вдосконалення системи підготовки кадрів у сфері молодіжної політики;
- формування в центрі і на місцях професійної управлінської системи реалізації молодіжної політики;
- створення ефективного механізму запозичення досвіду планування та реалізації молодіжної політики, зокрема в країнах Європейського Союзу.

До організаційних засобів належить віднести також формування *цілісного механізму розробки й реалізації молодіжної політики*, який би забезпечував:

- прийняття ключових рішень за участю самої молоді (принцип безпосередньої демократії);
- громадський контроль з боку молоді за виконанням ухвалених рішень з правом відкликання неефективних управлінців;
- оперативне донесення рішень управлінських структур до широкої молодіжної аудиторії як по вертикалі, так і по горизонталі, наприклад, шляхом утворення на засадах громадянського суспільства всеукраїнської асоціації молодіжних організацій.

Для практичного забезпечення реалізації державної молодіжної політики необхідно також:

- делегування уповноваженим державним органом громадським організаціям на конкурсній основі соціального замовлення на здійснення окремих молодіжних проектів;
- створення всеукраїнських та регіональних громадських ресурсних центрів для проведення конкурсів профільних проектів, розподілу між учасниками-переможцями коштів, наданих уповноваженим державним або недержавним органом, та контролю за їх цільовим використанням;

Використання *міжнародних механізмів* формування і реалізації державної молодіжної політики передбачає:

- вивчення і запозичення кращого європейського і світового досвіду у сфері формування й реалізації молодіжної політики;
 - створення сприятливого правового поля для реалізації молодіжної співпраці на міжнародному рівні та практичного застосування зарубіжного досвіду;
 - підвищення ефективності існуючих та новостворюваних координаційних механізмів міжнародної співпраці;
- належне інформаційне й експертно-аналітичне забезпечення

міжнародної співпраці в галузі молодіжної політики (провідна роль у цій сфері належить Державному інституту сімейної та молодіжної – політики – ключовому науковому експертно-аналітичному центру при Міністерстві молоді та спорту України);

Наукове забезпечення державної молодіжної політики передбачає:

- дослідження молодіжного середовища та молодіжної політики, її етапів і домінуючих тенденцій;
- оперативну розробку основних підходів до вирішення проблем, що виникають;
- оцінку результатів і прогнозування можливих змін у молодіжному середовищі та в системі молодіжної політики держави;
- моніторинг та аналіз діяльності уповноваженого державного органу, міністерств та установ-партнерів;
- збір і систематизацію інформації про стан української молоді в суспільстві та результати реалізації державної молодіжної політики (створення відповідних баз даних);
- розробку державних програм і спеціалізованих національних проектів у галузі молодіжної політики;
- підготовку щорічної доповіді про стан молоді і молодіжної політики Президентові України, Верховній Раді України, Кабінетові Міністрів України.

3. Матеріально-фінансові засоби. Державну молодіжну політику можна розглядати у Програмі і як систему взаємопов'язаних інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток людського капіталу України. Оцінка витрат, необхідних на здійснення цієї Програми, має базуватися на аналізі ефективності відповідних проектів, фінансування яких може здійснюватися як із бюджетів різних рівнів, так і за рахунок неурядових джерел. Програма повинна передбачати і широко використовувати можливості отримання грантів спеціалізованих підрозділів Європейського Союзу та інших міжнародних

донорських організацій, програми яких націлені на підтримку сучасної молодіжної політики у світі, зокрема в Європі та Україні.

Впровадження Програми передбачатиме й оцінку ефективності її реалізації, що також стане обґрунтуванням наступних державних молодіжних програм.

Оцінку реалізації програми державної молодіжної політики бажано здійснювати за трьома основними групами результатів.

До *першої групи результатів* належать ті, що характеризують очікуване покращення стану української молоді:

- зростання народжуваності в молодих сім'ях;
- підвищення рівня фізичного, духовного і соціального здоров'я молоді;
- зростання рівня освіченості та зайнятості тощо.

Друга група результатів має характеризувати внесок молоді в соціально-економічний, суспільно-політичний і соціокультурний розвиток країни, а саме:

- піднесення ділової, підприємницької, творчої, спортивної активності молоді;
- підвищення рівня самоорганізації і самоврядування молодіжних спільнот;
- посилення громадської активності молоді у межах регіональних та місцевих громад;
- зниження рівня правопорушень серед молоді тощо.

Третя група результатів – ті, що характеризують заплановані зміни в організації системи розробки та реалізації молодіжної політики:

- вдосконалення наявного законодавства і розробка нової частини нормативно-правового корпусу у галузі забезпечення молодіжної політики;
- реорганізація і вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів у сфері молодіжної політики;
- розробка державних освітніх стандартів і кваліфікаційних вимог до

спеціальностей, які необхідні для реалізації державної молодіжної політики;

- інтенсифікація міжнародних молодіжних обмінів, проведення українськими громадськими молодіжними організаціями та іноземними партнерами спільних заходів для обміну досвідом;
- збільшення квот за існуючими, а також відкриття нових програм молодіжних і студентських обмінів, що здійснюються у рамках ініціатив Європейського Союзу та за підтримки інших партнерів;
- збільшення грантової фінансової підтримки в рамках програм молодіжного співробітництва і розвитку з боку іноземних партнерів і інституцій, а також забезпечення повноти й ефективності використання передбачених коштів.

Програма передбачатиме *індикативний спосіб оцінки результатів*, а також те, що індикатори і показники досягнення цілей будуть розташовані в певному ієрархічному порядку:

1. головний узагальнюючий індикатор;
2. індикатори досягнення мети Програми;
3. показники реалізації спеціалізованих національних та інших проектів.

Основним узагальнюючим показником реалізації програми рекомендується взяти ***Індекс розвитку молоді*** – комплексний показник, який оцінює рівень розвитку людського потенціалу молодого покоління за трьома основними критеріями: тривалість життя і рівень здоров'я, освіта, рівень життя. Цей показник, розраховується за методологією ЮНЕСКО і дозволяє визначати загальні тенденції розвитку молоді в суспільстві, прогнозувати вірогідні зміни в її становищі, що відбуватимуться внаслідок реалізації заходів молодіжної політики.

Водночас Індекс розвитку молоді дозволяє оцінювати регіональну диференціацію становища молоді. На основі моніторингу цього показника і його складових у національному та регіональному зрізах будуть уточнюватися

пріоритети реалізації Програми молодіжної політики щодо певних регіонів України.

Також необхідно змінити підхід до формування стратегії і планування основних напрямів роботи з молоддю. Наразі стратегічні напрями молодіжної роботи визначаються на загальнодержавному рівні і фактично не враховують особливостей і потреб окремих регіонів. Тому одним із стратегічних напрямів державної молодіжної політики доцільно визначити запровадження механізмів гнучкого реагування на регіональні потреби, що передбачає формування напрямів і планів регіональної молодіжної політики залежно від місцевих потреб і ресурсів.

Одним із основних інструментів формування державної та регіональної молодіжної політики, нарешті, має стати моніторинг становища молоді: періодичні соціологічні дослідження за основними показниками, що характеризують стан, потреби та перспективи розвитку молодіжного середовища. Також є необхідність формування запиту до Державної служби статистики України щодо виокремлення в її поточних і підсумкових звітах основних соціальних показників, які характеризують становище саме молодого покоління.

Молодіжну політику не можна розглядати як низку механічно поєднаних заходів, організованих різними установами та відомствами. Ефективна молодіжна політика передбачає комплексну міжсекторальну взаємодію за участю самої молоді та координуючу діяльність профільного Міністерства. Розробка і впровадження комплексної Програми молодіжної політики, що, з одного боку, формується на європейських принципах, а з іншого, – враховує національні особливості та пріоритети національного молодіжного середовища, є важливою передумовою її успішного реформування на засадах громадянського суспільства.

2.2. ФОРМУВАННЯ НОВОГО МЕХАНІЗМУ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.2.1. Формування молодіжної політики на державному рівні

Реалізацію державної молодіжної політики України забезпечує певний механізм державного управління, який утворюють державні та громадські органи й інституції (міністерства, комітети, відомства організації, служби тощо). Головна роль в управлінні реалізацією молодіжної політики належить уряду, урядовим установам.

Основними функціями державного управління молодіжною політикою є її розробка і здійснення, а саме: планування, координація, стимулювання і контроль за реалізацією в Україні¹²³. Структура державного управління реалізацією молодіжної політики в Україні передбачає діяльність суб'єктів молодіжної політики на різних рівнях адміністративної системи країни: державному, регіональному та місцевому.

На державному рівні розробляються стратегія та основні напрями молодіжної політики, формуються механізми реалізації основних завдань та програм. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію політики у молодіжній сфері, є Міністерство молоді та спорту України¹²⁴.

Формування системи державного управління у сфері молодіжної політики за роки незалежності України пройшло кілька періодів, які характеризуються рівнем визнання важливості молодіжної складової у загальній політичній системі¹²⁵. І, попри задекларовану пріоритетність та

¹²³ Головатий М. Ф. Організаційно-управлінські засади практичної реалізації соціальної політики. Управлінські аспекти соціальної роботи [Текст] : [курс лекцій] / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2002. – С. 172.

¹²⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 220 «Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹²⁵ Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 рр.): щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – К. : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2011. – 316 с.

визнання потреби організації системної роботи з молоддю на рівні держави та в регіонах, структурні перебудови, що безперервно проводяться на рівні органів державного управління, демонструють відсутність чіткого бачення і розуміння місця молодіжної політики у загальній системі державного управління і державної політики України в цілому.

Координуючу роль у формуванні та реалізації державної молодіжної політики згідно із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» здійснює *спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади*, що забезпечує формування державної політики у сфері молоді, фізичної культури та спорту (стаття 4). Тобто на даний час на рівні законодавства закріплено об'єднання виконавчих органів державної влади, що регулюють молодіжну політику та розвиток спорту в Україні.

Проте аналіз зміни назв, статусу і сфери діяльності, які пройшов у процесі численних реформувань за часи незалежності спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади, відповідальний за проведення державної політики у сфері соціального становлення та розвитку молоді в Україні, демонструє відсутність узгодженості місця і ролі цієї структури в загальній системі державного управління. У певний період часу робота з молоддю поєднується із спортивною культурою, що можна розглядати як «спадок» радянської системи державного управління: Державний комітет УРСР у справах молоді, фізичної культури та спорту (1990 р.), Міністерство у справах молоді і спорту УРСР (1991 р.). В інші періоди молодіжна робота розглядається як складова соціальної політики у роботі з сім'ями, дітьми та молоддю. Причому обґрунтованих пояснень зміни сфери напрямів діяльності центрального органу, що координує молодіжну політику, не надається.

Таблиця 2.2.1

**Сфери діяльності спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади,
відповідального за проведення державної політики у сфері соціального***

	Соціальна політика щодо сім'ї, діти та молоді	Молодіжна політика та спортивна культура	Освіта
1991–1996		Міністерство України у справах молоді та спорту (1991 р.)	
1996–2000	Міністерство України у справах сім'ї та молоді (1996 р.)		
	Державний комітет України у справах сім'ї та молоді (1999 р.)		
2000–2001		Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму (2000 р.)	
2001–2004	Державний комітет України у справах сім'ї та молоді (2001 р.)		
	Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді (2004 р.)		
2004–2005		Міністерство України у справах молоді та спорту (2005 р.)	
2005–2011	Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту (2005 р.)		
2010–2013		Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (2010 р.)	
		Державна служба молоді та спорту України при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України (2011 р.)	
2013–2014		Міністерство молоді та спорту України (2013 р.)	

Джерело: розроблено за матеріалами Щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні¹²⁶ та нормативними документами, що регулюють державну молодіжну політику.

У процесі оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, проведеної у 2010 р., молодіжна політика була віднесена до освітянської сфери – створено Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України¹²⁷. У 2011 р. при Міністерстві створено Державну службу молоді та спорту України¹²⁸. У

¹²⁶ Там само.

¹²⁷ Указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹²⁸ Указ Президента України від 31 трав. 2011 р. № 636/2011 «Про Положення про Державну службу молоді та спорту України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

2013 р. робота з молоддю знову об'єднана зі спортом – створено Міністерство молоді та спорту України¹²⁹.

Періодичні зміни сфери діяльності та статусу державного органу, що координує державну молодіжну політику, демонструють, що до цього часу не сформовано усталеного бачення місця і ролі молодіжної політики в загальній системі державного управління країни, не визначена сфера належності роботи з молоддю.

Відсутність наступності у діяльності центрального органу виконавчої влади, що регулює молодіжну політику в Україні, негативно впливає на ефективність роботи як центрального апарату, так і виконавчих органів регіонального та місцевого рівня. Реформування, а точніше сказати, формування, державної системи молодіжної політики потребує, в першу чергу, системного обґрунтування і нормативного закріплення місця молодіжної складової в загальній системі державного управління.

Діюче положення про Міністерство молоді та спорту України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів у 2014 р.¹³⁰, визначає основні завдання діяльності цього виконавчого органу в реалізації державної політики у молодіжній сфері та сфері волонтерської діяльності.

Зокрема передбачено, що міністерство у сфері молодіжної політики реалізує такі завдання:

- 1) законотворча діяльність: визначення перспектив та пріоритетних напрямів розвитку молодіжної сфери; забезпечення нормативно-правового регулювання у молодіжній сфері; узагальнення практики застосування законодавства, розробка пропозицій щодо його вдосконалення; погодження проектів законів, інших актів

¹²⁹ Указ Президента України від 24 лип. 2013 р. № 390/2013 «Про положення про Міністерство молоді та спорту України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹³⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2014 р. № 220 «Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

законодавства, які надходять на погодження від інших центральних органів виконавчої влади, внесення до них пропозицій;

2) діяльність, спрямована на сприяння соціальному становленню та розвитку молоді:

- розробка соціальних норм та нормативів щодо соціального становлення та розвитку молоді;
- координація заходів з питань соціального становлення та розвитку молоді;
- реалізація заходів щодо популяризації та утвердження здорового способу життя молоді, організації її змістовного дозвілля, проведення інформаційно-просвітницької роботи з протидії поширенню у молодіжному середовищі соціально небезпечних захворювань;
- сприяння працевлаштуванню молоді, створенню умов для її інтелектуального самовдосконалення і творчого розвитку, формуванню гуманістичних цінностей та патріотичних почуттів у молодих громадян;
- надання державної підтримки молодіжним та дитячим громадським об'єднанням для виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей та молоді;

3) державна підтримка обдарованої молоді;

4) залучення молоді до суспільно-корисної діяльності;

5) міжнародна діяльність у молодіжній сфері.

Щодо реалізації Міністерством молоді та спорту державної політики у сфері волонтерської діяльності, то єдиний пункт у загальному переліку завдань діяльності міністерства стосується розвитку волонтерства виключно у сфері фізичної культури і спорту. Формування і реалізація державної політики у сфері волонтерської діяльності населення загалом є завданням Міністерства

соціальної політики¹³¹. Проте, враховуючи високу громадянську активність української молоді, розвиток і підтримка волонтерства має стати одним із пріоритетних напрямів роботи з молоддю. Аналіз задекларованих завдань діяльності Міністерства молоді та спорту України демонструє *патерналістський підхід у роботі з молоддю* – не передбачено активного залучення молоді до вирішення власних та державних проблем, розвитку волонтерської та благодійної діяльності.

Завданнями роботи міністерства не передбачено надання соціальної підтримки молодим особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. Ці завдання покладені на Міністерство соціальної політики України у загальному контексті надання соціальних послуг «іншим соціально вразливим верствам населення»¹³². Спостерігається «вибірковий підхід» у визначенні категорій молодих людей, на які спрямовується діяльність центрального органу виконавчої влади, відповідального за формування молодіжної політики. Державна молодіжна політика має бути спрямована не лише на потреби обдарованих молодих людей або людей, що знаходяться у складних життєвих обставинах, а також на всі інші категорії молоді: молодих людей, які мають обмежений доступ до ресурсів, сільську молодь, молодих людей, що не мають роботи, тих, хто потребує покращення свого соціального становища¹³³.

Реформа системи державного та відомчого управління, що декларується в останні роки, перед формулюванням стратегічних та тактичних питань реалізації роботи з молоддю, в першу чергу, потребує формування *моделі державної молодіжної політики*

¹³¹ Указ Президента України «Про положення про Міністерство соціальної політики України» від 6 квіт. 2011 р. № 389/2011 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹³² Там само.

¹³³ Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи / Е. Кжаклевська, Г. Вільямсон. – Страсбург : Видавництво Ради Європи, 2013. – 193 с.

України, визначення її місця і ролі в загальнодержавній системі. Події 2013–2014 рр. продемонстрували неефективність і відірваність державної системи роботи з молоддю від реальних запитів молодіжної аудиторії. Активна участь молоді в Революції гідності, в АТО, волонтерській діяльності з підтримки учасників АТО та вимушених переселенців потребують зовсім нового формату взаємин між державою та молодим поколінням, що формується на *активній участі молоді* (а не лише членів молодіжних громадських організацій) у розбудові держави. Враховуючи кардинальні зміни у свідомості і громадянській активності української молоді, що проявилися наприкінці 2013 р., молодіжна політика в Україні має сприяти побудові *моделі відкритого розвитку*, за якої молодь може проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності.

Постійні зміни, що відбуваються на рівні центрального органу виконавчої влади, негативно впливають на діяльність регіональних та місцевих органів виконавчої влади, які є відповідальними за реалізацію молодіжної політики. Структурні підрозділи не встигають перегруповуватися відповідно до здійснюваних на державному рівні реформ.

Так, на рівні областей координацію і реалізацію роботи з молоддю здійснюють виконавчі органи різного рівня підпорядкування, що поєднують різні напрями діяльності. В окремих областях (Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Миколаївська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Чернігівська) і в м. Києві молодіжна політика є складовою діяльності департаментів. В інших областях реалізацію молодіжної політики регулюють управління: Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька. У Полтавській області молодіжну політику реалізує відділ (див. табл. 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Рівень підпорядкованості структурних підрозділів, які реалізують молодіжну політику, державних адміністрацій областей і м. Києва

Область	Рівень підпорядкованості підрозділу, який реалізує молодіжну політику на обласному рівні, в м. Києві		
	Департамент	Управління	Відділ
Вінницька		Управління у справах сім'ї, молоді та спорту	Відділ у справах сім'ї та молоді
Волинська		Управління у справах молоді та спорту	
Дніпропетровська	Департамент фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді	Управління у справах сім'ї та молоді	Відділ молоді та оздоровлення
Донецька		Управління у справах сім'ї та молоді	Відділ у справах сім'ї, молоді і гендерної рівності
Житомирська	Департамент сім'ї, молоді та спорту	Управління молодіжної політики та організаційної роботи	Відділ молодіжної політики
Закарпатська	Департамент освіти і науки, молоді та спорту	Управління молоді та спорту	Відділ молодіжної політики та організації оздоровлення
Запорізька		Управління молоді, фізичної культури та спорту	Відділ з питань молоді
Івано-Франківська		Управління молоді і спорту	Відділ молодіжної політики та оздоровлення дітей
Київська		Управління молоді та спорту	Відділ молоді
Кіровоградська		Управління молоді та спорту	Відділ з питань молодіжної політики
Луганська		Управління молоді та спорту	Відділ молодіжної політики та організаційно-аналітичної роботи
Львівська		Управління молоді та спорту	
Миколаївська	Департамент освіти, науки та молоді	Управління по роботі з молоддю	
Одеська		Управління у справах сім'ї та молоді	Відділ у справах молоді
Полтавська			Відділ у справах сім'ї та молоді
Рівненська		Управління у справах молоді та спорту	
Сумська		Управління молоді та спорту	Відділ у справах молоді

Область	Рівень підпорядкованості підрозділу, який реалізує молодіжну політику на обласному рівні, в м. Києві		
	Департамент	Управління	Відділ
		спорту	
Тернопільська	Департамент сім'ї, молоді, фізичної культури та спорту	Управління у справах сім'ї та молоді	Відділ організації оздоровлення та відпочинку дітей, реалізації молодіжних програм
Харківська	Департамент у справах молоді та спорту	Управління з молодіжної політики та організації оздоровлення дітей	Відділ з реалізації молодіжної політики
Херсонська	Департаменту освіти і науки, молоді та спорту	Управління молоді та спорту	Відділ молодіжної політики та співпраці з громадськими молодіжними і студентськими організаціями
Хмельницька		Управління молоді та спорту	Відділ з питань молоді
Черкаська		Управління у справах сім'ї, молоді та спорту	Відділ спорту та молодіжної політики
Чернівецька		Управління молоді та спорту	Відділ молоді
Чернігівська	Департамент сім'ї, молоді та спорту	Управління у справах сім'ї та молоді	Відділ з питань молоді та організації оздоровлення дітей
м. Київ	Департамент освіти і науки, молоді та спорту	Управління сім'ї, молоді та спорту	Відділ молодіжної політики

* Відомості щодо підрозділів АР Крим і м.Сімферополя не враховано

Джерело: розроблено за інформацією офіційних сайтів та звітів обласних державних адміністрацій.

Ще більшою є неузгодженість щодо напрямів діяльності, які регулюються структурами виконавчої влади на обласному рівні. Так, здійснений аналіз структури і завдань підрозділів, що реалізують молодіжну політику на рівні управлінь в обласних державних адміністраціях, демонструє поєднання різних напрямів діяльності:

- *молодь/молодіжна політика, спорт/фізична культура*: Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька (13 регіонів);

- *молодіжна політика*: Житомирська, Миколаївська (2);
- *молодіжна політика і оздоровлення дітей*: Харківська (1);
- *сім'я, молодь*: Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Чернігівська (6);
- *сім'я, молодь, спорт*: Вінницька, Черкаська, м. Київ (3).

Різні варіанти поєднання напрямів діяльності обласних управлінь, що є відповідальними за реалізацію державної молодіжної політики, є наслідком відсутності наступництва і послідовності при здійсненні реформування органів виконавчої влади, що регулюють молодіжну політику на державному та регіональному рівнях.

Ще одним негативним наслідком «оптимізації» системи державного управління є ліквідація Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді¹³⁴. До 2011 р. ця Державна соціальна служба як урядовий орган державного управління, що діяв у складі Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту та йому підпорядковувався¹³⁵, здійснювала реалізацію державної молодіжної політики у контексті соціальної роботи з молоддю.

Основні завдання діяльності Державної соціальної служби у роботі з молоддю стосувалися таких питань:

- участь у реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей та молоді;
- визначення перспектив та напрямів соціальної роботи з молоддю;
- координація і контроль за діяльністю центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- участь у міжгалузевій координації та регулюванні соціальної роботи;
- науково-методичне та інформаційно-аналітичне забезпечення соціальної роботи;

¹³⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 28 берез. 2011 р. № 346 «Про ліквідацію урядових органів» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серп. 2004 р. № 1125 «Про утворення Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

- співробітництво з громадськими організаціями;
- координація діяльності закладів соціального спрямування: центрів соціально-психологічної допомоги, соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальних центрів матері та дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, центрів для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, центрів ресоціалізації наркозалежної молоді;
- розроблення, затвердження державних соціальних стандартів і нормативів, здійснення контролю за їх дотриманням, впровадження нових форм, методів проведення соціальної роботи;
- забезпечення проведення на належному рівні соціальної роботи;
- забезпечення підтримки волонтерського руху у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Тобто Державна соціальна служба здійснювала координацію соціальної роботи, в тому числі і з молоддю, методичне та інформаційне забезпечення роботи спеціалістів соціальної сфери та закладів соціального обслуговування, формування нормативних документів щодо практичного запровадження ефективних форм та методів соціальної роботи з молоддю. Ліквідація цього органу була здійснена без передачі повноважень, що на даний час обмежує науково-методичне та інформаційно-аналітичне забезпечення соціальної роботи з молоддю.

Ефективність молодіжної політики на державному та регіональному рівнях залежить не лише від організації роботи на рівні управління, але і від методичного і кадрового забезпечення такої діяльності. Доцільно здійснити аналіз досвіду та напрямів роботи Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді і визначити установу- правонаступника, завданням якої стало методично-організаційне забезпечення реалізації державної молодіжної політики на державному та регіональному рівнях.

Практичне виконання завдань щодо соціальної роботи з молоддю здійснює мережа центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – спеціальних закладів, що проводять соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги¹³⁶. Мережа центрів складається з регіональних центрів (республіканський (АР Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські) та місцевих центрів (районні, міські, районні в містах).

Крім того, необхідно наголосити, що розвиток мережі центрів із соціальної підтримки вразливих категорій населення було започатковано із створення мережі *соціальних служб для молоді* – спеціальних закладів, які надавали соціальні послуги та соціальну допомогу молоді віком від 15 до 28 років¹³⁷. У подальшому діяльність центрів була поширена на роботу з сім'ями і дітьми, хоча робота з молоддю була і залишається одним із основних напрямів їхньої діяльності.

Таблиця 2.2.3

Розподіл клієнтів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, яким надано індивідуальні послуги, за статтю та віком у 2013 р., осіб

Вік	Усього	у тому числі	
		чоловіки	жінки
Усього	3 276 316	1 302 480	1 973 836
з них віком			
до 14 років включно	486 670	223 812	262 858
15–17 років	442 604	199 005	243 599
18–35 років	1 282 659	480 478	80 218
36 років і старші	1 064 383	399 185	665 198

Джерело: Стат. збірник "Соціальний захист населення України"/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

¹³⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серп. 2013 р. № 573 «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 1993 р. № 648. «Про соціальні служби для молоді»– [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

На кінець 2013 р. в Україні діяло 729 центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, в яких працювало 14 902 фахівці. Протягом року центрами біло надано індивідуальні послуги 3 276 316 клієнтам, з яких 52,7% (1 725 263 особи) є молоді люди віком від 15 до 35 років¹³⁸.

Офіційні матеріали, підготовлені Міністерством соціальної політики України, не вміщують інформації щодо категорій молодих людей, які отримали соціальну допомогу. Але категорії осіб, які є клієнтами центрів соціальних служб, можна виокремити за результатами соціологічного дослідження «Діти у складних життєвих обставинах», проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики на замовлення Міністерства соціальної політики у 2013 р. Так, на запитання «Назвіть, з якими категоріями населення Ви працюєте?» фахівці з соціальної роботи, які взяли участь в опитуванні (всього 95 осіб), визначили основні категорії клієнтів, які потребують соціальної підтримки (табл. 2.2.4).

Таблиця 2.2.4

**Категорії клієнтів, з якими працюють фахівці з соціальної роботи
(кількість фахівців, які обрали дану категорію клієнтів), осіб**

Категорії клієнтів	Кількість фахівців
Особи, які перебувають у конфлікті з законом, засуджені до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі	26
Особи з числа дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, випускники інтернатних закладів, ДБСТ	23
Особи, які повернулися з місць позбавлення волі	22
Особи, з обмеженими можливостями	18
Студентська та учнівська молодь	8
Особи, які опинилися в складних життєвих обставинах	8
Жінки, які мали намір відмовитися від новонародженої дитини	5
Хворі на соціально небезпечні хвороби, ВІЛ-інфіковані особи	4
Особи, які мають залежності	4
Інші категорії	10

¹³⁸ Соціальний захист населення України : стат. зб. [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm

Джерело: результатами соціологічного дослідження «Діти у складних життєвих обставинах», проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики на замовлення Міністерства соціальної політики у 2013 році.

Тобто спеціалісти центрів соціальних служб працюють з різними категоріями населення, в тому числі і з молодими людьми, які потребують соціальної підтримки. Проте результати такої роботи Міністерство соціальної політики не наводить, оскільки соціальна робота з молоддю не є пріоритетним напрямом його діяльності.

Також не надано інформації щодо діяльності закладів соціального обслуговування, які здійснюють соціальну роботу з окремими категоріями молоді. Мова йде про діяльність центрів соціально-психологічної допомоги, соціальних гуртожитків для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальних центрів матері і дитини, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями, центрів для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, центрів ресоціалізації наркозалежної молоді. Звітність про роботу окремих закладів соціального обслуговування надають регіональні структури, проте узагальнення інформації за результатами їхньої діяльності не здійснюється.

Діяльність мережі центрів соціальних служб та закладів соціального обслуговування потребує нормативної та методичної підтримки. До 2011 р. ці завдання виконувалися Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді, на даний час заклад, який би здійснював нормативно-законодавчу та методично-інформаційну підтримку соціальної роботи з різними категоріями молоді, не визначено.

В результаті адміністративної реформи державна політика щодо роботи з молоддю зазнала суттєвих і необґрунтованих трансформацій: функції щодо соціальної підтримки різних категорій населення, в тому числі і молоді, покладені на Міністерство соціальної політики України, функції розвитку молодіжної політики – на Міністерство молоді та спорту України. Робота з молоддю розмежована на «соціальну» та «політичну» складові,

відповідальність за реалізацію яких покладена на установи, що підпорядковуються різним органам виконавчої влади.

При розподілі функціональних обов'язків втрачений дуже важливий напрям, а саме профілактична робота щодо попередження негативних явищ у молодіжному середовищі. Науково і практично доведено, що попередження неблагополуччя молоді є більш ефективним і доцільним напрямом роботи, ніж боротьба із його наслідками такими як різні види залежності, злочинність, проституція, безвідповідальне батьківство тощо. Профілактична робота не може стосуватися лише пропаганди і формування здорового способу життя молоді, оскільки це – лише один із напрямів діяльності, спрямованих на попередження негативних явищ у молодіжному середовищі.

Невідповідність визначених цілей і завдань у сфері державної молодіжної політики та реальних можливостей щодо їх вирішення була сформульована ще в Щорічній доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні «Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 рр.)». Однією із рекомендацій у ній було сформульовано необхідність «на законодавчому рівні закріпити систему органів державної влади та місцевого самоврядування з формування та реалізації державної молодіжної політики, інфраструктуру, відповідальність різних рівнів влади, її суспільний характер та основні принципи...»¹³⁹. Ця рекомендація залишається актуальною і на даний час, причому окрім законодавчого закріплення системи органів та установ, що здійснюють формування та реалізацію молодіжної політики у державі, необхідно запровадити ефективні механізми такої діяльності на всіх рівнях державної системи управління.

Велике значення для розвитку нормативно-правової бази державної молодіжної політики мають парламентські слухання, які залишаються

¹³⁹ Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 рр.) : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – К. : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2011. – 316 с.

традиційною формою роботи парламенту, що передбачає публічне обговорення значущих питань, що належать до його компетенції, шляхом залучення представників органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, наукових установ, громадськості та прийняття за їх результатами рекомендацій¹⁴⁰.

У листопаді 2013 р. проведено парламентські слухання про становище молоді в Україні на тему: «Участь молоді в суспільному житті: економічна активність». За результатами обговорення сформульовані рекомендації Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету міністрів України, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, спрямовані на підвищення захисту права молоді на працю¹⁴¹. Зокрема, рекомендація Президенту України стосувалася зменшення вікових меж молоді до 28 років.

Проведення практики публічного обговорення є слушним механізмом формування законодавчої бази, що регулює молодіжну політику. Проте ефективність такої діяльності потребує не лише формулювання рекомендацій за окремими напрямками, а й проведення періодичної звітності на рівні парламенту органів виконавчої влади щодо впровадження і результативності такої роботи.

Наслідком постійної зміни статусу та сфери діяльності центрального органу виконавчої влади, що координує та реалізує молодіжну політику в державі, є відсутність в Україні послідовної стратегії щодо формування та реалізації цієї політики, яка б не залежала від зміни політичних пріоритетів і змін в структурі державних органів чи в їх керівництві.

Одним із механізмів реалізації молодіжної політики є державні програми, що визначають концептуальні підходи та практичні заходи з її впровадження. На даний час діє Державна цільова соціальна програма «Молодь

¹⁴⁰ Там само.

¹⁴¹ Постанова Верховної Ради України від 18 черв. 2014 р. № 1521-VII «Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Участь молоді в суспільному житті: економічна активність» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

України» на 2009–2015 рр.¹⁴². Розробку цієї програми здійснювало та починало її реалізацію Міністерство сім'ї, молоді та спорту України, наступними виконавцями стали Міністерство науки і освіти, молоді та спорту і Міністерство молоді та спорту. Враховуючи реформаторські перетворення, які відбулися у сфері управління молодіжною політикою, відсутність оцінки ефективності реалізації заходів і досягнутих результатів, даних про стан виконання зазначеної державної програми немає.

Оцінка реалізації Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 рр. все неодмінно потрібна, причому така оцінка має стосуватися не лише переліку заходів, проведених у межах її реалізації, а й результативності такої роботи щодо молодіжної аудиторії. Лише за таких умов можливо розробити проект наступної програми діяльності, який би враховував сучасний стан молодіжної політики і перспективи розбудови державної системи роботи з молоддю.

Державним бюджетом України на 2013 р. на здійснення заходів державної політики з питань молоді та державну підтримку молодіжних і дитячих громадських організацій було передбачено 14 593,1 тис. грн, з яких 10 млн було виділено на реалізацію проектів всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій, що стали переможцями конкурсу програм у 2013 р.

Звіт про діяльність Міністерства молоді та спорту у 2013 р. вміщує перелік заходів, спрямованих на реалізацію державної молодіжної політики, а саме¹⁴³:

- урочисті заходи до Дня молоді (30 червня, м. Київ, Майдан Незалежності);
- Всеукраїнська молодіжна акція "Пам'ятати. Відродити. Зберегти" (5–7

¹⁴² Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січ. 2009 р. № 41 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 рр.» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF>

¹⁴³ Звіт про результати роботи Міністерства молоді та спорту України у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/13138>

липня, Полтавська обл.);

- VI Всеукраїнський фестиваль молодіжних трудових загонів "Ми працюємо славімо тебе, Україно!" (25–28 серпня, АР Крим);
- Всеукраїнський фестиваль молоді (4–6 вересня, м. Київ);
- Всеукраїнська акція, спрямована на утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей "Зірниця" (15–20 вересня Миколаївська обл.);
- Всеукраїнський молодіжний мистецький пленер "Мальовнича Україна" (23–29 вересня. Чернівецька обл.);
- Всеукраїнський фотоконкурс "Молоде обличчя України" (жовтень)
- Всеукраїнський семінар, спрямований на вирішення питання зайнятості молоді та розв'язання проблеми безробіття серед молоді (17–19 жовтня, м. Житомир);
- Україно-азербайджанський молодіжний форум "Молодь без кордонів: міжкультурний діалог" (5–8 листопада, м. Вінниця);
- Парламентські слухання про становище молоді в Україні на тему: "Участь молоді у суспільному житті: економічна активність" (20 листопада, м. Київ);
- Всеукраїнський фотоконкурс "Молоде обличчя України" (22 листопада, м. Київ).

У напрямі реалізації державної молодіжної політики, спрямованої на формування та профілактику здорового способу життя серед молоді, Міністерством молоді та спорту у 2013 році було:

- налагоджено співпрацю Міністерства з Національною радою з питань протидії туберкульозу та ВІЛ-інфекції/СНІДу (4 вересня проведено засідання Комітету з регіональної політики Національної ради з питань протидії туберкульозу та ВІЛ-інфекції/СНІДу);
- проведено Міжнародну конференцію "Молодь – за здоровий спосіб життя", в якій взяло участь близько 100 учасників з усіх областей України та країн Центральної і Східної Європи (8–10 жовтня, м. Київ);

- проведено Всеукраїнську інформаційно-профілактичну акцію "Відповідальність починається з мене" з метою посилення відповідальності дорослих за втягування дітей та молоді до вживання алкоголю, тютюнопаління; залучення молоді до контролю за розміщенням зовнішньої реклами на вулицях населених пунктів;
- налагоджено співпрацю із всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями в напрямку пропаганди та формування здорового способу життя молоді (реалізується близько 20 програм).

Необхідно зазначити, що результативність діяльності Міністерства щодо реалізації державної молодіжної політики оцінюються виключно кількісними показниками, що стосуються проведених заходів і кількості залученої молоді або громадських організацій. На перспективу формування ефективних механізмів роботи з молоддю необхідно передбачити якісні показники такої діяльності: рівень впливу заходів на молодіжну аудиторію, показники залучення молоді до їх організації та проведення тощо. Показниками реалізації молодіжної політики мають стати зміни в молодіжному середовищі, а не кількість проведених заходів.

Одним із напрямів реалізації державної молодіжної політики є залучення молодіжних та дитячих громадських організацій до реалізації програм, спрямованих на соціальне становлення та розвиток молоді, та фінансова підтримка такої діяльності. Вибір найкращих проектів здійснюється на конкурсній основі, умови проведення конкурсу та вимоги до проектних пропозицій визначені Порядком проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

Про проведення конкурсу програм, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, у 2013 р. було оголошено Державною службою молоді та спорту Міністерства освіти і науки, молоді та спорту¹⁴⁵. Пріоритетними завданнями, на розв'язання яких мали бути спрямовані програми громадських організацій, було визначено:

- 1) створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості;
- 2) утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей;
- 3) пропаганда та формування здорового способу життя;
- 4) створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості;
- 5) інтеграція українських молодіжних організацій до відповідних європейських і світових організацій.

Переможцями конкурсу було визначено 76 програм 55 всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій¹⁴⁶, на реалізацію яких з державного бюджету було виділено 10 млн грн. За результатами реалізації проектів громадські організації готуються фінансові і творчі звіти. Проте результати реалізації проектів не оприлюднювалися, не була передбачена оцінка результативності проектів, що протягом року реалізувалися молодіжними і дитячими організаціями.

Натомість проекти, які подаються на конкурс, і звіти щодо їх реалізації мають містити не лише показники стосовно кількості проведених заходів і залучених учасників, а й показники змін у молодіжному середовищі внаслідок

¹⁴⁵ Наказ Державної служби молоді та спорту від 28 січ. 2013 р. № 187 «Про організацію та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹⁴⁶ Наказ Державної служби молоді та спорту від 29.04.2013 № 1422 «Про затвердження переліку програм, визначених переможцями конкурсу програм, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка у 2013 році» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

проектної діяльності.. Лише в такому разі можна буде оцінювати ефективність проведених заходів.

Моніторинг реалізації проектів, ініційованих молодіжними громадськими організаціями, на виконання яких надається фінансова підтримка з державного бюджету, частково розпочато у 2014 р. Доцільно передбачити проведення зовнішньої оцінки реалізації проектів і в наступному бюджетному році, а також започаткувати практику публічної оцінки їх ефективності – публікацій творчих та фінансових звітів за результатами реалізації проектів, що дозволить здійснювати безпосередній контроль за кількісними та якісними показниками використання бюджетних коштів у цій сфері.

Враховуючи дієвість і ефективність соціального партнерства між державними структурами і громадськими організаціями, доцільно розширювати практику залучення громадських організацій до реалізації державної молодіжної політики. Це можливо за умови запровадження соціального замовлення, що передбачає укладання соціальних контрактів між органами виконавчої влади та громадськими організаціями. При цьому не обов'язково обмежуватися залученням лише молодіжних та дитячих об'єднань. Доцільність такої взаємодії зумовлена тим, що громадські організації, на противагу державним структурам, можуть використовувати такі ресурси, як волонтерська праця, ініціативність та активність членів організації, альтернативні матеріальні ресурси у вигляді пожертв, грантів, членських внесків тощо.

Проте розробка механізмів і впровадження соціального замовлення в Україні, в першу чергу, спрямовані на надання соціальних послуг соціально вразливим категоріям населення. Щодо запровадження підтримки громадських організацій у забезпеченні окремих напрямів роботи у сфері молодіжної політики (а не лише окремих програм), то така ідея поки що не розглядається, оскільки відсутні стандарти молодіжної роботи й існують неузгодження в законодавстві щодо можливості прямого бюджетного фінансування діяльності громадських організацій.

2.2.2. Регіональна молодіжна політика

Загальні напрями і заходи щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні визначені Державною цільовою соціальною програмою «Молодь України» на 2009–2015 рр. В областях України прийняті *обласні програми*, що регулюють реалізацію регіональної молодіжної політики: формують загальні принципи, головні напрями та основний зміст перспективних заходів щодо підтримки та захисту молодих громадян. Проте оцінити *регіональні напрями молодіжної політики*, результативність та ефективність виконання регіональних програм немає можливості, оскільки інформацію про їх виконання надали лише окремі обласні державні адміністрації, а саме про такі: Обласна комплексна програма «Молодь Прикарпаття (2010–2015 рр.)» (Івано-Франківська область); Обласна програма з реалізації молодіжної політики, підтримки сім'ї, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2012–2014 рр. (Полтавська область); Програма підтримки молоді в області на 2009–2015 рр. (Рівненська область); Обласна комплексна програма «Молодь Сумщини на 2011–2015 рр.»; Обласна регіональна програма «Молодь Дніпропетровщини: 2012–2021 рр.»; Обласна програма «Молодь Херсонщини».

Аналіз обласної звітності демонструє, що реалізація регіональних молодіжних програм зводиться до проведення окремих заходів і не передбачає оцінки їх результативності, впливу окремих видів діяльності на молодіжну аудиторію. Без кардинальних змін у плануванні програм регіональної молодіжної політики і звітності щодо їх впровадження неможливо оцінити ефективність і доцільність такої діяльності. Слід розробити і впровадити єдині індикатори/показники діяльності у молодіжній сфері на регіональному рівні, що будуть відобразати не лише кількісні характеристики проведення окремих заходів і залучення до них молоді, а й визначати їх вплив на молодіжну аудиторію.

Також одним із механізмів формування регіональної молодіжної політики має стати практика щорічної звітності обласних державних

адміністрацій на рівні Кабінету Міністрів України щодо показників та досягнень у роботі з молоддю.

Одним із інструментів формування молодіжної політики на регіональному рівні є *залучення молоді до прийняття управлінських рішень* з молодіжної проблематики та здійснення контролю за їх виконанням. З цією метою в ряді регіонів діють консультативно-дорадчі органи та громадські ради з питань молодіжної політики, органи молодіжного та студентського самоврядування:

- громадські ради: обласна молодіжна громадська рада (Київська область); профільний комітет з питань молодіжної політики при громадській раді (Київська міськдержадміністрація); громадської ради з питань молодіжної політики (Івано-Франківська область); обласна рада з питань реалізації молодіжної політики (Рівненська, Тернопільська області); молодіжна громадська рада при обласній державній адміністрації (Сумська, Херсонська області); координаційна рада з питань молодіжної політики при обласній державній адміністрації (Чернівецька область);
- консультативно-дорадчі органи: консультативно-дорадчий орган підтримки студентського молодіжного руху та визначення пріоритетних напрямів роботи зі студентами (Київська область);
- студентські ради: студентська рада при голові Сумської обласної державної адміністрації (Сумська область); Студентський Парламент Вінниччини (Вінницька область); Студентська рада м. Києва.

У ряді областей реалізуються програми та проекти, спрямовані на *залучення молодих людей до державної служби*.

Так, у м. Києві реалізовано програму «Залучення молоді до державної служби», в результаті якої 39 студентів призначено радниками на громадських засадах протягом липня 2013 року та відзначено дипломами голови Київської міської державної адміністрації.

У рамках проекту «Молодь і влада» усім охочим молодим людям надається можливість ознайомитися з роботою управлінь та відділів Івано-Франківської облдержадміністрації, отримати практичні знання, досвід, а з часом реалізувати себе в ролі державного службовця.

У Житомирській області студентку Житомирського державного університету імені Івана Франка, голову студентського братства введено до складу колегії управління освіти і науки облдержадміністрації.

В областях проводяться різноманітні *заходи*, спрямовані на врахування думки молоді в плануванні та реалізації регіональної молодіжної політики. Так в Івано-Франківській області у 2013 р. проведено обласний форум молодіжних громадських організацій «Молодіжний рух Прикарпаття: перспективи розвитку». Ум. Києві проводилися зустрічі молоді з керівництвом міста, представники молоді брали участь у роботі «круглих столів», форумів.

Ще одним із напрямів формування громадянської активності молодих людей є проведення *навчально-інформаційних заходів*, спрямованих на залучення молоді до роботи в органах державного управління. Зокрема слід відзначити такі:

- обласний навчально-оздоровчий табір «Лідер» для голів молодіжних рад населених пунктів (Івано-Франківська область);
- навчально-практичні семінари: для органів молодіжного самоврядування та молодих депутатів «Молодіжне самоврядування: становлення та перспективи розвитку», для голів молодіжних рад населених пунктів області «Інноваційні форми та методи діяльності органів молодіжного та студентського самоврядування» (Івано-Франківська область);
- стажування майбутніх бакалаврів та магістрів в обласній державній адміністрації (Тернопільська область).

В областях практикуються різні форми залучення молоді до розробки управлінських рішень та реалізації регіональної молодіжної політики. Є потреба у вивченні напрацьованого досвіду, визначенні ефективних форм

залучення молоді до управлінської діяльності та реалізації молодіжної політики, у розробці відповідних методичних рекомендацій та навчальних програм. Це дозволить впровадити кращий досвід окремих регіонів у загальну систему формування і реалізації регіональної молодіжної політики в Україні.

Відповідно до звітів обласних державних адміністрацій щодо реалізації молодіжної політики в окремих областях можна виокремити основні *напрями діяльності в цій сфері*:

- 1) формування громадянської активності молоді;
- 2) популяризація здорового способу життя та попередження негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищах;
- 3) формування ціннісних орієнтацій молоді;
- 4) професійна орієнтація молоді;
- 5) забезпечення молоді житлом.

Формування *громадянської активності молоді*. Одним із ресурсів реалізації регіональної молодіжної політики є співпраця державних органів з молодіжними і дитячими організаціями. З одного боку, державні структури стимулюють розвиток молодіжного громадського руху, що сприяє піднесенню громадянської активності молоді регіонів. З іншого боку, громадські організації є активними суб'єктами реалізації програм і заходів, спрямованих на молодіжну аудиторію.

Станом на 1 січня 2014 р. у Вінницькій області зареєстровано 221 молодіжну громадську організацію, з них на рівні області – 73, на рівні районів – 68, на рівні міст обласного підпорядкування – 80. На Житомирщині упродовж 2013 р. зареєстровано 79 обласних молодіжних громадських організацій. В Івано-Франківській області зареєстровано більше 80 обласних молодіжних громадських організацій. На Тернопільщині діють 132 молодіжні громадські організації. Їх діяльність спрямовується, в першу чергу, на виховання молоді в національно-патріотичному дусі та пропаганду здорового способу життя.

З метою вивчення проблемних питань, налагодження предметного діалогу з представниками молодіжних громадських організацій, забезпечення

активної участі молоді в реалізації молодіжної політики у 2013 році були проведені такі регіональні заходи: обласний форум молоді «Зростання молодіжного потенціалу в інтересах розвитку Запорізького краю» (Запорізька область); обласний форум молодіжних громадських організацій «Молодіжний рух Прикарпаття: минуле, сучасне, майбутнє» (Івано-Франківська область); форум делегатів дитячих прав «Ми прагнемо бути почутими» (м. Київ); зустріч активістів молодіжних та дитячих громадських організацій, студентської молоді з представниками міської влади (м. Київ).

Проведення таких заходів сприяє координації зусиль молодіжних та дитячих громадських організацій, місцевих органів влади щодо реалізації соціально значимих проектів, визначенню пріоритетів діяльності для вирішення основних проблемних питань, які турбують молодих людей.

В Івано-Франківській області започатковано обласний конкурс молодіжного лідерства та відзначення кращих молодих людей області відзнакою «Молодий лідер Прикарпаття». З метою вирішення цілого комплексу проблем інформаційного характеру, зокрема молодіжного життя області, а також упорядкування інформації про діяльність органів учнівського та молодіжного самоврядування, молодіжних громадських організацій Прикарпаття, молодіжних клубів, гуртків тощо відкрито обласний інформаційно-методичний центр.

Відповідно до Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова допомога¹⁴⁷ в областях щорічно проводяться *обласні конкурси проектів* з молодіжної проблематики.

¹⁴⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

У Вінницькій області у 2013 р. 7 громадських організацій реалізовували проекти, спрямовані на молодь (188 тис. грн). У Закарпатській області фінансову підтримку з обласного бюджету отримали 7 проектів громадських організацій на суму 45,6 тис. грн. У м. Києві на участь у конкурсі проектів молодіжних та громадських організацій було подано 55 заяв, з них за кошти бюджетного фінансування реалізовано 19 соціальних проектів на суму 831 026,51 грн. У конкурсі проектів Львівської обласної державної адміністрації взяли участь 24 дитячі та молодіжні організації, з обласного бюджету були виділені кошти на загальну суму 417 тис. грн.

В Івано-Франківській області за останні три роки, на конкурсній основі було підтримано реалізацію більше 40 проектів, програм на загальну суму 438 000 грн. Крім того, для реалізації проектів молодіжної адміністрації Івано-Франківської області, обласного дитячо-юнацького пластового центру впродовж 2009–2013 рр. виділено більше 500 тис. грн.

У Рівненській області фінансування діяльності громадських організацій здійснюється не лише на реалізацію проектної діяльності: 2013 році профінансовано 19 молодіжних та дитячих громадських організацій на загальну суму понад 550,0 тис. грн (у 2012 р. – 21 організація на суму 550 тис. грн). На щорічний обласний конкурс проектів громадських організацій 11 молодіжних та дитячих громадських організацій подали 17 проектів, з яких переможцями визнано 15 на загальну суму 120 тис. грн.

При аналізі проектів і заходів, наведених у звітах облдержадміністрацій, дуже важко визначити конкретні цілі й напрями роботи з молоддю та очікувані результати реалізації проектів та програм, що фінансуються з обласних бюджетів. Результати реалізації окремих проектів мають демонструвати не лише форми проведення заходів, кількість залучених осіб і кількість грошей, що були витрачені. У першу чергу, має бути представлений позитивний ефект, їх вплив на молодіжну аудиторію. Такий підхід потребує змін у вимогах щодо проектування та звітності програм/проектів, які подаються на конкурс і претендують на фінансову підтримку з бюджету.

Особливе значення в регіонах і країні в цілому надавалося *популяризації здорового способу життя та попередженню негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищах*. З метою попередження в молодіжному середовищі таких негативних явищ, як тютюнопаління, алкоголізм, вживання наркотиків, і особливо – ризикованої щодо враження ВІЛ/СНІД поведінки в областях проведено різноманітні заходи як у межах реалізації всеукраїнських акцій, так і за регіональними програмами.

У 2013 р. в областях проведено районні та обласні етапи VI Всеукраїнського фестивалю-конкурсу «Молодь обирає здоров'я» та обласні етапи Всеукраїнської акції «Відповідальність починається з мене».

З метою формування здорового способу життя молоді та попередження шкідливих звичок в областях було проведено низку *інформаційно-просвітницьких заходів*:

- регіональні інформаційно-просвітницькі проекти: «Молодь за здорове життя!», «Плануй життя відповідально!» (Житомирська область); акція «Здорова молодь – щасливе майбутнє», інформаційно-просвітницька акція «Відповідальність – це життя» (Київська область); «Відпочиваємо ЗДОРОВО!» (Полтавська область); соціально-просвітницька інформаційна кампанія «Здорова молодь – успішна країна», культурно-мистецька акція «Здоровим бути модно» (Херсонська область);
- пропагандистські кампанії, приурочені до певних дат і свят: святкування масляної з пропагуванням здорового способу життя «Киш, зима!» (Херсонська область); інформаційно-профілактична акція «Обміняй цигарку на цукерку» з нагоди Дня здоров'я, акція «Свічкова хода» до Всесвітнього дня боротьби зі СНІДом (Волинська область); ранкова зарядка просто неба до Дня молоді (Закарпатська область); заходи до Всесвітнього дня здоров'я, Міжнародного дня захисту дітей, Всеукраїнського тижня планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я тощо (Житомирська область);
- конкурси: Всеукраїнський молодіжний конкурс краси «Королева Зими –

2014» під девізом: «Рух, здоров'я, краса!» (Житомирська область); «Моє здоров'я – моє майбутнє» (Закарпатська область); конкурс соціальної реклами «Наше майбутнє – без шкідливих звичок» (Івано-Франківська область); конкурс малюнків на асфальті «Ми за здоровий спосіб життя» (Вінницька область);

- конференції: «Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі» (Івано-Франківська область);
- соціологічні опитування: експрес-опитування молодіжної аудиторії щодо обізнаності стосовно сучасних методів контрацепції та запобігання хворобам, що передаються статевим шляхом (Житомирська область); опитування серед молоді щодо проблем, пов'язаних зі здоров'ям (Львівська область); соціологічне дослідження «Я і моє здоров'я» (Полтавська область).

У Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській областях виготовлено та розповсюджено інформаційні матеріали, інформаційні буклети щодо формування здорового способу життя, важливості відмови від шкідливих звичок. У Полтавській області проведено навчання у школах: цикли медичних та гігієнічних знань для учнів, батьків та педагогів шкіл області, охоплено понад 100 тис. школярів, 10 тис. педагогів та близько 30 тис. батьків. У Вінницькій області створено робочі групи з метою обстеження місць розміщення зовнішньої реклами, розповсюджено наліпки, встановлено 37 тематичних біл-бордів. У Житомирській області до реалізації заходів залучено громадські організації «Тверезий Житомир», «АСЕТ» та обласний медичний центр здоров'я та спортивної медицини. У Херсонській області організовано фотовиставку «За здоровий спосіб життя», фотоекспозицію «Обличчя СНІДу», фотоекспозицію соціальної реклами «Літо без загроз». У Вінницькій області проведено тематичні вікторини та інтелектуально-пізнавальні ігри для дитячої та молодіжної аудиторії.

У звітах обласних державних адміністрацій міститься також багато інформації щодо проведення окремих акцій і заходів, спрямованих на формування здорового способу життя, що стосуються всього загалу населення:

- тематичні виставки з формування здорового способу життя в бібліотеках (Житомирська область);
- тематичні лекції (Житомирська, Закарпатська, Миколаївська, Чернігівська області);
- випуск та розповсюдження методичних рекомендацій, бюлетенів (Чернігівська область);
- інформування населення щодо здорового способу життя в засобах масової інформації: телепрограми, передачі, статті в пресі (Житомирська, Закарпатська, Львівська, Полтавська, Хмельницька, Чернігівська області).

Така діяльність важлива і потрібна, але її не можна розглядати як результат реалізації молодіжної політики, оскільки вона є загальною і не враховує специфічні потреби саме молодіжної аудиторії.

Соціально-профілактична роботи з дітьми та молоддю є одним із напрямів роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і передбачає індивідуальне та групове консультування, інтерактивні бесіди, лекційно-тренінгові заняття, відеолекторії, розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів тощо.

Про діяльність центрів соціальних служб у 2013 р. як один із напрямів реалізації молодіжної політики прозвітувалися лише окремі області, зокрема Житомирська, Закарпатська, Львівська.

В областях реалізуються регіональні проекти, спрямовані на протидію поширенню наркоманії, попередженню хвороб, що передаються статевим шляхом, пропаганду здорового способу життя. Так, у Житомирській області у 2013 р. проведена обласна профілактична акція "Ехо". У Закарпатській області в межах реалізації стратегії демографічного розвитку на період до 2015 р. було підготовлено інформаційні та тематичні матеріали для проведення заходів з

пропаганди здорового способу життя та формування безпечної поведінки молоді. У Херсонській області протягом 2013 р. організовано тренінги «Школа твоєї безпеки. Формування безпечної поведінки підлітків і молоді».

Медико-соціальну допомогу дітям і підліткам, за потреби, надають центри медико-соціальної допомоги «Клініка, дружня до молоді» (Вінницька, Закарпатська Дніпропетровська області). У Вінницькій області протягом 2013 р. до цих центрів звернулося 8045 осіб, було організовано роботу пересувних лабораторій з безкоштовного та анонімного обстеження на ВІЛ. У Закарпатській області для клінік, дружніх до молоді, обласним Центром здоров'я підготовлені, розтиражовані та розповсюджені тематичні інформаційно-просвітницькі матеріали: плакати, буклети, листівки тощо. У Дніпропетровській області діє 5 комунальних закладів – центрів «Клініка, дружня до молоді», які надають безкоштовну медико-соціальну і психологічну допомогу підліткам і молоді.

Формування здорового способу життя молоді є пріоритетним напрямом реалізації регіональної молодіжної політики. Така робота проводиться навчальними закладами, центрами соціальних служб, центрами медико-соціальної допомоги, громадськими організаціями. На місцевому рівні необхідно визначити механізми координації такої діяльності та критерії, за якими можливо оцінювати ефективність проведення різноманітних заходів.

Також є потреба в розробці на рівні областей та районів організаційно-методичних стандартів проведення роботи з формування здорового способу життя дітей та молоді, які б визначали суб'єктів діяльності, механізми взаємодії, показники ефективності та звітності тощо. Доцільно вивчити та узагальнити напрацьований регіональний досвід з метою поширення найкращих практик профілактичної діяльності.

Одним із напрямів роботи з молоддю в областях є попередження *девіантної і протиправної поведінки молоді*, хоча така діяльність не згадується в пріоритетах та завданнях молодіжної політики.

У Закарпатській області з метою підвищення рівня правової освіти та правової культури молоді у 2013 р. проведено 47 правоосвітніх заходів у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, якими було охоплено 2500 учнів та студентів. У м. Києві реалізовано програму «Правова освіта молоді» серед студентської молоді. У Київській області проведено соціальну кампанію первинної профілактики негативних явищ у молодіжному та дитячому середовищі та обласну інформаційно-профілактичну акцію з формування безпечного способу життя в дитячому та молодіжному середовищі.

При Головному управлінні юстиції у Хмельницькій області з 2011 р. діє Координаційна рада молодих юристів, до роботи якої залучаються студенти Хмельницького університету управління та права. Радою проведено низку правоосвітніх заходів (лекцій, тематичних зустрічей) у форматі «рівний – рівному» та забезпечено проведення відповідних заходів серед учнів загальноосвітніх навчальних заходів.

Профілактика протиправної поведінки є одним із важливих компонентів роботи з молоддю. На державному рівні має бути визначена державна структура, відповідальна за забезпечення соціально-профілактичної роботи з дітьми та молоддю, координації роботи державних структур та громадських організацій з підтримки соціально вразливих категорій молоді.

У контексті *формування ціннісних орієнтацій молоді в областях України* проведено низку заходів, спрямованих на утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей у молоді, створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості. Аналіз показників, за якими звітуються області щодо формування ціннісних орієнтацій молоді, демонструє відсутність єдиних підходів та критеріїв щодо реалізації цього напрямку молодіжної політики. Звіти областей містять інформацію про заходи різного спрямування і змістовного наповнення, кожний регіон продемонстрував власне бачення ціннісних орієнтацій молоді.

У Вінницькій області були проведені молодіжна акція «Це твоя країна – наша Україна», в ході якої учасники змогли перевірити свої знання з історії

України, її символики, традицій різних регіонів, обласний конкурс «Молода людина року», спрямований на відзначення досягнень молоді в різних сферах суспільного життя області. У межах реалізації обласного етапу Всеукраїнської благодійної акції «Серце до серця» було підготовлено близько 2000 волонтерів для роботи в районах, містах, селах.

У Волинській області з метою створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді та творчого розвитку особистості в області проведено молодіжні заходи та навчальні семінари для представників органів студентського самоврядування.

У Івано-Франківській області підтримка та залучення молоді до культурного життя передбачені заходами регіональної цільової програми «Культура Івано-Франківщини» на 2011–2015 рр.. Заснована стипендія голови облдержадміністрації «За внесок юних обдарувань у розбудову держави». В Івано-Франківській області реалізуються проекти «Формування національної самосвідомості молодого покоління», «Патріотичне виховання молоді Прикарпаття».

У Київській області протягом року так само було проведено низку заходів різного спрямування, а саме:

- патріотичне виховання молоді: обласна інформаційно-просвітницька акція «Крок до громадянського суспільства»; обласний семінар-навчання для керівників клубів військово-патріотичного виховання молоді Київщини; обласний етап Всеукраїнської молодіжної військово-спортивної гри «Патріот»; обласний збір-змагання юних рятувальників київського обласного відділення Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки»; патріотичні парусні експедиції; підсумковий військово-патріотичний збір;
- інтелектуальний розвиток та змістовне дозвілля: фестиваль-конкурс команд КВК Київської області;
- підтримка соціально вразливих категорій молоді: табірний збір учасників проекту «Програма соціальної інтеграції молоді, позбавленої

батьківського піклування, «Впевнений старт»»; обласний фестиваль творчості серед дітей та молоді з обмеженими можливостями «Повір у себе».

У Львівській області при обласній організації національних творчих спілок України працюють молодіжні секції, об'єднання, осередки. Так, на базі студентського науково-творчого товариства Львівської державної музичної академії ім. М.Лисенка проводиться Всеукраїнський студентський фестиваль «Музика тисячоліття». При обласній організації Національної спілки письменників України працюють творчі молодіжні об'єднання; проводиться молодіжний літературний конкурс ім. Б.Антонича. В області проводяться мистецькі акції: фестиваль-конкурс сучасної молодіжної пісні «Молода Галичина», фестиваль-конкурс дитячо-юнацької естрадної пісні «Співаночка-джазочка», молодіжний фестиваль «Животоки». Організація в області пересувних лабораторій бального танцю дала помітний поштовх розвитку сучасної хореографії серед сільської молоді.

У Тернопільській області здійснюється підтримка наукової діяльності молоді. За підсумками 2013 р. студентами та молодими вченими області опубліковано 4970 статей, тез, доповідей. За вагомий особистий внесок у розвиток науки регіону та України в цілому грамотами відзначено 13 кращих молодих науковців.

У Хмельницькій області з метою підтримки творчої молоді та обдарованих дітей проведено: регіональний конкурс молодих виконавців естрадної пісні «Молодість Надзбруччя – 2013», огляд-конкурс народних звичаїв та обрядів «Стелися, барвінку», обласне свято весни «Весняночка іде, пташок із вирію веде» тощо. У рамках проекту «Обласна бібліотека для юнацтва – регіональний мультимедійний центр з підтримки творчої молоді» відділом мистецтв обласної бібліотеки для юнацтва сформовано електронну базу даних «Творча молодь», куди занесені дані про молодих лауреатів конкурсів у різних галузях мистецтва. На підтримку молодіжної творчості бібліотекою для юнацтва організовано: виставку-конкурс вертепів та

виставку творчих робіт студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

У Дніпропетровській області здійснюється підтримка молодих науковців на грантовій та конкурсній основі, проводяться щорічно обласні конкурси: «Краща рада молодих вчених» та «Кращий молодий вчений» та обласний конкурс проектів «Молоді вчені – Дніпропетровщині». Проводяться обласні культурно-масові заходи: Міжнародний фестиваль студентських франкомовних театрів, Міжнародний фестиваль молодіжних театрів «Рампа», обласний фестиваль колективів художньої самодіяльності студентів «Студентська весна», конкурс «Студент року Дніпропетровщини» та урочистості з нагоди Дня студента. З 2012 р. діє Молодіжний центр Дніпропетровщини.

Аналіз форм та змісту заходів, спрямованих на формування ціннісних установок молоді, демонструє відсутність єдиного бачення не лише показників такої діяльності, а й конкретних напрямів та їх змістовного наповнення. З одного боку, робота проводиться, з іншого – не зрозуміло, на досягнення яких цілей вона спрямована.

Враховуючи події, що відбуваються в Україні, патріотичне виховання дітей та молоді має бути визначено пріоритетним напрямом державної і регіональної молодіжної політики. Це, у свою чергу, вимагає визначення чітких орієнтирів такої діяльності: розуміння, які показники мають демонструвати підвищення рівня патріотизму і національної свідомості української молоді.

Професійна орієнтація молоді. З метою створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді Міністерством соціальної політики України, Державним центром зайнятості в рамках Програми державної служби зайнятості (постанова правління Фонду від 19.12.2007 р. № 8) проводилась комплексна робота щодо профорієнтації молоді на засадах соціального партнерства.

Протягом 2013 року профорієнтаційні послуги державної служби зайнятості отримали понад 660 тис. безробітних молодих людей віком до 35 років (це 94,6% від загальної чисельності офіційно зареєстрованих молодих

безробітних), у т. ч. понад 2,5 тис. осіб, які на дату реєстрації не досягли 18 років. Безробітній молоді надано понад 2,8 млн. профорієнтаційних послуг. Крім того, приблизно 1,6 млн. осіб, що навчаються у навчальних закладах різних типів, отримали 1,6 млн. профорієнтаційних послуг.

У всіх регіонах центрами зайнятості було ініційовано укладання угод, планів спільних дій тощо з організаціями роботодавців та їх об'єднаннями, організаціями профспілок та їх об'єднаннями, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими, благодійними організаціями, ЗМІ тощо з питань організації та проведення в регіонах профорієнтаційної роботи з молоддю.

За оперативними даними, у 2013 році за участю соціальних партнерів проведено понад 17,4 тис. різнопланових профорієнтаційних заходів для молоді, якими охоплено близько 590 тис. осіб.

Це презентації (професій, навчальних закладів та роботодавців), фестивалі професій, професіографічні зустрічі, профорієнтаційні практикуми, різноманітні акції, інтерактивні заходи, конкурси, свята, форуми, круглі столи за участю представників робітничих професій, ветеранів праці, наставників тощо.

У профорієнтаційній роботі з молоддю важливе місце посідає сприяння вибору робітничих професій щодо сформувалася потреба на ринку праці.

З метою формування у молодих людей мотивації до вибору робітничих професій, необхідних у реальному секторі економіки, центрами зайнятості разом з органами влади, сторонами соціального діалогу, представниками навчальних закладів та виробництва проведено (за оперативними даними) понад 41 тис. різноманітних заходів з молоддю, педагогами, батьками, у тому числі з власне молоддю – майже 28 тис. заходів, якими було охоплено приблизно 1,2 млн. осіб і надано понад 1,2 млн. профорієнтаційних послуг; з батьками – понад 3,5 тис. заходів, якими охоплено приблизно 94 тис. осіб і надано 94 тис. послуг; з педагогами – понад 4,2 тис. заходів, якими охоплено більше 72 тис. осіб і надано більше 72 тис. послуг.

З метою наближення профорієнтаційних послуг до населення, зокрема молоді, державною службою зайнятості організовано роботу мобільних центрів профорієнтації, мобільних профконсультаційних пунктів, активізовано виїзне обслуговування учнівської та студентської молоді за місцем навчання або літнього відпочинку. Забезпечено роботу 233 мобільних центрів зайнятості, 115 мобільних центрів професійної орієнтації та 107 мобільних центрів профорієнтації модернізованих.

Мобільні засоби активно використовувались під час проведення виїзних профорієнтаційних заходів, у тому числі у сільській місцевості, віддалених населених пунктах, безпосередньо за місцем навчання учнів і студентів, у спеціалізованих навчальних закладах, у місцях позбавлення волі тощо, а також у канікулярний період в оздоровчих дитячих та молодіжних закладах.

Протягом 2013 року з використанням мобільних центрів зайнятості проведено понад 3,7 тис. заходів, у котрих взяли участь приблизно 280,6 тис. осіб, яким було надано понад 306,5 тис. послуг. Мобільні центри профорієнтації були задіяні у проведенні приблизно 2,2 тис. заходів, у яких взяли участь понад 197 тис. осіб, яким було надано майже 221 тис. послуг. Модернізовані мобільні центри профорієнтації були задіяні у проведенні 1,9 тис. заходів, у котрих взяли участь понад 164 тис. осіб, яким надано приблизно 175 тис. послуг.

У канікулярний період державною службою зайнятості активно проводилась виїзна інформаційно-просвітницька робота з молоддю безпосередньо у місцях її відпочинку. У 2013 році нею було охоплено приблизно 128 тис. учнів. Спеціалістами центрів зайнятості було проведено понад 2,1 тис. інформаційно-просвітницьких заходів і надано більше 132 тис. послуг з використанням різноманітних масових, групових та індивідуальних форм профорієнтаційної роботи пізнавально-розважального характеру.

Протягом кількох років центрами зайнятості активно проводиться профілактична робота з учнями випускних класів загальноосвітніх навчальних

закладів з метою запобігання молодіжному безробіттю та випереджувальної орієнтації на вибір затребуваних професій.

З цими учнями проводились різноманітні заходи, спрямовані на активізацію пізнавально-мотиваційної сфери молодшої людини, розширення її обізнаності у світі професій та підвищення мотивації до праці. В цілому, у 2012-2013 навчальному році з учнями випускних класів загальноосвітніх навчальних закладів проведено приблизно 22 тис. профорієнтаційних заходів, якими охоплено понад 660 тис. учнів; надано майже 850 тис. послуг.

Профорієнтаційними послугами служби зайнятості охоплено 87,4% загальноосвітніх навчальних закладів, де є випускні класи, 91,6% учнів випускних класів, понад 14 тис. учнів з числа дітей-інвалідів. Ці послуги надавались як у центрах зайнятості, так і безпосередньо за місцем навчання.

Продовжувалась робота з упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема програмно-апаратних комплексів для професійної орієнтації молоді, яких налічувалось 11,5 тис.

Протягом 2013 року з використанням цих комплексів спеціалістами державної служби зайнятості було проведено 17 тис. профорієнтаційних заходів для учнів, педагогів та батьків, у тому числі з учнями – майже 11,4 тис. заходів, у яких взяли участь приблизно 387 тис. дітей і отримали майже 394 тис. послуг; з батьками – майже 2,7 тис. заходів (понад 65 тис. осіб, 66 тис. послуг); з педагогічними працівниками – понад 2,9 тис. заходів (приблизно 40 тис. осіб, 41 тис. послуг).

Комплекси також використовувались педагогічними колективами навчальних закладів для проведення різноманітних заходів для учнів, а також консультаційних і методичних семінарів для батьків та педагогів.

На обласному рівні з метою ознайомлення молоді із сучасними умовами на ринку праці, технікою самостійного пошуку роботи і побудови професійної кар'єри у 2013 р. проводилися навчальні та інформаційні заходи для молоді. Зокрема, проведено регіональні етапи Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів

серед молоді «Бізнесмен за 3 хвилини» (Вінницька, Івано-Франківська, Київська, Рівненська, Херсонська, Чернігівська області).

Протягом року реалізовано широкий спектр заходів інформаційного і профорієнтаційного спрямування.

Фестивалі та форуми:

- фестиваль соціальної реклами «Проблеми молоді вирішує молодь» (Вінницька область);
- обласний Форум молодих підприємців (Івано-Франківська область);
- молодіжний форум «Твій старт» (м. Київ).

Інформаційно-освітні заходи:

- конференції: «Сприяння лідерським якостям молоді України» (м. Київ);
- «круглі столи»: «Молодіжне підприємництво: теорія і практика», «Механізми підтримки малого та середнього бізнесу та розвиток соціального підприємництва» (м. Київ); «Проблеми людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, на ринку праці: причини, пошуки та шляхи подолання» (Чернігівська область);
- інформаційні семінари: «Особливості зайнятості молоді», «Молодь на ринку праці», «Оволодій новою професією» (Вінницька Закарпатська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Черкаська області); профорієнтаційні семінари (уроки) для учнівської молоді, профінформаційні семінари для батьків, профорієнтаційні семінари для працівників закладів освіти (Черкаська, Чернівецька області); «Психологічна мотивація молоді до працевлаштування», «Професійне самовизначення молоді на шляху до працевлаштування», «Як стати успішним?» (Чернівецька область); «Самоосвіта – безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення на ринку праці» (Чернігівська область);
- діяльність інформаційно-консультаційних центрів: при вищих навчальних закладах м. Києва; при Національному університеті водного господарства та природокористування та Національному університеті

- «Острозька академія» (Рівненська область); консультаційні пункти з питань провадження підприємницької діяльності (Черкаська область);
- презентації: презентації навчальних закладів, навчальних курсів, професій (Вінницька, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Черкаська області);
 - професіографічні екскурсії (Одеська, Івано-Франківська, Рівненська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області),
 - ярмарки кар'єри/професій (Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська області)
 - дні відкритих дверей центрів зайнятості (Івано-Франківська, Полтавська, Сумська, Херсонська області), навчальних закладів (Івано-Франківська, Сумська, Черкаська область);
 - виїзні акції мобільних центрів зайнятості/профорієнтації (Івано-Франківська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області);

Навчальні заходи:

- семінари: «Як розпочати власний бізнес?», «Від бізнес-ідеї до власної справи», з питань організації зеленого туризму, «Ефективне ведення сільського господарства», «Особливості зайнятості молоді» (Вінницька, Черкаська області); семінар у форматі workshop «Життя після ВНЗ: step by step» (Херсонська область); «Моя майбутня професія», «Крок у майбутнє» (Херсонська область);
- тренінги: бізнес-тренінги, навчання за професіями, які передбачають самозайнятість (м. Київ), спеціалізовані тренінги (Одеська область); семінари-тренінги «Школа вожатих. Змістовна зайнятість молоді в туристичній галузі», тренінгова ділова гра «Економіка області очима молоді для студентів вищих навчальних закладів (Херсонська область); «Твоя кар'єра» для молоді, яка планує навчання або роботу за кордоном; «Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі, як основа

- соціальної адаптації на ринку праці» (Чернігівська область);
- літня школа започаткування власної справи «Бізнес-ідея» (Івано-Франківська область);
- двотижневі курси «Підприємництво та бізнес-планування» (Черкаська область).

Проведено *конкурси професійної майстерності*: серед учнів та майстрів виробничого навчання професійно-технічних училищ; конкурс з WEB-дизайну та комп'ютерної графіки (Вінницька область); конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді (м. Київ); обласні конкурси фахової майстерності серед учнів професійно-технічних навчальних закладів за професіями (Київська область); обласний конкурс на звання «Кращий молодий підприємець Львівщини» (Львівська область); обласний профорієнтаційний конкурс учнівських есе (Чернігівська область).

Також в областях протягом 2013 р. проведено профорієнтаційні заходи: акція «Випускник» (Одеська, Рівненська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області); фотовиставка «Молодіжні трудові загони: історія, надбання, перспективи» (Херсонська область); проект «Дні кар'єри» (Дніпропетровська область); захід «Тебе шукає робота» (Львівська область); інформаційний проект «Центр молодіжних можливостей» (м. Одеса); «Тиждень працевлаштування на перше робоче місце випускників професійно-технічних навчальних закладів I–II рівнів акредитації», шкільні спортивно-профінформаційні групові заходи «Зустріч з професією» (Полтавська область).

У Рівненській області в пізнавально-розважальному форматі проведено «Турніри знавців професій», у яких взяли участь понад 2 тис. осіб, з них понад 1,8 тис. учнівської молоді. Також спеціалістами служби зайнятості проведено 35 інтерактивних заходів для молоді, які відвідали понад 3,8 тис. осіб. У 524 навчальних закладах області функціонують програмно-апаратні комплекси «Профорієнтаційні термінали». У 2013 р. з використанням профорієнтаційних терміналів було проведено 394 заходи, якими охоплено майже 12,3 тис. осіб, зокрема учнів, батьків та педагогічних працівників.

У Тернопільській області в закладах освіти проводяться семінари, наради, масові заходи, до яких залучаються учні загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів області. Протягом 2013 р. та за два квартали 2014 р. було проведено понад 1800 таких заходів (у 560 загальноосвітніх, 27 професійно-технічних та 26 вищих навчальних закладах) з різноманітною тематикою.

У Херсонській області, з метою тимчасового працевлаштування молоді в канікулярний час, влітку в обласному центрі зайнятості функціонував інформаційний банк тимчасових робочих місць. В області реалізується інноваційний профорієнтаційний проект для школярів «ПрофіСтарт: юні обирають майбутнє» на 2012–2015 рр.

У Черкаській обласній службі зайнятості впроваджена практика підписання угод між соціальними партнерами для вирішення питання зайнятості молоді: укладена Угода про співпрацю між Черкаським обласним центром зайнятості та Департаментом освіти і науки облдержадміністрації щодо надання профорієнтаційних послуг молоді, яка навчається в навчальних закладах Черкаської області.

В областях діють *молодіжні центри праці*, які реалізують проекти та програми, спрямовані на підвищення професійного рівня та сприяння працевлаштуванню молоді.

Таблиця 2.2.5

Діяльність молодіжних центрів праці за підсумками 2013 р.
(за результатами звітів обласних державних адміністрацій)

Вінницький обласний молодіжний центр праці	- проект «Бізнес-акселератор» Спільно з ГО «ВОО «Спілка підприємців «Стіна»; - програма підтримки «Центр стажування»
Запорізький обласний центр праці для молоді	- діє 7 студентських центрів праці, що діють при вищих навчальних закладах; - програма «Школа вожатської майстерності»; - ярмарок кар'єри «Best job fair»
Івано-Франківський обласний молодіжний центр праці	- Всеукраїнський семінар «Розвиток молодіжного підприємництва на селі. Сільський зелений туризм»; - навчально-методичні семінари; - «День відкритих дверей» для студентів учбових закладів обласного центру I–II рівня акредитації;

	- запроваджено школу-навчання для працівників мережі щодо створення районних, міських центрів праці та бюро кар'єр для студентської молоді; - обласний фестиваль молодіжних трудових загонів «Ми працюємо слаavimo тебе, Україно!»; - щорічно проводиться обласний конкурс бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді та працює літня школа започаткування власної справи «Бізнес-ідея»
Київський молодіжний центр праці	- 12 молодіжних виставок вакансій на базі вищих навчальних закладів міста Києва (залучено понад 6000 осіб); - виставку вакансій «Освіта. Робота. Підприємництво» (залучено понад 5000 осіб); - проведено психологічне профорієнтаційне тестування молоді (охоплено понад 1200 осіб), надано понад 1600 консультацій з питань працевлаштування
Херсонський молодіжний центр праці	- інформаційно-консультаційні послуги для молоді з питань працевлаштування та підприємницької діяльності (надано 785 послуг); - працевлаштування молоді (на постійне місце роботи – 4 особи; на тимчасову роботу – 927 осіб)
Чернігівський молодіжний центр праці	- профорієнтаційні заходи для учнів старших класів «Зроби свій вибір»; - обласний профорієнтаційний конкурс учнівських есе залучено понад 400 молодих людей); - постійно діючі консультації з питань підприємницької діяльності - школа інноваційного менеджменту та підприємництва; - курси підвищення кваліфікації для працівників сфер готельного, ресторанного та туристичного напрямку

Джерело: звіти обласних державних адміністрацій.

У м. Києві відкрито Київський інноваційний інкубатор «iHub», де молодим підприємцям та стартап-командам для розвитку їхнього бізнесу надаються спеціально обладнані приміщення та майно. На сьогодні в інноваційному інкубаторі розміщується 18 проектів (більше 60 молодих підприємців), ще 29 проектів (в тому числі з інших регіонів) стали віртуальними резидентами, 8 стартапів-резидентів iHUB досягли успіху. Вивчаються можливості розширення і пошуку нових майданчиків для відкриття там підрозділів iHub.

З метою організації тимчасової зайнятості молоді в областях організовуються *молодіжні трудові загони*. Влітку 2013 р. було створено 5 молодіжних сільськогосподарських трудових загонів (Вінницька область), у Житомирській області діяло 132 молодіжні трудові загони, в яких налічувалося

2237 осіб. В Івано-Франківській області працювало 44 молодіжних трудових загони, різними видами робіт було охоплено 870 осіб. Найбільш поширеними формами діяльності трудових об'єднань молоді стали благоустрій територій населених пунктів області, сільськогосподарські роботи, обслуговування літніх дитячих таборів, соціальна допомога різним категоріям населення.

У м. Києві молодіжні трудові загони залучено до участі у заходах із благоустрою міста. Проведено фестиваль молодіжних трудових загонів «Київ – столиця чистоти». Молодь узяла участь у спортивних змаганнях, заходах із благоустрою о. Синє (Подільський район м. Києва) та в семінарі-тренінгу на тему: «Організація діяльності молодіжних трудових загонів при вищих навчальних закладах».

З метою забезпечення зайнятості молоді в літній період, патріотичного виховання та набуття практичного досвіду організовувалася робота молодіжних трудових загонів серед учнівської, студентської та незайнятої молоді Чернігівської області.

Проведений аналіз демонструє розмаїття форм та методів інформаційної та профорієнтаційної роботи, що реалізується в областях. Проте отримання інформації ще не є гарантією працевлаштування. Враховуючи актуальність забезпечення працевлаштування молодих людей, необхідно здійснити оцінку ефективності пропонованих у регіонах форм та методів профорієнтаційної роботи і працевлаштування з подальшим поширенням позитивного досвіду в зазначеній сфері.

2.3. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Необхідно зазначити, що реалізація пріоритетів молодіжної політики здійснювалася в умовах закріпленості традиційних і надзвичайно уповільненого впровадження нових форм та засобів взаємодії органів державної влади з молодіжним середовищем.

Складність використання інноваційних шляхів у такій багатосекторальній сфері, якою є молодіжна політика, була пов'язана із суттєвими вадами самого механізму молодіжної політики, обтяженого реліктами адміністративно-командної епохи. Найбільш відчутною серед них була відсутність цілісної системи кадрового забезпечення молодіжної політики, зокрема її низової ланки, персоніфікованої молодіжними працівниками. Без цієї ланки молодіжна політика держави була запрограмована на такі бюрократичні викривлення, як кампанійщина, локальність, відсутність зворотного зв'язку та ін.

За таких обставин завдання органів державної влади полягало в максимальному подоланні цієї руйнівної інерції та знаходженні ефективних способів залучення самої молоді до втілення в життя політичних пріоритетів, підтверджених низкою державних нормативних актів, включаючи Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року¹⁴⁸.

Ключовим пріоритетом молодіжної політики було визнано «Забезпечення доступної освіти». У процесі його реалізації важливим напрямом роботи центральних і місцевих державних органів стало *проведення міжнародних, обласних та районних конкурсів і фестивалів, семінарів, тренінгів, «круглих столів», конференцій та форумів.* Це сприяло створенню умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку молоді особистості.

¹⁴⁸ Указ Президента України від 27 верес. 2013 р. № 532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

Як спосіб мотивування і стимулювання молоді до розвитку і нових досягнень позитивне значення мало *преміювання молодих людей, що здійснювалося* згідно з Положенням про Премії Кабінету Міністрів України для обдарованої молоді за особливі досягнення у розбудові України, а також інших премій і винагород, що визначені на обласному і регіональному рівнях.

У практиці нормативної роботи низки місцевих органів влади відзначимо *прийняття обласних цільових програм щодо роботи з обдарованою молоддю, а також регіональних стипендіальних і грантових програм*¹⁴⁹. Типовим прикладом можна вважати проведення обласного конкурсу проектів “Молоді вчені – Дніпропетровщині” на отримання матеріального заохочення. Мета заходу – залучення студентів і молодих учених до перспективних наукових досліджень¹⁵⁰.

Важливо зазначити, що Концепцією Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. (далі – Концепція) внесено корективи в систему пріоритетів молодіжної політики. Зокрема, у сфері освіти особливий пріоритет надано *неформальній освіті*.

Серед шляхів реалізації цього пріоритету – створення й забезпечення функціонування молодіжних навчальних центрів, як тимчасових (навчальних таборів), так і стаціонарних. Фактично, за цим напрямом вже проведено велику нормотворчу і організаційну підготовчу роботу. Як приклад – успішне функціонування «Молодіжного центру Дніпропетровщини», якому передувало ухвалення на місцевому рівні необхідних нормативних документів, у тому числі й статуту цього центру¹⁵¹.

¹⁴⁹ Рішення 14-ї сесії Вінницької обласної Ради 6 скликання від 19 лютого 2013 р. № 481 та рішення 5-ї сесії Вінницької обласної Ради 6-го скликання від 29 квіт. 2011 р. № 105 «Про встановлення стипендії облдержадміністрації та обласної Ради учням професійно-технічним навчальним закладам, студентам вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації».

¹⁵⁰ Доповідь про становище молоді в Дніпропетровському регіоні за підсумками 2013 року. – С. 3.

¹⁵¹ Рішення обласної ради від 23 берез. 2012 р. № 269-12/VI “Про створення комунального закладу “Молодіжний центр Дніпропетровщини”

Головною метою діяльності зазначеного закладу є створення сприятливих умов для життєвого самовизначення й самореалізації молодих громадян, їх професійної орієнтації, організація молодіжного дозвілля, розвиток молодіжних громадських організацій, працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовка та підвищення кваліфікації молоді¹⁵².

Концепцією передбачені й інші напрями реалізації пріоритету «Розвиток неформальної освіти». Безумовно, здійснення *проекту «Молодіжний працівник»* сприятиме формуванню нової якості функціонерів і активістів у сфері молодіжної роботи. Крім того, *створення «Молодіжного інформаційного порталу»* має підвищити ефективність комунікації між молоддю України, громадськими молодіжними організаціями і рухами, державними установами і експертним середовищем, а також іноземними партнерами, донорами, міжнародними структурами.

Іншим пріоритетом стало формування здорового способу життя молоді. Одним із шляхів його практичного втілення було визнано *забезпечення спеціалізованого медико-соціального супроводу молоді*, що гарантує раннє діагностування, консультування, своєчасну та доброякісну медичну допомогу.

Відзначимо в цьому зв'язку практику *створення і функціонування спеціалізованих медичних закладів* у багатьох областях України. У Вінниці працює центр медико-соціальної допомоги дітям і молоді «Клініка, дружня до молоді». У Дніпропетровську, створено мережу з п'яти аналогічних комунальних закладів.

Важливу роль мала відігравати й просвітницька робота та пропаганда здорового способу життя. На базі низки медичних закладів у 2013 р. функціонували відеолекторії профілактичного спрямування. З метою популяризації здорового способу життя в областях були організовані

¹⁵² Доповідь про становище молоді в Дніпропетровському регіоні за підсумками 2013 року. – С. 3.

тематичні вікторини та інтелектуально-пізнавальні ігри, аматорські спортивні змагання. У рамках Міжнародної інформаційно-просвітницької акції «Молодь України за здоровий спосіб життя» була організована робота пересувних лабораторій з безкоштовного та анонімного обстеження на ВІЛ. Проте слід визнати, що зазначені та інші факти репрезентували лише локальний передовий досвід країни.

У 2013 р. в низці областей проведено регіональні етапи важливих всеукраїнських акцій. Так, у рамках Всеукраїнської акції «Відповідальність починається з мене» в районах та містах Вінницької області було створено робочі групи з метою обстеження місць розміщення зовнішньої реклами тютюну й алкоголю.

Медичною громадою Житомирщини підтримано ідею *впровадження логотипу «За здорове життя!»*. Пропагується використання його під час проведення акцій, пропагандистських кампаній та мистецьких заходів, спрямованих на формування здорового способу життя.

З метою привернення уваги владних структур та громадськості до актуальних проблем охорони здоров'я в областях проводяться *пропагандистські кампанії, присвячені святкуванню міжнародних пам'ятних днів і дат* (Всесвітнього дня здоров'я, Міжнародного дня захисту дітей, Всеукраїнського тижня планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я тощо).

Інформаційно-пропагандистська робота ведеться не тільки в медичних закладах, але й інших публічних місцях, зокрема – бібліотеках. Існує практика *організації на базі бібліотек тематичних виставок, «куточків здоров'я»* з методиками формування здорового способу життя, профілактики шкідливих звичок, захворювань, що передаються статевим шляхом, тощо.

Тематика здорового способу життя, покращення здоров'я дітей у літній період, профілактика захворювань регулярно висвітлюється у центральних і регіональних засобах масової інформації.

Творчий і нестандартний підходи, а також поєднання зусиль державних органів, медичних закладів, громадських і комерційних структур можуть створювати цікаві неординарні проекти і заходи, як, наприклад, проведення другого відкритого Всеукраїнського молодіжного конкурсу краси «Королева Зими – 2014» під девізом: «Рух, здоров'я, краса!».

З метою залучення до систематичних занять фізичною культурою та спортом учнів загальноосвітніх навчальних закладів упродовж року *проведено низку масових спортивних та оздоровчих заходів.*

Створення сучасного простору для впровадження здоров'язберігаючих технологій навчання – одна з умов пропаганди здорового способу життя. У цьому плані у 2013/2014 навчальному році організовано *роботу з благоустрою спортивних майданчиків, проведено поточний ремонт спортзалів у частині загальноосвітніх шкіл ряду областей, модернізовано спортивні майданчики.*

Зазначимо, що Концепцією Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. акцентовано увагу й на такому важливому аспекті здоров'я сучасної молоді людини, як здоров'я психічне. Зокрема, напрям Концепції «У гармонії з собою і світом» передбачає *«сприяння зміцненню психічного здоров'я молодих людей, формування внутрішньої культури їх взаємин у сім'ї та соціальному середовищі, популяризацію серед молоді знань з безпеки життєдіяльності»*¹⁵³.

Як показали подальші події, в Україні особливої ваги набув пріоритет «громадянськість і патріотизм».

Одним із шляхів виховання патріотизму залишалось проведення суспільно важливих молодіжних акцій, а також заходів, під час яких учасники мали змогу перевірити свої знання з історії становлення незалежної України та її символіки, традицій різних регіонів України тощо.

З метою заохочення молоді до активної участі в громадському житті, а також відзначення досягнень молоді в різних сферах суспільного життя

¹⁵³ Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dimp.org.ua/files/youth-conception-rev5.pdf>

проводяться щорічні конкурси, як, наприклад, на Вінниччині обласний конкурс «Молода людина року» чи щорічний конкурс «Молодий лідер Прикарпаття» в Івано-Франківську.

Розвиток громадянської активності молоді, забезпечення постійної співпраці органів державної влади та органів місцевого самоврядування з молодіжними громадськими організаціями, залучення молоді до роботи в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування є одним із пріоритетних напрямків роботи з реалізації державної молодіжної політики.

У низці областей представників молодіжних, у тому числі студентських організацій, обрано на високі посади в місцевих органах влади. Так, голову Студентського парламенту Вінниччини призначено радником голови облдержадміністрації та голови обласної Ради з питань студентської молоді на громадських засадах¹⁵⁴.

Запроваджено практику закріплення депутатів Студентського парламенту за депутатами обласних Рад у ролі помічників на громадських засадах¹⁵⁵.

У Києві, в рамках реалізації програми «Залучення молоді до державної служби, 39 студентів призначено радниками керівників на громадських засадах протягом липня 2013 р. та відзначено дипломами голови Київської міської державної адміністрації.

З метою забезпечення більш широкої участі молодих громадян у вирішенні актуальних питань розвитку суспільства і держави студентку Житомирського державного університету імені Івана Франка, голову студентського братства введено до складу колегії управління освіти і науки облдержадміністрації¹⁵⁶.

У Дніпропетровську, обласна молодіжна рада при голові облдержадміністрації діяла як консультативно-дорадчий орган. Основним

¹⁵⁴ За інформацією Вінницької обласної державної адміністрації.

¹⁵⁵ Там само.

¹⁵⁶ За інформацією Житомирської обласної державної адміністрації.

завданням цієї ради було забезпечення постійного зв'язку та взаємодії між органами місцевої влади, з одного боку, і лідерами та активістами молодіжних громадських організацій, студентів вищих навчальних закладів – з іншого¹⁵⁷. Схожі функції і завдання виконувала також обласна рада з питань реалізації молодіжної політики Рівненської ОДА.

Завдяки сприянню місцевих адміністрацій *проводяться молодіжні й студентські форуми, вибори до учнівських і молодіжних парламентів*.

Важливим напрямом реалізації пріоритету «патріотизм і громадянськість» є *підвищення правової культури і знань серед молоді*. З цією метою проведено низку заходів з правової освіти у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Так, Головним управлінням юстиції у Закарпатській області протягом 2013 р. проведено 47 таких заходів, охоплено близько 2500 учнів та студентів¹⁵⁸.

У рамках заходів, спрямованих на попередження наркозлочинності, *організовано тематичні лекторії-презентації, зустрічі з батьківським колективом*.

На сьогодні, ключовим завданням є суттєве оновлення інституту державної служби, формування якісно нового кадрового потенціалу. Як основний засіб реалізації цього завдання визначено здійснення *підготовки молоді для роботи на державній службі*.

З метою залучення громадськості до процесу розробки й реалізації державної молодіжної політики облдержадміністраціями реалізуються окремі проекти. Як приклад – проект «Молодь і влада» Івано-Франківської ОДА. В рамках проекту усім охочим молодим людям надається можливість ознайомитися з роботою управлінь та відділів Івано-Франківської облдержадміністрації, отримати практичні знання, досвід, а з часом реалізувати себе в ролі державного службовця.

¹⁵⁷ Доповідь про становище молоді в Дніпропетровському регіоні за підсумками 2013 року. – С. 3.

¹⁵⁸ За інформацією Закарпатської обласної державної адміністрації.

Ще одним цікавим проектом у цьому зв'язку є «Школа лідерів», мета якої – віднайти й дати старт молодим перспективним людям, котрі готові самореалізуватися в громадській діяльності, політиці, підприємництві. Так само плідно школа лідерства функціонувала в Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Важливо, що реалізація таких проектів об'єктивно спрямована на омолодження кадрів державних органів влади. Потужним стимулом для молоді є *практика зарахування молодих людей, що успішно пройшли стажування, до кадрового резерву обласних адміністрацій та інших органів влади.*

Значну роль у процесі підготовки молоді до безпосередньої управлінської діяльності є передача їй знань та навичок у сфері адміністративного менеджменту. Серед форм такої роботи особливої популярності набули тренінги. Відзначимо, зокрема, практику проведення в районах та містах Івано-Франківської області навчально-практичних семінарів для представників органів молодіжного самоврядування, у тому числі й молодих депутатів, голів молодіжних рад населених пунктів області на теми: «Молодіжне самоврядування: становлення та перспективи розвитку» та «Інноваційні форми й методи діяльності органів молодіжного та студентського самоврядування»¹⁵⁹.

Високою активністю у сфері учнівського самоврядування вирізнявся Київ. У 2013/2014 навчальному році Учнівська ліга Києва нараховувала 368 лідерів учнівських рад, комітетів, парламентів, клубів та інших структур учнівського самоврядування. Роль координатора учнівського самоврядування виконувала Київська міська рада старшокласників.

Учнівська ліга Києва продовжує працювати за програмою «Лідер». Завдання програми: реалізація інтересів сучасної молоді, формування активної життєвої позиції, готовності до участі в управлінні суспільством, виховання гуманізму, національної свідомості й патріотизму.

¹⁵⁹ За інформацією Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

Програма реалізовувалась через проекти: «Бюро захисту прав особистості», «Шкільна преса», «Школа управлінської майстерності», «Інтелектуальні та творчі конкурси школярів», «Довкілля. Спорт. Здоровий спосіб життя».

Органи виконавчої влади здійснювали *фінансову підтримку діяльності молодіжних громадських організацій та їх спілок у межах повноважень, визначених законом*. Зокрема, одним із механізмів залучення громадськості до реалізації творчої ініціативи молоді залишалося проведення в областях конкурсів з визначення кращих молодіжних проектів, що потребують державної матеріальної допомоги. Найбільш змістовні проекти виставляли на фінальний етап конкурсу.

Життєво важливим пріоритетом було також «забезпечення зайнятості молоді на ринку праці». Одним із перспективних шляхів працевлаштування молоді залишалася *підтримка молодіжного підприємництва*.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу практика *проведення в регіонах тематичних тренінгів і навчальних семінарів щодо започаткування власного бізнесу та розвитку лідерських якостей*: «Як розпочати власний бізнес?», «Від бізнес-ідеї до власної справи», «Сприяння лідерським якостям молоді України», «Ефективне управління бізнес-процесами», «Налагодження соціального діалогу «Бізнес-суспільство» тощо.

На допомогу молодим людям, які прагнули започаткувати власну справу, в областях були створені *консультативні й навчальні осередки*, зокрема: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори.

На Вінниччині слухачами курсів на базі «Бізнес-акселератора» стали кілька десятків студентів навчальних закладів I–IV рівнів акредитації області. Вони пройшли навчання за такими модулями: «Технології організаційного управління», «Технології процесного управління», «Технології управління і

мотивацією персоналом», «Технології системного маркетингу і комерції», «Технології управління фінансово-економічними процесами»¹⁶⁰.

Особливої уваги заслуговує *сприяння молодіжному підприємництву в сфері сучасних інформаційних технологій*. Так, у Києві відкрито Київський інноваційний інкубатор «iHub», де молодим підприємцям та стартап – командам для розвитку їхнього бізнесу надаються спеціально обладнані приміщення та майно¹⁶¹. Цільовою аудиторією бізнес-інкубатора є старшокласники, студенти і приватні підприємці, які створюють проекти у сфері інформаційних технологій. На сьогодні в інноваційному інкубаторі розміщується 18 проектів (більше 60 молодих підприємців), ще 29 проектів (в тому числі з інших регіонів) стали віртуальними резидентами, 8 стартапів - резидентів iHub досягли успіху¹⁶².

Залученню молоді в підприємницьку діяльність сприяло й *надання з боку держави одноразової допомоги для започаткування підприємницької діяльності*. Йдеться, зокрема, і про традицію проведення конкурсів *молодіжних бізнес-проектів*. Практика їх *регулярної організації* утвердилась як ефективний засіб виявлення цікавих ідей, організації співпраці потенційних інвесторів і майбутніх молодих бізнесменів.

Участь молоді у таких конкурсах завжди сприяла підвищенню рівня знань і практичних навичок молодих підприємців, створенню платформи для обміну ідеями, налагодження ділових контактів.

Іншим напрямом сприяння зайнятості молоді, тісно пов'язаним із розвитком молодіжного підприємництва, є *всебічне сприяння самозайнятості молоді*. Зокрема, з цією метою в Україні були *запроваджені програми навчання молоді додатковим професіям* (швачки, овочівника, вишивальниці, кухаря, кравця, в'язальника трикотажних виробів та полотна, перукаря тощо). З метою

¹⁶⁰ За інформацією Вінницької обласної державної адміністрації.

¹⁶¹ За інформацією Київської міської державної адміністрації.

¹⁶² Там само.

ознайомлення молоді з формами самозайнятості на селі у 2013 р. було проведено низку регіональних тематичних навчальних семінарів.

Підвищенню зайнятості молоді сприяла також організація інформаційних і навчально-методичних заходів.

Так, з ініціативи окремих вищих навчальних закладів були створені бази даних потенційних роботодавців. З'явився й перший досвід організації при ВНЗ підрозділів сприяння працевлаштуванню випускників.

Ефективною формою співпраці молодих фахівців з роботодавцями стало також проведення ярмарків вакансій і «днів кар'єри». Так, до реалізації проекту «День кар'єри» на Дніпропетровщині у 2013 р. було залучено 79 вищих та 63 професійно-технічні навчальні заклади. Заплановано й запровадження електронної аналітичної системи «Дні кар'єри» спільно із соціальними партнерами¹⁶³.

З метою ознайомлення молоді із сучасними умовами функціонування ринку праці, методикою самостійного пошуку роботи й побудови кар'єри впродовж 2013 р. в низці областей України були організовані виїзні консультації мобільних центрів зайнятості, профорієнтаційні заходи для учнівської молоді, зокрема професіографічні екскурсії, дні відкритих дверей центрів зайнятості, ярмарки кар'єри¹⁶⁴.

Відзначимо низку високотехнологічних інструментів у сфері профорієнтаційної підготовки. Так, у 524 навчальних закладах Рівненської області функціонували програмно-апаратні комплекси «Профорієнтаційні термінали», значною перевагою яких є постійне оновлення інформації, що дає можливість школярам, батькам та педагогічним працівникам отримувати актуальну та корисну інформацію.

Необхідно констатувати, що, за даними досліджень, переважна більшість тих, хто втратив роботу, не реєструвалися в центрах зайнятості, а

¹⁶³ Доповідь про становище молоді в Дніпропетровському регіоні за підсумками 2013 року. – С. 1.

¹⁶⁴ За інформацією Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

надавали перевагу самостійному пошуку роботи або пошуку її за допомогою кадрових агентств. Це пов'язане, зокрема, із низьким іміджем центрів зайнятості серед населення і психологічною установкою на те, що реєстрація у такому центрі є свідченням низької кваліфікації молодого спеціаліста¹⁶⁵.

На забезпечення зайнятості молоді були націлені також обласні молодіжні центри праці. Позитивною тенденцією у їх роботі стало активніше використання сучасних інформаційних технологій. Так, Вінницький обласний молодіжний центр праці створив свою сторінку в соціальній мережі, яка інформувала молодь про вакансії та ситуацію на ринку праці в області¹⁶⁶.

Важливою складовою роботи обласних центрів працевлаштування молоді стала їх тісна взаємодія зі студентськими центрами праці при ВНЗ. З цією метою проводились наради, семінари, тренінгові заняття, «круглі столи» для керівників студентських центрів праці ВНЗ, представників студентських рад і профкомів, задіяних в організації тимчасової зайнятості студентської молоді у вільний від навчання час.

Традиційною складовою системи працевлаштування молоді було підвищення кваліфікації або набуття другої професії.

Однією з форм тимчасового працевлаштування та вторинної зайнятості молоді було залучення студентів до участі в *молодіжних трудових загонах*. Досвід організації цієї роботи в низці областей свідчить, що діяльність трудових загонів молоді економічно виправдана, є популярною у молодіжному середовищі, допомагає у вирішенні матеріальних проблем, сприяє фізичному й духовному оздоровленню молодих людей¹⁶⁷.

Утвердженню цієї традиції сприяли спільні заходи учасників трудзагонів країни. Так, у Києві було проведено фестиваль молодіжних трудових загонів «Київ – столиця чистоти». Молодь взяла участь у спортивних

¹⁶⁵ Матеріали до щорічної доповіді Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету міністрів України про становище молоді в Україні за підсумками 2013 року «Стратегічні пріоритети молодіжної політики України: освіта, зайнятість, житло». – Л., 2014. – С. 54.

¹⁶⁶ За інформацією Вінницької обласної державної адміністрації.

¹⁶⁷ За інформацією Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

змаганнях, заходах із благоустрою Подільського району Києва та у семінарі-тренінгу на тему «Організація діяльності молодіжних трудових загонів при вищих навчальних закладах»¹⁶⁸.

Суспільно значущим пріоритетом молодіжної політики було визначено також *«забезпечення молоді житлом»*. Серед основних форм його реалізації було надання молоді пільгових довгострокових кредитів для будівництва чи реконструкції житла.

Загалом, з 2002-го по серпень 2014 рр. Держмолодьжитлом було надано 7692 пільгових довготермінових кредитів на будівництво та придбання житла з державного та місцевих бюджетів різних рівнів на загальну суму близько 1,21 млрд грн¹⁶⁹. За даними Держмолодьжитла, цей механізм – найбільш запитаний серед молодих сімей через його економічну доступність.

Водночас, через постійне недофінансування програми як з державного, так і з місцевих бюджетів, зберігалася загроза зриву виконання Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр. Хронічне недофінансування вже призвело до того, що очікуваних результатів від реалізації державної програми і заходів щодо забезпечення молоді житлом у 2013–2014 рр. досягнуто не було.

Враховуючи негативний досвід та існуючі проблеми, Концепцією Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. скориговано пріоритет «Житло для молоді». Запропоновано зосередитися на кількох цільових групах, яким держава першочергово надаватиме житло за кошти державного бюджету: молодим сім'ям, що мають у своєму складі учасників бойових дій, передусім загиблих і постраждалих захисників Вітчизни; дітям-сиротам після досягнення ними 18-річного віку. Також, Концепцією Програми передбачено першочергове завершення державою трьох попередніх проектів державної підтримки забезпечення молоді житлом: Програми пільгового довгострокового кредитування будівництва житла;

¹⁶⁸ За інформацією Київської міської державної адміністрації.

¹⁶⁹ За інформацією Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву.

Державної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр.; Програми здешевлення вартості іпотечних кредитів.

Концепцією запропоновано суттєво розширити шляхи реалізації пріоритету «Житло для молоді». Зокрема, запропоновані такі проектні інструменти, як «Соціальне житло»¹⁷⁰, «Наймане житло»¹⁷¹, «Житло своїми руками»¹⁷². Окремим напрямом передбачено законодавче й виконавче забезпечення відведення і передачу у власність земельних ділянок для молодіжного житлового будівництва.

Загалом слід зазначити, що в процесі реалізації основних пріоритетів молодіжної політики у 2013 р. застосувалося широке розмаїття форм та організаційних засобів. Абсолютна більшість із них засвідчила свою відносну ефективність. При цьому суттєвою залишалася проблема масштабів охоплення молоді соціально значущими заходами. Невирішеність питання кадрового забезпечення управлінської виконавчої вертикалі не дозволило здійснити перехід від локальності у застосуванні перспективних форм роботи з молоддю до всеохоплюваності, від кампанійщини до системної роботи. При цьому *європейський досвід реалізації пріоритетів державної молодіжної політики* переконливо засвідчує, що ефективний механізм втілення в життя ключових програмних установок має ґрунтуватися не на адміністративних принципах, а на партнерській взаємодії держави з самою молоддю.

¹⁷⁰ Будівництво гуртожитків і соціальних квартир. Створення державного фонду перехідного житла для молоді, квартири якого передаються від одного господаря до іншого в порядку поліпшення житлових умов попереднього.

¹⁷¹ Надання молоді державних квартир в тимчасову оренду.

¹⁷² Реалізація адаптованого до вітчизняних особливостей міжнародного житлового проекту Habitat for Humanity International («Середовище для життя»). Передбачає будівництво об'єднаними зусиллями молодих сімей власного житла із залученням цільових міжнародних кредитів.

2.4. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У 2013 р. законодавче забезпечення державної молодіжної політики було спрямовано на створення правових, соціально-економічних, політичних, духовних і організаційних умов для самореалізації особистості молодої людини, що було закріплено в Указі Президента України від 27.09.2013 р. «Про Стратегію державної молодіжної політики на період до 2020 року»¹⁷³. Стратегічний документ визначив базові принципи державної молодіжної політики до 2020 р. (пріоритетність реалізації молодіжних програм та ініціатив, спрямованих на розв'язання актуальних проблем молоді; залучення громадських об'єднань, що представляють інтереси молоді, до процесу прийняття центральними і місцевими органами виконавчої влади; інформаційна відкритість).

Документом передбачалося забезпечити впровадження комплексної, послідовної та взаємоузгодженої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань, що представляють інтереси молоді, у справі формування та реалізації державної молодіжної політики, створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов для стимулювання освіти, зайнятості, ініціатив, творчості та інноваційної діяльності молоді.

Пріоритетами реалізації державної молодіжної політики до 2020 р. стали:

- доступна безперервна освіта, побудована на основі державного замовлення відповідно до потреб ринку праці;
- здоровий спосіб життя молоді, забезпечений відповідною мотивацією;

¹⁷³ Указ Президента України від 27 верес. 2013 р. № 532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

- зайнятість молоді на ринку праці, яка б забезпечувалася стимулюванням роботодавців у наданні першого робочого місця; запровадженням у навчальних закладах факультативних занять з організації власної справи та набуттям підприємницьких навичок;
- молодіжне житло, забезпечене, зокрема, й соціальним житлом (гуртожитками, квартирами тимчасового користування), а також придбаним на основі державних пільгових довгострокових кредитів для будівництва);
- участь молоді в суспільно-політичному житті (залучення молоді до роботи в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; забезпечення участі молоді в розвитку громадянського суспільства);
- сприяння інтеграції української молоді в європейське молодіжне співтовариство (популяризація вивчення іноземних мов; сприяння навчанню талановитої молоді за кордоном; розширення міжнародного молодіжного співробітництва) тощо.

Законодавче забезпечення освітньої політики для молоді здійснювалось Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти. Зокрема 27 лютого 2013 р. було ухвалено рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти про підсумки слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти на тему: «Про законодавче забезпечення розвитку вищої освіти в Україні»¹⁷⁴. Учасники слухань, відзначили, що комплексне оновлення освітньої нормативно-правової бази є єдиною можливістю виходу української освітньої політики з кризового стану, а саме засобами:

- удосконалення правових механізмів реалізації конституційного права громадян України на рівний доступ до освіти (гарантії розвитку освіти впродовж життя);

¹⁷⁴ Рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти про підсумки слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 27 лют. 2013 р «Про законодавче забезпечення розвитку вищої освіти в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=55242&cat_id=55241

- усунення невідповідності змісту вищої освіти сучасним потребам суспільства і ринку праці (натомість запровадження освітніх стандартів, побудованих на основі переліку компетентностей та Європейської системи трансферу і накопичення кредитів (ЄКТС), законодавче закріплення системи реального економічного стимулювання роботодавців щодо розвитку і здійснення професійного навчання);
- удосконалення управління вищою освітою, що передбачає, зокрема: децентралізацію управління системою вищої освіти; делегування права прийняття рішень із основних питань, що стосуються діяльності вищих навчальних закладів, органам громадського управління та самоврядування; розширення зовнішньої участі в управлінні вищими навчальними закладами шляхом створення повноважних наглядових рад із наданням їм широких повноважень;
- забезпечення автономних прав і академічних свобод (зокрема: законодавче визначення комплексу правових норм, які б гарантували поетапне запровадження академічної автономії у вищих навчальних закладах);
- забезпечення якості вищої освіти (створення ефективної системи якості вищої освіти згідно із стандартами щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти на засадах підтверджених Бухарестським комюніке профільних міністерств країн – учасниць Болонського процесу);
- інтеграція вищої освіти України до європейського освітнього простору (запровадження трициклової системи вищої освіти та унормування в кредитах Європейської системи трансферу і накопичення кредитів (ЄКТС).

15 жовтня 2013 р. було видано наказ *Міністерства молоді та спорту України «Про забезпечення реалізації Указу Президента України від 2 серпня*

2000 р. «Про гранти Президента України для обдарованої молоді»¹⁷⁵. У ньому були врегульовані питання формування відповідної експертної ради при Міністерстві молоді та спорту України, порядку подання документів на розгляд експертної ради, визначено форму Типового договору про реалізацію проекту за кошти гранту Президента України, встановлено порядок перерахування і використання коштів та подання звітів щодо виконання проектів за кошти грантів Президента України.

Крім того, 15 жовтня 2013 р. було ухвалено «Положення про Експертну раду при Міністерстві молоді та спорту України з висунення претендентів на отримання грантів Президента України для обдарованої молоді»¹⁷⁶. Документ визначив порядок організації та діяльності Експертної ради при Міністерстві молоді та спорту України, порядок утворення Експертної ради, конкурсного відбору та висунення претендентів на отримання грантів.

Положенням Міністерства молоді та спорту України встановлено порядок головування в Експертній раді та нормативно врегульовувалась її діяльність. Експертну раду очолював Міністр молоді та спорту України, персональний склад Експертної ради формувався з числа представників органів виконавчої влади, провідних науковців, представників громадськості в кількості 18 осіб; члени Експертної ради щороку, в липні місяці, брали участь в її роботі на громадських засадах; Експертна рада розглядала подані документи на отримання грантів, зокрема проводила їх експертизу, здійснювала конкурсний відбір проектів, і визначала претендентів на отримання грантів; засідання Експертної ради було чинним, якщо на ньому присутні не менше 2/3 її складу; рішення Експертної ради ухвалювалося шляхом голосування простою

¹⁷⁵ Наказ Міністерства молоді та спорту України від 15.10.2013 р. «Про забезпечення реалізації Указу Президента України від 2 серп. 2000 р. № 945 "Про гранти Президента України для обдарованої молоді" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1874-13>

¹⁷⁶ Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про Положення про Експертну раду при Міністерстві молоді та спорту України з висунення претендентів на отримання грантів Президента України для обдарованої молоді» від 15.10.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1874-13>

більшістю голосів присутніх на засіданні членів Експертної ради; організаційно-фінансове забезпечення роботи Експертної ради покладалося на Міністерство молоді та спорту України.

Законодавче забезпечення здорового способу життя дітей та молоді реалізовувалося з квітня 2013 р. у формі підготовки і проведення парламентських слухань з питань оздоровлення та відпочинку дітей і молоді. Під час слухань відзначалося, що реалізація права дитини на оздоровлення та відпочинок є одним з вагомих напрямів забезпечення всебічного розвитку дитини, її соціального захисту. За результатами парламентських слухань, була ухвалена *Постанова Верховної Ради України від 5 листопада 2013 р. «Про Рекомендації парламентських слухань з питань оздоровлення та відпочинку дітей і молоді»*¹⁷⁷. Метою цього документа є необхідність підвищення рівня і якості оздоровлення та відпочинку дітей в Україні, що досягалося насамперед через розширення відпочинкових послуг у таборах з денним перебуванням.

Законодавче забезпечення участі молоді у суспільно-політичному житті протягом 2013 р. було спрямовано на створення сприятливих умов для подальшого розвитку в Україні громадянського суспільства та запровадження ефективного механізму взаємодії його інститутів з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах партнерства і взаємної відповідальності.

Відповідно до *Указу Президента України від 24 березня 2013 р. «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації»*¹⁷⁸, завданнями реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні стало приведення національного законодавства щодо

¹⁷⁷ Постанова Верховної Ради України від 05.11.2013 р. «Про Рекомендації парламентських слухань з питань оздоровлення та відпочинку дітей і молоді» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/678-vii>

¹⁷⁸ Указ Президента України від 24 берез. 2013 р. «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

діяльності інститутів громадянського суспільства у відповідність з європейськими стандартами.

Реалізація державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні щодо вдосконалення правового регулювання порядку утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства передбачала:

- спрощення процедур та скорочення строків реєстрації інститутів громадянського суспільства (громадських, благодійних організацій, органів самоорганізації населення тощо);
- забезпечення права іноземців та осіб без громадянства, юридичних осіб приватного права на свободу об'єднання та заснування організацій за професійною ознакою та участі в них;
- надання інститутам громадянського суспільства права здійснювати свою діяльність на всій території України;
- запровадження європейських механізмів контролю з боку органів виконавчої влади за діяльністю інститутів громадянського суспільства;
- унормування питання щодо безпосереднього здійснення інститутами громадянського суспільства господарської діяльності з метою виконання статутних завдань;
- удосконалення процедур проведення місцевих референдумів, мирних зібрань, загальних зборів (конференцій), громадських слухань членів територіальної громади за місцем проживання;
- удосконалення правового статусу органів самоорганізації населення, встановлення гарантій їх діяльності;
- адаптацію законодавства України у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків відповідно до законодавства Європейського Союзу;
- створення належних умов для участі молодих громадян через молодіжні громадські організації та об'єднання у розробленні й

реалізації державної молодіжної політики та програм, що стосуються молоді.

Крім того, правотворча діяльність у галузі участі молоді у суспільно-політичному житті, була упроваджена *Указом Президента України від 24 червня 2013 р. «Про План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»*¹⁷⁹.

Метою Плану заходів стало запровадження європейських механізмів контролю та сприяння діяльності інститутів громадянського суспільства; забезпечення за участю Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства супроводження у Верховній Раді України проектів законів, зокрема про місцевий референдум, про внесення змін до деяких законів України щодо участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення; розроблення з урахуванням висновків Венеціанської Комісії та подання в установленому порядку для внесення Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України відповідних законопроектів: проекту закону про свободу мирних зібрань; проекту закону про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення», включаючи, зокрема, вдосконалення правового регулювання процедур проведення загальних зборів жителів територіальної громади за місцем проживання та встановлення додаткових гарантій діяльності органів самоорганізації населення.

Документами, які визначили правовий статус участі молоді у формуванні громадянського суспільства стали: *Наказ державної служби молоді та спорту від 28 січня 2013 р. «Про організацію та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених всеукраїнськими молодіжними та*

¹⁷⁹ Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 342/2013 «Про План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342/2013>

дитячими громадськими організаціями»¹⁸⁰ та Постанова Верховної Ради України від 17 вересня 2013 р. «Про присудження у 2013 році Премії Верховної Ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування»¹⁸¹.

Крім того, протягом четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму продовжував роботу над удосконаленням законодавчого забезпечення державної політики сприяння становленню інституту сім'ї, допомоги сім'ям з дітьми, державної молодіжної політики, державної політики у сфері фізичної культури і спорту, туризму, курортів та рекреаційної діяльності, а також забезпечення парламентського контролю за дотриманням законодавства України в зазначених сферах¹⁸².

За період четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання було проведено 13 засідань Комітету, на яких було розглянуто 52 питання, внесено до Верховної Ради України висновки щодо розгляду 17 законопроектів, стосовно яких Комітет визначено головним.

Зокрема, запропоновано розглянути в другому читанні та прийняти в цілому 1 законопроект, прийняти за основу 4 законопроекти, врахувати 2 законопроекти при розгляді в другому читанні іншого законопроекту, скасувати рішення про прийняття за основу 1 законопроекту, направити на доопрацювання суб'єкту законодавчої ініціативи 2 законопроекти, відхилити 4

¹⁸⁰ Наказ Державної служби молоді та спорту від 28 січ. 2013 р. № 187 «Про організацію та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

¹⁸¹ Постанова Верховної Ради України від 17 верес. 2013 р. «Про присудження у 2013 році Премії Верховної Ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/559-vii>

¹⁸² Звіт про роботу Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму протягом четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komsport.rada.gov.ua/komsport/control/uk/publish/article.jsessionid=944E8E402A55299EF2DFEC51BA21E3D2?art_id=47440&cat_id=44729

законопроекти. Запропоновано також прийняти за основу та в цілому 2 постанови Верховної Ради України.

Надіслано 16 попередніх висновків на законопроекти до головних комітетів.

Прийнято в цілому і підписано Президентом України Закон України «Про внесення зміни до статті 13 Закону України від 3 червня 2014 р. № 1295-VII) "Про оздоровлення та відпочинок дітей" щодо встановлення віку дітей, які перебувають у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку разом із батьками, визначено, що діти віком від 4 до 7 років перебувають у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку разом із батьками або іншими законними представниками, а діти віком від 7 до 18 років відпочивають самотійно.

Подальше вдосконалення законодавчого забезпечення державної молодіжної політики України, виходячи з наявної правової бази, передбачає реалізацію завдань у таких конкретних напрямках:

1) *Дотримання строків та етапів реалізації «Стратегії державної молодіжної політики на період до 2020 року»*, зокрема з цією метою необхідно:

- а. удосконалити протягом 2013–2015 рр. нормативно-правову базу щодо забезпечення реалізації державної молодіжної політики, зокрема, підготувати пропозиції щодо внесення змін до законів України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про волонтерську діяльність»; пропозиції щодо внесення змін до Указу Президента України «Про гранти Президента України для обдарованої молоді»; пропозиції щодо внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про молодіжний центр праці»;
- б. розробити та затвердити план заходів з підтримки молоді на 2016–2020 рр., а також регіональних програм реалізації державної молодіжної політики;

- c. підготувати пропозиції щодо внесення уточнень до «Стратегії державної молодіжної політики на період до 2020 року»;
- d. забезпечити протягом 2016–2020 рр. активну участі молоді в суспільному житті, створити умови для надання молоді необхідних соціальних послуг, передати функції з реалізації державної молодіжної політики органам місцевого самоврядування та громадським об'єднанням шляхом внесення відповідних змін до чинних законодавчих актів у сфері молодіжної політики.

2. Виконання рішень Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти щодо:

- доповнення програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» конкретними заходами щодо розширення доступу до вищої освіти, підвищення конкурентоспроможності молоді та інтеграції її в єдиний європейський простір, сприяння соціальному захисту учасників навчально-виховного процесу;
- розроблення і внесення на розгляд Верховної Ради України Стратегії розвитку вищої освіти, пакета змін до митного і податкового законодавства України, відповідних змін до нормативно-правової бази забезпечення академічної мобільності;
- модернізації переліку напрямів та спеціальностей вищої освіти відповідно до потреб ринку праці відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти;
- створення та запровадження галузевих рамок кваліфікацій;
- формування переліку галузей відповідно до Міжнародної класифікації видів економічної діяльності та Міжнародної стандартної класифікації освіти;
- узгодження описів вітчизняних освітніх кваліфікацій з дескрипторами і рівнями Національної рамки кваліфікацій, що

сприятиме розумінню та визнанню національних ступенів і дипломів в європейському просторі вищої освіти та європейському дослідницькому просторі.

3. *Упровадження Рекомендацій парламентських слухань з питань оздоровлення та відпочинку дітей і молоді, що включає:*

- розроблення та затвердження державної цільової соціальної програми оздоровлення і відпочинку дітей та розвитку мережі дитячих оздоровчих закладів на період до 2017 р., яка передбачає фінансування в повному обсязі заходів, спрямованих на розвиток мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, у тому числі на створення чотирьох цілорічних дитячих центрів у Львівській, Миколаївській та Харківській областях, а також в Автономній Республіці Крим після її визволення від окупації РФ;
- розроблення та подання на розгляд Верховної Ради України таких законопроектів:
- про внесення змін до Закону України "Про оздоровлення та відпочинок дітей" щодо врегулювання питань самостійного перебування в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку дітей віком від 6 до 18 років та створення умов для оздоровлення та відпочинку дітей з особливими потребами;
- про внесення змін до статті 2 Закону України "Про здійснення державних закупівель" щодо включення до переліку, визначеного частиною третьою статті 2 зазначеного Закону, послуг оздоровлення та відпочинку у державних підприємствах "Міжнародний дитячий центр "Артек" та "Український дитячий центр "Молода гвардія";
- про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення замовників будівництва дитячих закладів оздоровлення та відпочинку від сплати податку на землю на відповідні земельні ділянки на період їх будівництва та звільнення дитячих закладів

оздоровлення й відпочинку від сплати податку на прибуток протягом перших п'яти років після введення в експлуатацію.

4. *Реалізація Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 рр., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р.)¹⁸³ за такими статтями:*

- стаття 374. Розроблення законопроекту про внесення змін до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність”. Імплементація Угоди про асоціацію з ЄС в сфері науки (грудень 2015 р.);
- стаття 375. Продовження співпраці в рамках Спільного комітету із співробітництва у сфері науки і технологій з метою забезпечення участі вітчизняних дослідницьких установ у науково-технологічних програмах ЄС та наближення України до Європейського наукового простору (2014–2017 рр.);
- статті 430–434. Розширення участі України у програмі ЄС “ERASMUS+” (2014–2017 рр.);
- статті 430, 434. Перегляд положень Закону України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” та інших нормативно-правових актів з питань молоді (грудень 2015 р.);
- статті 430, 434. Розроблення Державної програми молодіжної політики на період до 2020 року (вересень 2015 р.);
- статті 430, 434. Утворення Будинку молоді України та мережі обласних молодіжних центрів (2015–2017 рр.);
- статті 430, 434. Реалізація програми підготовки молодіжних працівників (Youth work) із залученням державних службовців

¹⁸³ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2014 р. № 847-р «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>

молодіжної сфери та представників громадських молодіжних організацій (2014–2017 рр.);

- статті 430, 434. Вивчення досвіду функціонування європейських інструментів Europass та Youthpass з метою сприяння визнанню неформальної освіти в Україні та розроблення законопроекту про внесення змін до Закону України “Про освіту” в частині визнання неформальної освіти (грудень 2015 р.);
- стаття 431. Впровадження Закону України від 1 липня 2014 р. “Про вищу освіту”, який, зокрема, передбачає, запровадження рівневої системи вищої освіти, нових переліків галузей знань і спеціальностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій, а також реалізацію прав громадян на академічну мобільність (2014–2016 рр.);
- стаття 441. Розроблення проектів нормативно-правових актів щодо внесення змін до Закону України “Про фізичну культуру і спорт” та інших нормативно-правових актів у сфері фізичної культури та спорту з метою приведення їх у відповідність з європейськими вимогами і стандартами (грудень 2015 р.);
- стаття 441. Розроблення Концепції програми розвитку фізичної культури та спорту в Україні на період до 2020 р.;
- стаття 441. Прийняття нормативно-правових актів у сфері будівництва та експлуатації спортивної інфраструктури, у тому числі дитячих та шкільних спортивних майданчиків (2015–2016 рр.);
- стаття 441. Реалізація пілотного проекту з визнання провідної ролі федерацій у сфері спортивної діяльності та нормативного закріплення цього статусу, створення умов для діяльності, механізмів визнання федерацій національного рівня, інтегрованих в європейське та світове спортивне співтовариство (грудень 2015 р.);
- стаття 441. Співпраця з ЄС щодо боротьби з допінгом у спорті, зокрема обмін інформацією та передовим досвідом з цього питання,

у тому числі обмін досвідом між лабораторією антидопінгового контролю Національного антидопінгового центру та акредитованими лабораторіями держав – членів ЄС;

- статті 441, 442. Інтенсифікація діалогу з ЄС з метою інтеграції України до європейського простору у сфері фізичної культури та спорту (2014–2017 рр.).

4. Втілення у законодавчі акти висновків Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, які були ухвалені протягом четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання¹⁸⁴.

Так, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму запропонував Верховній Раді України прийняти за основу такі законопроекти:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми (реєстр. № 3651).

Законопроектом пропонується визначити механізм реалізації передбаченої Сімейним кодексом України патронатної форми виховання дітей, а також передбачити заходи державної підтримки дітей у сім'ях патронатних вихователів шляхом внесення змін до законів України "Про охорону дитинства", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про соціальні послуги", "Про оздоровлення та відпочинок дітей".

Запропоновані пропозиції спрямовані на попередження соціального сирітства, забезпечення права кожної дитини виховуватись у сім'ї, визначення повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування стосовно розвитку соціальних послуг з підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, створення правових підстав для тимчасового

¹⁸⁴ Звіт про роботу Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму протягом четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komsport.rada.gov.ua/komsport/control/uk/publish/article;jsessionid=944E8E402A55299EF2DFEC51BA21E3D2?art_id=47440&cat_id=44729

влаштування дітей в сім'ї патронатних вихователів і запровадження послуги "сімейного патронату".

2. Проект Закону про внесення змін до статті 146 Сімейного кодексу України (щодо визначення імені дитини), (реєстр № 3881).

Законопроектом пропонується уточнити порядок визначення батьками імені дитини, а також підстави і порядок оскарження відмови органів у реєстрації актів цивільного стану в присвоєнні імені дитині, а саме встановити, що ім'я дитини повинно відповідати її статі, а також що воно не може складатися з назв неживих предметів, вигаданих персонажів, географічних назв, флори та фауни, титулів, хвороб, одночасним поєднанням букв, символів або (та) цифр, аббревіатур.

3. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо збільшення розміру допомоги при народженні дитини та покращення демографічної ситуації у державі (реєстр № 4661).

Законопроектом пропонується збільшити з 1 січня 2015 р. державну допомогу при народженні дитини та виплачувати її в таких розмірах: на першу дитину 45 000 грн, на другу дитину – 60 000 грн, на третю та кожную наступну дитину – 80 000 грн.

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності (реєстр. № 3549–1).

Законопроектом пропонується надати право здійснювати волонтерську діяльність без обмежень всім організаціям та установам, скасувати можливість позбавлення в судовому порядку юридичної особи права займатися волонтерською діяльністю, зняти вікові обмеження для волонтерів, відмовитися від юрисдикції центрального органу виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності, договорів про провадження волонтерської діяльності та надання волонтерської допомоги, замінити обов'язкове страхування волонтерів на добровільне, відмовитися від обов'язкового відшкодування волонтерам витрат на харчування, проживання, проїзд до місця здійснення волонтерської діяльності, проведення медичного огляду та вакцинації, скасувати право

отримувачів волонтерської допомоги на вибір волонтерів та волонтерських організацій, форми надання волонтерської допомоги.

Запропоновано розглянути в другому читанні та прийняти в цілому проект Закону про особливості державної підтримки забезпечення молоді житлом (реєстр. № 0955).

Законопроектом пропонується визначити правові, соціальні, економічні та організаційні особливості державної підтримки забезпечення молоді житлом, а також підвищити ефективність управління та фінансування цієї системи. У проекті Закону регулюються особливості забезпечення масового будівництва доброякісного та недорогого житла, здійснення будівництва із застосуванням новітніх технологій на основі типових проектів із використанням місцевої сировини, матеріалів і виробів вітчизняного виробництва, визначення, резервування та виділення земельних ділянок.

Законопроект установлює основні механізми державної підтримки забезпечення молоді житлом, зокрема, іпотечне пільгове кредитування, сприяння створенню молодіжних житлових комплексів, надання державної підтримки для будівництва або придбання житла, надання житла в оренду без права його викупу тощо.

Прийнято в цілому Постанову Верховної Ради України від 18 червня 2014 року № 1521-VII «Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Про участь молоді в суспільному житті: економічна активність».

Зокрема, зазначеними Рекомендаціями, запропоновано Кабінету Міністрів України забезпечити фінансування Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр. у повному обсязі; розробку державного стандарту вищої освіти „Перелік кваліфікацій”, узгодженого з „Переліком напрямів та спеціальностей” за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями з метою забезпечення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах потребам ринку праці; запровадження підрозділів професійно-технічних навчальних

закладів щодо сприяння працевлаштуванню їх учнів та випускників; запровадження у вищих та професійно-технічних навчальних закладах навчального курсу з вивчення основ підприємницької діяльності.

Місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування запропоновано забезпечити затвердження прогнозних показників надання молоді першого робочого місця та запровадження на постійній основі моніторингу працевлаштування та закріплення випускників на першому робочому місці в статусі молодого працівника; співпрацю з роботодавцями у створенні нових робочих місць для молоді; популяризацію молодіжних трудових загонів та створення умов для їх діяльності, в тому числі для вирішення державних і комунальних проблем, включати до регіональних програм зайнятості населення окремі заходи зайнятості молоді, зокрема з розвитку гнучких форм та режимів організації праці і надомної праці для забезпечення зайнятості осіб з інвалідністю.

За підсумками «круглого столу» з обговорення проекту Закону про туризм (нова редакція реєстр. № 4224) Комітет рекомендував Верховній Раді України не включати зазначений законопроект до порядку денного п'ятої сесії Верховної Ради України сьомого скликання.

У порядку контролю за дотриманням вимог законодавства та узагальнення практики його застосування були розглянуті питання:

- щодо результатів аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету на бюджетну підтримку громадських організацій фізкультурно-спортивної спрямованості за матеріалами Рахункової палати України;
- щодо результатів аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету, виділених фізкультурно-спортивному товариству «Динамо» України та його територіальним організаціям на організацію та проведення роботи з розвитку фізичної культури і спорту серед працівників і військовослужбовців правоохоронних органів за матеріалами Рахункової палати України;

- щодо дотримання законодавства України під час реконструкції спортивного комплексу «Авангард» у місті Києві;
- про результати аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету, спрямованих на підготовку і проведення у 2013 р. в Донецькій області чемпіонату світу з легкої атлетики серед юнаків, за матеріалами Рахункової палати України;
- про виконання Закону України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»;
- щодо виконання Кабінетом Міністрів України вимог законодавства стосовно забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, у тому числі забезпечення безпечного виїзду із зони воєнних дій і збройних конфліктів, розміщення та харчування на мирній території.

За підсумками розгляду останнього питання Комітет рекомендував Кабінету Міністрів України до 15 липня 2015 р. затвердити порядок забезпечення безпечного виїзду дітей із зони воєнних дій і збройних конфліктів; порядок розміщення та оздоровлення дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, на безпечній території, в якому передбачити надання відповідних пільг щодо розміщення та оздоровлення зазначеної категорії дітей; порядок функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, які переселилися з тимчасово окупованих територій України та зони воєнних дій і збройних конфліктів, виплати їм державної соціальної допомоги та грошового забезпечення.

Комітет запропонував Кабінету Міністрів України вжити заходів щодо першочергового погашення заборгованості Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності перед санаторно-курортними і дитячими оздоровчими закладами, що оздоровлюють дітей, які виїхали із зони воєнних дій і збройних конфліктів, за санаторно-курортні та оздоровчі послуги, надані у першому півріччі 2014 р., а також доручити Міністерству оборони України,

Міністерству внутрішніх справ України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій вжити заходів щодо забезпечення безпечного вивозу дітей різних категорій із зони воєнних дій і збройних конфліктів.

Комітет рекомендував Уряду доручити Міністерству соціальної політики України забезпечити координацію дій центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів; забезпечити першочергове оздоровлення зазначеної категорії дітей на безпечній території за рахунок бюджетних коштів, у тому числі, безкоштовне оздоровлення в Українському дитячому центрі «Молода гвардія»; забезпечити оперативне відновлення виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, евакуйованих із зони воєнних дій і збройних конфліктів, а також грошового забезпечення батькам-вихователям та прийомним батькам.

Окрім того, аналіз здійснення державної молодіжної політики в Україні вказує на необхідність її модернізації в нових суспільно-політичних умовах. Зокрема, на засадах демократичного поступу та реальної європейської інтеграції доцільно здійснити низку заходів як щодо законодавчих ініціатив у сфері державної молодіжної політики України, так і реалізувати інші нормативно-правові пропозиції щодо вдосконалення державної молодіжної політики України, зокрема:

1. Пропозиції до «Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», схваленої Указом Президента України від 23 вересня 2013 р. № 532/2013 (далі – Стратегія):

- з метою удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення реалізації державної молодіжної політики доцільно до плану заходів першого етапу (2013–2015 рр.) реалізації Стратегії додати таку позицію: «Проведення кодифікації всіх законодавчих та нормативних актів, котрі стосуються молодіжної політики. Організувати всебічне громадське обговорення проекту Кодексу державної молодіжної політики».

- вилучити із тексту Стратегії позицію, згідно з якою на першому етапі її виконання (2013–2015 рр.) заплановано внесення змін до законів стосовно зменшення вікових меж молоді до 28 років.

Пропонується вікові межі молоді залишити у визначенні, що міститься в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 16, ст. 167). А саме відповідно до статті 1 зазначеного Закону, молодь – це громадяни України віком до 35 років, молода сім'я – подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років.

Це забезпечить збереження соціальної спрямованості державної молодіжної політики в умовах економічної кризи, яка провокує поширення молодіжного безробіття та соціальну напругу в українському суспільстві.

2. Внести пропозиції щодо змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2015 рік» та наступні роки в частині виконання «Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки», схваленої Постановою Кабінету Міністрів від 24 жовтня 2012 року № 967.

Зазначені зміни повинні гарантувати фінансування заходів за рахунок Державного бюджету у визначених у «Державній програмі забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки» обсягах.

Зокрема, як зазначається в даній Програмі, 2014 р. з Державного бюджету на її виконання повинно бути спрямовано 619, 76 млн грн, а в 2015 р. – 652,505 млн грн.

Забезпечення запланованих обсягів бюджетного фінансування сприятиме соціальній спрямованості державної молодіжної політики Української Держави в умовах реальної євроінтеграції.

3. Згідно з Положенням «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 584 від 29 травня 2001 року передбачено, що перший внесок кандидата у позичальники згідно з підпунктом третім пункту

17 Положення становить не менше, як шість відсотків передбаченої вартості будівництва чи експертної оцінки вартості придбання об'єкта кредитування.

Висока вартість житла і низький матеріальний рівень української молоді роблять цю вимогу непереборною для багатьох потенційних позичальників.

Саме тому доцільно для деяких соціальних груп української молоді (військовослужбовців, наукових, медичних, педагогічних, бібліотечних, соціальних працівників бюджетної сфери тощо) суттєво зменшити обсяг виплати першого внеску передбаченої вартості будівництва житла чи експертної оцінки вартості придбання об'єкта кредитування, а також розробити механізм зняття зазначеної вимоги виплати першого внеску в окремих соціально виправданих випадках.

4. Необхідною є оптимізація чинної системи управління молодіжною політикою, що полягає у визначенні і встановленні чіткої взаємоузгодженості та розмежуванні повноважень в її реалізації між центральними державними органами та структурами місцевого самоврядування.

Зокрема, необхідною є оптимізація нормативно-правової бази, яка б сприяла чіткій міжгалузевій координації функціонуванні усіх органів влади та суспільних інститутів, задіяних у реалізації молодіжної політики в таких сферах, як освіта, наука, культура, охорона здоров'я, праця, житло, правоохоронна діяльність, спорт, дозвілля.

5. З метою удосконалення нормативно-правової бази реалізації державної молодіжної політики перспективне значення має проведення кодифікації всіх законодавчих та нормативних актів, які стосуються молодіжної політики.

Розробка єдиного Кодексу державної молодіжної політики сприятиме підвищенню ефективності роботи державних органів, структур місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства в цій сфері.

6. Важливим є проведення моніторингу виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2009 № 41 та «Стратегії

розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», схваленої Указом Президента України від 27.09.2013 № 532/2013.

За результатами аналізу процесу виконання цих базових документів, що спрямовують державну молодіжну політику, необхідно визначити конкретні шляхи її оптимізації з урахуванням особливостей суспільного розвитку та можливостей фінансування заходів за рахунок бюджетних коштів.

У 2013 р. розпочався стратегічно новий етап у формуванні нової української молодіжної політики та молодіжного законодавства: утворене Міністерство молоді та спорту України (28.02.2013) та ухвалений базовий документ – Указ Президента України від 27.09.2013 р. «Про Стратегію державної молодіжної політики на період до 2020 року», засвідчили, що сучасному українському соціуму потрібен новий конституційний підхід до правового регулювання державної молодіжної політики.

З 2013 р. на законодавчому рівні втілено усвідомлення того, що для економічного зростання та примноження багатства країни вкрай необхідний ефективний розвиток людського капіталу – особливо молоді, яка виступає і «національним ресурсом», і «національним капіталом», і водночас найпродуктивнішим «національним багатством». Законодавче забезпечення державної молодіжної політики почало розглядатись як невід’ємна частина більш загальної та глобальної проблеми – створення соціальної та правової держави, демократичних інститутів громадянського суспільства.

Виходячи з цього, в чинному законодавстві України необхідно регламентувати всі види правових джерел в галузі державної молодіжної політики: міжнародно-правові, конституційно-правові, регіональні та місцеві.

Принципи формування державної молодіжної політики, її зміст необхідно узгодити з конституційними характеристиками України. У правовому механізмі розроблення та реалізації державної молодіжної політики мають бути представлені органи державної влади всіх гілок та рівнів, органи місцевого самоврядування та зацікавлені структури громадянського суспільства. Весь

механізм самоврядування потребує оптимізації, особливо в частині розмежування управлінських повноважень і відповідальності.

На державному рівні процес правового регулювання державної молодіжної політики недостатньо координується, законодавча база продовжує відставати від реальних процесів, які відбуваються у молодіжному середовищі, що не дозволяє ефективно протидіяти виявам девіантної (девіація – відхилення) та делінквентної (делінквент – той, хто порушує) поведінки молоді.

Правове регулювання державної молодіжної політики в своїх стратегічних засадах повинно виходити з того, що оздоровлення нації відбувається через розвиток нового покоління дітей та молоді. У стратегічній площині державна молодіжна політика має реалізовувати найвищі рівні вихідних принципів:

- принципу відповідальності – суспільство відповідальне перед новим поколінням за соціально-економічний, екологічний, культурний стан країни, а нове покоління відповідальне за збереження та примноження отриманої спадщини;
- принципу наступності – стратегічні напрями державної молодіжної політики не повинні переглядатися частіш ніж раз на 10–15 років. Доля нації не повинна бути предметом кон'юктурних інтересів та дій;
- принципу пріоритетності – визнання високої ефективності фінансування в «стратегічний ресурс», технології розрахунків в галузі державної діяльності та критеріїв в оцінці обсягів фінансування та ефективності проведених заходів;
- принципу участі: молодь – це не тільки об'єкт, а й свідомий учасник соціальних перетворень. Система участі молоді в перспективних напрямках діяльності органів державної влади з метою самореалізації молоді в громадянському суспільстві, що неможливо без участі молоді в реформах та становленні нових соціальних засад життя українців.

Україна як член Ради Європи має реалізовувати європейські правові засади роботи з молоддю, зокрема положення Європейської хартії участі молоді в суспільному житті на регіональному та місцевому рівні (1992 р.), що закріплює принципи, які сприяють залученню молоді до процесу прийняття рішень, безпосередньо впливають на її життя й заохочують молодь займати активну позицію в тих чи інших змінах, що відбуваються в її містах чи регіонах. Зазначені принципи свідчать не тільки про об'єктивну можливість, але й про необхідність ратифікації Хартії Україною.

Законодавчу базу державної молодіжної політики необхідно розглядати з позицій безпеки та конкурентоздатності України в сучасному світі. Імплементация норм українського законодавства щодо залучення молодих людей до процесів управління громадянським суспільством оптимізує державну молодіжну політику. Особливої актуальності набуває внесення до стратегічних правових документів з питань національної безпеки змін та доповнень, що передбачають включення до головних напрямів державної молодіжної політики заходи із забезпечення державної та суспільної безпеки, формування й реалізації дієвої і відповідальної політики Української держави стосовно дітей та молоді.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОПОВІДІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Глибокі трансформаційні процеси в Україні, спрямовані на формування розвинутого громадянського суспільства та інтеграцію країни у співдружність демократичних націй Європи, передбачають реалізацію системних реформ в усіх сферах життя, зокрема і в молодіжній політиці держави. Головним мотивом реформ є створення необхідних передумов для формування високоосвіченого і професійного, духовно багатого і соціально захищеного молодого покоління, здатного до самоорганізації та активної соціальної творчості. Таким чином, сприйняття молоді як основного стратегічного ресурсу суспільства і держави має бути наповнене реальним змістом.

Ключове завдання представленої Доповіді полягає в тому, щоб на основі наукового аналізу досвіду 2013 р. та сучасних тенденцій суспільного розвитку обґрунтувати необхідність реформування всієї системи державної молодіжної політики в Україні.

Спрямованість реформ має передбачати, передусім, ліквідацію командно-адміністративної системи управління у сфері державної молодіжної політики. Залишаючись *патерналістською* у своїй основі, тобто такою, що побудована на засадах надмірної державної («батьківської») опіки, ця політика ігнорує або формалізує роль самої молоді в організації власних управлінських інституцій та в її безпосередній участі в суспільному житті країни. Масовий вияв високої громадської активності молоді засвідчує, що її політична і загальнокультурна зрілість суттєво випереджає якість державної молодіжної політики. Без перебільшення стадіальні масштаби відставання держави від молодіжного мікросоціуму в баченні нових форм цивілізаційного розвитку України набуває ознак загрози для національної безпеки. Молодь демонструє готовність взяти на себе вирішальну роль у розбудові громадянського суспільства, а відтак на засадах партнерства з державою прагне виконувати функції не тільки *об'єкта*, але й повноцінного *суб'єкта* молодіжної політики. *Рух від архаїчного за своєю природою державного патерналізму до партнерства* держави і молодіжних організацій – принципово важливий вектор реформи молодіжної політики.

Не менш значущим завданням у цій сфері є оновлення, а точніше – *створення цілісного механізму молодіжної політики в Україні*. Необхідно враховувати, зокрема, що діюча адміністративна вертикаль, яка бере свій початок від Міністерства молоді та спорту, по суті, обривається на обласному рівні, де на постійній основі функціонують малочисельні управлінські структури відповідного спрямування. Далі, особливо на рівні сільських районів, сіл і містечок, кадрове забезпечення молодіжної політики загалом відсутнє.

Подібною є й ситуація в середовищі молодіжних громадських організацій, а саме: абсолютна їх більшість зосереджена в столиці та в окремих обласних центрах. Не маючи розгалуженої структури в регіонах, переважна частина всеукраїнських організацій не підтверджує свій статус.

Відтак, на порядку денному гостро стоїть питання формування низової ланки управління в системі молодіжної політики, здатної забезпечити прямий і зворотний зв'язок управлінських молодіжних структур із самим молодіжним середовищем. Без цього молодіжна політика ризикує залишитися політиканством державних і громадських управлінських молодіжних організацій. Створення столичного, обласних, а в перспективі – й районних будинків молоді як куштових центрів молодіжної роботи, а також підготовка молодіжних працівників, як суб'єктів молодіжної політики на місцях є важливою й обнадійливою ознакою обґрунтованої корекції реформаторського курсу в молодіжній політиці.

Закономірно, що неодмінною передумовою докорінної перебудови молодіжної політики має стати реальне, а не деклароване підключення молоді до її формування та практичної реалізації.

Реалізація пріоритетів молодіжної політики, зокрема у сфері освіти, зайнятості та забезпечення молоді житлом, значною мірою залежала від низки інших об'єктивних процесів, передусім демографічних.

Одним із суспільно значущих завдань було збереження, а в оптимальному варіанті – збільшення частки молоді в складі населення країни. Проте вирішенню цього завдання не сприяли соціально-економічні процеси в державі.

Відтак, станом на 1 січня 2014 р. чисельність молодих людей віком 15–34 роки в Україні становила 12 млн 723 тис. осіб, або 28,12% усього населення. На початку 2012 р. цей показник сягав 31,2%. Таким чином, протягом 2013 р. частка молоді в загальній кількості населення країни зменшилася на 3,08%.

Занепокоєння викликає той факт, що темпи зменшення чисельності молоді порівняно з темпами скорочення чисельності інших вікових категорій населення були вищими.

Порівняння сучасного вікового складу молоді за типом поселення свідчить, що в селах, де народжуваність порівняно вища, частка наймолодших вікових груп молоді є більшою, ніж у містах. Водночас у міських поселеннях, які є центрами тяжіння для молоді з високим рівнем освіченості та більшим трудовим досвідом, переважають старші вікові групи молоді.

У всіх молодіжних групах чоловіки мають певну (природну) чисельну перевагу, яка зменшується в процесі переходу від молодших вікових груп до старших.

Зменшення загальної чисельності української молоді зумовлене як зменшенням народжуваності, так і збільшенням смертності молодих людей.

Зменшення рівня народжуваності зумовлене численними і досить складними економічними, соціальними, етнокультурними і власне демографічними проблемами.

Серед демографічних чинників суттєву негативну роль відіграє зменшення народжуваності в молодих сім'ях і насамперед – зниження інтенсивності народжуваності в наймолодших жінок фертильного віку (15–19 років). У 2013 р. в Україні коефіцієнт народжуваності серед жінок віком 15–19 років становив 27,0%, тобто був на 5% менший, ніж у найсприятливішому 2008 р. Водночас коефіцієнт народжуваності в жінок віком до 20 років у міських поселеннях був у 2013 р. у 2,2 разу менший, ніж у сільській місцевості (19% і 42% відповідно). У результаті в загальній кількості народжених істотно зменшилася питома вага дітей, народжених молодими матерями (віком до 20 років). Якщо у 2000 р. частка таких дітей сягала 15,5%, то у 2013 р. вона була

на рівні 6,1%, тобто зменшилася у 2,5 разу. Водночас питома вага дітей, народжених молодими матерями у сільській місцевості, зменшилася вдвічі (з 18,8% у 2000 р. – до 9,4% у 2013 р.), а у міських поселеннях – втричі (з 13,5% у 2000 р. до 4,4% у 2013 р.).

Смертність молодих людей від усіх причин у віці 15–29 років в Україні значно вища, ніж у країнах ЄС. Причому протягом останніх десятиріч це переважання зростало з 1,6 разу в 1981 р. – до більш ніж 2,5 разу у 2013 р.

Показники смертності молодих людей в Україні зростають при переході від молодших вікових підгруп до старших: з 58,3 випадку на 100 тис. населення у віці 15–19 років – до 271,1 на 100 тис. населення у віці 30–34 роки.

Причини, які зумовлюють вищий рівень смертності молодих чоловіків, переважно є соціально зумовленими. Так, наприклад, смертність від зовнішніх причин у 4,2 разу вища, ніж від природних.

Найбільша частка неприродних смертей молоді детермінована навмисними самоушкодженнями, включаючи самогубства (20,7 на 100 тис. населення), випадкові отруєння (14,2 на 100 тис. населення), ушкодження з невизначеним наміром (13,5 на 100 тис. населення) та транспортними нещасними випадками (12,0 на 100 тис. населення). Якщо для всього населення основну частину смертності внаслідок інфекційних і паразитарних хвороб формує туберкульоз, то для молоді – майже 2/3 смертей зумовлено СНІДом.

Населення України традиційно характеризувалось високим рівнем шлюбності молоді. Міжнародні порівняння свідчать, що молодь України раніше і частіше реєструє шлюб, ніж ровесники в більшості країн Європи.

Разом з тим, високий рівень розлучуваності, що сформувався ще за радянських часів, і зараз є характерним для українських сімей, у тому числі молодих.

В умовах ринкового середовища дедалі більша частина молоді відкладає шлюб до закінчення періоду навчання, набуття професії, працевлаштування.

Економічні й демографічні зміни в житті молодої людини є передумовою зміни її сімейного стану, тобто типу сім'ї, в якій вона проживає. Наймолодші

серед молоді (підлітки) проживають у сім'ї батьків, а з підвищенням віку і вступом до шлюбу змінюється не тільки шлюбний, але й сімейний стан молоді. Молода подружня пара може певний час проживати з батьками, однак потім намагається жити окремо.

Процес відокремлення молодої подружньої пари від сім'ї батьків відбувається повільно, складно, гальмується наявністю житлової проблеми, неспроможністю придбання чи оренди житла для більшості населення, повною відсутністю балансу цін на ринку житла і реальних доходів як молоді, так і осіб більш старшого віку. Житлова проблема є однією з головних причин відкладення шлюбу та народження дитини, про що свідчать численні соціально-демографічні дослідження. Зазначені причини мають усуватися у першу чергу.

Протягом першого десятиліття XXI ст. в міграції населення в Україні відбувалося помітне зменшення вибуття молоді при відносній стабілізації її прибуття.

Серед молодих людей, що виїжджають за кордон, приблизно 30% становлять особи вікової групи 25–29 років. Найменш активними є юнаки та дівчата 15–19 років. Серед загального потоку молодих міських мігрантів частка цієї вікової групи з 2002 р. зменшилася майже вдвічі і складає приблизно 9%. У сільській місцевості такого однозначного зменшення не відзначається.

Більшість молоді, яка прибуває з-за кордону, їде до міських поселень, а на сільську місцевість припадає менше чверті потоку.

Серед молоді, яка прибуває до міських поселень, вирізняються вікові групи 20–24 та 30–35 років, сумарна їх кількість становить більше половини молодих мігрантів.

Починаючи з 2002 р. внутрішня міграція молоді між містом та селом набуває характеру незворотних стаціонарних переміщень. У 2013 р. молодь становила 69,0% усіх внутрішньодержавних мігрантів, що на 7,9% більше, ніж у 2002 р. У 2013 р. порівняно із 2002 р. на 4,9% збільшилася міграційна

активність чоловіків, тоді як жінки стали змінювати своє місце проживання на 13,7% частіше.

У регіональному розрізі протягом 2010–2013 рр. в результаті міграційного приросту збільшилася кількість молоді в Київській, Одеській, Харківській областях та в Києві і Севастополі (від 3,5 до 120,0 тис. осіб), і навпаки – кількість молоді зменшилася у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Луганській, Сумській, Хмельницькій та ін. областях. Починаючи з 2010 р. додатне міграційне сальдо мали такі регіони України, як АР Крим, міста Київ та Севастополь, Київська, Одеська, Харківська та Чернівецька області. Найбільші міграційні втрати молоді у 2013 р. сталися в Донецькій (–2325 осіб), Луганській (–2432 осіб) та Дніпропетровській (–1643 особи) областях. Після початку воєнних дій потік молодих мігрантів з цього регіону до інших значно збільшився.

У демографічному плані одним із найважливіших стратегічних напрямів державної молодіжної політики має стати курс на збереження в близькій та середній перспективі частки молоді в складі всього населення країни, а також поступове її збільшення в довгостроковій перспективі.

Найбільш природними і доступними засобами виконання цих завдань є:

- здійснення заходів щодо зменшення смертності молодих людей, насамперед від соціальних зовнішніх чинників, вирівнювання у близькій та середній перспективі показника смертності української молоді та відповідного середнього показника смертності європейської молоді й поступове його зменшення у довгостроковій перспективі порівняно з рівнем смертності молоді в Європі та інших розвинених країнах світу;
- створення системи економічно і соціально гарантованого збільшення народжуваності, насамперед народжуваності у містах та сім'ях наймолодших вікових категорій;

- розробка і застосування в близькій та середній перспективі системи заходів економічного, соціального, освітнього, виховного, духовного плану, спрямованих на зменшення високого рівня розлучуваності;
- вирішення в близькій і середній перспективі проблеми повного і гарантованого забезпечення молодих сімей та саодинок молодих людей житлом;
- створення в близькій і середній перспективі належних економічних, соціальних, духовних, інформаційних умов для припинення виїзду української молоді за кордон на постійне місце проживання.

Головним чинником негативного впливу на демографічні характеристики сучасної української молоді безумовно є стан її **здоров'я**. Результати обстежень свідчать про тенденцію збільшення рівня захворюваності в усіх вікових категоріях. Якщо динаміка показників захворюваності молодого населення та її поширеності протягом останніх трьох років (2010–2013 рр.) демонструє відносну стабілізацію негативних процесів, то показники інвалідності молоді, особливо шкільної молоді, щороку зростають. Так, у 2013 р. показник інвалідності порівняно з 2012 р. дещо збільшився і становив 22,9 на 10 тис. дитячого населення проти 22,8 на 10 тис. дитячого населення у 2012 р. Ця проблема потребує уваги з боку держави, аби виявити причини зростання інвалідності молоді шкільного віку і розробити дієві механізми його попередження.

Особливої актуальності сьогодні набула проблема стану **здоров'я допризовної молоді** та можливості її залучення до військової служби. Сьогодні вона загострилася як ніколи. Проте протягом останніх років спостерігається стійка тенденція до погіршення стану здоров'я допризовної молоді. За даними Міністерства охорони здоров'я України, поширеність захворювань серед юнаків 15–17 років упродовж останніх 5 років зросла майже на 10%. Особливо різке погіршення стану здоров'я 15–17-річних хлопців відбулося у 2013 р. – 20

391,8 осіб відповідного віку на 10 тис. населення порівняно з 20 015,7 на 10 тис. населення у 2012 р.

Насамперед, викликає стурбованість погіршення ситуації за цим показником у сільській місцевості, де він значно вищий, ніж у міській: загальна захворюваність серед сільських мешканців зазначеної вікової групи допризовної молоді збільшилася протягом 2013 р. на 11,6%, а серед міських – на 7,4%.

Україна, як і раніше, залишається однією з перших в Європейському регіоні за темпами поширення ВІЛ/СНІДу, хоча з 2007–2009 рр. спостерігається певне його сповільнення. Рівень смертності від СНІДу у 2007–2009 рр. також відносно стабілізувався. Швидше за все, це було зумовлено розширенням масштабів надання АРТ у 2006–2008 рр. Проте у 2010–2013 рр. в Україні знову намітилася тенденція до зростання захворюваності й смертності від СНІДу.

За даними Міжнародного Альянсу з ВІЛ/СНІД в Україні, на кінець 2013 р. частка статевого шляху передачі ВІЛ серед осіб, яким уперше в житті встановлено діагноз ВІЛ-інфекції, складає 54,2%, тобто близько половини людей інфікується статевим шляхом. Також досить загрозливою тенденцією є зростання рівня поширення ВІЛ серед дітей та підлітків. Тільки протягом 2013 р. офіційно було зареєстровано понад 300 нових випадків інфікування ВІЛ представників цих вікових категорій.

Динаміка захворювань за місяцями свідчить про хаотичний характер інфікування та не має вираженої тенденції. Це свідчить про відсутність злагоджених дій міністерств і відомств, що опікуються цією проблемою, тобто ситуація не перебуває під постійним державним контролем.

Ще одна проблема захворюваності молоді – туберкульоз. Проте, тут вимальовуються певні позитивні зміни. Про це, насамперед, свідчить показник смертності від цього захворювання. За даними Міністерства охорони здоров'я України, смертність від туберкульозу у 2013 р. знизилася на 6,6% порівняно з попереднім роком і становила 14,1 випадку на 100 тис. населення. У тому числі зменшилася смертність від цього захворювання і серед молоді.

Натомість аналіз динаміки поширеності та захворюваності на інфекції, що передаються статевим шляхом, свідчить, що серед молоді такі хвороби зустрічаються дедалі частіше. Так, за даними Міністерства охорони здоров'я України, у 2013 р. захворюваність на сифіліс становила 1,55 на 100 тис. дітей до 17 років, хламідіоз – 3,98, трихомоніаз – 15,4, гонококову інфекцію – 7,14.

Слід зазначити, що інфекції, що передаються статевим шляхом (сифіліс, гонорея, трихомоніаз, хламідіоз, мікоплазмоз та ін.), реєструються в усіх вікових групах молоді, у тому числі й у вагітних молодих жінок. Протягом 2009–2013 рр. спостерігається зменшення частоти офіційно зареєстрованих випадків сифілісу і хламідійної інфекції, рівень яких у 2013 р. становив відповідно 9,0 та 75,4 випадку на 100 тис. жінок.

Особливе занепокоєння викликає стан репродуктивного здоров'я молоді, яке є невід'ємною складовою здоров'я нації в цілому і має стратегічне значення для забезпечення сталого розвитку суспільства. Наразі стан репродуктивного здоров'я нації знаходиться далеко за межами міжнародних стандартів і характеризується низьким рівнем народжуваності на тлі високого рівня розвитку основних загроз репродукції нащадків – безпліддя, мертвонароджуваності, спонтанних абортів, вроджених вад розвитку, материнської, перинатальної і малюкової смертності. У цілому проблеми, що виникають у сфері репродуктивного здоров'я, зумовлені незадовільним соціальним становищем громадян, недостатньою увагою до ролі інституту сім'ї, до збереження традиційної культури взаємовідносин у сім'ї як основної складової суспільства.

Головною особливістю сучасного стану народжуваності в Україні є зменшення репродуктивного потенціалу населення. У свою чергу, однією з основних причин цього явища є зниження природної фертильності, яке зумовлене збільшенням частки безплідності ще в дітородному віці. За даними спеціальних досліджень, останніми роками в структурі безплідності зростає питома вага порушень репродуктивної функції, виявлених уже в дитячому віці. До факторів, які впливають на репродуктивну поведінку молоді, належать:

негативний вплив ЗМІ, зокрема пропаганда сексуального насилля, порнографія, широке розповсюдження шкідливих звичок (наркоманія, алкоголізм, тютюнокуріння), страх не знайти або втратити роботу та фінансова залежність від батьків.

Протягом зазначеного періоду в Україні відбувалося певне зниження рівня захворюваності молоді на гострі психотичні алкогольні розлади та хронічні алкогольні синдроми (на 25%). У 2013 р. показники захворюваності та поширеності розладів психіки від наркоманій і токсикоманій у молодіжному середовищі демонструють тенденцію зниження до рівня відповідних показників базисного року спостереження. Так, захворюваність на наркоманію зменшилася на 25,5%, а її поширеність – на 11,4%. Водночас захворюваність на токсикоманії зменшилася на 68,2%, а їх поширеність – на 0,9%.

На збереження здоров'я молодих людей, раннє виявлення хронічних чи інфекційних захворювань спрямовані щорічні обстеження молоді, які здійснюються закладами охорони здоров'я. Однак, за даними Міністерства охорони здоров'я України, протягом останніх п'яти років (2009–2013 рр.) абсолютна кількість молоді, яка була охоплена *профілактичними оглядами*, з року в рік зменшувалася. З 2009 р. по 2013 р. кількість молоді, яка була охоплена профілактичними медичними оглядами, зменшилася на 364 871 особу, або на 14,5%.

Показники, наведені вище, демонструють необхідність кардинальних змін у сфері молодіжної та соціальної політики держави, де головним напрямом має стати формування здорового способу життя серед молоді та уважного піклування про власне здоров'я. У цьому контексті пріоритетну роль має відігравати профілактика нездорової поведінки молоді, а також розробка єдиних інформаційних стандартів у галузі профілактичної роботи. Ці стандарти мають поширюватись на принципи, теоретичні питання, ефективні форми і методи профілактичної роботи.

Держава, нарешті, має взяти на утвердження в країні і насамперед серед молодого покоління дієвої системи дотримання здорового способу життя.

Аналіз міжнародних концептуальних підходів до *політики здорового способу життя* показує, що вони стосуються чотирьох складових людського здоров'я: соціального, фізичного, психічного і духовного, тобто охоплюють всі сторони людського існування і розвитку.

Особливе місце посідають такі концепти:

- необхідність відстоювання права людини на здоров'я на засадах різнорівневого партнерства (від місцевого до національного);
- лобіювання сприятливої державної політики та її підтримки;
- розвиток відповідної рекреаційної інфраструктури;
- активізація громад у площині підготовки лідерів та волонтерів у сфері формування здорового способу життя;
- посилення ролі батьківського виховання;
- виготовлення і застосування доступної соціальної реклами тощо.

Важливу роль у процесі реалізації зазначених концептуальних підходів мають відігравати державні органи виконавчої влади. Серед основних напрямів їхньої діяльності найважливішими є:

- здійснення своєчасних кроків з впровадження практичних підходів у рамках державних програм збереження здоров'я та здорового способу життя;
- підтримка громадських ініціатив; залучення соціально-відповідального бізнесу до співпраці з державою та представниками громадянського суспільства.

Практика свідчить, що сьогодні суттєво бракує громадських ініціатив, спрямованих на формування здорового способу життя не тільки зі шкільною і студентською молоддю 14–24 років, але й іншими, більш дорослими категоріями молоді (25–35 років), які розпочинають свою професійну кар'єру, створюють сім'ї, народжують і виховують дітей та досить часто перебувають на межі соціально-економічного добробуту.

Ще одним важливим напрямом державної політики, спрямованим на зміцнення і збереження здоров'я молоді, є *розвиток фізичної культури і масового спорту* за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення.

Однак, кількість і палітра масових фізкультурно-спортивних заходів в Україні була і є недостатньою. Порівняно з 2012 р. у 2013 р. кількість таких заходів збільшилася на 18%. Якщо у 2012 р. було проведено 15 410 фізкультурно-спортивних заходів і охоплено 2 294 816 осіб різних вікових груп, то у 2013 р. число відповідних заходів збільшилося до 18 844, а загальна кількість їх учасників зросла до 2 669 564 осіб.

На наш погляд, й надалі важливо забезпечувати доступність мережі центрів для занять дітей та молоді фізкультурою і спортом. Значною мірою проблеми фінансування і облаштування відповідних центрів можуть бути вирішені шляхом залучення на основі розвитку соціального партнерства та вдосконалення механізмів контролю соціально відповідального бізнесу.

Соціологічні дослідження демонструють, що в рейтингу життєвих цінностей української молоді *сім'я* незмінно посідає перше місце. Проте спостерігається невідповідність між задекларованими молоддю сімейними цінностями та формуванням сімейних стосунків, що підтверджується соціально-демографічними показниками, зокрема:

- збільшенням кількості незареєстрованих шлюбів (у 2013 р. зафіксовано 237 852 шлюбів у молодих чоловіків і 257 348 шлюбів у молодих жінок);
- зростанням частки дітей, народжених жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі (частка народжених дітей поза шлюбом в Україні у 2012 р. становила 21,4%);
- орієнтацію молоді переважно на дво- чи однодітну сім'ю (у 2013 р. питома вага сімей, в яких виховувалася одна дитина, становила 75,6%).

Громадянська активність молоді є водночас і важливою умовою, і впливовим чинником розбудови демократичного суспільства. Протягом 2013 р. спостерігалася стійка тенденція до зростання громадської активності молоді та її здатності до самоорганізації. Наприкінці 2013 р. було зареєстровано 352 молодіжні громадські організації (з них – 39 студентських), що значно більше, ніж у попередні роки.

Крім того, в молодіжному середовищі спостерігається ефективна та цілеспрямована громадська самоорганізація в неформальних об'єднаннях та рухах, що має бути підтримана державними програмами і заходами. Державна політика щодо формування громадянської активності молоді має бути комплексною і передбачати:

- створення умов для самореалізації особистості;
- налагодження відкритих зв'язків «держава – громадянин»;
- залучення молоді до суспільно корисної діяльності;
- оновлення системи виховання громадянської позиції дітей та молоді.

Порівняно зі старшим поколінням електоральна та виборча активність молоді є нижчою. Участь у виборах до Верховної Ради України 2014 р. взяли лише 44% молодих людей (від 18 до 29 років). Молодь більш прихильна до ідеологій центристського спрямування: національно-демократичної та соціал-демократичної, тоді як підтримка лівих політичних течій молодими людьми вкрай низька. 43% молодих людей не підтримують жодну з ідеологічних течій або ж не визначилися зі своїми політичними пріоритетами. Сучасній українській молоді найбільш властиві дві політичні характеристики – прихильність до цінностей демократичного суспільства та радикалізм і прихильність до протестних форм громадянської активності.

Аналіз сучасних цивілізаційних процесів вказує на необхідність посилення уваги до національних проблем розвитку суспільства та патріотичного виховання української молоді.

Порівняно з радянським періодом посилюється вплив різних конфесій та

окремих релігійних організацій на молоде покоління. За даними соціологічних досліджень, у 2013 р. 62,4% молодих людей віком 18–29 років вважали себе віруючими. У той же час незначна кількість молодих людей дотримується канонів та обрядів, натомість зберігається вмотивованість віри «модою».

Церкви активізують роботу з молоддю та долучаються до вирішення молодіжних проблем:

- діють обласні й районні ради церков і релігійних організацій, які діють в областях, долучаються до питань морально-духовного виховання молоді;
- запроваджено інститут молодіжного святенництва: синодальне управління у справах молоді при УПЦ КП, єпархіальні молодіжні відділи в структурі УПЦ МП; відділи молодіжного служіння при релігійних громадах;
- діють молодіжні релігійні організації, молодіжні об'єднання, гуртки, клуби, братства.

Крім традиційних релігій, значний вплив на молодь здійснюють також новітні релігійні рухи (секти), що пояснюється особливостями формування особистості в молодому віці та цілеспрямованою роботою деструктивних сект щодо залучення молоді. Запобігання поширення сектантства серед молоді сприяють:

- просвітництво, що здійснюється через засоби масової інформації;
- активізація співробітництва молоді та християнських церков;
- вплив сім'ї на формування релігійних переконань молодої людини;
- роль держави, зокрема законодавче врегулювання діяльності релігійних культів.

Суттєвою конфесійно-політичною проблемою залишається загалом деструктивний вплив УПЦ Московського патріархату на формування національної свідомості української молоді.

Результати аналізу свідчать, що комп'ютер та **Інтернет** стають більш

доступними і набувають усе більшого поширення серед населення, особливо серед молоді. Інтернет використовується молоддю як інформаційний ресурс для особистісного спілкування, отримання інформації, сприяє економічній активності, є засобом працевлаштування тощо. Але він також може формувати з молодшої людини пасивного конформіста – споживача глобальної масової культури, не здатного диференційовано сприймати інформаційну продукцію, розпізнавати технологічно замасковані соціально шкідливі та руйнівні з морального погляду впливи, спричиняє поширення ряду нових психічних залежностей медійного походження, зокрема інтернет-залежності.

Крім того, повсякденне використання комп'ютерних технологій та інтернет-ресурсу в житті української молоді провокує виникнення різних форм залежності від технологічних засобів. Іноді проста залежність поєднується з іншою проблемою – ігроманією, ігровою адикцією.

Запровадження системи медіа-освіти є одним із дієвих заходів профілактики інтренет-залежності та ігроманії серед дітей та молоді і потребує державної підтримки та розвитку.

Одним із ключових пріоритетів молодіжної політики залишається розвиток *освіти молоді*.

Найбільш гострою у системі освіти молоді є проблема забезпечення рівного доступу усіх категорій молоді до доброякісної освіти. Це означає створення в країні можливостей рівного доступу кожної дитини і молодшої людини до освіти найвищого ґатунку незалежно від економічного і соціального статусу та місця проживання особи. Найсучаснішим та найдієвішим засобом утвердження рівного доступу до доброякісної освіти є створення в країні системи дистанційної середньої та вищої освіти. Створення такої системи має стати стратегічним пріоритетом держави в близькій та середній перспективі.

Однією із сучасних тенденцій у сфері освіти України, зростання якої можна прогнозувати на подальше, є орієнтування молоді на *здобуття освіти за кордоном*. Молодь звертається до різних закордонних фондів. Серед них найбільш популярними є: Німецька служба академічного обміну (ДААД),

Стипендіальний фонд вільної землі Баварія (BAYHOST), Австрійська служба академічного обміну (ЦАД), Швейцарський конфедеративний фонд, шведська фундація – Шведський інститут, нідерландський НУФФІК (NUFFIC), стипендії країн Вишеградської четвірки та ін. Пропоновані річні стипендії не тільки покривають витрати на навчання і проживання, але є й значно вищими, ніж офіційна середня заробітна плата фахівця з вищою освітою в Україні.

Зазначена тенденція має два важливі наслідки. Один – позитивний. Другий – негативний. Перший – активізація входження української молоді до європейського простору вищої освіти. Другий – втрата українською державою власного ринку освіти. Однак, і перший із зазначених наслідків приховує в собі реальну загрозу – створення для молоді, яка виїхала за кордон з метою отримання освіти, привабливих можливостей щодо планування свого професійного життя і постійного працевлаштування не в Україні, а за кордоном.

Забезпечення належного рівня роботи щодо сприяння формуванню освітньо-професійних орієнтацій молоді на основі врахування її здібностей, нахилів, талантів та соціально-економічного становища країни, перспектив розвитку політичної, економічної, соціальної, гуманітарної сфери передбачає удосконалення підходів до формування та реалізації професійно-орієнтаційної складової державної молодіжної політики.

Для оптимізації системи освіти необхідне докорінне поліпшення профорієнтаційної роботи в школі, перетворення її на органічну складову навчально-виховного процесу. У свою чергу, цьому може сприяти розгортання комплексної підготовки у вищих навчальних закладах профконсультантів і профорієнтологів, налагодження в регіонах ефективної взаємодії загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, місцевих органів державної влади і територіальних громад щодо вирішення актуальних питань професійної орієнтації учнівської та студентської молоді.

Актуальним питанням сьогодні також є забезпечення узгодженості між ринком освітніх послуг і ринком праці. Наслідком досягнення такої

узгодженості стане покращення ситуації щодо професійної орієнтації молоді в закладах середньої і вищої освіти, становища молоді на ринку праці та її економічного становища. У зв'язку із цим сьогодні необхідно забезпечити належне застосування механізмів стратегічного планування освітньої та профорієнтаційної політики. Забезпечення реалізації профорієнтаційної функції середньої освіти слід включити до пріоритетів молодіжної політики на найближчу перспективу.

У процесі освітньої та професійної орієнтації молоді велике значення має належне використання потенціалу позашкільної та неформальної освіти.

Крім того, у сфері освіти необхідними є:

- активне застосування діагностичних методик дослідження, науково обгрунтоване професійне консультування із використанням прогресивного досвіду й інноваційних технологій. Враховуючи, що застосування високих технологій насамперед матиме місце у традиційних галузях спеціалізації економіки України (металургія, хімія, енергетика, сільське господарство), необхідно розширити підготовку кадрів зі знанням високих технологій саме в цих сферах, використавши для цього як базові також лабораторії наукових академічних установ;
- удосконалення механізму формування державного замовлення в системі вищої та професійно-технічної освіти;
- посилення координації діяльності служби зайнятості з закладами освіти в питаннях перепідготовки незайнятого населення за робітничими професіями і спрямування ресурсів на розвиток відповідних закладів освіти;
- удосконалення підготовки та перепідготовки майстрів виробничого навчання та викладачів.

Рівень економічної активності молоді залишається практично незмінним протягом досліджуваного періоду. У жінок він залишається нижчим, ніж у чоловіків. Ця тенденція відповідає показнику народжуваності серед жінок

відповідних вікових груп, що пов'язано з народженням і вихованням дітей у цей період, ускладненням повернення жінок на ринок праці після відпустки по догляду за дитиною та недостатньою розвиненістю мережі дошкільних закладів.

Рівень економічної активності молоді в міських поселеннях переважно є вищим, ніж серед сільської молоді. Це пояснюється тим, що сільська молодь раніше виходить на ринок праці через обмежений доступ до навчальних закладів. Обмеженість доступу до фахової освіти зумовлює в подальшому житті нижчу конкурентоспроможність сільської молоді на ринку праці. Та її частина, яка хоче одержати вищу або професійно-технічну освіту, вимушена мігрувати до міст, де, у переважній більшості, залишається після закінчення навчання.

Рівень зайнятості молоді старших вікових груп (25–29 і 30–34 роки), як завжди, є вищим, ніж серед молоді молодшої групи (15–24 роки). Це пов'язано з тим, що в цьому віці молоді люди навчаються. Показник рівня зайнятості за статтю свідчить про гендерну нерівність – зайнятість серед чоловіків, як завжди, є вищою, ніж серед жінок. Причини цього пов'язані не лише з процесом народження дітей, а й із гендерним дисбалансом у пропозиціях робочих місць на ринку праці України.

Сільська молодь більшою мірою зайнята в неформальному секторі економіки, ніж міська. Це пов'язано з тим, що сільська молодь переважно зайнята в особистому селянському господарстві, а знайти роботу в сільській місцевості поза межами таких господарств складно. Чоловіки також частіше залучені до неформальних форм зайнятості, ніж жінки.

Більш пріоритетною сферою працевлаштування для молоді, як і раніше, залишається фінансова діяльність і торгівля, де частка зазначеної категорії працівників перевищує половину всіх працюючих у цій галузі.

Щодо самооцінки молоддю свого становища на ринку праці, то на перше місце за важливістю в роботі молодь ставить належну оплату праці. Зайнята молодь, яка не задоволена поточним станом своєї зайнятості, у більшості своїй

не має намірів змінювати ситуацію. Безробітна молодь мріє отримати стабільне і перспективне робоче місце з високими доходами, проте, здебільшого, не здійснює щодо цього рішучих кроків.

Порівняно з усім працездатним населенням, рівень безробіття молоді залишається нижчим. Найнижчий рівень безробіття властивий віковій групі 30–34 роки, а найвищий – молоді віком 15–24 роки. Однією з причин такого високого рівня безробіття серед молоді є неможливість працевлаштуватися, знайти перше робоче місце після закінчення навчальних закладів через відсутність достатнього досвіду роботи та певних професійних навичок.

З метою максимального наближення професійних навичок громадян, що шукають роботу, до потреб роботодавців, державна служба зайнятості організовує професійне навчання безробітних за груповою та індивідуальною формами. Проте результати соціологічних досліджень свідчать про недостатню профорієнтаційну роботу серед молоді як на рівні навчальних закладів, так і в системі державних центрів зайнятості. Вона проводиться епізодично і обмежується в основному її інформаційною складовою.

У молодіжному середовищі поширені запити на підприємницьку діяльність, а також активне прагнення до підприємництва як власного життєвого і професійного вибору. Проте відкриття власної справи в Україні є досить складним процесом і наштовхується на певні перешкоди.

Щодо трудової міграції, то, за результатами соціологічних досліджень, майже половина респондентів виїздили працювати за кордон протягом 2011–2013 рр. Крім того, молодь виявляє наміри виїзду за межі України як з метою постійного проживання, так і для тимчасових заробітків. Молодь також виявляє бажання мігрувати в межах України. Однак, чим старшою є молода людина, тим більше в неї бажання залишитися в рідному поселенні. Міграційними центрами тяжіння у межах України залишаються м. Київ або обласні центри.

До числа проблем, пов'язаних із працевлаштуванням молоді, належать також: невідповідність між отриманою освітою і потребами ринку праці,

домінування пропозиції робочої сили над попитом на неї, в тому числі в робітничих професіях.

Для успішного вирішення соціально-економічних проблем та проблем, пов'язаних з потребами вітчизняного ринку праці, необхідно:

- посилити інформаційну роботу молодіжних центрів зайнятості та підвищити рівень співпраці з громадськими студентськими організаціями ВНЗ (органами студентського самоврядування, профспілковими комітетами студентів тощо);
- запровадити прямі та непрямі пільги роботодавцям, які інвестують кошти в систему професійної освіти, надають робочі місця для виробничої практики, приймають на роботу випускників навчальних закладів;
- спростити механізми переходу молоді від навчання до трудової діяльності;
- запровадити нові підходи до працевлаштування випускників на перше робоче місце;
- розробити систему заходів, спрямованих на стимулювання молоді до роботи в Україні, у тому числі через розвиток молодіжного підприємництва (зокрема шляхом інвестування діяльності малих та середніх підприємств, заснованих молодими підприємцями) та участі в громадських роботах;
- розробити і запровадити ефективні для України сучасні методики стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці, а також розробити і реалізувати на конкурсних засадах прозору систему державного замовлення на підготовку кадрів у професійно-технічних та вищих навчальних закладах;
- активно залучати роботодавців до процесу підготовки кадрів різного освітньо-кваліфікаційного рівня на всіх стадіях процесу: планування обсягів і напрямів підготовки, створення навчальних програм,

працевлаштування після закінчення навчання, перепідготовка та підвищення кваліфікації у процесі професійної діяльності;

- привести ринок освітніх послуг у відповідність до потреб розвитку трудового потенціалу шляхом визначення пріоритетних напрямів підготовки фахівців згідно з потребами національної і регіональних економік;
- удосконалити існуючу систему інформування закладів професійного навчання, служб профорієнтації і зайнятості щодо ситуації та прогнозів про перспективи розвитку національного ринку праці з урахуванням регіональних особливостей щодо потреб певних професій і рівнів кваліфікації.

Забезпечення доступності житла для молоді належить до ключових пріоритетів молодіжної політики держави. Реалізація цього завдання дозволяє значно підвищити рівень та якість життя молодих людей і максимально залучити молодь до інноваційної модернізації економіки.

Протягом 2013 р. проблема реалізації прав молоді України на отримання (придбання або будівництво) доступного житла не втрачала актуальності і певною мірою навіть загострилася. Основними чинниками її загострення останнім часом були:

- брак і нестабільність фінансування відповідних державних житлових програм на загальнодержавному і місцевому рівнях;
- недостатній рівень доходів значної частини цієї вікової категорії населення, зокрема зумовлений проблемами здобуття першого робочого місця та працевлаштування за спеціальністю;
- низька ефективність державних стратегій щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки країни на світових ринках високотехнологічних товарів і послуг.

Як засвідчила вітчизняна практика, проекти з підвищення рівня забезпечення молоді житлом рідко вдається реалізувати як самостійні заходи. Частіше ці проекти є складовими інших пільгових житлових програм. Але через

ускладнення суспільно-політичної ситуації у 2014 р. гострий брак фінансування зумовив згортання всього спектра державних житлових програм. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву призупинив реалізацію програми «Доступне житло 70/30» у зв'язку з повною зупинкою її державного фінансування. Видатки на програму пільгового кредитування молоді у 2014 р. скорочено на 54,1 млн грн—до 25,9 млн грн, яких, на думку адміністрації зазначеного Державного фонду, має вистачити для надання пільгових довгострокових кредитів за договорами, укладеними з позичальниками у 2013 р.. У свою чергу, фінансування програми здешевлення вартості іпотечних кредитів (13/3) зменшено на 230 млн. грн. — до 110,2 млн грн, які також передбачається витратити для виконання зобов'язань за раніше укладеними договорами, тоді як нові договори за цією програмою укладатися не будуть.

Існує реальна загроза, що Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр. також не буде виконана. Зокрема, слід зазначити, що прогнозним обсягом фінансових ресурсів для забезпечення молодих сімей та одиноких молодих громадян житлом за рахунок державного бюджету на 2013–2014 рр. було передбачено 1085,418 млн грн на надання пільгових довгострокових державних кредитів, що давало можливість забезпечити житлом більше 3,5 тис. молодих сімей та ввести в експлуатацію близько 220 тис. кв. метрів житла. Водночас законами України про Державний бюджет України на 2013 р. та 2014 р. передбачено лише 97,0 млн грн та 25,9 млн грн відповідно, або лише 11,4% від запланованих на цей період обсягів.

Як наслідок, очікуваних результатів від реалізації впродовж 2013–2014 рр. державної програми і заходів щодо забезпечення молоді житлом не досягнуто.

Українська система фінансування житлового будівництва потребує подальшого удосконалення, а деякі її сегменти — кардинального оновлення. Водночас не можна обійти увагою проблему змін у системі квартирної обліку. Нагальне питання — це перегляд і диференціація квартирної черги за категоріями громадян, які мають право на одержання житла позачергово, зокрема на отримання соціального житла. Це дасть можливість більш

ефективно використовувати державні кошти на житлове будівництво і прискорити темпи будівництва квартир для пільговиків. Перша і друга з їх категорій повинні отримати право на одержання пільгових кредитів на будівництво чи придбання помешкання. Соціальне житло необхідно будувати за рахунок Державного і місцевого бюджетів.

Головна стратегічна мета державної житлової політики щодо забезпечення реалізації конституційного права всіх громадян України на житло має дві складові. Перша – це державна бюджетна підтримка будівництва житла для громадян, які потребують соціального захисту. Друга – забезпечення житлом громадян з використанням платоспроможного попиту частини населення для придбання житла. Досягнення цієї мети передбачається за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів та шляхом впровадження в житлове будівництво ефективних і прийнятних для України фінансово-кредитних механізмів, зокрема іпотеки.

У зв'язку із зазначеними проблемами першочерговим завданням є виконання державою трьох проектів державної підтримки забезпечення молоді житлом: Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2017 рр.; Державної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010 – 2017 рр.; Програми здешевлення вартості іпотечних кредитів.

Правового забезпечення потребує розробка і реалізація системи загальнодержавних заходів і механізмів, спрямованих на використання наявних ресурсів для поліпшення житлових умов молоді, підвищення доступності житла, створення умов для залучення молоді в об'єднання, що спеціалізуються на розв'язанні житлової проблеми і спрямовані на реалізацію таких пріоритетних житлових проектів:

1. Проект «Соціальне житло» – запровадження позитивного досвіду житлового забезпечення в США, Австралії та інших країнах, зокрема у вигляді будівництва соціальних гуртожитків і соціальних квартир для молоді. Створення державного фонду перехідного житла для молоді, квартири якого передаються від одного господаря до іншого після

поліпшення житлових умов попереднього господаря. Фонд перехідного молодіжного житла забезпечує тимчасовим соціальним житлом на період накопичення молодими людьми коштів для купівлі власного житла.

2. Проект «Наймане житло» – тимчасове надання молоді державних квартир в оренду.
3. Проект «Житло своїми руками» – адаптований до вітчизняних особливостей проект, аналогічний міжнародному житловому проекту Habitat for Humanity International («Середовище для життя»). Передбачає будівництво власного житла із залученням цільових кредитів.
4. Проект «Місцина для обійстя» – законодавче і виконавче забезпечення гарантованого відведення і передачі у власність земельних ділянок для молодіжного житлового будівництва.
5. Проект «Дача для садиби» – законодавче і виконавче забезпечення права реєстрації постійного місця проживання в дачних будинках та інших житлових приміщеннях, розташованих навколо міст, реєстрація постійного місця проживання в яких раніше заборонялася.

Оскільки аналіз результатів виконання правових зобов'язань держави за наявною законодавчою та нормативно-правовою базою житлового забезпечення молоді не проводився, необхідно визначити його обсяг, а також оголосити боргові зобов'язання держави, у тому числі – розмір державного боргу за місцевими, галузевими та іншими програмами забезпечення молодих громадян України житлом. Широке оприлюднення цієї інформації дозволить поширити позитивний досвід ефективної реалізації як загальнодержавної, так і місцевої, галузевої та іншої адресної молодіжної житлової політики.

Важливим аспектом ефективності державної політики щодо забезпечення молоді житлом є включення фінансування програм житлового забезпечення молоді та боргових зобов'язань держави до захищених статей Державного і місцевих бюджетів.

Правового регулювання і забезпечення також потребує запровадження міжсекторальної взаємодії органів законодавчої виконавчої влади, а також

реалізації Кабінетом Міністрів України зобов'язань держави в галузі належного житлового забезпечення молоді насамперед у таких напрямках:

- утворення місцевих цільових фондів для адресного житлового будівництва, створення або відновлення, в тому числі завершення будівництва, капітального і поточного ремонту тимчасового житла, реалізації інших заходів щодо сприяння житловому забезпеченню молоді і молодих сімей;
- залучення молоді та молодіжних громадських організацій до процесу прийняття рішень, впливу на політичні та законодавчі ініціативи, введення громадського контролю та громадської експертизи в галузі власного житлового забезпечення;
- формування цілісної нормативно-правової бази житлового будівництва і забезпечення молоді житлом;
- регулювання і вдосконалення інвестування, розробка ефективних моделей фінансування, збільшення обсягів фінансування державних житлових програм для молоді, підвищення доступності кредитних коштів;
- зонування територій, розробка містобудівних нормативів і стандартів будівництва, планів забудови молодіжних житлових комплексів;
- організація і формування будівельної бази житлового молодіжного фонду;
- розробка і впровадження інновацій в молодіжне житлове будівництво та інженерну інфраструктуру;
- заохочення територіальних громад до розвитку компетентної участі молоді в процесі вирішення власних житлових проблем у контексті розв'язання проблем територіальної громади.

Упродовж 2013 р. розробка і реалізація державної молодіжної політики визначалися і регулювалися переважно двома основоположними законодавчими актами – Концепцією проекту загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 рр., схваленою

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 червня 2008 р. № 825-р, і Державною цільовою соціальною програмою "Молодь України" на 2009–2015 рр., розробленою на основі зазначеної концепції та затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41.

В обох документах було окреслено основні проблеми української молоді, дано аналіз причин їх виникнення і розв'язання, сформульовано основну мету державної молодіжної політики протягом 2009–2015 рр., визначено шляхи і способи її досягнення, перераховано очікувані результати. Однак у жодному із зазначених документів не було надано чіткого переліку та опису основоположних принципів, на яких будуватиметься державна молодіжна політика впродовж цього 7-річного періоду.

Для всіх законодавчих документів, які регулюють молодіжну політику української держави характерною є: по-перше, очевидна фрагментарність переліку основоположних принципів молодіжної політики; по-друге, несистемність, випадковість їх вибору і чисто механічне поєднання одного з одним, по-третє – слабка відповідність системі принципів молодіжної політики Європейського Союзу, на асоціацію з яким Україна орієнтувалася до кінця листопада звітного 2013 р..

Щоб уникнути зазначених недоліків, ***в основу концептуальної побудови державних програм молодіжної політики*** має бути покладено таку систему базових принципів:

- *Принцип відкритого розвитку* – розробка і реалізація такої молодіжної політики, яка базується на моделі відкритого розвитку молоді і прагне до формування самодостатніх, ініціативних патріотично налаштованих молодих людей.
- *Принцип реалістичності* – враховуються як реальні потреби суспільства, так і відповідні економічні, соціальні та духовні передумови і можливості.
- *Принцип інноваційності* – новизна і нестандартність підходів до вирішення проблем, широке використання вітчизняного і міжнародного

досвіду та форм роботи.

- *Принцип паритетності* – рівноправність державних і громадських структур у процесі розробки і реалізації програми, ставлення до молоді не тільки як до об'єкта, але й як до суб'єкта державної молодіжної політики.
- *Принцип пріоритетності* – зосередженість Програми на ключових, найбільш значущих на сьогоднішньому етапі напрямках роботи з молоддю. *Принцип етапності* – покроковий розподіл завдань, ресурсів і зусиль у процесі реалізації Програми та окремих її складових.
- *Принцип комплексності* – органічний взаємозв'язок усіх складових Програми, взаємодоповнюваність окремих національних проектів та їх частин, а також постійна орієнтація на наскрізний взаємозв'язок вітчизняного і міжнародного, громадського і державного, на взаємодію міністерств і відомств.
- *Принцип науково-методологічної обґрунтованості* – розробка і реалізація Програми, національних проектів та їх частин на основі наукових досліджень та продуктивних методик.
- *Принцип проектності* – формування і реалізація Програми у вигляді системи органічно взаємопов'язаних спеціальних проектів, які є водночас основними механізмами досягнення її мети.
- *Принцип інформаційної відкритості* – безумовна гласність формування і реалізації Програми та її складових, широка участь громадськості в процесах розробки і виконання Програми, висвітлення у ЗМІ процесу її створення і реалізації.
- *Принцип вимірюваності результатів реалізації проектів* – реальність досягнення цілей та виконання завдань Програми має визначатися за допомогою чітких науково обґрунтованих методик та інструментів.
- *Принцип незалежності оцінки результатів реалізації проектів* – результати реалізації Програми та окремих національних проектів мають визначатися кількома незалежними одна від одної сторонами

(замовником, виконавцем, незалежними експертами).

Метою ефективної програми молодіжної політики має бути створення умов для формування суспільно активної і національно свідомої молоді шляхом *відновлення та покращення дії у суспільстві соціальних ліфтів*, піднесення ефективності молодіжної політики, створення і вдосконалення правових, соціально-економічних, науково-дослідницьких, організаційних умов успішної соціалізації і самореалізації української молоді, використання її творчого потенціалу в інтересах розвитку суспільства.

З метою економії й більш ефективного використання ресурсів і зусиль для вирішення зазначених проблем на нинішньому історичному етапі державна молодіжна програма має передбачати їх концентрацію на пріоритетних напрямках. Вони мають включати, зокрема, як *імперативні завдання*, виконання яких може здійснюватися й зусиллями Міністерства молоді та спорту (наприклад: виховання громадянськості та патріотизму, поширення здорового способу життя, робота з молоддю тимчасово окупованих територій та молоддю з числа вимушених мігрантів), так і завдання, виконання яких можливе лише на засадах міжсекторальної співпраці, в якій задіяні головним чином інші міністерства та відомства, а Мінмолодьспорт може виконувати *координаційні функції* (наприклад, у вирішенні проблем зайнятості, підвищення якості освіти, забезпечення житлом).

Процес упровадження Програми має передбачати проведення оцінки ефективності її реалізації, що також є підґрунтям для обґрунтування, розробки і виконання наступних державних молодіжних програм.

Оцінку реалізації Програми державної молодіжної політики необхідно здійснювати за трьома основними групами результатів.

До *першої групи результатів* належать ті, що характеризують очікуване покращення становища української молоді.

Друга група результатів має характеризувати внесок молоді в соціально-економічний, суспільно-політичний і соціокультурний розвиток країни.

До третьої групи результатів мають бути віднесені ті, що характеризують заплановані зміни в організації системи розробки і реалізації державної молодіжної політики.

Крім того, концепція і розроблена на її основі державна програма молодіжної політики мають передбачати *індикативний спосіб оцінки результатів*, а також те, що індикатори досягнення цілей будуть розташовані за ієрархічною системою:

1. Головний узагальнюючий індикатор.
2. Індикатор досягнення мети Програми.
3. Показники реалізації спеціалізованих національних проектів.

Як основний узагальнюючий показник реалізації Програми рекомендується запровадити в Україні *Індекс розвитку молоді* – комплексний показник, який оцінює рівень розвитку людського потенціалу молодого покоління за трьома основними напрямками: тривалість життя і здоров'я, освіта, рівень добробуту. Цей показник розраховується за методологією ЮНЕСКО і дозволяє визначати загальні тенденції розвитку молоді в суспільстві, прогнозувати вірогідні зміни її становища, що формуються внаслідок реалізації заходів молодіжної політики.

Водночас Індекс розвитку молоді дозволяє оцінювати міжрегіональну диференціацію становища молоді. На основі моніторингу цього показника і його складових у національному та регіональному зрізах будуть уточнюватися пріоритети реалізації Державної програми молодіжної політики щодо певних регіонів України.

Також необхідно змінити підхід до формування стратегії і планування основних напрямів роботи з молоддю. Наразі стратегічні напрями молодіжної роботи визначаються на загальнодержавному рівні і не враховують особливостей і потреб окремих регіонів. Доцільно одним із стратегічних напрямів державної молодіжної політики визначити запровадження механізмів «гнучкого» реагування на регіональні потреби, що передбачає формування

напрямів і планів регіональної молодіжної політики залежно від місцевих потреб і ресурсів.

Одним із «інструментів» формування державної та регіональної молодіжної політики має стати моніторинг становища молоді: періодичне соціологічне дослідження за основними показниками, що характеризують стан, потреби та перспективи розвитку молодіжного середовища. Також є необхідність формування запиту до Державної служби статистики України про виокремлення основних соціальних показників, що характеризують становище саме молодіжної аудиторії.

2013 р. продемонстрував низку проблем у сфері формування нового механізму молодіжної політики.

Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 р. не передбачає активного залучення молоді до вирішення її власних і державних проблем, розвитку волонтерської та благодійної діяльності. Враховуючи кардинальні зміни у свідомості і громадянській активності української молоді, що сталися в останні роки, робота з молоддю в Україні має будуватися на основі моделі відкритого розвитку, що передбачає молодіжну ініціативу щодо визначення цілей та цінності молодіжної політики.

Необхідно змінити підхід до формування стратегії і планування основних напрямів роботи з молоддю. Наразі стратегічні напрями молодіжної роботи не враховують особливостей і потреб окремих регіонів. Доцільно одним із стратегічних напрямів державної молодіжної політики визначити запровадження «гнучкого» реагування на регіональні потреби, що передбачає розробку механізмів формування напрямів і завдань регіональної молодіжної політики залежно від місцевих потреб і ресурсів.

Відсутність єдиного бачення місця і ролі роботи з молоддю у загальній системі державного управління демонструють періодичні зміни сфери діяльності уповноваженого центрального органу виконавчої влади, що регулює таку діяльність. Молодіжна політика об'єднується періодично зі спортивною,

освітньо-науковою, сімейною політикою, причому такі зміни належним чином не обґрунтовуються.

У результаті адміністративної реформи 2011 р. функції щодо соціальної підтримки різних категорій населення, в тому числі і молоді, було покладено на Міністерство соціальної політики України, а функції розвитку молодіжної політики – на Міністерство молоді та спорту України. Робота з молоддю розмежована на «соціальну» та «політичну» складові, а відповідальність за їх реалізацію покладена на установи, що підпорядковуються різним органам виконавчої влади.

Водночас втрачено дуже важливий напрям роботи з молоддю – профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі. Має бути визначена державна структура, відповідальна за соціально-профілактичну роботу з дітьми та молоддю.

На регіональному рівні практичну роботу із соціально вразливими категоріями молоді здійснюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що підпорядковуються Міністерству соціальної політики України. Водночас не сформовано інфраструктуру, яка має працювати з молоддю на місцевому рівні, оскільки управління/відділи молодіжної політики можуть здійснювати лише міжвідомчу координаційну діяльність.

Відсутність наступництва і послідовності при здійсненні реформування органів виконавчої влади, що регулюють молодіжну політику, негативно впливають на діяльність місцевих органів управління. На рівні областей координацію і реалізацію роботи з молоддю здійснюють виконавчі органи різного рівня підпорядкування (департамент, управління, відділ), що поєднують різні сфери діяльності (робота з молоддю, жінками, дітьми, спортивна робота, фізична культура).

Залишаються актуальними рекомендації про необхідність закріпити на законодавчому рівні систему органів державної влади та місцевого самоврядування з формування та реалізації державної молодіжної політики, інфраструктуру, відповідальність різних рівнів влади, її основні принципи.

Ефективна реалізація молодіжної політики потребує методичного і кадрового забезпечення. Звіти Міністерства молоді та спорту, обласних державних адміністрацій, громадських молодіжних організацій, оцінюють реалізацію державної молодіжної політики виключно за кількісними показниками, що стосуються проведених заходів, кількості залученої молоді, задіяних партнерів. Під час майбутнього формування ефективних механізмів роботи з молоддю необхідно передбачити якісні показники такої діяльності: рівень впливу окремих заходів і програм на молодіжну аудиторію, показники залучення молоді до їх організації тощо. Показниками реалізації молодіжної політики мають стати якісні зміни в молодіжному середовищі.

Подальше планування напрямів і програм молодіжної політики має враховувати реальні потреби і ресурси молодіжного середовища. Це можливо за умови запровадження системного соціологічного моніторингу становища молоді та проведення вузькоспрямованих тематичних соціологічних досліджень.

Одним із напрямів реалізації державної молодіжної політики є залучення молодіжних та дитячих громадських організацій до реалізації програм, спрямованих на соціальне становлення і розвиток молоді, та фінансова підтримка такої діяльності. Переможцями конкурсу програм, розроблених всеукраїнськими молодіжними і дитячими громадськими організаціями, у 2013 р. було визначено 76 програм 55 всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських організацій, на реалізацію яких з державного бюджету було виділено 10 млн грн. Доцільно передбачити проведення зовнішньої оцінки (моніторингу) реалізації проектів і в наступних бюджетних роках, а також започаткувати практику публічної оцінки їх ефективності – оприлюднення творчих та фінансових звітів за результатами реалізації проектів. Це дозволить здійснювати безпосередній контроль за кількісними та якісними показниками використанням бюджетних коштів.

Враховуючи дієвість і ефективність соціального партнерства між державними структурами і громадськими організаціями, є потреба в

розширенні практики залучення громадських організацій до реалізації державної молодіжної політики. Це можливо за умови запровадження механізмів соціального замовлення, що передбачає укладання соціальних контрактів між органами виконавчої влади та організаціями щодо реалізації окремих напрямів роботи у сфері молодіжної політики (а не лише окремих програм). Запровадженню соціального замовлення в молодіжній політиці має передувати розробка стандартів молодіжної роботи і законодавчого врегулювання механізмів прямого бюджетного фінансування діяльності громадських організацій.

На виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки» в областях було ухвалено обласні програми, що формують напрями регіональної молодіжної політики. Відповідно до звітів обласних державних адміністрацій реалізація молодіжної політики в окремих областях здійснюється за такими напрямками:

- 1) формування громадянської активності молоді;
- 2) популяризація здорового способу життя та попередження негативних явищ у підлітковому та молодіжному середовищах;
- 3) формування ціннісних орієнтацій молоді;
- 4) професійна орієнтація молоді;
- 5) забезпечення молоді житлом.

Враховуючи події, що відбуваються в Україні, патріотичне виховання дітей та молоді має бути визначено ключовим пріоритетним напрямом державної і регіональної молодіжної політики. Це, у свою чергу, визначає необхідність визначення чітких орієнтирів такої діяльності: розуміння, які показники мають демонструвати підвищення рівня патріотизму і національної свідомості української молоді.

Аналіз обласної звітності демонструє, що реалізація регіональних молодіжних програм зводиться до проведення окремих заходів і не передбачає оцінки їх впливу на молодіжну аудиторію. Доцільно розробити і впровадити

єдині індикатори/показники діяльності в молодіжній сфері на регіональному рівні.

Україна, як член Ради Європи, має реалізовувати європейські *правові засади роботи з молоддю*, представлені, зокрема, в Європейській хартії участі молоді в суспільному житті на регіональному та місцевому рівнях (1992 р.). Цей документ закріплює принципи, які сприяють залученню молоді до процесу прийняття рішень, безпосередньо впливають на її життя і заохочують молодь брати активну участь у суспільних змінах. Значення зазначених принципів свідчить про об'єктивну необхідність ратифікації Хартії Україною.

Законодавчу базу державної молодіжної політики необхідно розглядати з позицій безпеки та конкурентоздатності України в сучасному світі. Імплементация норм українського законодавства щодо залучення молодих людей до процесів управління громадянським суспільством оптимізує державну молодіжну політику.

Є об'єктивна необхідність внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють державну молодіжну політику України. Важливо, зокрема:

1. *Запропонувати до «Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року», схваленої Указом Президента України від 23 вересня 2013 р. № 532/2013 (далі – Стратегія), таке доповнення: «Проведення кодифікації всіх законодавчих та нормативних актів, котрі стосуються молодіжної політики. Організувати всебічне громадське обговорення проекту «Кодексу державної молодіжної політики» з метою удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення належного розвитку державної молодіжної політики згідно з планом заходів першого етапу (2013–2015 рр.) реалізації Стратегії». Необхідно вилучити із тексту Стратегії позицію, згідно з якою на першому етапі її виконання (2013–2015 рр.) заплановано внесення змін до законів стосовно зменшення вікових меж молоді до 28 років.*

Пропонується вікові межі молоді залишити у визначенні, що міститься в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 16, ст.167). Адже

відповідно до статті 1 зазначеного Закону, молодь – це громадяни України віком до 35 років, молода сім'я – подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років.

Це забезпечить збереження соціальної спрямованості державної молодіжної політики в умовах економічної кризи, яка провокує поширення молодіжного безробіття та соціальну напругу в українському суспільстві.

2. Внести пропозиції щодо змін до Закону України «Про державний бюджет України на 2015 рік» та наступні роки в частині виконання «Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки», схваленої Постановою Кабінету Міністрів від 24 жовтня 2012 р. № 967.

Зазначені зміни повинні сприяти, по можливості, фінансуванню заходів за рахунок Державного бюджету у визначених у «Державній програмі забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки» обсягах.

Зокрема, як зазначається в цій Програмі, у 2015 р. з Державного бюджету на її виконання повинно бути спрямовано– 652,505 млн грн.

3. Згідно з Положенням «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та саодиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. № 584 передбачено, що перший внесок кандидата в позичальники згідно з підпунктом третім пункту 17 Положення становить не менше як шість відсотків передбаченої вартості будівництва чи експертної оцінки вартості придбання об'єкта кредитування.

Висока вартість житла і низький рівень матеріального забезпечення основної частини української молоді роблять цю вимогу нереальною для багатьох потенційних позичальників.

Саме тому доцільно для деяких соціальних груп української молоді (військовослужбовців, наукових, медичних, педагогічних, бібліотечних, соціальних працівників бюджетної сфери тощо) суттєво зменшити обсяг виплати першого внеску передбаченої вартості будівництва житла чи експертної оцінки вартості придбання об'єкта кредитування, а також розробити

механізм зняття зазначеної вимоги виплати першого внеску в окремих соціально виправданих випадках.

4. Необхідною є оптимізація чинної системи управління молодіжною політикою, що полягає у встановленні чіткої взаємоузгодженості та розмежування повноважень у процесі її реалізації між державними органами та структурами місцевого самоврядування.

Зокрема, необхідною є оптимізація нормативно-правової бази, яка б сприяла чіткій міжгалузевій координації дій усіх органів влади та суспільних інститутів, задіяних у реалізації молодіжної політики в таких сферах, як освіта, наука, культура, охорона здоров'я, правоохоронна діяльність, спорт, праця, дозвілля, житло.

Таким чином, державна молодіжна політика України у 2013 р., у тому числі й у сегменті зазначених пріоритетів, виявилася надзвичайно суперечливою.

По-перше, незважаючи на поступовий розвиток громадського компонента у формуванні й реалізації молодіжної політики, її здійснення відбувалося загалом на застарілих адміністративних засадах, що унеможливлювало повноцінний розвиток молодіжного самоуправління.

По-друге, чинний механізм молодіжної політики включав, по суті, лише центральну (Міністерство молоді та спорту) і середню ланки (структури в обласних держадміністраціях) управління. Ця обставина спричинила відрив управлінських структур від основної маси молодіжного середовища.

По-третє, зафіксоване статистикою збільшення числа молодіжних, у тому числі всеукраїнських громадських організацій, не відображало реальних процесів у сфері інституціоналізації молодіжного руху. Більшість із цих організацій не мала розгалуженої регіональної чи загальноукраїнської мережі, а отже, не відповідала задекларованому статусу.

По-четверте, реалізація основних пріоритетів молодіжної політики здійснювалася в умовах відсутності чітко налагодженої й закріпленої на законодавчому рівні міжсекторальної співпраці її основних суб'єктів.

По-п'яте, кількісне збільшення «молодіжних заходів» та розмаїття їх форм нерідко характеризувалося локальністю, відірваністю від молодіжного середовища і формалізмом.

Разом з тим, посилення інтересу держави і суспільства до молодіжної політики забезпечило тенденцію до її поступової трансформації. Прискорення цих процесів на зламі 2013–2014 рр. стало результатом Революції гідності, основною рушійною силою якої стала українська молодь.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. СТАТИСТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

1. Загальні соціально-демографічні характеристики молоді

Таблиця 1.1

Чисельність постійного населення в Україні у віці 15–34 роки за період 2000–2013 років

Роки	Усього населення	Міські поселення	Сільська місцевість
2000	14166627	7169749	6996878
2001	14236728	7207102	7029626
2002	13987269	7043082	6944187
2003	14097502	7107344	6990158
2004	14154062	7142139	7011923
2005	14184589	7163532	7021057
2006	14138696	7145496	6993200
2007	14065053	7114794	6950259
2008	13944340	7061003	6883337
2009	13805115	6995471	6809644
2010	13625552	6910850	6714702
2011	13415932	6811120	6604812
2012	13178932	6695810	6483122
2013	12982883	6610723	6372160

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.2

Чисельність та статеві-вікове становище молоді в Україні в 2009, 2013 рр., тис. осіб

Вік, років	2009 рік			2013 рік					
	обидві статі	чоловіча стать	жіноча стать	обидві статі	2013 р. у % до 2009 р.	чоловіча стать	2013 р. у % до 2009 р.	жіноча стать	2013 р. у % до 2009 р.
15–19	3028,4	1551,4	1477,0	2405,1	79,4	1233,9	79,5	1171,2	79,3
20–24	3801,5	1940,2	1861,3	3232,2	85,0	1657,1	85,4	1575,1	84,6
25–29	3626,6	1839,3	1787,3	3869,0	106,7	1969,7	107,1	1899,3	106,3
30–34	3348,6	1664,6	1684,0	3476,6	103,8	1750,0	105,1	1726,6	102,5
15–34	13805,1	6995,5	6809,6	12982,9	94,0	6610,7	94,5	6372,2	93,5

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.3

Коефіцієнти смертності за статтю та віковими групами за 2013 рік (на 100000 осіб відповідного віку)

Вік, років	Міські поселення та сільська місцевість			Міські поселення			Сільська місцевість		
	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	Чоловіки	Жінки	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
Усе населення	1461,9	1550,6	1385,7	1326,5	1442,6	1228,2	1758,3	1780,7	1738,5
0	791,9	880,1	698,1	759,4	838,6	674,8	853,9	959,8	742,3
1–4	35,7	41,0	30,1	30,9	36,0	25,5	45,0	50,7	39,0
5–9	18,7	22,2	15,1	16,7	19,8	13,4	22,9	27,1	18,5
10–14	24,1	28,2	19,8	21,2	25,7	16,5	29,1	32,4	25,5
15–19	58,3	81,1	34,3	50,4	71,3	28,6	73,4	99,4	45,4
20–24	99,6	146,9	49,7	88,6	130,0	45,6	122,4	181,6	58,5
25–29	163,1	242,7	80,6	153,3	229,4	76,6	188,1	274,6	91,3
30–34	271,1	407,3	132,5	254,6	382,6	125,8	317,8	476,0	152,0
35–39	394,9	593,9	201,6	371,7	559,9	192,9	452,6	675,2	224,0

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.4

Показники смертності населення 15–34 років в динаміці за 2009 та 2013 рр. (на 1000 осіб відповідного віку)

Вік, років	2009 р.			2013 р.			2013 у % до 2009 р.		
	Обидві статі	чоловіча стать	жіноча стать	обидві статі	чоловіча стать	жіноча стать	обидві статі	чоловіча стать	жіноча стать
15–19	0,63	0,9	0,36	0,58	0,81	0,34	92,1	90,0	94,4
20–24	1,24	1,86	0,59	0,99	1,47	0,5	79,8	79,0	84,7
25–29	2,1	3,2	1,03	1,63	2,43	0,8	77,6	75,9	77,7
30–34	3,46	5,2	1,7	2,7	4,1	1,33	78,0	78,8	78,2
15–34	1,9	2,8	0,94	1,58	2,34	0,79	83,1	83,6	84,0

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.5

Смертність дитячого населення в Україні за період 2000–2013 років (на 10 тис. відповідного населення)

поповнення населення)

Рік	Всього померлих	Тип поселення		Стать	
		міські поселення	сільська місцевість	хлопчики	дівчатка
Діти віком 0–14 років					
2000	9,7	8,9	11,4	11,5	7,9
2001	9,6	8,7	11,1	11,2	7,8
2002	9,3	8,8	10,1	11,1	7,4
2003	9,2	8,9	9,8	10,8	7,6
2004	9,5	9,2	10,1	10,9	8,0
Діти віком 0–17 років					
2005	9,2	8,6	10,3	10,9	7,4
2006	9,3	8,8	10,2	11,0	7,5
2007	10,6	10,2	11,4	12,6	8,5
2008	10,0	9,5	10,8	11,4	8,4
2009	9,3	8,9	10,2	10,7	7,9
2010	9,2	8,4	10,5	10,5	7,7
2011	8,9	8,3	10,1	10,3	7,5
2012	8,6	8,1	9,7	9,8	7,4
2013	7,8	7,3	8,8	9,0	6,6

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.6

Смертність за причинами і вибраними віковими групами, 2013 р.

	Усе населення	Вікова група, років			
		15–19	20–24	25–29	30–34
Інфекційні і паразитарні хвороби	28,5	1,0	5,5	23,3	51,3
Новоутворення	203,8	5,4	7,6	10,3	21,8
Хвороби системи кровообігу	971,9	3,9	7,6	17,5	38,8
Хвороби органів дихання	36,5	1,0	2,5	6,0	11,5
Хвороби органів травлення	61,7	0,6	3,8	12,3	31,9
Зовнішні причини	88,8	39,4	62,9	79,2	92,4

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Доповідна записка «Матеріали для підготовки щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні за підсумками 2013 року «Стратегічні пріоритети молодіжної політики України: освіта, зайнятість, житло»». – Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2014.

2. Стан здоров'я та орієнтація молоді на здоровий спосіб життя

Таблиця 2.1

Захворюваність молоді (15–34 роки) України на деякі захворювання за 2009–2013 рр.
(на 100 тис. населення)

Роки	Туберкульоз	Злоякісні новоутворення	ВІЛ-інфіковані (нові випадки)	Сифіліс	Гонорея
2009	93,6	33,0	88,2	38,4	63,1
2010	87,5	34,1	89,4	30,7	57,2
2011	86,1	35,1	91,9	25,2	53,8
2012	85,5	36,8	87,6	20,5	50,6
2013	81,3	35,2	93,1	16,4	44,4

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.2**Захворюваність серед дитячого населення (на 1000 дитячого населення)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всі хвороби серед дитячого населення (0–17 років включно)	1122,0	1166,0	1146,2	1175,5	1202,1	1251,8	1261,2	1326,3	1333,6	1394,0	1455,0	1440,1	1385,0	1394,4
в тому числі серед підлітків 15–17 років включно	816,3	852,2	817,5	843,5	864,2	911,4	940,4	1008,7	1028,4	1125,1	1209,0	1219,0	1188,2	1220,1
Всі хвороби серед усього сільського дитячого населення	н/д	838,3	840,9	875,5	911,4	949,7	960,4	1007,8	1037,3	1083,4	1094,7	1095,8	1076,6	1075,7
в тому числі серед підлітків 15–17 років включно	н/д	644,9	668,0	666,4	702,0	750,7	802,2	858,1	899,4	962,4	998,5	1033,0	1034,9	1074,2
Всі хвороби серед усього міського дитячого населення	н/д	1337,0	1313,2	1343,9	1367,2	1424,5	1432,7	1507,9	1608,0	1568,9	1656,0	1630,1	1553,3	1566,0
в тому числі серед підлітків 15–17 років включно	н/д	943,9	878,6	922,5	939,8	988,8	1008,0	1085,0	1095,8	1212,8	1325,5	1323,2	1274,7	1302,6

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.3

Поширеність захворювань серед дитячого населення (на 1000 дитячого населення)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всі хвороби серед усього дитячого населення (0–17р.включно)	1582,0	1644,2	1645,8	1694,6	1740,8	1797,9	1813,7	1879,5	1885,7	1938,9	1998,3	1980,5	1922,8	1920,3
в тому числі серед підлітків 15–17 років включно	1430,7	1485,7	1465,9	1527,4	1580,0	1644,3	1712,0	1803,1	1843,6	1959,5	2090,0	2116,9	2109,6	2159,6
Всі хвороби серед сільського дитячого населення (0–17років включно)	немає даних	1244,5	1253,4	1308,7	1361,0	1408,3	1429,3	1484,7	1514,2	1559,2	1573,3	1574,3	1552,7	1543,1
в тому числі серед підлітків 15–17 років включно	немає даних	1140,3	1204,1	1202,6	1254,6	1333,6	1420,0	1504,5	1564,2	1649,8	1710,6	1768,8	1792,1	1847,7
Всі хвороби серед міського дитячого населення (0–17років включно)	немає даних	1852,7	1860,2	1911,3	1956,5	2020,5	2033,1	2104,7	2096,7	2152,8	2235,5	2204,7	2124,7	2125,3
в тому числі серед підлітків 15–17 років включно	немає даних	1638,5	1572,9	1672,3	1731,5	1794,1	1854,7	1954,4	1989,7	2126,5	2300,0	2311,9	2288,8	2335,9

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.4

Захворюваність на наркологічні розлади серед молоді віком 15–35 років в Україні (на 100тисяч населення віком 15–35 років)

Роки	Число хворих з уперше в житті встановленим діагнозом, узятих під диспансерний нагляд наркологічними закладами													
	Усього хворих				у тому числі									
	диспансерна і профілактична** групи нагляду		диспансерна** група		гострі психотичні алкогольні розлади та хронічні алкогольні синдроми		з них				розлади психіки від уживання:			
							гострі психотичні алкогольні розлади (алкогольні психози)		хронічні алкогольні синдроми (алкоголізм)		наркотичних речовин (наркоманії)		ненаркотичних психоактивних речовин (токсикоманії)	
	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник
2008*	91796	658,3	25320	181,6	20336	145,8	3134	22,5	20336	145,8	4619	33,1	365	2,6
2009	88089	638,1	21509	155,8	16282	117,9	2013	14,6	14269	103,4	4927	35,7	300	2,2
2010	85093	624,5	19125	140,4	14078	103,3	1520	11,2	14078	103,3	4786	35,1	261	1,9
2011	81959	610,9	18298	136,4	13681	102,0	1348	10,0	12333	91,9	4399	32,8	218	1,6
2012	74903	568,4	16768	127,2	12424	94,3	1125	8,5	11299	85,7	4202	31,9	142	1,1
2013	67073	516,6	15032	115,8	11489	88,5	1028	7,9	10461	80,6	3458	26,6	85	0,7

*молодь почали виділяти з 2008 року, у психіатрії молодь не виділяється

**профілактична група нагляду – особи з наркологічними захворюваннями без синдрому залежності

***диспансерна – з синдромом залежності

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.5

Поширеність наркологічних розладів серед молоді віком 15–35 років в Україні

(на 100 тис. населення відповідного віку)

Роки	Число хворих з уперше в житті встановленим діагнозом, узятих під диспансерний нагляд наркологічними закладами				
	Усього хворих		У тому числі		
	диспансерна і профілактична група без синдрому залежності	диспансерна група з синдромом залежності	гострі психотичні алкогольні розлади та хронічні алкогольні синдроми	Розлади психіки від уживання	
				наркотичних речовин (наркоманії)	ненаркотичних психоактивних речовин (токсикоманії)
2009	2339,8	1419,2	1025,4	377,9	15,9
2010	2331,6	1412,4	1021,6	375,1	15,7
2011	2308,8	1397,9	1021,3	361,4	15,3
2012	2236,4	1377,3	1014,8	347,9	14,5
2013	2206,0	1370,1	1021,9	334,8	13,4

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.6

Поширеність наркологічних розладів серед молоді віком 15–35 років в Україні (на 100 тисяч населення віком 15–35 років)

Роки	Число хворих під диспансерним наглядом у наркологічних закладах на кінець року													
	Усього хворих				у тому числі									
	диспансерна і профілактична групи нагляду		диспансерна група		гострі психотичні алкогольні розлади та хронічні алкогольні синдроми		з них				розлади психіки від уживання:			
							гострі психотичні алкогольні розлади (алкогольні психози)		хронічні алкогольні синдроми (алкоголізм)		наркотичних речовин (наркоманії)		ненаркотичних психоактивних речовин (токсикоманії)	
	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник	абсолютні числа	показник
2008*	322825	2315,1	195359	1401,0	139812	1002,6	4940	35,4	134872	967,2	53252	381,9	2295	16,5
2009	323012	2339,8	195923	1419,2	141560	1025,4	3439	24,9	138121	1000,5	52166	377,9	2197	15,9
2010	317689	2331,6	192446	1412,4	139193	1021,6	2717	19,9	136476	1001,6	51110	375,1	2143	15,7
2011	309746	2308,8	187548	1397,9	137013	1021,3	2300	17,1	134713	1004,1	48479	361,4	2056	15,3
2012	294738	2236,4	181510	1377,3	133742	1014,8	1904	14,4	131838	100,4	45851	347,9	1917	14,5
2013	286396	2206,0	177882	1370,1	132676	1021,9	1779	13,7	130897	1008,2	43464	334,8	1742	13,4

*молодь почали виділяти з 2008 року, у психіатрії молодь не виділяється

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.7**Захворювання на всі форми активного туберкульозу серед дітей віком 0–17 років включно**

Абсолютні числа							На 100 тис. дитячого населення						
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1224	1161	1 109	981	937	954	937	14,3	13,9	13,5	12,1	11,7	12,0	11,7

*Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.***Таблиця 2.8****Захворювання на всі форми активного туберкульозу серед дітей віком 0–17 років включно**

Абсолютні числа							На 100 тис. дитячого населення						
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1224	1161	1 109	981	937	954	937	14,3	13,9	13,5	12,1	11,7	12,0	11,7

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.9

Кількість хворих, які померли від туберкульозу, за віком і статтю (згідно з даними Держкомстату України), осіб

Вік	Чоловіки							Жінки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
До 1 року	2	0	2	0	2	0	4	1	2	0	2	1	3	1
1–4 роки	0	4	2	6	1	1	2	3	0	4	2	1	4	3
5–9 років	1	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0	1
10–14 років	1	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
15–17 років	1	2	1	0	1	2	0	1	4	0	2	0	0	0
18–24 роки	162	172	125	122	101	85	63	91	88	79	60	50	46	39
25–34 роки	1365	1350	1064	963	847	781	714	464	427	343	281	245	252	213
Всього	1532	1528	1195	1092	952	870	784	561	522	426	347	297	305	257

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.10

Розподіл хворих з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу за віком і статтю, осіб

Вік	Чоловіки							Жінки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
До 1 року	15	10	13	10	20	16	15	7	8	8	8	15	18	17
1–4 роки	113	112	97	89	92	91	93	83	84	93	78	88	85	92
5–9 років	107	86	81	75	82	88	117	90	70	76	71	72	84	99
10–14 років	99	101	91	81	76	89	81	107	119	116	92	75	79	85
15–17 років	300	276	258	226	196	193	152	303	295	276	251	221	211	186
18–24 роки	2445	2316	2288	1873	1736	1543	1347	1707	1565	1464	1417	1329	1 159	971
25–34 роки	6195	6226	5893	5462	5441	5467	5197	2821	2829	2746	2699	2634	2 700	2702
Всього	9274	9127	8721	7816	7643	7487	7002	5118	4970	4779	4616	4434	4336	4152

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.11

Розподіл хворих з уперше встановленим діагнозом активного туберкульозу за віком і статтю, осіб

Вік	Чоловіки							Жінки						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
До 1 року	15	10	13	10	20	16	15	7	8	8	8	15	18	17
1–4 роки	113	112	97	89	92	91	93	83	84	93	78	88	85	92
5–9 років	107	86	81	75	82	88	117	90	70	76	71	72	84	99
10–14 років	99	101	91	81	76	89	81	107	119	116	92	75	79	85
15–17 років	300	276	258	226	196	193	152	303	295	276	251	221	211	186
18–24 роки	2445	2316	2288	1873	1736	1543	1347	1707	1565	1464	1417	1329	1 159	971
25–34 роки	6195	6226	5893	5462	5441	5467	5197	2821	2829	2746	2699	2634	2 700	2702
Всього	9274	9127	8721	7816	7643	7487	7002	5118	4970	4779	4616	4434	4336	4152

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Таблиця 2.12

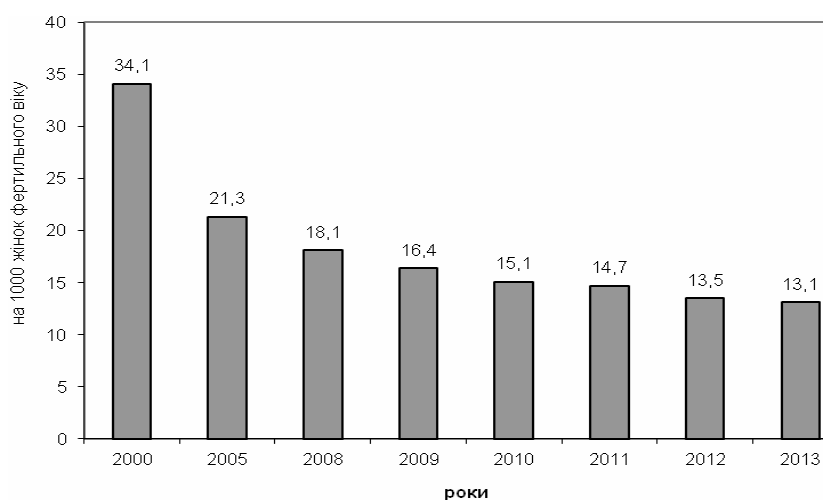
Аборт, як засіб рулювання народжуваності, серед жінок 15–17 і 18–34 років загалом по сільській і міській місцевості

Роки	15–17 років		18–34 років	
	абсолютні числа	на 1000 жінок відповідного віку	абсолютні числа	на 1000 жінок відповідного віку
2000	9792	8,6	325222	55,50
2001	8917	7,74	277156	47,16
2002	8114	7,03	260243	44,94
2003	7454	6,60	236671	40,38
2004	6484	5,88	212722	36,00
2005	5153	4,93	197627	33,07
2006	4744	4,77	186741	31,13
2007	4089	4,35	170983	28,45
2008	3576	4,02	163072	27,21
2009	2869	3,44	146287	24,48
2010	2249	2,89	132013	22,24
2011	2045	2,78	124509	21,21
2012	1760	2,51	111038	19,21
2013	1592	2,38	107398	18,83

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Діаграма 2.1

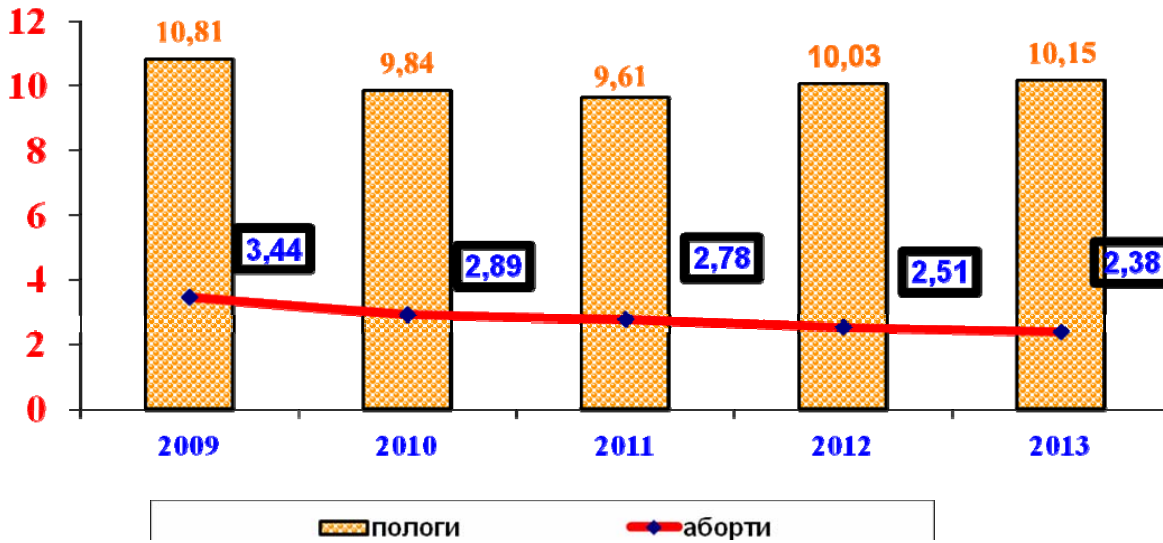
Динаміка рівня абортів в Україні за 2000–2013 рр. (на 1000 жінок репродуктивного віку)

Джерело: дані Держстату України та МОЗ України.

Діаграма 2.2

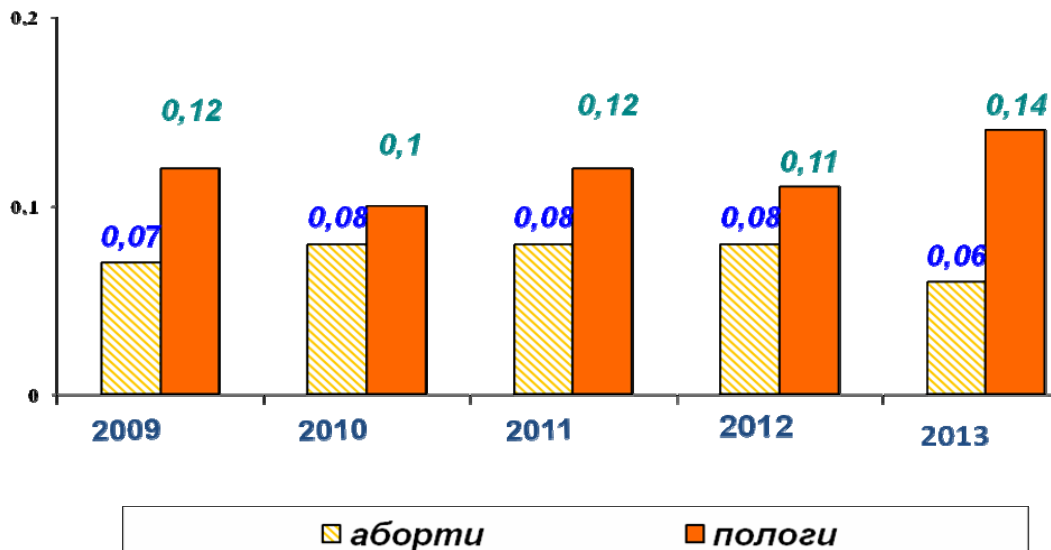
Частота абортів та пологів серед дівчат підліткового віку (на 1000 відповідного населення)

Джерело: дані Інституту педіатрії, акушерства і гінекології Національної академії медичних наук України.

Діаграма 2.3

Частота абортів та пологів у дівчаток до 14 років включно (на 1000 відповідного населення)

Джерело: дані Інституту педіатрії, акушерства і гінекології Національної академії медичних наук України.

Таблиця 2.13

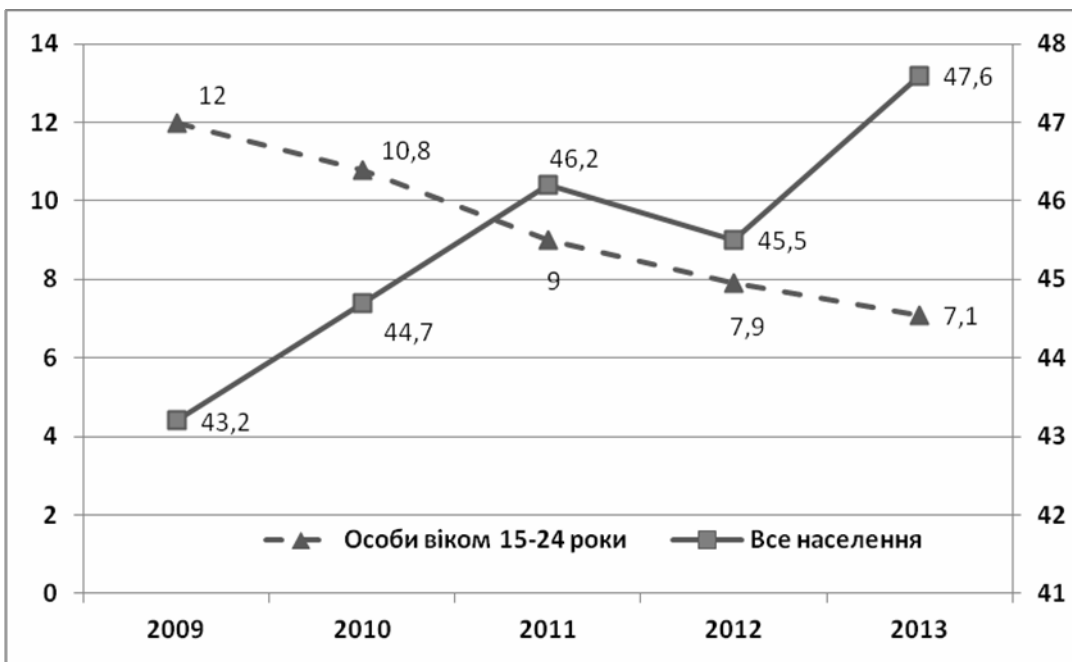
Інфіковані вірусом імунодефіциту людини в Україні за 2000–2012 рр.

Роки	Абсолютні числа		На 100 тис. населення	
	0–17 років включно	15–34 років включно	0–17 років включно	15–34 років включно
2000	1061	4700	9,5	33,2
2001	1354	5140	12,6	36,1
2002	1794	6218	17,4	44,5
2003	2227	6877	22,6	48,8
2004	2420	8432	25,5	59,6
2005	2603	9131	28,5	64,4
2006	2939	10571	33,4	74,8
2007	3563	11232	41,7	79,9
2008	3774	11912	45,3	85,4
2009	3789	12179	46,3	88,2
2010	4130	12181	51,1	89,4
2011	4076	12328	50,9	91,9
2012	4113	11550	51,6	87,6
2013	3973	12085	49,7	93,1

Джерело: дані Держстату України та МОЗ України.

Діаграма 2.4

Захворюваність на ВІЛ серед всього населення та осіб віком 15–24 роки в Україні у 2009–2013 рр., у розрахунку на 100 тис. населення

Джерело: дані Українського центру контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України

Таблиця 2.14

Характеристика закладів охорони здоров'я, які мають підрозділи, що надають медико-соціальну допомогу підліткам та молоді за 2012 р.

Заклади охорони здоров'я	Кількість
Заклади охорони здоров'я для дітей	56
в т.ч. обласна дитяча лікарня	12
Заклади охорони здоров'я для дорослого населення, в т.ч.:	82
Центральні районні лікарні	35
Центри первинної медико-санітарної допомоги	6
Студентські лікарні/поліклініки	4
Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	4

Джерело: Дані Держстату України та МОЗ України.

Таблиця 2.15

Динаміка мережі «Клінік, дружніх до молоді» та кількості звернень до них за 2011–2013 рр.

Рік	Кількість КДМ	Кількість звернень до КДМ
2013	174	252 084
2012	123	204 441
2011	104	179 396

Джерело: Дані Держстату України та МОЗ України.

Самооцінка стану здоров'я населенням залежно від віку та статі у 2013р.

[illegible]

	Всі члени домо-господарств	У тому числі													Довідково: домо-господарства, у складі яких є молоді сім'ї
		діти			підлітки				чоловіки			жінки			
		до 3 років	3–6 років	7–13 років	хлопці		дівчата		18–29 років	30–59 років	60 років і старші	18–29 років	30–55 років	56 років і старші	
					14–15 років	16–17 років	14–15 років	16–17 років							
або проблеми зі здоров'ям (%):															
астму неалергічну	1,3	1,7	7,5	2,9	-	2,1	5,5	8,5	0,9	1,2	1,7	0,5	1,0	1,2	2,0
астму алергічну	0,7	-	2,2	2,6	-	-	-	2,2	1,5	0,4	0,6	1,6	1,2	0,3	0,7
алергію (за винятком алергічної астми)	4,1	28,2	19,8	9,7	10,4	13,1	10,1	12,3	10,5	2,7	1,1	11,0	6,4	2,3	5,6
діабет	4,4	-	-	1,2	-	5,5	2,1	-	1,6	2,6	6,2	2,5	2,6	6,3	4,2
катаракту	4,1	0,0	-	1,7	-	-	-	-	1,4	1,7	6,3	2,6	1,1	6,7	2,3
гіпертонію	40,4	-	-	0,5	-	0,1	0,1	3,9	3,5	21,7	43,1	5,0	30,9	63,2	27,5
серцеві захворювання	27,0	6,4	1,1	11,3	20,9	18,8	17,8	3,1	6,2	15,9	37,9	6,2	15,9	38,6	18,6
інсульт	3,1	-	-	-	-	-	-	-	0,0	2,0	7,5	-	0,9	3,7	1,8
хронічний бронхіт, емфізему легенів	7,2	41,0	25,7	13,4	11,6	6,0	6,7	4,4	10,2	10,4	6,6	9,2	6,9	4,2	10,0
артроз, артрит (у т.ч. ревматоїдний)	14,4	-	0,7	0,3	-	-	-	-	3,0	11,0	17,2	0,6	9,3	21,1	7,5
остеопороз	1,2	-	-	-	-	-	-	-	0,5	0,7	0,6	-	1,1	1,9	0,8
остеохондроз	11,2	-	-	2,0	2,9	-	1,7	3,1	4,3	13,6	10,9	4,9	12,9	11,8	7,5
виразку шлунку або 12-палої кишки	5,2	-	-	0,5	-	11,4	7,1	4,5	9,8	11,5	4,9	4,4	5,0	3,1	6,2
хронічний гепатит, жовчокам'яна хвороба, холецистит, холангіт, цироз печінки	7,5	-	3,7	2,1	3,8	-	21,9	2,1	6,8	8,3	5,7	7,7	10,0	7,3	5,4
злоякісні пухлини (включаючи лейкемію і лімфому)	1,4	-	-	-	4,4	-	-	-	0,4	1,1	2,1	0,8	1,9	1,4	1,7
мігрень або частий головний біль	7,0	-	3,1	4,4	-	16,8	12,8	3,1	8,0	6,3	3,4	11,6	11,2	6,6	7,0
хронічну тривогу або депресію	1,1	-	2,3	0,1	-	-	-	-	1,6	0,9	0,7	1,2	1,8	1,0	1,3

	Всі члени домо-господарств	У тому числі													Довідково: домо-господарства, у складі яких є молоді сім'ї
		діти			підлітки				чоловіки			жінки			
		до 3 років	3–6 років	7–13 років	хлопці		дівчата		18–29 років	30–59 років	60 років і старші	18–29 років	30–55 років	56 років і старші	
					14–15 років	16–17 років	14–15 років	16–17 років							
хронічна травма чи інші наслідки дії зовнішніх причин	2,3	3,9	-	5,0	-	-	-	-	4,8	6,8	2,0	0,3	1,4	0,9	2,4
інші захворювання	17,7	25,8	48,0	51,4	52,5	44,8	50,1	61,6	43,4	16,9	11,0	49,8	25,3	8,2	29,1
Кількість осіб, які повідомили, що зверталися за медичною допомогою протягом останніх 12 місяців - усього (тис.)	35084,7	1520,5	2152,2	2780,0	383,2	415,6	357,7	423,1	2617,4	6046,1	2443,8	2911,6	6950,5	6083,0	10300,8
у тому числі зверталися до (%):															
поліклініки (крім стоматолога)	89,8	92,4	92,1	94,6	95,7	96,6	93,5	95,9	91,0	89,9	88,2	88,8	89,3	86,0	90,4
сімейного лікаря у поліклініці	16,3	17,7	17,6	14,3	14,9	11,9	21,5	16,3	11,1	14,7	19,8	15,1	15,8	20,0	16,0
стоматолога у державній медичній установі	14,4	1,1	12,8	20,8	24,1	15,6	14,5	20,1	17,9	13,1	10,7	19,4	17,1	10,3	14,7
приватного стоматолога	7,2	-	3,0	3,6	7,0	7,7	5,4	7,3	10,5	8,3	4,4	10,9	10,9	4,9	6,5
швидкої медичної допомоги	3,2	2,9	2,0	0,7	1,3	0,1	-	1,4	0,8	1,4	9,0	2,2	1,8	8,2	2,1
платної медичної установи або приватно практикуючого лікаря (крім стоматолога)	2,4	2,3	2,2	1,7	-	-	1,7	0,4	0,9	2,3	3,3	2,0	3,4	2,8	2,4
народного цілителя, гомеопата, знахаря, екстрасенса і т.ін.	0,6	0,2	0,3	0,1	-	0,1	-	-	0,1	0,6	1,0	0,3	0,6	1,2	0,4

Джерело: дані Державної служби статистики України.

3. Ціннісні орієнтації молоді

Таблиця 3.1

Кількість зареєстрованих молодіжних громадських об'єднань станом на 1 січня 2014 року

	Кількість центральних органів громадських об'єднань на кінець року, всього	У тому числі		Кількість відокремлених підрозділів громадських об'єднань на кінець року, всього	Кількість центральних органів громадських об'єднань, які	
		зі статусом юридичної особи	з них із всеукраїнським статусом		були зареєстровані та утворені за звітний рік	припинили діяльність за звітний рік
Громадські організації, всього	67155	55986	409	21783	3164	287
молодіжні організації	5450	4523	43	2168	134	14
з них студентські	322	293	5	59	8	1

Джерело: Кількість зареєстрованих громадських об'єднань, професійних спілок, політичних партій та благодійних організацій у 2013 році // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2014/03_14/52.zip Національний інститут стратегічних досліджень МАТЕРІАЛИ ЩОДО ОСВІТНІХ ПРОБЛЕМ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

4. Молодь у системі освіти

Таблиця 4.1

Охоплення освітою дітей шкільного віку в Україні станом на 1 вересня 2013 року.

	Кількість дітей від 6 до 18 років – усього, осіб ²	З них навчаються в навчальних закладах для здобуття повної загальної середньої освіти		У тому числі					
				у загально-освітніх навчальних закладах усіх ступенів		у професійно-технічних навчальних закладах		на основних відділеннях вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Міські поселення та сільська місцевість									
Кількість дітей	4 480 713	4 418 023	98,6	3 982 318	88,9	198 900	4,4	236 805	5,3
з них									
дівчат	2 187 763	2 161 275	98,8	1 961 923	89,7	80 712	3,7	118 640	5,4
осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку	69 823	42 737	61,2	41 201	59,0	888	1,3	648	0,9
Міські поселення									
Кількість дітей	2 960 354	2 912 621	98,4	2 635 669	89,0	117 082	4,0	159 870	5,4
з них									
дівчат	1 448 079	1 427 715	98,6	1 302 662	90,0	47 593	3,3	77 460	5,3
осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку	43 101	27 361	63,5	26 331	61,1	595	1,4	435	1,0
Сільська місцевість									
Кількість дітей	1 520 359	1 505 402	99,0	1 346 649	88,6	81 818	5,3	76 935	5,1
з них									
дівчат	739 684	733 560	99,2	659 261	89,1	33 119	4,5	41 180	5,6
осіб, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку	26 722	15 376	57,5	14 870	55,6	293	1,1	213	0,8

¹За даними обліку дітей шкільного віку, який проводиться органами освіти.²Не навчається для здобуття повної загальної середньої освіти 47 949 осіб, щодо 14 741 осіб – відомості відсутні.

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.2

Охоплення освітою дітей шкільного віку станом на 1 вересня 2013 року в міських поселеннях за регіонами

	Кількість дітей від 6 до 18 років – усього, осіб	З них навчаються в навчальних закладах для здобуття повної загальної середньої освіти		У тому числі					
				у загально-освітніх навчальних закладах усіх ступенів		у професійно-технічних навчальних закладах		на основних відділеннях вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Україна	2 960 354	2 912 621	98,4	2 635 669	89,0	117 082	4,0	159 870	5,4
Автономна Республіка Крим	120 536	117 909	97,8	112 052	92,9	3 098	2,6	2 759	2,3
Вінницька	88 495	87 521	98,9	76 999	87,1	3 578	4,0	6 944	7,8
Волинська	62 717	62 259	99,3	56 476	90,0	2 326	3,7	3 457	5,6
Дніпропетровська	269 157	265 237	98,5	239 657	89,0	11 348	4,2	14 232	5,3
Донецька	334 181	329 507	98,6	296 160	88,6	14 653	4,4	18 694	5,6
Житомирська	86 551	85 273	98,5	78 316	90,5	2 772	3,2	4 185	4,8
Закарпатська	58 482	58 150	99,4	53 449	91,3	2 091	3,6	2 610	4,5
Запорізька	114 599	112 281	98,0	102 794	89,7	4 969	4,4	4 518	3,9
Івано-Франківська	68 688	68 407	99,6	61 740	89,9	2 274	3,3	4 393	6,4
Київська	120 645	119 703	99,2	107 007	88,7	4 836	4,0	7 860	6,5
Кіровоградська	61 282	60 309	98,4	55 767	91,0	1 852	3,0	2 690	4,4
Луганська	165 256	163 222	98,8	141 653	85,8	8 148	4,9	13 421	8,1
Львівська	167 234	163 718	97,9	142 640	85,3	9 631	5,8	11 447	6,8
Миколаївська	74 610	73 137	98,0	67 730	90,8	2 752	3,6	2 655	3,6
Одеська	155 537	154 164	99,1	144 217	92,7	3 865	2,5	6 082	3,9
Полтавська	82 296	81 644	99,2	72 444	88,0	3 702	4,5	5 498	6,7
Рівненська	64 777	64 271	99,2	57 903	89,4	3 007	4,6	3 361	5,2
Сумська	74 569	73 404	98,4	65 032	87,2	3 540	4,7	4 832	6,5
Тернопільська	54 478	54 290	99,7	49 845	91,5	2 275	4,2	2 170	4,0
Харківська	157 828	155 985	98,8	142 768	90,5	4 956	3,1	8 261	5,2
Херсонська	74 474	74 109	99,5	68 177	91,5	2 975	4,0	2 957	4,0
Хмельницька	84 682	84 036	99,2	77 282	91,3	2 841	3,4	3 913	4,5
Черкаська	71 154	70 747	99,4	64 134	90,1	2 306	3,2	4 307	6,1
Чернівецька	42 926	42 027	97,9	39 009	90,9	1 301	3,0	1 717	4,0
Чернігівська	67 436	66 883	99,2	61 234	90,8	2 346	3,5	3 303	4,9
м.Київ	202 718	189 984	93,7	168 297	83,0	8 790	4,3	12 897	6,4
м.Севастополь	35 046	34 444	98,3	32 887	93,8	850	2,4	707	2,1

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.3

Охоплення освітою дітей шкільного віку станом на 1 вересня 2013 року в сільській місцевості за регіонами

	Кількість дітей від 6 до 18 років – усього, осіб	З них навчаються в навчальних закладах для здобуття повної загальної середньої освіти		У тому числі					
				у загально-освітніх навчальних закладах усіх ступенів		у професійно-технічних навчальних закладах		на основних відділеннях вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Україна	1 520 359	1 505 402	99,0	1 346 649	88,6	81 818	5,3	76 935	5,1
Автономна Республіка Крим	71 877	70 592	98,2	67 248	93,6	1 947	2,7	1 397	1,9
Вінницька	82 259	81 432	99,0	71 721	87,2	5 265	6,4	4 446	5,4
Волинська	69 586	69 125	99,3	61 884	88,9	4 001	5,7	3 240	4,7
Дніпропетровська	53 438	52 530	98,3	46 605	87,2	3 371	6,3	2 554	4,8
Донецька	34 245	33 838	98,8	29 713	86,8	1 964	5,7	2 161	6,3
Житомирська	55 567	54 813	98,6	49 191	88,5	2 852	5,1	2 770	5,0
Закарпатська	104 055	103 543	99,5	96 442	92,7	4 043	3,9	3 058	2,9
Запорізька	41 167	40 531	98,5	36 502	88,7	2 497	6,1	1 532	3,7
Івано-Франківська	95 474	94 931	99,4	82 529	86,4	5 706	6,0	6 696	7,0
Київська	73 335	72 599	99,0	63 316	86,3	4 144	5,7	5 139	7,0
Кіровоградська	35 561	35 066	98,6	31 934	89,8	1 760	4,9	1 372	3,9
Луганська	24 014	23 752	98,9	20 564	85,6	1 646	6,9	1 542	6,4
Львівська	113 138	112 630	99,6	97 036	85,8	8 578	7,6	7 016	6,2
Миколаївська	42 851	42 188	98,5	35 991	84,0	3 725	8,7	2 472	5,8
Одеська	93 757	92 735	98,9	83 129	88,6	5 020	5,4	4 586	4,9
Полтавська	49 422	48 888	98,9	43 852	88,7	2 229	4,5	2 807	5,7
Рівненська	89 254	88 354	99,0	83 035	93,0	2 880	3,3	2 439	2,7
Сумська	30 808	30 379	98,6	26 339	85,5	1 920	6,2	2 120	6,9
Тернопільська	63 338	63 041	99,5	56 026	88,5	3 308	5,2	3 707	5,8
Харківська	47 137	46 755	99,2	41 304	87,6	2 779	5,9	2 672	5,7
Херсонська	43 774	43 307	98,9	40 076	91,5	1 736	4,0	1 495	3,4
Хмельницька	57 383	56 793	99,0	49 261	85,8	3 925	6,8	3 607	6,4
Черкаська	50 910	50 429	99,1	44 737	87,9	2 282	4,5	3 410	6,7
Чернівецька	61 941	61 659	99,5	56 464	91,1	2 306	3,7	2 889	4,7
Чернігівська	33 495	33 086	98,8	29 792	88,9	1 591	4,8	1 703	5,1
м.Київ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
м.Севастополь	2 573	2 406	93,5	1 958	76,1	343	13,3	105	4,1

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.4

Охоплення освітою дітей шкільного віку станом на 1 вересня 2013 року за регіонами

	Кількість дітей від 6 до 18 років – усього, осіб	З них навчаються в навчальних закладах для здобуття повної загальної середньої освіти		У тому числі					
				у загально-освітніх навчальних закладах усіх ступенів		у професійно-технічних навчальних закладах		на основних відділеннях вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Україна	4 480 713	4 418 023	98,6	3 982 318	88,9	198 900	4,4	236 805	5,3
Автономна Республіка Крим	192 413	188 501	98,0	179 300	93,2	5 045	2,6	4 156	2,2
Вінницька	170 754	168 953	99,0	148 720	87,1	8 843	5,2	11 390	6,7
Волинська	132 303	131 384	99,3	118 360	89,4	6 327	4,8	6 697	5,1
Дніпропетровська	322 595	317 767	98,5	286 262	88,7	14 719	4,6	16 786	5,2
Донецька	368 426	363 345	98,6	325 873	88,4	16 617	4,5	20 855	5,7
Житомирська	142 118	140 086	98,6	127 507	89,7	5 624	4,0	6 955	4,9
Закарпатська	162 537	161 693	99,5	149 891	92,2	6 134	3,8	5 668	3,5
Запорізька	155 766	152 812	98,1	139 296	89,4	7 466	4,8	6 050	3,9
Івано-Франківська	164 162	163 338	99,5	144 269	87,9	7 980	4,8	11 089	6,8
Київська	193 980	192 302	99,1	170 323	87,8	8 980	4,6	12 999	6,7
Кіровоградська	96 843	95 375	98,5	87 701	90,6	3 612	3,7	4 062	4,2
Луганська	189 270	186 974	98,8	162 217	85,7	9 794	5,2	14 963	7,9
Львівська	280 372	276 348	98,6	239 676	85,5	18 209	6,5	18 463	6,6
Миколаївська	117 461	115 325	98,2	103 721	88,3	6 477	5,5	5 127	4,4
Одеська	249 294	246 899	99,0	227 346	91,1	8 885	3,6	10 668	4,3
Полтавська	131 718	130 532	99,1	116 296	88,3	5 931	4,5	8 305	6,3
Рівненська	154 031	152 625	99,1	140 938	91,5	5 887	3,8	5 800	3,8
Сумська	105 377	103 783	98,5	91 371	86,7	5 460	5,2	6 952	6,6
Тернопільська	117 816	117 331	99,6	105 871	89,9	5 583	4,7	5 877	5,0
Харківська	204 965	202 740	98,9	184 072	89,8	7 735	3,8	10 933	5,3
Херсонська	118 248	117 416	99,3	108 253	91,5	4 711	4,0	4 452	3,8
Хмельницька	142 065	140 829	99,1	126 543	89,1	6 766	4,7	7 520	5,3
Черкаська	122 064	121 176	99,3	108 871	89,2	4 588	3,8	7 717	6,3
Чернівецька	104 867	103 686	98,9	95 473	91,1	3 607	3,4	4 606	4,4
Чернігівська	100 931	99 969	99,0	91 026	90,1	3 937	3,9	5 006	5,0
м.Київ	202 718	189 984	93,7	168 297	83,0	8 790	4,3	12 897	6,4
м.Севастополь	37 619	36 850	98,0	34 845	92,6	1 193	3,2	812	2,2

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.5

Розподіл населення за рівнем освіти та статтю

	Все населення		У тому числі за статтю:			
			жінки		чоловіки	
	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Кількість населення у віці 6 років і старші – всього (тисяч)	40522,6	40538,3	22000,6	21876,4	18522,0	18661,9
Розподіл населення (%) у віці 6 років і старші за рівнем освіти:						
повна вища	20,7	21,6	21,5	23,0	19,7	19,8
базова вища	1,3	1,2	1,3	1,2	1,3	1,3
неповна вища	18,2	18,1	21,0	21,0	14,8	14,7
професійно-технічна	19,4	18,9	14,6	14,2	25,1	24,2
повна загальна середня	19,3	19,2	19,3	18,7	19,4	20,0
базова загальна середня	9,3	9,9	10,3	11,0	8,1	8,6
початкова загальна середня	6,8	5,8	7,0	6,1	6,5	5,5
не мають початкової загальної та неписьменні	5,0	5,3	5,0	4,8	5,1	5,9
Кількість населення у віці 14–35 років – всього (тисяч)	13140,3	12904,1	6467,0	6320,8	6673,3	6583,3
Розподіл населення (%) у віці 14–35 років за рівнем освіти:						
повна вища	26,9	28,2	30,8	32,6	23,0	23,9
базова вища	3,5	3,4	3,7	3,6	3,3	3,2
неповна вища	14,1	13,9	15,3	14,5	12,9	13,3
професійно-технічна	18,7	17,7	14,4	13,7	22,9	21,6
повна загальна середня	21,8	22,6	21,5	21,5	22,2	23,6
базова загальна середня	10,8	13,0	10,7	12,9	10,9	13,0
початкова загальна середня	4,0	1,0	3,4	1,0	4,5	1,2
не мають початкової загальної та неписьменні	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.8

Віковий склад дітей, які не навчаються для здобуття повної загальної середньої освіти станом на 1 вересня 2013 року за регіонами

	Усього	У тому числі				
		6 років	7–9 років	10–14 років	15 років	16–17 років
Україна	20 884	20 004	134	136	223	387
Автономна Республіка Крим	2 366	2 353	4	1	4	4
Вінницька	655	596	-	-	22	37
Волинська	261	256	2	1	-	2
Дніпропетровська	2 344	2 233	16	14	19	62
Донецька	2 373	2 363	2	2	1	5
Житомирська	831	793	8	9	4	17
Закарпатська	200	74	19	20	53	34
Запорізька	1 438	1 404	13	8	4	9
Івано-Франківська	169	160	2	-	2	5
Київська	658	621	3	2	11	21
Кіровоградська	647	597	17	1	9	23
Луганська	1 246	1 216	11	3	3	13
Львівська	935	869	5	10	28	23
Миколаївська	930	913	5	4	2	6
Одеська	357	291	5	32	17	12
Полтавська	302	250	1	2	9	40
Рівненська	326	321	-	1	2	2
Сумська	752	730	3	4	2	13
Тернопільська	23	8	1	-	14	-
Харківська	1 365	1 357	-	5	1	2
Херсонська	265	225	3	3	7	27
Хмельницька	368	367	-	1	-	-
Черкаська	222	211	3	3	-	5
Чернівецька	198	183	2	5	2	6
Чернігівська	340	336	2	1	-	1
м.Київ	696	685	4	2	3	2
м.Севастополь	617	592	3	2	4	16

¹Без дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.9

Віковий склад дітей, які не навчаються для здобуття повної загальної середньої освіти станом на 1 вересня 2013 року

	Не навчаються, осіб	З них									
		ніколи не навчалися		закінчили початкову школу		закінчили основну школу		навчалися, але не закінчили початкову школу		навчалися, але не закінчили основну школу	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Всього	20 884	20 162	96,5	41	0,2	501	2,4	49	0,3	131	0,6
у тому числі											
6 років	20 004	20 003	99,99	x	x	x	x	-	-	1	0,01
7–9 років	134	101	75,4	4	3,0	x	x	29	21,6	-	-
10–14 років	136	29	21,3	21	15,4	11	8,1	14	10,3	61	44,9
15 років	223	19	8,5	2	0,9	160	71,7	4	1,8	38	17,1
16–17 років	387	10	2,6	14	3,6	330	85,3	2	0,5	31	8,0

Джерело: Державна служба статистики України. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/2014 навчального року. Статистичний бюлетень. – К, 2014.

Таблиця 4.10

Охоплення дітей України середньою освітою у загальноосвітніх навчальних закладах у 2013 році

	Загальна кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів		Кількість учнів до 9 років включно у % до чисельності постійного населення 6–9 років ¹	Кількість учнів 10 – 14 років у % до чисельності постійного населення 10–14 років ¹	Кількість учнів 15 років і старше у % до чисельності постійного населення 15–17 років ¹	Кількість учнів 6 років у % до чисельності постійного населення 6 років ¹
	у % до очікуваної загальної чисельності наявного населення на 01.01.2014	у % до загальної чисельності постійного населення 6–17 років ¹				
Україна	9,1	83,0	93,2	99,0	47,8	68,0
Автономна Республіка Крим	9,1	87,1	93,9	100,0	55,2	67,1
Вінницька	9,3	78,9	92,6	95,0	41,3	72,5
Волинська	11,8	84,0	94,8	97,1	49,4	72,5
Дніпропетровська	8,8	84,9	90,5	100,0	51,6	60,1
Донецька	7,6	80,9	91,5	96,0	46,0	60,4
Житомирська	10,1	81,6	92,5	96,6	47,9	71,5
Закарпатська	12,1	84,9	99,0	98,7	46,1	86,5
Запорізька	8,5	84,3	90,3	99,9	54,3	59,1
Івано-Франківська	10,5	80,0	94,9	95,6	40,8	74,9
Київська	9,9	90,5	100,0	100,0	44,8	81,9
Кіровоградська	9,0	81,4	91,2	97,1	47,7	68,2
Луганська	7,5	81,1	90,3	96,3	47,7	59,9
Львівська	10,0	81,3	95,6	97,0	42,7	77,0
Миколаївська	9,1	81,3	90,2	97,5	47,9	65,3
Одеська	9,6	85,6	94,3	100,0	48,5	68,9
Полтавська	8,5	82,3	93,9	96,5	49,9	69,6
Рівненська	12,3	83,5	95,1	96,4	50,0	73,8
Сумська	8,0	79,0	90,4	93,5	46,5	60,4
Тернопільська	9,9	79,2	95,4	93,8	40,7	78,9
Харківська	7,9	83,5	92,2	100,0	48,9	67,4
Херсонська	9,6	83,1	91,1	97,4	53,4	67,7

	Загальна кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів		Кількість учнів до 9 років включно у % до чисельності постійного населення 6–9 років¹	Кількість учнів 10 – 14 років у % до чисельності постійного населення 10–14 років¹	Кількість учнів 15 років і старше у % до чисельності постійного населення 15–17 років¹	Кількість учнів 6 років у % до чисельності постійного населення 6 років¹
	у % до очікуваної загальної чисельності наявного населення на 01.01.2014	у % до загальної чисельності постійного населення 6–17 років¹				
Хмельницька	9,6	81,5	95,8	95,9	44,8	79,2
Черкаська	8,6	80,2	93,2	95,0	46,1	73,1
Чернівецька	10,6	80,9	94,9	94,6	46,0	72,6
Чернігівська	8,4	83,8	92,0	97,2	55,1	66,9
м.Київ	8,3	85,5	87,3	100,0	51,1	50,5
м.Севастополь	8,9	90,4	90,0	100,0	61,1	53,3

¹ На 1.01.2013 року

Джерело: дані Державної служби статистики України.

5. Соціально-економічне становище і проблеми зайнятості молоді

Таблиця 5.1

Безробітна молодь (за методологією МОП) за причинами відсутності роботи, статтю, віком та місцем проживання

Причини	Разом		Стать		Вікові групи			Місце проживання	
			%						
	осіб	%	жінки	чоловіки	15–19 років	20–24 роки	25–29 років	міста	сільська місцевість
Мене було звільнено з економічних причин	87538	9,9	8,8	10,7	0,0	7,8	17,8	9,0	11,7
Звільнився за власним бажанням	146455	16,6	146	18,0	6,1	17,7	20,5	18,0	14,0
Не зміг працевлаштуватися після закінчення навчання	290634	33,0	30,1	35,0	30,4	40,5	24,3	27,5	43,2
У зв’язку із станом здоров’я, через оформлення пенсії за інвалідністю	25893	2,9	3,4	2,6	0,0	1,2	6,7	2,0	4,7
Після закінчення навчання вважав,що необхідно відпочити	30365	3,4	2,3	4,2	2,6	5,7	0,9	3,7	2,9
Одразу після навчання не було потреби в роботі	29134	3,3	3,9	2,9	3,0	5,1	1,1	4,5	1,1
Інші	78593	8,9	9,5	8,5	16,0	8,2	6,3	10,4	6,1
Відсутні відповіді	192937	21,9	27,5	18,1	41,9	13,7	22,4	24,9	16,2
Разом	881551	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: SWTS-Ukraine, 2013. http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

Доповідна записка «Матеріали для підготовки щорічної доповіді Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні за підсумками 2013 року «Стратегічні пріоритети молодіжної політики України: освіта, зайнятість, житло»». – Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – К., 2014.

Таблиця 5.2

Кількість безробітної молоді і рівні безробіття за віковими групами, статтю та місцем проживання

	Кількість безробітних, тис. осіб			Рівень безробіття, у% до економічно активного населення відповідної вікової групи		
	15–24 роки	25–29 років	30–34 роки	15–24 роки	25–29 років	30–34 роки
Уся молодь						
2012	417,2	298,0	198,9	17,3	9,5	7,0
2013	385,5	271,0	193,4	17,4	8,7	6,6
Жінки						
2012	163,1	108,0	80,4	16,1	8,0	6,3
2013	152,5	98,8	81,0	16,3	7,4	6,2
Чоловіки						
2012	254,1	190,0	118,5	18,1	10,6	7,6
2013	233,0	172,2	112,4	18,2	9,6	7,0
Міські поселення						
2012	283,9	221,4	141,5	18,9	9,5	6,8
2013	259,4	196,2	138,7	19,2	8,6	6,4
Сільська місцевість						
2012	133,3	76,6	57,4	14,6	9,4	7,6
2013	126,2	74,8	54,7	14,6	8,9	7,3

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 5.3

Розподіл зайнятої молоді за видом економічної діяльності, статтю, віком та типом поселення

Види економічної діяльності		Разом	Стать		Вікова група			Тип поселення		
			жіноча	чоловіча	15–19 років	20–24 роки	25–29 років	обласний центр	інше місто	село
Сільське господарство, лісництво та рибальство	Осіб	237409	77385	160024	62193	78775	96441	12010	70719	154680
	%	5,4	4,2	6,4	26,0	5,1	3,7	0,8	4,2	13,0
Промисловість	Осіб	662987	184494	478493	14191	216208	432588	226146	299868	136973
	%	15,2	9,9	19,0	5,9	14,1	16,6	15,1	17,8	11,5
Будівництво	Осіб	345673	18454	327219	19186	110312	216175	120067	136831	88775
	%	7,9	1,0	13,0	8,0	7,2	8,3	8,0	8,1	7,4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автомобілів та мотоциклів	Осіб	824919	398502	426417	36445	317745	470730	302849	346802	175268
	%	18,9	21,5	16,9	15,2	20,7	18,1	20,3	20,6	14,7
Інфраструктурні послуги	Осіб	569865	181251	388614	28355	217494	324016	207545	222778	139543
	%	13,0	9,8	15,4	11,9	14,2	12,5	13,9	13,2	11,7
Фінансова діяльність та страхування	Осіб	125934	63173	62761	7046	45693	73194	52599	47445	25889
	%	2,9	3,4	2,5	2,9	3,0	2,8	3,5	2,8	2,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	Осіб	334766	151438	183328	13573	120226	200967	165125	96230	73411
	%	7,7	8,2	7,3	5,7	7,8	7,7	11,1	5,7	6,2
Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування	Осіб	207989	78331	129658	4384	87021	116584	47943	100924	59122
	%	4,8	4,2	5,2	1,8	5,7	4,5	3,2	6,0	5,0
Освіта	Осіб	364991	289059	75932	7605	114754	242631	132108	121054	111828
	%	8,3	15,6	3,0	3,2	7,5	9,3	8,8	7,2	9,4
Діяльність у сфері охорони здоров'я та соціальних послуг	Осіб	232187	190706	41481	18438	70211	143538	74862	103453	53872
	%	5,3	10,3	1,6	7,7	4,6	5,5	5,0	6,1	4,5
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та	Осіб	183049	127034	56015	7022	64069	111958	81222	62425	39402
	%	4,2	6,8	2,2	2,9	4,2	4,3	5,4	3,7	3,3

Види економічної діяльності		Разом	Стать		Вікова група			Тип поселення		
			жіноча	чоловіча	15–19 років	20–24 роки	25–29 років	обласний центр	інше місто	село
спорту										
Діяльність домашніх домогосподарств в якості роботодавців	Осіб	10242	7560	2682	0	2065	8176	4747	5494	0
	%	0,2	0,4	0,1	0,0	0,1	0,3	0,3	0,3	0,0
Немає відповіді	Осіб	271903	87553	184350	20634	89483	161786	66711	70439	134752
	%	6,2	4,7	7,3	8,6	5,8	6,2	4,5	4,2	11,3
Разом	Осіб	4371914	1854940	2516974	239072	1534056	2598784	1493934	1684462	1193515
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Примітка: "Промисловість" включає добувну промисловість, переробну промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; «Інфраструктурні послуги» включає в себе діяльність готелів та ресторанів, діяльність транспорту та зв'язку.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 5.4

Чисельність та структура зареєстрованих безробітних у віці до 35 років, станом на кінець 2013 року, за видами економічної діяльності

	Усього, (особи)	У % до загальної чисельності громадян, які мали статус безробітного	Структура чисельності зареєстрованих безробітних у віці до 35 років, %
Всього	205 132	42,1	x
<i>у тому числі:</i>			
особи, які працювали в Україні, та звернулися до державної служби зайнятості у період менше року після звільнення	153 905	37,3	100,0
за видами економічної діяльності			
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	31 832	27,7	15,5
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2 127	38,2	1,0
переробна промисловість (виробництво)	27 302	36,3	13,3
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1 825	32,4	0,9
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1 212	28,8	0,6
будівництво	5 168	35,2	2,5
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	30 100	48,2	14,7
тимчасове розміщування й організація харчування	5 278	29,5	2,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6 304	50,6	3,1
інформація та телекомунікації	2 064	43,2	1,0
фінансова та страхова діяльність	7 033	57,4	3,4
операції з нерухомим майном	1 245	32,0	0,6
професійна, наукова та технічна діяльність	3 466	43,9	1,7
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2 890	34,9	1,4
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	13 095	42,4	6,4
освіта	4 178	42,5	2,0
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5 290	34,9	2,6
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	911	41,4	0,4
надання інших видів послуг	2 585	45,2	1,6

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 5.5

Зайнятість молоді за регіонами на 31 грудня 2013 року

	Облікова кількість штатних працівників у віці 15–35 років				
	усього, тис. осіб	у % до		з них жінки	
		облікової кількості штатних працівників	2012 р.	тис. осіб	у % до облікової кількості жінок
Україна	3 429,8	33,1	95,5	1 851,9	32,5
Автономна Республіка Крим	109,6	29,8	96,3	62,9	29,5
Вінницька	93,1	30,9	95,2	53,1	31,1
Волинська	66,7	34,6	95,2	39,3	34,3
Дніпропетровська	321,4	34,9	94,8	156,6	32,2
Донецька	378,3	33,9	93,8	183,1	31,0
Житомирська	73,7	30,1	96,8	42,3	30,3
Закарпатська	67,6	34,9	96,4	44,0	36,6
Запорізька	135,3	31,7	95,1	69,2	29,9
Івано-Франківська	72,5	32,3	96,4	44,6	33,6
Київська	113,0	30,7	94,2	56,9	29,9
Кіровоградська	57,9	29,5	94,4	30,5	28,7
Луганська	165,0	32,5	96,2	80,5	29,7
Львівська	177,7	33,0	96,8	98,2	32,9
Миколаївська	68,5	30,0	96,8	37,1	29,1
Одеська	157,2	31,7	95,6	90,2	32,5
Полтавська	117,4	32,0	99,4	59,2	30,8
Рівненська	69,2	32,9	95,0	41,0	32,9
Сумська	72,8	29,7	94,5	39,7	29,6
Тернопільська	55,4	31,4	99,0	33,2	32,0
Харківська	199,4	31,4	94,3	107,8	31,0
Херсонська	52,8	28,7	94,4	31,3	29,6
Хмельницька	71,6	30,4	94,1	40,4	30,4
Черкаська	68,6	27,9	92,1	38,0	27,3
Чернівецька	47,6	34,8	100,8	29,6	36,4
Чернігівська	60,4	28,0	96,0	35,3	28,8
м.Київ	534,5	41,3	96,2	294,7	42,3
м.Севастополь	22,6	28,4	91,0	13,2	27,6

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 5.6

Безробітна молодь (за методологією МОП) за перешкодами у знаходженні хорошої роботи, статтю, віком та місцем проживання

Причини	Разом		Стать		Вікові групи			Місце проживання	
			%						
	осіб	%	жінки	чоловіки	15–19 років	20–24 роки	25–29 років	місто	село
Вимоги щодо роботи були вищі, ніж отримана освіта / профпідготовка	62824	7,1	7,7	6,7	9,6	6,1	7,2	6,1	9,1
Недостатній досвід роботи	245479	27,8	33,3	24,1	31,4	34,8	16,9	33,1	18,1
Недостатня кількість робочих місць	239335	27,1	30,9	24,6	16,2	27,8	31,9	23,1	34,7
Вважався надто молодим	41207	4,7	2,7	6,0	13,9	3,3	1,8	4,3	5,4
Дискримінаційні упередження	16323	1,9	2,9	1,2	0,0	0,5	4,6	1,7	2,1
Низька заробітна плата на наявних робочих місцях	168904	19,2	11,0	24,8	13,1	18,4	23,3	19,9	17,7
Погані умови праці на наявних робочих місцях	39528	4,5	2,1	6,1	2,7	1,6	9,3	3,7	5,9
Не знав, як або де шукати роботу	18091	2,1	1,6	2,4	5,0	1,5	1,3	0,3	5,3
Інше	15074	1,7	3,5	0,5	2,7	1,9	1,0	2,2	0,9
Пропущені відповіді	34786	3,9	4,3	3,7	5,4	4,2	2,9	5,6	0,8
Разом	881551	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: SWTS-Ukraine, 2013. http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

Таблиця 5.7

Безробітна молодь (за методологією МОП) за причинами відсутності роботи, статтю, віком та місцем проживання

Причини	Разом		Стать		Вікові групи			Місце проживання	
			%						
	осіб	%	жінки	чоловіки	15–19 років	20–24 роки	25–29 років	місто	село
Мене було звільнено з економічних причин	87538	9,9	8,8	10,7	0,0	7,8	17,8	9,0	11,7
Звільнився за власним бажанням	146455	16,6	146	18,0	6,1	17,7	20,5	18,0	14,0
Не зміг працевлаштуватися після закінчення навчання	290634	33,0	30,1	35,0	30,4	40,5	24,3	27,5	43,2
У зв'язку із станом здоров'я, через оформлення пенсії за інвалідністю	25893	2,9	3,4	2,6	0,0	1,2	6,7	2,0	4,7
Після закінчення навчання вважав,що необхідно відпочити	30365	3,4	2,3	4,2	2,6	5,7	0,9	3,7	2,9
Одразу після навчання не було потреби в роботі	29134	3,3	3,9	2,9	3,0	5,1	1,1	4,5	1,1
Інші	78593	8,9	9,5	8,5	16,0	8,2	6,3	10,4	6,1
Відсутні відповіді	192937	21,9	27,5	18,1	41,9	13,7	22,4	24,9	16,2
Разом	881551	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: SWTS-Ukraine, 2013. http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm

6. Стан та проблеми забезпечення молоді житлом

Таблиця 6.1

Кількість молодих сімей, які перебували на квартирному обліку у 2013 році за регіонами

(одиниць)

	Перебували у черзі станом на 01.01.14 р.	У тому числі							Знаходяться одночасно у черзі за місцем роботи та проживання
		за часом перебування на обліку				за кількістю членів сімей			
		менше року	1–5 років	6–9 років	10 років та більше	2–3 особи	4–5 осіб	6 осіб та більше	
Україна	84807	5385	34067	27486	17869	58473	24348	1986	757
АР Крим	4930	411	2252	1622	645	2711	1988	231	38
Вінницька	2672	180	590	702	1200	1821	696	155	-
Волинська	1717	69	432	332	884	1210	493	14	68
Дніпропетровська	3974	298	2063	1327	286	3068	811	95	4
Донецька	8502	716	3438	2432	1916	5566	2673	263	6
Житомирська	3153	120	1922	895	216	2258	880	15	-
Закарпатська	1165	67	410	452	236	784	355	26	-
Запорізька	2274	83	987	620	584	1811	437	26	5
Івано-Франківська	1221	33	556	396	236	582	575	64	-
Київська	5783	285	2356	1881	1261	3999	1574	210	136
Кіровоградська	1005	37	573	276	119	756	236	13	-
Луганська	2718	243	1036	950	489	2116	572	30	8
Львівська	4976	212	2182	1530	1052	2417	2260	299	-
Миколаївська	3044	235	1293	1163	353	2100	940	4	-
Одеська	2914	252	1391	870	401	2155	715	44	47
Полтавська	2269	187	974	917	191	1580	686	3	21
Рівненська	2000	144	1103	587	166	1263	709	28	185
Сумська	7716	221	2071	2527	2897	6108	1495	113	37
Тернопільська	326	18	211	78	19	195	124	7	-
Харківська	2593	232	1090	911	360	1541	1033	19	6
Херсонська	879	127	454	160	138	644	221	14	121
Хмельницька	3975	165	1454	1069	1287	2744	1193	38	22

	Перебували у черзі станом на 01.01.14 р.	У тому числі							Знаходяться одночасно у черзі за місцем роботи та проживання
		за часом перебування на обліку				за кількістю членів сімей			
		менше року	1–5 років	6–9 років	10 років та більше	2–3 особи	4–5 осіб	6 осіб та більше	
Черкаська	3282	189	826	1445	822	2360	890	32	2
Чернівецька	2002	99	1115	462	326	1463	445	94	-
Чернігівська	1867	196	852	663	156	1405	390	72	-
м.Київ	6706	371	1916	2799	1620	4796	1851	59	45
м.Севастополь	1144	195	520	420	9	1020	106	18	6

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 6.2

Кількість молодих сімей, які одержали житло та поліпшили свої житлові умови у 2013 році за регіонами

(одиниць)

	Одержали житло та поліпшили житлові умови	З них у ново- будовах	Із загальної кількості					Поліпшили житлові умови без зняття з обліку
			не пере- бували на обліку	перебували на обліку				
				менше року	1–5 років	6–9 років	10 років та більше	
Україна	584	51	40	163	247	88	46	178
АР Крим	31	4	7	4	11	7	2	13
Вінницька	6	6	-	-	6	-	-	1
Волинська	1	-	-	1	-	-	-	-
Дніпропетровська	48	3	4	6	27	7	4	12
Донецька	245	7	7	107	93	16	22	85
Житомирська	27	3	2	3	9	5	8	3
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	8	-	-	2	6	-	-	4
Івано-Франківська	2	-	-	-	-	2	-	-
Київська	7	5	-	1	5	-	1	1
Кіровоградська	3	-	-	3	-	-	-	-
Луганська	48	-	2	13	29	3	1	2
Львівська	1	-	-	-	1	-	-	-
Миколаївська	5	-	1	2	2	-	-	2
Одеська	11	-	-	2	9	-	-	5
Полтавська	13	1	1	5	3	4	-	1
Рівненська	36	8	-	3	12	19	2	28
Сумська	10	3	-	-	8	-	2	2
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	31	4	1	9	7	11	3	6
Херсонська	2	-	1	-	1	-	-	1
Хмельницька	3	-	-	2	1	-	-	-
Черкаська	18	2	-	-	10	7	1	2
Чернівецька	1	1	-	-	1	-	-	-

	Одержали житло та поліпшили житлові умови	З них у ново- будовах	Із загальної кількості					Поліпшили житлові умови без зняття з обліку
			не пере- бували на обліку	перебували на обліку				
				менше року	1–5 років	6–9 років	10 років та більше	
Чернігівська	23	2	14	-	3	6	-	7
м.Київ	4	2	-	-	3	1	-	3
м.Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 6.3

Кількість молодих сімей, які одержали житло та поліпшили свої житлові умови у міських поселеннях у 2013 році за регіонами (одиниць)

	Одержали житло та поліпшили житлові умови	З них у ново- будовах	Із загальної кількості					Поліпшили житлові умови без зняття з обліку
			не пере- бували на обліку	перебували на обліку				
				менше року	1–5 років	6–9 років	10 років та більше	
Україна	527	46	38	145	219	83	42	172
АР Крим	23	3	7	2	7	5	2	13
Вінницька	2	2	-	-	2	-	-	1
Волинська	1	-	-	1	-	-	-	-
Дніпропетровська	42	3	4	4	23	7	4	10
Донецька	244	7	7	107	93	15	22	85
Житомирська	14	3	2	1	4	3	4	3
Закарпатська	-	-	-	-	-	-	-	-
Запорізька	8	-	-	2	6	-	-	4
Івано-Франківська	2	-	-	-	-	2	-	-
Київська	6	5	-	1	4	-	1	1
Кіровоградська	3	-	-	3	-	-	-	-
Луганська	45	-	2	10	29	3	1	2
Львівська	1	-	-	-	1	-	-	-
Миколаївська	5	-	1	2	2	-	-	2
Одеська	1	-	-	1	-	-	-	1
Полтавська	7	1	-	-	3	4	-	1
Рівненська	36	8	-	3	12	19	2	28
Сумська	10	3	-	-	8	-	2	2
Тернопільська	-	-	-	-	-	-	-	-
Харківська	27	4	1	6	6	11	3	6
Херсонська	2	-	1	-	1	-	-	1
Хмельницька	3	-	-	2	1	-	-	-
Черкаська	18	2	-	-	10	7	1	2
Чернівецька	1	1	-	-	1	-	-	-
Чернігівська	22	2	13	-	3	6	-	7
м.Київ	4	2	-	-	3	1	-	3
м.Севастополь	-	-	-	-	-	-	-	-

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 6.4

Кількість молодих сімей, які перебували на квартирному обліку у міських поселеннях у 2013 році за регіонами (одиниць)

	Перебували у черзі станом на 01.01.14р.	У тому числі							Знаходяться одночасно у черзі за місцем роботи та проживання
		за часом перебування на обліку				за кількістю членів сімей			
		менше року	1–5 років	6–9 років	10 років та більше	2–3 особи	4–5 осіб	6 осіб та більше	
Україна	82814	5125	32842	27051	17796	57164	23734	1916	749
АР Крим	4412	359	1973	1461	619	2369	1827	216	38
Вінницька	2642	164	582	699	1197	1805	683	154	-
Волинська	1714	69	432	330	883	1209	491	14	68
Дніпропетровська	3851	288	1965	1315	283	2989	770	92	4
Донецька	8439	706	3392	2428	1913	5520	2656	263	5
Житомирська	2853	75	1749	822	207	2064	781	8	-
Закарпатська	1160	67	410	452	231	779	355	26	-
Запорізька	2264	82	978	620	584	1804	434	26	5
Івано-Франківська	1216	33	551	396	236	580	573	63	-
Київська	5636	266	2285	1834	1251	3896	1531	209	132
Кіровоградська	999	36	568	276	119	754	232	13	-
Луганська	2675	241	1004	942	488	2078	568	29	5
Львівська	4975	212	2181	1530	1052	2417	2260	298	-
Миколаївська	2944	201	1242	1150	351	2032	909	3	-
Одеська	2652	222	1211	822	397	1976	657	19	47
Полтавська	2196	177	928	900	191	1519	675	2	21
Рівненська	1891	137	1036	558	160	1231	641	19	185
Сумська	7647	217	2006	2527	2897	6066	1469	112	37
Тернопільська	326	18	211	78	19	195	124	7	-
Харківська	2523	218	1045	900	360	1487	1019	17	6
Херсонська	875	127	450	160	138	641	220	14	121
Хмельницька	3967	164	1449	1067	1287	2739	1191	37	22
Черкаська	3280	188	825	1445	822	2358	890	32	2
Чернівецька	2002	99	1115	462	326	1463	445	94	-
Чернігівська	1865	195	851	663	156	1404	389	72	-
м.Київ	6706	371	1916	2799	1620	4796	1851	59	45
м.Севастополь	1104	193	487	415	9	993	93	18	6

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 6.5

Рівень комфортності житла¹⁸⁵ молодих сімей за віком голови домогосподарства та місцевістю проживання, %.

Вік голови домогосподарства	Міська			Сільська		
	2004	2009	2013	2004	2009	2013
до 25 років	25,8	17,8	9,1	15,3	27,3	12,0
25–29	28,0	31,3	19,8	8,9	17,9	26,3
30–35 років	31,7	36,9	23,4	14,4	17,2	28,3
Всього	29,3	30,2	18,8	12,6	18,6	25,8

Джерело: розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень за даними обстежень умов життя домогосподарств у 2004, 2009, 2013 рр.

¹⁸⁵ Рівень комфортності визначається за наявністю базових зручностей. До набору базових зручностей в містах відносять одночасну наявність гарячого водопостачання, ванної або душі та домашнього телефону. Для сільської місцевості відповідно – одночасну наявність центрального газопостачання, водопроводу та каналізації.

ДОДАТОК 2. ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Doing Business 2013. Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org>
2. Балакірева О. М. Формування економічної активності молоді: інформ. брошура / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар, Т. О. Паладійчук. – К. : СПД Соколянський А. Ю., 2013. – 51 с.
3. Баранівський В. Ф. Принцип соціальної справедливості як критерій демократизму сучасної вищої освіти / В. Ф. Баранівський // Гуманітарний вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. і Григорія Сковороди». Дод. 1. Вип. 29, Т.м V: Міжнародні челпанівські психолого-педагогічні читання : тематич. вип. – К. : Гносис, 2013. – С. 7–14.
4. Баранівський В. Ф. Філософські принципи справедливості та рівності в оцінці сучасної вищої освіти / В. Ф. Баранівський // Вища освіта України : теорет. та наук.-мет. часопис. – 2013. – Т. 1, № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – С. 90-93.
5. Гармонізований звіт України про досягнення прогресу в здійсненні національних заходів у відповідь на епідемію СНІД. Україна [Електронний ресурс] : звітний період – січень 2011 р. – грудень 2012 р. – Режим доступу: http://www.aidsalliance.org.ua/ru/library/our/2012/me/garp_ru_2012.pdf
6. Головатий М. Ф. Організаційно-управлінські засади практичної реалізації соціальної політики. Управлінські аспекти соціальної роботи [Текст] : [курс лекцій] / М. Ф. Головатий. – К. : МАУП, 2002. – С. 172.
7. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» від 15 груд. 1992 р. № 2859-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>

8. Декларація Болонського Стратегічного Форуму 2009 р. , 19 квіт. 2009 р., Лувен-ла-Ньов [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher/>
9. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua>
10. Діяльність громадських об'єднань в Україні : стат. бюл.[Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm Діяльність громадських об'єднань в Україні : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm
11. Доповідь про становище молоді в Дніпропетровському регіоні за підсумками 2013 року. – С. 3.
12. Економічна активність населення України 2012 : Стат. зб. [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 204 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
13. Експрес-випуск Державної служби статистики України, 15.11.2013 р. № 05.4-119/199/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
14. За інформацією Синодального відділу соціального служіння Української православної церкви Київського патріархату [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua>
15. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2013/14 навчального року : стат. бюл. [Електронний ресурс]. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році : стат. бюл. [Електронний ресурс]. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – 94 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

17. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

18. Закон України «Про освіту» від 23 трав. 1991 р.у № 1060-XII – [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

19. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. №2998-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

20. Звіт про результати роботи Міністерства молоді та спорту України у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/13138>

21. Звіт про роботу Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму протягом четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://komsport.rada.gov.ua/komsport/control/uk/publish/article;jsessionid=944E8E402A55299EF2DFEC51BA21E3D2?art_id=47440&cat_id=44729

22. Інфекції, що передаються статевим шляхом у практиці уролога, гінеколога, дерматовенеролога та інфекціоніста : матеріали наук.-практ. конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://briz.if.ua/11465.htm>

23. Кжаклевська Е. Молодіжна політика в Україні. Висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи // Е. Кжаклевська, Г. Вільямсон. – Страсбург.: Видавництво Ради Європи, 2013. – С. 9.

24. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dimp.org.ua/files/youth-conception-rev5.pdf>

25. Кривко Т. А. Підліткова субкультура : неформальні молодіжні об'єднання: метод. посіб. [Електронний ресурс] / Т. А. Кривко. – Чернівці :

Чернів. нац. ун-т, 2003. – Режим доступу: <http://kiev.convdocs.org/docs/942/index-13480.html?page=15>

26. Культура (1990–2013 pp.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

27. Курилюк Н. Активна громадянська позиція молоді: поняття, сучасний стан, фактори впливу сучасного інформаційного простору : матеріали Першої наук.о-практ.ї конф. “Актуальні проблеми громадянської освіти: український та зарубіжний досвід”) [Електронний ресурс] / Н. Курилюк. – Режим доступу : <http://eprints.ua.edu/2372/1/%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%BA%203.pdf>

28. Матеріали до щорічної доповіді Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету міністрів України про становище молоді в Україні за підсумками 2013 року «Стратегічні пріоритети молодіжної політики України: освіта, зайнятість, житло». – Л., 2014. – С. 54.

29. Міграція в Україні: факти і цифри. – К., 2013. – С. 16.

30. Міністри Європи ухвалили в Києві стратегію розвитку молодіжної політики на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.molodukraine.org.ua/?q=news/read/24>. - Назва з титул. екрану.

31. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві: психотехнології супроводу : [моногр.] / за ред.. П.Д. Фролова ; НАПН України, ІСПП. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 312 с.

32. Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 pp.): щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. – К. : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2011. – 316 с.

33. Молодь за здоровий спосіб життя : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінетові Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України у справах сім’ї, молоді та спорту, Держ. ін-т розв. сім’ї та молоді ; [редкол.: Н. Ф. Романова (гол.) та ін.]. – К.: СПД Крячун Ю. В., 2010. – 196 с.

34. Молодь та молодіжна політика в Україні : соціально-демографічний аспект : кол. моногр. / авт. кол. під кер. акад.. НАН України Е. М. Лібанової]. – К. : ІДСД ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – С. 36–37.

35. Наказ Державної служби молоді та спорту від 28 січ. 2013 р. № 187 «Про організацію та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

36. Наказ Державної служби молоді та спорту від 29.04.2013 № 1422 «Про затвердження переліку програм, визначених переможцями конкурсу програм, розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка у 2013 році» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

37. Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про Положення про Експертну раду при Міністерстві молоді та спорту України з висунення претендентів на отримання грантів Президента України для обдарованої молоді» від 15.10.2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1874-13>

38. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 15.10.2013 р. «Про забезпечення реалізації Указу Президента України від 2 серп. 2000 р. № 945 "Про гранти Президента України для обдарованої молоді" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1874-13>

39. Національна та релігійна толерантність столичних студентів (2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/sociology/33984/>

40. Національний проект «Відкритий світ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua>

41. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М.Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.

42. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи : зб. наук.-експерт. матеріалів / за заг. ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2014. – С. 12. – (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 2)

43. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року : статистичний бюл. [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України, 2014 р. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

44. Офіційні сайти проектів European Values Study: <http://www.europeanvaluesstudy.eu>; World Values Survey: <http://www.worldvaluessurvey.org/>; EVS та WVS в Україні: <http://www.uisr.org.ua/wvs> (науковий керівник проектів в Україні – О.М. Балакірева, канд. соціол. наук.)

45. Парламентські вибори-2014 : підсумки Національного екзит-полу'2014 [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу : http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/-parlame-vibori-2014-pid.htm. – Назва з екрана.

46. Показник безробіття за методологією МОП традиційно вдвічі більший, ніж показник зареєстрованого безробіття у Державній службі зайнятості. Це пояснюється відмінностями в критеріях визначення безробітних за міжнародними стандартами і національним законодавством, а також недостатнім рівнем довіри населення до державних служб допомоги в пошуках роботи.

47. Постанова Верховної Ради України від 05.11.2013 р. «Про Рекомендації парламентських слухань з питань оздоровлення та відпочинку дітей і молоді» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/678-vii>

48. Постанова Верховної Ради України від 17 верес. 2013 р. «Про присудження у 2013 році Премії Верховної Ради України за внесок молоді у розвиток парламентаризму, місцевого самоврядування» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/559-vii>

49. Постанова Верховної Ради України від 18 черв. 2014 р. № 1521-VII «Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Участь молоді в суспільному житті: економічна активність» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

50. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки» від 28 січня 2009 р. № 41 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF>

51. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серп. 2013 р. № 573 «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

52. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовт. 2011 р. № 1049 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

53. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серп. 1993 р. № 648. «Про соціальні служби для молоді»– [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

54. Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2014 р. № 220 «Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України»

[Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

55. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серп. 2004 р. № 1125 «Про утворення Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

56. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 берез. 2011 р. № 346 «Про ліквідацію урядових органів» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

57. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січ. 2009 р. № 41 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 рр.» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF>

58. Продовження навчання та здобуття професії : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Держ. служба статистики України, 2014 р. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

59. Результат проекту «School-to-Work Transition Survey» в Україні, здійсненого Українським центром соціальних реформ (UCSR) та Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України у 2012–2013 рр. на замовлення та за підтримкою МОП і Фонду МастерКард в межах міжнародної програми – «Work4Youth» (Робота для молоді) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/employment/areas/WCMS_234860/lang--en/index.htm.

60. Результати соціально-економічної трансформації суспільства і уявлення населення про бажані геополітичні вибори / О. І. Вишняк, В. А. Піддубний, А. О. Зоткін, О. А. Бєленок // Геополітичні орієнтації населення і безпека України. За даними соціологів / упоряд. М. О. Шульга. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2009. – С. 6–40.

61. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2011>

62. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформ. матеріали до «круглого столу» на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квіт. 2013р. [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Przh_Religion_2013.pdf.

63. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин : інформаційні матеріали до «круглого столу» на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?» 22 квіт. 2013 р. [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Przh_Religion_2013.pdf

64. Рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти про підсумки слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 27 лют. 2013 р «Про законодавче забезпечення розвитку вищої освіти в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=55242&cat_id=55241

65. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми "Молодь України" на 2009–2015 роки» від 11 червня 2008 р. № 825-р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/825-2008-%D1%80>

66. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 верес. 2014 р. № 847-р «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/847-2014-p>

67. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року) : звіт [Електронний ресурс]. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

68. Самооцінка стану здоров'я населенням України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=212&page=1&t=7>

69. Сім'я та сімейні відносини в Україні : сучасний стан і тенденції розвитку / [авт. кол. під кер.акад. НАН України Е. М. Лібанової]. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – С. 115–121.

70. Соціальний захист населення України : стат. зб. [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publposl_u.htm

71. Соціологічне дослідження «Формування економічної активності молоді», яке проведено в серпні – вересні 2013 р. ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» та ВМГО «Рада молодих підприємців України» за підтримки Міністерства молоді та спорту України».

72. Тарасенко В. Про стан громадськості українського суспільства. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціол.моніторинг / В.Тарасенко, М. Сакада. – К., 2013. – С. 77.

73. Турецька Х. Інтернет-залежність як предмет психологічного дослідження / Х. Турецька // Вісн. Львів. ун-ту. – Л., 2007. – Вип. 10. – С. 365–375.

74. Указ Президента України «Про положення про Міністерство соціальної політики України» від 6 квіт. 2011 р. № 389/2011 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

75. Указ Президента України «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» від 27 верес. 2013 р. № 532/2013

[Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

76. Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 «Про Національну доктрину розвитку освіти» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

77. Указ Президента України від 24 берез. 2013 р. «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

78. Указ Президента України від 24 лип. 2013 р. № 390/2013 «Про положення про Міністерство молоді та спорту України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

79. Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 342/2013 «Про План заходів щодо реалізації у 2013 році Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342/2013>

80. Указ Президента України від 27 верес. 2013 р. № 532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

81. Указ Президента України від 27 верес. 2013 р. № 532/2013 «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>

82. Указ Президента України від 31 трав. 2011 р. № 636/2011 «Про Положення про Державну службу молоді та спорту України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

83. Указ Президента України від 9 груд. 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Офіц. сайт. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

84. Україна – 2014 : суспільно-політичний конфлікт і церква (інформ. матеріали) [Електронний ресурс] / Центр Разумкова – К., 2013. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/1400155420_file.pdf

85. Україна. Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, 2012 / Держ. служба статистики України. – К. : К.І.С., 2013. – 432 с.

86. Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін : соціологічний моніторинг / за ред. д.екон. н. В. Ворони, д. соціол. н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 566 с.

87. Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. – К., 2012. – 222 с.

88. Участь молоді в суспільному житті: економічна активність : щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012 року) / Міністерство молоді та спорту України. – К., 2013.

89. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – К., 2010. – 108 с. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/files/ua52412MDGSUKRAINE2010REP ukr.pdf>

90. Щорічний звіт Світового банку щодо легкості підприємницької діяльності у 183 країнах «Doing Business 2013 Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB13-full-report.pdf>

91. Щорічно за кордон виїжджають вчитися 20 тисяч українських студентів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://alnews.com.ua/news>